

konkurs **biber** 01

rajtimi | помирување | romirenje

biber 01

- . конкурс за краток расказ .
- . konkurs për tregim të shkurtër .
- . konkurs za kratku priču .

помирување | pajtimi | pomirenje

Beograd | Sarajevo, 2016.

biber 01

Издавач | Botues | Izdavač:

Centar za nenasilnu akciju Sarajevo | Beograd

Тимот на Бибер | Ekipi i Biberit | Biber tim:

Александра Богдановска

Ivana Franović

Jasna Dimitrijević

Katarina Milićević

Со поддршка на | Me mbështetje të | Uz podršku:

Abdullah Ferizi

Albulena Karaga

Гордана Пирковска Змијанац

Уредиле | Redaktuan | Uredile:

Ivana Franović

Jasna Dimitrijević

Katarina Milićević

Превод | Përkthimi | Prevod:

Borislav Pavlovski

Đorđe Božović

Ѓоко Здравески

Иван Шопов

Kreshnik Ajdini

Qerim Ondozi

Лектура | Lektura | Lektura:

Aleksandra Zrinušić

Jasna Dimitrijević

Марина Геческа - Василевска

Mirjana Evtov

Naile Mala-Imami

Печати | Shtyp | Štampa:

Standard 2

Содржина

6	Предговор
7	Соопштение на жири
27	Кристална ваза
37	Да гледаш нанапред значи да бидеш голем човек!
45	Нермина, душо моја
73	Срце на фазан
91	Лимбо во летниот период
101	Разоружување на статуите
115	Немам јас ништо против среќата
131	Ципал
137	Амира
159	Војна
173	Деведесет и втора денес
188	Ибрахим
193	Да си кажеме што одамна не сме си кажале
207	Двајцата под една капка дожд!
225	Нивна
241	Ракавици кои светат во мракот
258	На убавиот <i>krbab</i> Дунав
270	Варг е ви
288	Нова доба
293	Лек
317	Со воз за Сараево
331	Игра во јагликите
358	Невидливи
373	Семеја и други птици
388	Пионер
393	Биографски белешки

Përmbajtja

9	Parathënie
10	Komunikata e jurisë
21	Vazoja e kristaltë
33	Të shikosh përpara do të thotë të jesh njeri i madh!
50	Nermina, dashuria ime
66	Zemra e fazanit
86	Limbo në kohë vere
97	Çarmatosja e statujave
111	S'kam unë asgjë kundër fatit
125	Barbuni
142	Amira
154	Lufta
169	Viti nëntëdhjetedy, sot
183	Ibrahimi
197	T'ia themi njëri-tjetrit atë që moti s'ia kemi thënë
203	Të dy nën një pikë shiu!
220	E tyre
236	Dorezat që shndrisin në errësirë
253	Në Danubin e bukur të gjakosur
265	Varg(e)vi
284	Periudhë e re
299	Ilaçi
309	Me tren për Sarajevë
337	Loja në aguliçet
353	Të padukshmit
368	Semeja dhe zogjtë tjerë
384	Pionieri
399	Shënime biografike

Sadržaj

12	Predgovor
13	Saopštenje žirija
15	Kristalna vaza
41	Gledati napred znači biti veliki čovek!
54	Nermina, dušo moja
59	Srce fazana
81	Limbo u letnjem periodu
104	Razoružavanje statua
107	Nemam ja ništa protiv sreće
119	Cipal
145	Amira
149	Rat
165	Devedeset i druga danas
177	Ibrahim
200	Recimo si što odavno nismo si rekli
211	Dvoje pod jednom kapi kiše!
215	Njihova
231	Rukavice koje svetle u mraku
247	Na lijepom <i>kpbabom</i> Dunavu
274	Varg(e)vi
279	Novo doba
304	Lijek
324	Voz za Sarajevo
342	Igra u jagorčevini
347	Nevidljivi
363	Semeja i druge ptice
379	Pionir
405	Biografske beleške

Предговор

Пред вас е збирката во која се наоѓаат 25 раскази на тема помирување, која претставува резултат од конкурсот за краток расказ кој беше отворен од март до септември 2015 година.

Идејата за конкурс за краток расказ на тема помирување настана кон крајот на 2014 година, како продолжение на програмата за мировно образование во организација на Центарот за ненасилна акција Сараево-Белград и како резултат на спојот на мировниот активизам и книжевноста. Имавме желба да разговараме за блиското минато и сегашноста на просторите на поранешна Југославија на уште еден креативен уметнички начин и да отвориме нов простор, кој нема да биде омеѓен ниту со јазична ниту со старосна, баш со никаква граница.

Сакавме да ги поттикнеме луѓето кои пишуваат да гледаат на помирувањето како на откажување од омразата, како барање начин да се дојде до правда, но така што да не се прави неправда на другите во таа потрага, како шанса да изградиме поизвесна, побезбедна и послободна иднина за сите. Затоа ги повикавме авторките и авторите да нè инспирираат со раскази кои ги надминуваат постоечките предрасуди и вкоренетите непријателства, со раскази кои ги поместуваат границите. И можеби на тој начин да им го дадат потребниот поттик на нашите општества.

Иако постојат големи јазични разлики на просторот на поранешна Југославија, не сакавме тоа да биде пречка, па конкурсот е распишан за сите кои пишуваат, мислат и чувствуваат на албански, македонски, босански, црногорски, хрватски или српски јазик. Потајно се надевавме дека некого ќе го инспирира и самата тема, и дека за неа ќе размислуваат и пишуваат и луѓе кои досега не ги објавувале своите дела, како и веќе афирмирани уметници. Се чини дека желбата ни е остварена: на конкурсот стигнаа 316 раскази, што го сметаме

за голем успех. Пишуваа луѓе на различна возраст, пишуваа за добрите дела на луѓето кои ги познаваат, се присетуваа на пријателите од детството, се отвораа за прошка, бараа начини да се носат со тегобната.

Во изборот на жирито ни беше важно тоа да бидат општествено ангажирани автори и авторки и составот на жирито да биде регионално мешовит. За наша среќа, Дорунтина Баша, Фарук Шехиќ и Бојан Кривокапиќ веднаш се согласија да влезат со нас во оваа авантура. Нивна задача беше да направат избор од 20 до 25 раскази кои би влегле во збирката, како и да ги одредат добитничките и добитниците на првата, втората и третата награда на конкурсот.

Искрено веруваме дека е можно да дојде до помирување само ако за него активно размислуваме, зборуваме и работиме на свој начин, во своите средини, секој ден по малку. И за тој процес спојот на активизам и книжевност ни се чини бескрајно важен, и веќе размислуваме за следниот Бибер конкурс, кој ќе биде распишан во 2017 година. Дотогаш уживајте во расказите кои жирито ги избра на првиот Бибер конкурс.

Бибер тим

Александра Богдановска

Ивана Франовиќ

Јасна Димитриевиќ

Катарина Милиќевиќ

Соопштение на жири

Жири – комисијата на регионалниот Конкурс за краток расказ Бибер, на тема: помирување – во контекст на наследството од војните и насилството во земјите од поранешна Југославија, особено во периодот 1991-2001 година, во состав од:

Фарук Шехиќ, писател од Сараево, Дорунтина Баша, драмска писателка од Приштина и Бојан Кривокапиќ, писател

од Нови Сад, од пристигнатите раскази избра 25 кои се издвоија со својот квалитет и со тоа заслужуваат да бидат објавени.

Жири – комисијата едногласно ја донесе одлуката за трите наградени кратки раскази и тоа:

Трета награда: *Лимбо во летниот период*, Слаѓана Љубичиќ од Нови Сад

Втора награда: *Кристална вазна*, Надие Герас од Загреб и

Прва награда: *Војна*, Владимир Табашевиќ од Белград

Во збирката ќе се најдат и кратките раскази на следните автори/ки: Антонела Марушиќ (Nora Verde), Арсим Јонузи, Дамјан Крстановиќ, Верче Карафилоска, Далип Џ Гаши, Петар Бабиќ, Маја Славниќ, Благица Ѓорѓиевска, Јасна Радуловиќ, Корана Сердаревиќ, Жељка Хорват Чеч, Нада Јелинчиќ, Маренглен Цано, Божидар Кнежевиќ, Драган Буновиќ, Мехмед Џедовиќ, Диелза Хаџимехмети, Линдита Комани, Симона Локвенец, Сузана Ѓорѓиевска, Петре Димовски и Сандра Цвитковиќ.

Жири – комисијата изрази задоволство од квалитетот на пристигнатите раскази, нивната поетска разнообразност, како и високиот степен на свесност за комплексноста на зададената тема. Трите наградени раскази се издвојуваат по своите изедначени гласови, а различните пристапи кон прашањето помирување, посебно првонаградениот расказ, како и современото владеење на книжевниот процес, литерарност и јасната политичка порака.

Жири – комисијата изразува задоволство што овој литературен конкурс успеа да собере на едно место различни квалитетни автори и авторки, од оние со респектабилно книжевно искуство, до неафирмирани, кои самоуверено тргнуваат кон својот творечки пат.

Жири – комисијата им се заблагодарува на сите кои се пријавија на овој конкурс и им посакува многу успех и во понатамошната книжевна работа.

Дорунтина Баша

Фарук Шехиќ

Бојан Кривокапиќ

Parathënie

Përpara jush keni një përmbledhje prej 25 tregimesh me temën e pajtimit, që është rezultat i konkursit për tregim të shkurtër i cili ka qenë i hapur nga marsi deri në shtator të vitit 2015.

Ideja për konkurs për tregim të shkurtër me temën e pajtimit ka lindur në fund të vitit 2014, si vazhdim i programit të edukimit për paqe në organizatën Qendra për Veprim të Padhunshëm (Centar za nenasilnu akciju) Sarajevë|Beograd dhe si rezultat i gërshetimit të aktivizmit paqësor dhe letërsisë. Kemi pasur dëshirë që për të kaluarën dhe të tashmen në territorin e ish-Jugosllavisë të flasim në një mënyrë të re, krijuese, artistike, dhe të krijojmë një hapësirë të re e cila nuk do të pengojë as nga kufizimi gjuhësor, nga kufizimi i moshës dhe nga asnjë kufizim tjetër.

Synimi ynë ka qenë t'i nxisim njerëzit të cilët shkruajnë që pajtimin ta shohin si heqje dorë nga urrejtja, si kërkim të mënyrës për të ardhur deri te drejtësia, mirëpo ashtu që në këtë kërkim të mos u bëhet padrejtësi të tjerëve, si mundësi për të ndërtuar një të ardhme më të qartë, më të sigurt e më të lirë për të gjithë ne. Prandaj kemi ftuar autore e autorë që të na frymëzojnë me tregime të cilat i tejkalojnë paragjykimet ekzistuese dhe armiqësitë e ngulitura, me tregime të cilat i lëvizin kufijtë. Dhe me këtë mbase t'u japin shtysë të nevojshme shoqërive tona.

Megjithëse ekzistojnë dallimet e mëdha gjuhësore në territorin e ish-Jugosllavisë nuk kemi dashur që kjo të jetë pengesë, andaj konkursi ka qenë i hapur për të gjithë ata që shkruajnë, mendojnë e ndjejnë në shqip, maqedonisht, boshnjakisht, malazezisht, kroatisht e serbisht. Fshehurazi shpresonim se vetë tema do ta frymëzonte dikë, dhe se për të do të përsiatnin e do të shkruanin njerëzit të cilët deri më tani nuk kishin botuar krijimet e tyre, si dhe artistët tashmë të afirmuar. Siç duket dëshira na u plotësua: konkursi pranoi 316 tregime, që ne e konsiderojmë si një sukses të madh. Kanë shkruar njerëz të moshave të ndryshme, nga anët e ndryshme të ish-Jugosllavisë, por edhe nga e gjithë bota,

kanë nxjerrë në pah aspekte të reja, kanë rrefyer tregimet e tyre jetësore, kanë shkruar për veprat e mira të njerëzve që i njohin, i kanë kujtuar shokët nga fëmijëria, janë hapur për të falur, kanë kërkuar mënyra për t'u marrë me vështirësitë.

Në përzgjedhjen e jurisë kemi dashur që aty të hyjnë autorë e autore të angazhuara në shoqëri dhe që përbërja e jurisë të pasqyrojë shtrirje rajonale. Për fat të mirë, Doruntina Basha, Faruk Šehić dhe Bojan Krivokapić menjëherë kanë pranuar të bëhen pjesë e kësaj aventure. Detyra e tyre ka qenë të bëjnë një përzgjedhje prej 20 deri 25 tregimesh të cilat do të hynin në këtë përmbledhje, si dhe të shpallin fituesit e çmimit të parë, të dytë dhe çmimit të tretë të konkursit.

Sinqerisht shpresojmë se pajtimi mund të arrihet vetëm nëse për të mendojmë, flasim e veprojmë në mënyrë aktive, në mënyrën tonë, në rrethet tona, çdo ditë nga pak. Dhe për këtë proces, gërshetimi i aktivizmit dhe letërsisë na duket tejet i rëndësishëm, dhe tashmë po mendojmë për konkursin e ardhshëm të *Biberit*, i cili do të hapet në vitin 2017. Deri atëherë kënaquni me tregimet të cilat juria i ka përzgjedhur në konkursin e parë të *Biberit*.

Ekipi i *Biberit*
Aleksandra Bogdanovska
Ivana Franović
Jasna Dimitrijević
Katarina Milićević

Komunikata e jurisë

Juria e konkursit rajonal për tregim të shkurtër, Biber, që ka pasur për temë pajtimin në kontekst të luftrave dhe dhunës në vendet e ish-Jugosllavisë gjatë viteve të 90-ta, në përbërje të:

Faruk Shehiq, shkrimtar nga Sarajeva, Doruntina Basha, dramaturge nga Prishtina, dhe Bojan Krivokapiq, shkrimtar nga Novi Sadi, nga tregimet e paraqitura në konkurs kanë përzgjedhur

25 të cilat me cilësinë e tyre janë dalluar nga të tjerat dhe të cilat do të publikohen.

Juria në mënyrë unanime ka vendosur të ndajë tri shpërblimet kryesore:

Shpërblimi i tretë: *Limbo u letnjem periodu (Limbo në kohë vere)*, Sllagjana Ljubiçiq nga Novi Sadi,

Shpërblimi i dytë: *Kristalna vaza (Vazoja e kristaltë)*, Nadie Geras nga Zagrebi, dhe

Shpërblimi i parë: *Rat (Lufta)*, Vladimir Tabasheviq nga Beogradi.

Në përmbledhjen që do të botohet do të gjenden edhe tregimet e autorëve/eve në vijim: Antonella Marushiq (Nora Verde), Arsim Jonuzi, Damjan Kërstanoviq, Verçe Karafiloska, Dalip Xh. Gashi, Petar Babiç, Maja Slavniq, Blagica Gjorgjievska, Jasna Raduloviq, Korana Serdareviq, Zheljka Horvat Çeç, Nada Jelinçiq, Marenglen Cano, Bozhidar Knezheviq, Dragan Bunoviq, Mehmed Xhedoviq, Diellza Haxhimehmeti, Lindita Komani, Petre Dimovski, Simona Lokvenec, Suzana Gjorgjievska dhe Sandra Cvitkoviq.

Juria është shumë e kënaqur me cilësinë e tregimeve të paraqitura, llojllojshmërinë e tyre poetike, si dhe qasjen e tyre të ndërgjegjshme ndaj kompleksitetit të temës së dhënë. Tri tregimet e shpërblyera dallohen për nga zërat e tyre të njësuar, por me qasje të ndryshme karshi temës së pajtimit, sidomos vendi i parë, si dhe për nga zotërimi mjeshtëror i veprimit dhe elementeve letrare, dhe porosia e qartë politike.

Juria poashtu është e kënaqur që ky konkurs letrar ka mbledhur autorë e autore të ndryshme cilësore, prej atyre me renome e me përvojë, e deri tek ata që ende nuk janë afirmuar, por të cilët kanë nisur me vetëbesim udhëtimin e tyre krijues.

Juria i falënderon të gjithë ata që janë paraqitur në këtë konkurs dhe u dëshiron shumë sukses në punën e tyre të mëtutjeshme letrare.

Doruntina Basha

Faruk Shehiq

Bojan Krivokapiq

Predgovor

Pred vama je zbirka u kojoj se nalazi 25 priča na temu pomirenja, koja predstavlja rezultat konkursa za kratku priču koji je bio otvoren od marta do septembra 2015. godine.

Ideja o konkursu za kratku priču na temu pomirenja nastala je krajem 2014. godine, kao nastavak programa mirovnog obrazovanja u organizaciji Centra za nenasilnu akciju Sarajevo|Beograd i kao rezultat spoja mirovnog aktivizma i književnosti. Imale smo želju da o bliskoj prošlosti i sadašnjosti na prostorima bivše Jugoslavije razgovaramo na još jedan, kreativan, umetnički način, i da otvorimo nov prostor, koji neće biti omeđen ni jezičkom, ni dobnom, baš nikakvom granicom.

Htele smo da potaknemo ljude koji pišu da na pomirenje gledaju kao na odustajanje od mržnje, kao traženje načina da se dođe do pravde, ali tako da se nad drugim u tom traganju ne čini nepravda, kao šansu da izgradimo izvjesniju, bezbedniju i slobodniju budućnost za sve. Stoga smo pozvali autorke i autore da nas inspirišu pričama koje prevazilaze postojeće predrasude i ušančena neprijateljstva, pričama koje pomeraju granice. I da time možda daju potreban poticaj našim društvima.

Iako postoje velike jezičke razlike na prostoru bivše Jugoslavije, nismo želele da to bude prepreka, pa je konkurs raspisan za sve koji pišu, misle i osećaju na albanskom, makedonskom, bosanskom, crnogorskom, hrvatskom ili srpskom jeziku. Potajno smo se nadale da će nekoga inspirisati sama tema, i da će o njoj promišljati i pisati i ljudi koji do sada nisu objavljivali svoje radove, kao i već afirmisani umetnici. Čini se da nam je želja ostvarena: na konkurs je stiglo 316 priča, što smatramo velikim uspehom. Pisali su ljudi različite dobi, sa raznih strana bivše Jugoslavije, ali i sveta, uviđali nove aspekte, delili svoje lične životne priče, pisali o dobrim delima ljudi koje poznaju, prisećali se prijatelja iz detinjstva, otvarali se da oprostite, tražili načine da se sa teskobom nose.

U izboru žirija bilo nam je važno da to budu društveno angažovani autori i autorke i da sastav žirija bude regionalno

mešovit. Na našu sreću, Doruntina Basha, Faruk Šehić i Bojan Krivokapić su odmah pristali da sa nama uđu u ovu avanturu. Njihov zadatak bio je da naprave izbor od 20 do 25 priča koje bi ušle u zbirku, kao i da odrede dobitnice i dobitnike prve, druge i treće nagrade konkursa.

Iskreno verujemo da je do pomirenja moguće doći samo ako o njemu aktivno razmišljamo, govorimo i delamo, na svoj način, u svojim sredinama, svakoga dana po malo. I za taj proces nam se spoj aktivizma i književnosti čini beskrajno važan, te već razmišljamo o sledećem *Biber* konkursu, koji će biti raspisan 2017. godine. Do tada, uživajte u pričama koje je žiri odabrao na prvom *Biber* konkursu.

Biber tim
Aleksandra Bogdanovska
Ivana Franović
Jasna Dimitrijević
Katarina Milićević

Saopštenje žirija

Žiri regionalnog Konkursa za kratku priču *Biber*, na temu: pomirenje – u kontekstu zaostavštine ratova i nasilja u zemljama bivše Jugoslavije, posebno od 1991. godine, u sastavu:

Faruk Šehić, pisac iz Sarajeva, Doruntina Basha, dramska spisateljica iz Prištine i Bojan Krivokapić, pisac iz Novog Sada, od pristiglih priča odabrao je 25 koje se svojim kvalitetom izdvajaju i time zaslužuju da budu objavljene.

Žiri je jednoglasno doneo odluku o tri nagrađene kratke priče i to:

Treća nagrada: *Limbo u letnjem periodu*, Slađane Ljubičić iz Novog Sada,

Druga nagrada: *Kristalna vaza*, Nadie Geras iz Zagreba i

Prva nagrada: *Rat*, Vladimira Tabaševića iz Beograda.

U zborniku će se naći i priče sledećih autora/ki: Antonela Marušić (Nora Verde), Arsim Jonuzi, Damjan Krstanović, Verče Karafiloska, Dalip Xh Gashi, Petar Babić, Maja Slavnić, Blagica Đordjevska, Jasna Radulović, Korana Serdarević, Željka Horvat Čeč, Nada Jelinčić, Marenglen Cano, Božidar Knežević, Dragan Bunović, Mehmed Đedović, Diellza Haxhimehmeti, Lindita Komani, Simona Lokvenec, Suzana Đordjevska, Petre Dimovski i Sandra Cvitković.

Žiri je izrazio zadovoljstvo kvalitetom pristiglih priča, njihovom poetskom raznovrsnošću, te visokim stupnjem svesti o kompleksnosti zadate teme. Tri nagrađene priče se izdvajaju svojim ujednačenim glasovima, a različitim pristupima pitanju *pomirenja*, naročito prvonagrađena, kao i suverenim vladanjem književnim postupkom, literarnošću i jasnom političkom porukom.

Žiri takođe izražava zadovoljstvo što je ovaj književni konkurs okupio različite kvalitetne autore i autorke, od onih sa respektabilnim književnim iskustvom, do neafirmisanih, koji samouvereno kreću na svoj stvaralački put.

Žiri zahvaljuje svima koji su se prijavili na ovaj konkurs i želi im mnogo uspeha u daljem književnom radu.

Doruntina Basha
Faruk Šehić
Bojan Krivokapić

Kristalna vaza

Vazoja e kristaltë

Кристална ваза

Kristalna vaza

Nadia Geras

Razbacala je meso iz škrinje po cijeloj kući. Ljetno doba, brzo je zasmrdjelo.

Tko bi ovo jeo? Ako ovo preživim, više meso ne jedem, zavjetovala se. I tako je u šezdeset petoj postala vegetarijanka. Kad je sve počelo, pokupiše se svi i pobjegoše pred vojskom što je u daljini grmjela.

Kamo bi ona išla. Trebalo se brinuti, štala puna. Velike vrućine. Natočila ona vode u kante, svugdje gdje je stalo. Da ne skapa blago od žeđi. I oslobodila ga.

Za svaki slučaj.

Što njoj vojska da učini? Čega bi se plašiti mogla?

Sin joj poginuo u vojsci. Prve godine tog rata.

Nije se znalo tko ga je ubio. Njegovi ili njihovi. Nije se slagao ni sa svojim ni s njihovima.

Donijeli ga njoj da ga izljubi. Omotali mu zavoj oko glave. Kad su ga položili na krevet, stala mu skidati cipele. Bile su blatnjave. Neki dečko ostao uz nju sve dok ga nije istjerala iz sobice. Nije se puno opirao. Poslali ga da joj pomogne, ali ona nije od onih kojima treba pomagati. Plakala, vriskala i bacala se u očaju nije.

Samo je htjela biti nasamo s njim. Spustila je zelene platnene rolete na prozorima i poduprla vrata stolicom. Čula je komešanje u hodniku, jaukanje snahe koja je izgubila muža, glas unuka koji pokušava umiriti majku. Još ništa ne razumije.

Ona mu skida čarape. Stopala lijepa, nijednog kurjeg oka nema. Kao neki gospodski sin. Pokrije ih ipak. Osluškuje mu srce. Tiho je. Zna ona što to znači, ali ipak skida mu s usta povoj koji ih prekriva. Radi to brzo, u nadi koja je još brže napušta.

Šarlah je dobio oko četvrtog rođendana. Pao veliki snijeg. Visoka temperatura tri dana ga nije puštala, umotavala ga cijelog u rakiju ne bi li vrućinu iz njega izvukla. Sav posao pustila i zatvorila se s njim u sobu. Brojila mu udahe. Dočekivala s veseljem one duboke, a budila ga kad bi ga preuzeli oni kratki. Opasni.

Četvrti dan je rekao, ja sam, majko, gladan.

Rakija sve izvukla.

Ova muka rakiji preteška.

Ostala je s njim tako u miru dok se udarci po vratima nisu pojačali i zazivanje tako oglasnilo da samu sebe nije čula.

Ostala je kraj njega u sobi i kad su ga odnijeli, i nakon pokopa na groblju, i među svim onim ljudima koji su došli da joj nešto kažu.

Vidjela ga je skrivena među kukuruzima. Bio je jako mlad. Vojna uniforma prevelika. Odvojio se od grupe što je kružila oko kuće i krenuo ravno prema njoj. Kao da je znao gdje se skriva.

Bili su glasni kao i svi oslobođioci. Maknuo se od njih valjda da se u miru popiše. Vidio je kristalnu vazu. Sagnuo se, podigao je, pogledao i nježno spustio. Imao je crvenu fleku na obrazu. Onu s kojom se rodiš i koja te nikad ne napusti. Samo malo potamni s vremenom, da te muči svako jutro. I podsjeća kako si sretan jer, eto, moglo je biti i gore. Ogledao se na tren oko sebe i pogledi su im se susreli. Trgnuo se i krenuo unatrag.

„Neću ti ništa“, viknula je.

„Jebemti!“ bilo je jedino što je rekao prije nego što je skinuo pušku s ramena i počeo nasumice pucati po kukuruzu. Nije ju pogodio, a nisu ni njegovi drugari, koji su također zapucali. Kad je pala noć i ona ostala sama u oslobođenom selu, zavukla se u sjenik i u mirisu ljeta zaspala. Probudila se petnaest godina kasnije s rakom na plućima.

Kako je lijep bio kad je diplomirao. Obukla se tada i ona lijepo. Bijelu košulju na plave sitne cvjetice. Skinula s glave maramu. Ona je rubac stalno nosila ne zato što je bila pokorna i smjerna žena, već da joj čuva kosu od prašine i sijena.

Vozili su se u *amiću* do Zagreba.

Svi koji u rat kreću, misle, neće baš njih, a roditelji da neće baš njihovog sina. Ona nije bila od tih. Zнала je: ako rat počne, njen će sin poginuti. Ti koji imaju karakter prvi stradaju, pa je sa zebljom

slušala ratne trube koje su se orile s televizije. Voljela je kaubojske filmove, nedjeljno poslijepodne, onog spikera s dubokim glasom i spikericu što je imala kćer Srnu i sina Istoka.

To s imenima joj se sviđalo. U njenom selu kao da je bilo samo jedno ime za muške.

Pred rat televizija joj se ogadila. Kad ju upali, svađa se s njom, ne ostaje joj dužna, već kune i proklinje.

Tjerala ga je da ide u Australiju, Kanadu, bilo kamo. Dok se još moglo. Mogao je kamo je htio s tolikim školama, ali ne, neće on. Nije on znao niti razumio da bi taj rat mogao biti tako strašan. Pametni su ljudi, nisu budale, umirivao bi ju kad bi ona opet s tim započinjala.

Tko još mater sluša. Hajde ti budi majka i prepusti djetetu da srlja u propast, a da ne opominješ i ne kukaš.

U selo se nakon Oluje vratila samo Danica, njoj se u Srbiji nije svidjelo, pa su neko vrijeme živjele zajedno kod nje u staroj kući.

Mislila je da se nikad neće smijati, ali Danica ju je znala nasmijati.

Sačuvala je radijatore iz velike kuće od prvog naleta pljačkaša. Smrad ih je otjerao.

Kad su drugi put došli, na smrad se nisu obazirali. Skinuli radijatore, pažljivo ih natovarili na kamion i odvezli. Pomučili se samo oko peći za centralno jer je bila teška.

Ono kristala što je posijala po kukuruzištu iza kuće skupila je jedno jutro i poslala u koferu snahi, zajedno s nešto novca koje je čuvala i skrivala za *ne daj Bože*. A *ne daj Bože* došlo. Kristal nije nešto detaljno prala prije nego što ga je spakirala. Zavukla se zemlja u silne one usjeke i kristal malo promijenio boju. Valjalo bi ga četki-com prati. Nije za te stvari marila ni kad su bile u vitrini.

Sad su ju podsjećale na vrijeme kad su i kristalne posude imale nekog smisla. Zato ih šalje da im se nađu u novom životu. Snahi i unuku.

Zamotala ih je u vezene svadbarske ručnike s resama.

Nije htjela u bolnicu.

„Jel’ rak?“ pitala je doktora. Zbog sebe doktora nije upoznala, nego zbog unuka. Bio bolešljiv od rođenja pa su se sprijateljili s doktorom. Dolazio na kobasice i domaću hranu u njihovu kuću.

„A šta da vam kažem.“

„Nema veze, doktore“, tješila ga je.

„Imam ja još nešto posla obaviti. Samo me ne šaljite u bolnicu. Kod kuće ću ja to.“

U bolnicu su ju odvezli kad više nije mogla disati pa je pala na stepenicama. Danica pozvala hitnu i ona se našla u sobi s pet ležajeva. Opet je mogla disati.

I oni koji skoče u more da se ubiju i udave, batrgaju se u potrazi za još jednim udahom. Nitko ne skoči i jednostavno prestane disati. Disanje samo svoju volju ima te se i ona primila tog kisika žedno.

Zнала je da je svjež zrak važan, ali ovaj iz boce čudo joj učinio, tako da se pridigla u krevetu. Sluša žene u sobi. Promatra one koji ih obilaze. Gleda im torbe s ukrasima. Zlato se nosi. Nalakirani nokti vire iz sandala. Danas i sitnoj dječici lakiraju nokte. Tome se ona čudi iz svog kreveta. Čudi se i tome što svi donose čokolade, mentol bombone i sokove. Svaka bolesnica cijeli dućan ima naguran u mali ormarić kraj kreveta. Sokovi u tetrapaku poredani po stolićima. Na njenom ormariću ništa. Ona je sve svoje u ladicu spremila. Nude i njoj, no ona nikad nije bila od slatkog, zahvaljuje se, ali ne uzima.

Prepoznala ga je odmah s vrata. Po crvenilu na obrazu. Samo je sad okrupnio.

I lice mu se malo raširilo, crvenilo kao malo povećalo i nabreklo. „Ajmo, bako, vozim te na rendgen.“

Bio je nježan. Čučnuo da joj pronađe papuče ispod kreveta i kolica približio krevetu pa joj sve daje upute.

„Primi ti mene, bako, oko vrata, tako će biti lakše.“

Kad ju je smjestio u kolica, popravi krevet da ga ne ostave onako razdrljenog i golog i to joj se učini lijepo. Vidi se, lijepo odgojen.

„Hvala, sinko.“

Vozio ju je i liftom. Gurao ju je po dugim mračnim podrumima bolnice, vukao čak i uza stepenice, a onda su sjedili jedan kraj drugog i čekali na red pred rendgenom.

„Idem ja zapaliti jednu. Hoćete ostati tu ili da i Vas izguram na zrak?“

„Ja bih s tobom, sinko.“

Izgurao ju je na mali plato kroz metalna vrata za dostavu i sjeo na zidić. Izvadio kutiju cigareta.

„Nije zdravo, ali paše. Ne nudim Vas. Vi ne bi smjeli.“

Ona se nasmije.

„Odakle si ti, bako?“ pita između dva duga dima.

„Iz sela u kojem si i ti bio. Bio si kraj moje kuće. Našao si moju vazu.

Nisam te htjela uplašiti.“

„Jesam li ja to po vama pucao?“

„Jesi.“

„A joj, što mi je drago da Vas nisam pogodio.“

Sutradan su ju vozili na neki drugi pregled.

Rekli su, ne smijete se pomaknuti dok Vam ne kažemo da smijete. Jedva je to izdržala. Bilo joj žao što on nije došao da ju vozi. I pomalo je žalila što mu je rekla da je bio kod nje.

On je jedini koga tu poznaje. I sad ga je od sebe otjerala.

Kad su ju vratili nakon tog dugog pregleda, na njenom stoliću dočekala ju je mala kristalna vaza i tri ljubičasta klobuka hortenzije.

Ubrao ih je u svom vrtu. Znala je to.

Bilo joj drago zbog cvijeća, a žao zbog vaze.

Nije valjda kupovao, zabrinula se.

Popodne je došao obučen u trenirku i svjež obrijan. Sjeo je na njen krevet i primio je za ruku. Imao je velike šake, a njene su se skroz uvukle u sebe, tek malo žilica omotanih oko kostiju. Kao da nikad nisu radile ni teret njezina života nosile.

„Nisi trebao.“

„Mama Vam je moja poslala vazu, a ja sam ubrao cvijeće.

I njoj je drago da ste živi.“

Vazoja e kristaltë

Nadia Geras

E shkapërderdhi nëpër shtëpi mishin që e kishte ruajtur në sandëk. Ishte verë, dhe shumë shpejt filloi të kundërmonte.

Kush do ta hante këtë? Nëse mbijetoj, mish s'do të ha më, ishte betuar. Dhe kështu, në moshën gjashtëdhjetepesëvjeçare u bë vegjetariane. Kur filloi gjithçka, të gjithë u bënë bashkë dhe ikën përpara ushtrisë e cila ulërinte në largësi.

E ku do të shkonte ajo. Duhej kujdesur, ahuri plot. Nxehësi e madhe. Kovat i kishte mbushur plot, kudo që gjente. Që bagëtia të mos vdiste nga etja. Dhe e la të lirë.

Për çdo rast.

Ç't'i bëjë asaj ushtria? Kujt t'i frikësohej ajo?

Djali i kishte vdekur në ushtri. Që në vitin e parë të asaj lufte.

Nuk dihej se kush e vrau. Të tijët apo të tyret. Nuk pajtohej as me të tijët as me të tyret.

Ia kishin sjellë t'i thoshte lamtumirë. Ia kishin mbështjellë kokën me fashë. Kur e vunë në krevat, filloi t'ia hiqte këpucët. Ishin të përbaltura. Një djalosh qëndroi me të derisa nuk e bëri të dilte nga dhoma. Nuk rezistoi shumë. E kishin çuar t'i ndihmonte, por ajo nuk ishte prej atyre që donin ndihmë. Nuk ishte prej atyre që qanin, ulërinin e përplaseshin përtoke nga dëshpërimi.

Vetëm donte të ishte vetëm me të. I lëshoi roletat e gjelbra në dritare dhe e mbylli derën me karrigë. Dëgjoi zhurmë në korridor, gjëmimin e resë e cila e kishte humbur bashkëshortin, zërin e nipit i cili përpiquej ta qetësonte nënën. Ende nuk po kuptonte asgjë. Ajo ia heq çorapet. Këmbët e bukura, asnjë lyth nuk ka. Sikur ndonjë fëmijë zotërinjsh. Megjithatë i mbulon. Ia dëgjon zemrën. Heshtje. E di se çka do të thotë kjo, por megjithatë ia heq fashën nga goja. Këtë e bën shpejt, me shpresën e cila edhe më shpejt e braktis.

Skarlatina iu shfaq rreth moshës katërvjeçare. Kishte rënë borë e madhe. Temperatura e lartë nuk e lëshoi për tri ditë, e mbulonte të tërin me raki me shpresë se do t'ia largonte nxehtësinë. I kishte lënë krejt punët dhe ishte mbyllur me të në dhomë. Ia numëronte frymëmarrjet. I priste me lumturi ato të thellat, ndërsa e zgjonte kur e kaplonin ato të shkurtrat. Të rrezikshmet.

Ditën e katërt tha, unë, nënë, jam i uritur.

Rakia e kishte kryer punën.

Kjo dhimbje, shumë e fortë për rakinë.

Qëndroi me të ashtu në heshtje derisa trokitjet në derë u bënë aq të forta dhe thirrjet aq të zhurmshme saqë nuk e dëgjoi më as veten.

Qëndroi pranë tij në dhomë kur e morën, qëndroi në varreza pasi e varrosën, dhe në mesin e gjithë atyre njerëzve të cilët kishin ardhur t'i thuanin dy fjalë.

E pa të fshehur në arë misri. Ishte shumë i ri. Uniforma ushtarake shumë e madhe. U nda nga grupi i cili sillej rreth shtëpisë dhe u nis drejt saj. Thuajse e dinte se ku fshihej.

Ishin të zhurmshëm si të gjithë çlirimtarët. U largua prej tyre ndoshta që të pshurrej në qetësi. E pa vazon e kristaltë. U përkul, e çoi, e shikoi dhe e lëshoi me kujdes. Kishte një njollë të kuqrremtë në faqe. Atë me të cilën lind dhe e cila kurrë nuk të braktis. Veç bëhet pak më e errët me kohë, të të shqetësojë çdo mëngjes. Dhe të të kujtojë sa i lumtur je sepse ka mundur të jetë edhe më keq. Shikoi për një çast rreth vetes dhe shikimet iu ndeshën. U shkund dhe u kthye mbrapa.

„S'të bëj gjë“, bërtiti.

„T'qifsha!“, ishte e vetmja gjë që tha para se ta merrte pushkën nga krahu dhe të fillonte të gjuante pa shikuar nëpër misër. Nuk e qëllloi, e as shokët e tij të cilët gjithashtu qëlluan. Kur ra nata dhe ajo mbeti vetëm në fshatin e çliruar u tërhoq në hambar dhe me aromën e vetës e zuri gjumi. U zgjua pesëmbëdhjetë vjet më vonë me kancer në mushkëri.

Sa i bukur ishte kur diplomoi. Atë ditë edhe ajo ishte veshur bukur. Këmishë të bardhë me lule të vogla të kaltra. E hoqi shaminë nga koka. Atë e mbante gjithmonë jo se ishte grua e devotshme dhe e tërhequr, por që t'ia mbronte flokët nga pluhuri dhe kashta.

Në Zagreb shkuan me *ami*¹.

Secili që shkon në luftë, mendon se ai nuk do ta ketë atë fat, ndërsa prindërit mendojnë se djali i tyre nuk do ta ketë atë fat. Ajo nuk ishte njëra prej tyre. E dinte: nëse fillon lufta, djali i saj do të vdesë. Ata që kanë karakter e pësojnë të parët, prandaj me ankth i dëgjonte boritë e luftës të cilat gjëmonin në televizion. I pëlqenin filmat me kaubojë, një herë në javë pasditeve, i pëlqente ai spiker më zë të thellë dhe ajo spikere që e kishte vajzën Sërna² dhe djalin Istok³.

I pëlqente kjo punë me emra. Në fshatin e saj dukej thujse ekzistonte veç një emër për djem.

Në prag të luftës iu gërdit televizori. Kur e ndez, grindet me të, nuk i mbetet borxh, e shan dhe e mallkon.

E luste të shkonte në Australi, Kanada, kudoqoftë. Sa kishte mundësi. Mund të shkonte kudo me gjithë ato shkolla, por jo, ai nuk desh. Nuk ia mori mendja dhe as që e kuptoi se ajo luftë do të mund të ishte aq e tmerrshme. Njerëzit janë të zgjuar, nuk janë të marrë, e qetësonte ai kur ajo ia niste atij muhabeti.

Kush e dëgjon nënën. Bëhu ti nënë dhe lëre fëmijën të niset drejt greminës, e ti mos paralajmëro dhe mos gjëmo.

Në fshat pas Stuhisë⁴ u kthye vetëm Danica, asaj në Serbi nuk i pëlqeu, dhe kështu një kohë jetuan bashkë në shtëpinë e saj të vjetër.

Mendoj se nuk do të qeshte më kurrë, por Danica dinte si t'ia kthente buzëqeshjen.

Raditorët nga shtëpia e madhe i kishte ruajtur që nga sulmi i parë i plaçkitësve. Kutërbimi i kishte larguar.

Kur erdhën herën e dytë, kutërbimi nuk u bëri përshtypje. I hoqën radiatorët, i ngarkuan me kujdes në kamion dhe u larguan. Telashe u bëri vetëm kaldaja e ngrohjes qendrore sepse ishte e rëndë.

Kristalet që shndërrisnin në arën e misrit mbrapa shtëpisë i mblodhi një mëngjes dhe ia dërgoi të resë në një valixhe, së bashku

1 Tip i veturës Citroën - vër. përk.

2 Drenushë – vër. përk.

3 Lindje - vër. përk.

4 Operacioni ushtarak kroat Oluja - vër. përk.

me pak para të cilat i kishte ruajtur dhe fshehur për *mos dhashtë* Zoti. E *mos dhashtë* Zoti kishte ndodhur. Kristalin nuk e lau në detaje, para se ta paketonte. Dheu kishte depërtuar në ato të çara dhe kristali e kishte ndërruar pak ngjyrën. Duhej larë me furçë. Ajo nuk mërzitej për këto punë edhe kur kristalet ishin në vitrinë.

Tani ia kujtonin kohën kur edhe enët prej kristali kishin kuptim. Prandaj po i dërgon që t'u gjenden në jetën e re. Nuses dhe nipit.

I kishte mbështjellë me shami dasmash me oja.

Nuk donte të shkonte në spital.

„A është kancer?“ e kishte pyetur mjekun. Mjekun nuk e kishte njoftuar për veti por për nipin. Që kur lindi ishte i plogësht dhe kështu u bënë miq me mjekun. Vinte të hante suxhuk e ushqim popullor në shtëpinë e tyre.

„Nuk kam ç't'ju them.“

„Nuk ka lidhje, doktor“, e ngushëllonte ajo.

„Kam edhe disa punë të pakryera. Veç mos më çoni në spital. Do të rri në shtëpi.“

Në spital e dërguan kur më nuk ishte në gjendje të merrte frymë dhe u rrëzua shkallëve. Danica e kishte lajmëruar urgjencën dhe ajo e gjeti veten në një dhomë me pesë shtretër. Prapë iu kthye frymëmarrja.

Edhe ata që hidhen në det për të vdekur dhe për t'u fundosur, përpëliten në kërkim të një frymëmarrjeje. Askush nuk hidhet dhe thjesht ndalet dhe nuk merr më frymë. Frymëmarrja e ka vullnetin e vet, dhe kështu ajo me plot etje iu dha atij oksigjeni.

E dinte se sa i rëndësishëm ishte ajri i freskët, por ky nga shishja i kishte bërë mrekulli dhe u ngrit pak në shtrat. I dëgjoi gratë në dhomë. I shikon ata që i vizitojnë. Ua shikon çantat e zbukuruar. Plot flori. Thonjtë e lyej duken jashtë sandaleve. Sot edhe fëmijëve të vegjël ua lyejnë thonjtë. Kjo e habit nga krevati i saj. E habit edhe ajo se gjithkush sjell çokollata, sheqerka mentoli, dhe lëngje. Secila e sëmure e ka një dyqan të tërë të futur në atë dollapin e vogël pranë shtratis. Lëngjet në kuti kartoni të radhitura në tavolina të vogla. Në dollapin e saj asgjë. Gjërat e saj i kishte vendosur në tabak. Edhe asaj i ofrojnë, por asaj kurrë nuk i kishin pëlqyer ëmbëlsirat, falënderohet, por nuk merr.

Menjëherë e njohu nga dera. Nga njolla e kuqrremtë në faqe. Vetëm se tani ishte bërë më i madh.

Edhe fytyra i ishte zgjeruar, njolla sikur i ishte rritur dhe fryrë.

„Hajde, gjyshe, po të çoj në rëntgen.“

Ishte i kujdesshëm. U përkul t'ia gjente papuçet nën krevat ndërsa karrocën e afroi te shtrati dhe i jepte udhëzime për gjithçka.

„Vëjeni dorën, gjyshe, kështu rreth qafës sime, dhe do ta keni më lehtë.“

Kur e vuri në karrocë, e rregulloi shtratin që të mos e linin ashtu të shprishur dhe të zbrazët dhe kjo i pëlqeu. Shihet, me edukatë.

„Faleminderit, bir.“

E çoi me ashensor. E shtynte bodrumeve të gjata të errëta të spitalit, madje e tërhoqi shkallëve, dhe pastaj u ulën njëri pranë tjetrit duke pritur në radhë për rëntgen.

„Po shkoj ta ndez një. Doni të qëndroni këtu apo t'ju nxjerr në ajër të pastër?“

„Do të vij me ty, bir.“

E shtyu deri te platoja e vogël nëpër derën e metaltë për furnizime dhe u ul te muri i vogël. E nxori kutinë me cigare.

„Nuk është i shëndetshëm, por ka lezet. Nuk po Ju ofroj. Ju nuk guxoni.“

Ajo qeshi.

„Prej nga je ti, gjyshe?“ pyeti ndërmjet dy tymosjeve të gjata.

„Nga fshati në të cilin ishe edhe ti. Ishe pranë shtëpisë sime. Gjete vazon time.“

Nuk doja të të frikësoja.“

„Unë kam gjuajtur drejt jush?“

„Po.“

„Oh, më vjen mirë që nuk Ju kam qëlluar.“

Të nesërmen e dërguan për një vizitë tjetër.

I thanë, nuk guxoni të lëvizni pa Ju thënë ne. Mezi e duroi këtë. I vinte keq që ai nuk erdhi ta çonte. Dhe i vinte pak keq që i tha se ai ishte te ajo.

Ai është i vetmi person që e njihte aty. Dhe tani e kishte larguar nga vetja.

Kur e kthyen nga kontrolli i dytë, në një tavolinë të vogël e priti një vazo e vogël kristali me tri tufa lulebore ngjyrë vjollce.

I kishte mbledhur në kopshtin e tij. Këtë e dinte ajo.

I vinte mirë për lulet, dhe keq për vazën.

Ndoshta s'e ka blerë, e vrante mendjen.

Pasdite erdhi me rroba sportive dhe sa ishte rruar. U ul në

krevatin e saj dhe e mori për dore. Shuplakat i kishte të mëdha, ndërsa duart e saj ishin tkurrur krejt, kishin mbetur vetëm ca damarë rreth eshtrave. Si të mos kishin punuar kurrë e të mos kishin çuar kurrë rëndë.

„S’pate nevojë.“

„Nëna ime Ju dërgoi vazon, e unë i mblodha lulet vetë.

Edhe asaj i erdhi mirë që jeni gjallë.“

Përkthim: Qerim Ondozi

Кристална ваза

Надиа Герас

Го расфрли месото од сандакот по цела кука. Летно време, брзо засмрде.

Кој би го јадел ова? Ако го преживеам ова, веќе не јадам месо, се зарекувам. И така во шеесет и петтата стана вегетаријанка. Кога почна сè, се собраа сите и побегнаа пред војската што грмеше во далечините.

Каде би одела? Требаше да се грижи, шталата полна. Големи горештини. Наточи вода во кантата, секаде каде што имаше место. Да не скапе добитокот од жед. И го ослободи.

За секој случај.

Што ќе ѝ направи војската? Од што би се плашела?

Синот ѝ загина во војска. Првите години од војната.

Не се знаеше кој го убил. Неговите или нивните. Не се согласуваше ни со своите ни со нивните.

Ќе го донесоа да го исцелива. Му замотаа завој околу главата. Кога го положија на креветот, почна да му ги собува чевлите. Беа калливи. Некоје момче остана со неа сè додека не го истера од сопчето. Не се противеше многу. Го имаа пратено да ѝ помогне, ама таа не е од оние на кои треба да им се помага. Не плачеше, не врискаше и не паѓаше во очај. Само сакаше да биде насамо со него.

Ги спушти зелените платнени ролетни на прозорците и вратата ја потпре со столче. Чу движење во ходникот, лелекањето на снаата, која си го изгуби мажот, гласот на внукот, кој пробува да ја смири мајка си. Уште ништо не разбира.

Таа му ги собува чорапите. Стапалата убави, ниеден плускавец нема. Како некој господски син. Ги покрива сепак. Му го наслушнува срцето. Тивко е. Знае таа што значи тоа, ама

сепак му го трга од устата повојот што ја прекрива. Го прави тоа брзо, со надеж што уште побргу ја напушта.

Шарлах доби околу четвртиот роденден. Падна голем снег. Високата температура три дена не го пушташе, го замотуваше целиот во ракија за да ја извлече горештината од него. Сета работа ја остави и се затвори со него в соба. Му ги броеше вдишувањата. Ги дочекуваше со радост оние длабоките, а се будеше кога ќе го преземеа оние кратките. Опасните.

Четвртиот ден рече, „Јас сум, мајко, гладен“.

Ракијата извлече сè.

Оваа мака за ракијата е претешка.

Остана со него така во мир додека ударите на вратата не се засилија и повикувањето не стана толку гласно, што сама себеси не можеше да се чуе.

Остана крај него во собата и кога го однесоа, и по погребот на гробиштата, и меѓу сите оние луѓе што дојдоа нешто да ѝ кажат.

Го виде скриена меѓу пченките. Беше многу млад. Воената униформа преголема. Се одвои од групата што кружеше околу куќата и тргна право кон неа. Како да знаеше каде се крие.

Беа гласни како и сите ослободувачи. Се тргна од нив веројатно за на мира да се измоча. Ја виде кристалната ваза. Се наведна, ја подигна, ја погледна и нежно ја спушти. Имаше црвена дамка на образот. Онаа со која се раѓаш и која никогаш не те напушта. Само со време малку потемнува, да те мачи секое утро. И потсеќа дека си среќен зашто, ете, можело да биде и полошо. Погледна за миг околу себе и погледите им се сретнаа. Се сепна и тргна назад.

„Не ти правам ништо“, викна таа.

„Ти ебам!“, беше единственото нешто што рече пред да ја симне пушката од рамо и почна на ѓутуре да пука по пченката. Не ја погоди, а ни неговите другари, кои, исто така, запукаа. Кога падна ноќта и таа остана сама во ослободеното село, се завлече во плевната и во мирисот на летото заспа. Се разбуди петнаесет години подоцна со рак на белите дробови.

Колку беше убав кога дипломираше. Се облече тогаш и таа убаво. Бела кошула со сини ситни цветчиња. Ја симна марамата од глава. Таа шамија носеше постојано, не затоа што беше покорна и скромна жена, туку за да ѝ ја чува косата од правта и сеното.

Се возеа во Амито до Загреб.

Сите што во војна тргнуваат, мислат, нема баш нив, а родителите дека нема баш нивниот син. Таа не беше од тие. Знаеше, ако почне војна, нејзиниот син ќе загине. Тие што имаат карактер први страдаат, па со јанса ги слушаше воените труби што ечеа на телевизија. Сакаше каубојски филмови, неделно попладне, оној спикерот со длабок глас и спикерката што имаше ќерка Срна и син Исток.

Тоа со имињата ѝ се допаѓаше. Во нејзиното село како да имаше само едно име за машки.

Пред војната телевизијата ѝ се згади. Кога ќе ја вклучи, се кара со неа, не ѝ останува должна, туку колне и проколнува.

Го тераше да оди во Австралија, Канада, каде било. Додека уште се можеше. Можеше каде што сакаше со толкави школи, ама не, нејќе тој. Не знаеше тој ниту разбираше дека таа војна може да биде толку страшна. „Паметни се луѓето, не се будали“, ја смируваше кога таа ќе започнеше со тоа.

Кој уште слуша мајка. Ајде ти биди мајка и препушти му на детето безглаво да оди во пропаст, а да не опоменуваш и да не лелекаш.

Во селото по Луњата се врати само Даница, нејзе во Србија не ѝ се допаднало, па некое време живееја заедно кај неа во старата куќа.

Мислеше дека никогаш нема да се смее, ама Даница знаеше да ја насмее.

Ги зачува радијаторите од големата куќа од првиот налет на плчкашите. Смрдеата ги истера.

Кога дојдоа по вторпат, не обрнуваа внимание на смрдеата. Ги симнаа радијаторите, внимателно ги натоварија на камион и ги одвезоа. Се помачија само околу печката за централно, затоа што беше тешка.

Кристалите што ги посеа по полето со пченка зад куќа, ги собра едно утро и ѝ ги прати на снаата во куфер, заедно со

нешто малку пари што ги чуваше и криеше за не дај Боже. А тоа не дај Боже дојде. Кристалот не го миеше нешто детално пред да го спакува. Се имаше завлечено земја во оние длабоки засеци и кристалот малку ја имаше променето бојата. Би требало со четкичка да се чисти. За тие работи не се грижеше ни кога беа во витрината.

Сега ја потсекаа на времето кога кристалните садови имаа некаква смисла. Затоа ги праќа, да им се најдат во новиот живот. На снаата и внукот.

Ги замота во свадбена бовча со реси.

Не сакаше в болница.

„Рак ли е?“, го праша докторот. Не го запозна докторот поради себе, туку поради внукот. Беше болешлив од раѓање, па се спријатели со докторот. Доаѓаше на колбаси и домашна храна во нивната куќа.

„А што да ви кажам.“

„Нема врска, докторе“, го тешеше. „Имам уште малку работа да завршам. Само не праќајте ме во болница. Дома ќе средам тоа.“

В болница ја одвезоа кога веќе не можеше да дише, па падна на скалите. Даница повика брза помош и таа се најде во соба со пет кревети. Пак можеше да дише.

И тие што скокаат в море да се убијат и удават, претаат во потрага по уште еден здив. Никој не скокнува, па едноставно престанува да дише. Дишењето само својата волја ја има, па и таа жедно го прифати кислородот.

Знаеше дека свежиот воздух е важен, ама овој во боцата ѝ направи чудо, така што се поткрена во креветот. Ги слуша жените во собата. Ги набљудува оние што ги посетуваат. Им ги гледа торбите со украси. Злато се носи. Лакирани нокти сиркаат од сандалите. Денес и на малечките дечиња им ги лакираат ноктите. На тоа се чуди таа од својот кревет. Се чуди и на тоа што сите носат чоколади, ментол-бонбони и сокови. Секоја болна цел дуќан има налегано во малото креденче крај креветот. Сокови во тетрапак наредени по масичките. На нејзиното креденче ништо. Таа сето свое си го стави во фиоката. Ќе нудат и нејзе, ама таа никогаш не била по слаткото, се благодарувала, ама не зема.

Го препозна уште од врата. По црвенилото на образите. Само

сега окрупнел. И лицето малку му се раширило, црвенилото како малку зголемено и набрекнато.

„Ајде, бабо, те возам на рендген.“

Беше нежен. Клекна да ѝ ги најде влечките под креветот и количката ја приближи до креветот, па почна да ѝ дава насоки.

„Фати ме ти мене, бабо, околу вратот, така ќе ти биде полесно.“

Кога ја смести во количката, го поправи креветот да не го остават така истуткан и гол, и тоа ѝ се виде убаво. Се гледа, убаво воспитан.

„Фала, синко.“

Ја возеше во лифтот. Ја туркаше по долгите мрачни подруми на болницата, ја влечеше дури и по скалите, а потоа седеа еден крај друг и чекаа на ред пред рендгенот.

„Одам да запалам една. Ќе останете тука или и вас да ве истуркам на воздух?“

„И јас ќе дојдам со тебе, синко.“

Ја истурка на малото плато пред металната врата за достава и седна на ситчето. Извади кутија цигари.

„Не е здраво, ама годи. Не ви нудам. Вие не би смееле.“

Таа се смее.

„Од каде си ти, бабо?“, прашува помеѓу два долги дима.

„Од селото во кое беше и ти. Беше крај мојата кука. Ја најде мојата ваза. Не сакав да те уплашам.“

„Пукав ли јас по вас?“

„Пукаше.“

„Оф, леле, колку ми е драго дека не сум ве погодил.“

Утредента ја одвезоа на некој друг преглед.

Рекоа: „Не смеее да се мрднете додека не ви кажеме дека смеее“. Едвај го издржа тоа. И беше жал што не дојде тој да ја вози. И по малку жалеше што му рече дека бил кај неа.

Тој е единствениот тука што го познава. И сега го избрка од себе.

Кога ја вратија по тој долг преглед, на нејзината масичка ја дочека мала кристална ваза и три виолетови меури хортензија.

Ги набрал во својата градина. Го знаеше тоа.

Њ беше драго за цвеќето, а жал за вазата.

Не е белки дека ја купил, се загрижи.

Попладнето дојде облечен во тренирка и свежо избричен. Седна на нејзиниот кревет и ја фати за рака. Имаше големи дланки, а нејзините сосем се имаа вовлечено во себе, само малку венички намотани околу коските. Како никогаш да не работеле и товарот на животот нејзин како да не го носеле.

„Не требало.“

„Мајка ми ви ја испрати вазата, а јас го набрав цвеќето. И нејзе ѝ е драго дека сте жива.“

Превод: Ѓоко Здравески

Të shikosh përpara
do të thotë të jesh
njeri i madh!

Да глeдаш нанапред значи да бидеш голем човек!

Gledati napred znači biti veliki čovek!

Të shikosh përpara do të thotë të jesh njeri i madh!

Arsim Jonuzi

„... e kështu, biri im, duhet të jesh njeri i madh“, i tha gjyshi Sabri.

„Po unë ende jam i vogël, o gjysh. Jam vetëm 14-vjeçar“, ia ktheu Shpresimi.

„Jo, Shpresim“, e korrigjoi gjyshi shpejt. „Madhështia nuk matet me moshë. Madhështia ka të bëjë me zemrën, jo me kalendarët e kaluar. Unë besoj se ti e ke zemrën e madhe, ashtu siç e ka edhe nëna jote. Ajo më tregoi se mbrëmë kishit biseduar pakëz për babanë tënd.“

„Po, gjysh. Ma tregoi tërë ngjarjen, për herë të parë ma tregoi krejt, të pashkurtuar“, u bë gati Shpresimi, u kthye nga gjyshi dhe mendoi nga t’ia fillojë.

Gjyshin Sabri e kapluan djersë e dridhje. Do të dëgjonte rrëfimin e një ngjarjeje që e kishte përjetuar vetë. E bënte për ta parë se ku qëndron nipi i tij Shpresimi në lidhje me rënien dëshmor e t’et.

„Dje kisha datëlindjen“, nisi Shpresimi, „dhe ti gjysh e di se unë linda më 10 prill. Më duket se kishe harruar, si gjithmonë.“

„Oh, biri im!“, ofshau plaku. „Po ti e di, bir, se unë më jam plakur dhe të betohem se edhe datëlindjen time e kam harruar. Ha, ha, ha“, qeshi me çerek goje plaku.

Po si ta harroj datëlindjen tënde, or bir, tha më vete plaku, kur 10 prilli është edhe datëvdekja e tënd eti e tim bir?!

Atëbotë u kishte ardhur lajmi se Shpat Sabri Ramadani kishte rënë dëshmor në fshatin Kala të rrethit të Karadakut. Me të dëgjuar lajmin, bashkëshortes së Shpatit, Fatimes, që ishte shtatzënë, i shpërtheu uji dhe solli në jetë djalnë tanimë katërmëdhjetëvjeçar.

Kur mamitë ia sollën ta mbajë në gji për herë të parë, i thanë: „Zoti ta mori shpresën se do të të kthehet i shoqi, po ta dha këtë dritën, shpresën tjetër“, e ajo në bazë të kësaj vendosi ta emërtojë *Shpresim*.

„Nëna më tregoi se po në këtë datë ka ndërruar jetë im atë“, vazhdoi *Shpresimi*.

„Ëhëm“, reagoi plaku, gjoja se e kishte harruar.

„Më tha se im atë ka rënë në konfliktin e armatosur me maqedonasit. Dhe po në atë ditë kisha lindur edhe unë. Çfarë rastësie, ë, gjysh?“, pyeti si i thyer *Shpresimi*.

„Rastësi, djali im, rastësi e vërtetë“, ia ktheu me psherëtimë gjyshi.

„Po maqedonasit pse e kanë vrarë babanë tim, gjysh? Çfarë u ka bërë?“, pyeti me kureshtje *Shpresimi*.

Këtu Sabriu e kuptoi se e ëma e *Shpresimit*, megjithatë, nuk i kishte treguar gjithçka në lidhje me vdekjen e babait të tij. Sikur ishte frikësuar se *Shpresimi* ndoshta nuk do të shoqërohej më me Zoranin, fqinjin e parë dhe shokun e *Shpresimit*, që e kishte bërë shok qëkur ishin shpërngulur në qytet, në Novë.

„Ishte kohë lufte, *Shpresim* i dashur!“, i tha gjyshi, për ta qetësuar nipin dhe për t’ia drejtuar botëkuptimin njëherë e përgjithmonë për këtë çështje. „Në kohë lufte ngriten gjakrat, e kur ngriten gjakrat, bien vlerat e kompromisit, arsyes, mirëkuptimit e tolerimit.“

„Këhëm, këhëm!“, e pastroi fytyrë Sabriu, për të vazhduar më tej, me kujdesin më të madh se çfarë po e këshillon nipin. Po e çonte në një rrugë duke mos e nënvlerësuar veten, po as duke mos i dhënë krahë për të bërë përsëritje të kohës.

„Gjithsekush – çdo njeri apo grup njerëzish – kombe apo shtete – kanë idealet e veta, *Shpresim*. Secili mendon se idealet e veta janë më hyjnore, më të përkryera, më të dëlirë, më të vërtetë, më të drejtë e kështu me radhë. Luftërat, nëse duhet të ndodhin – nuk duhet të përsëriten. *Gjithnjë duhet pasur dashuri pas urrejtjes, kurse, pas dashurisë, nuk duhet pasur më tjetër!* Këtë mbaje në mend, ë!“, iu drejtua vetullçuar gjyshi.

„Po, po, gjysh. Po të dëgjoj“, ia ktheu me shumë seriozitet *Shpresimi*.

„Qytetërimet ndërtohen me dekada e shekuj, po, për t’i prishur,

prishen për dy-tri ditë. Ky është definicioni i luftës, Cim i dashur“, sikur dëshironte ta përfundonte bisedën plaku.

„Oh, gjysh, sa më pëlqen kur më thërret Cim“, i tha Shpresimi dhe iu hodh në përqaqim gjyshit.

„Ha, ha“, qeshi plaku. „Unë jam plakur dhe dita-ditës po ligështohem edhe më shumë. Një ditë do të vdes dhe dua të ma japësh besën se do të mbetesh përgjithmonë djalë i mirë. Të kujdesesh për vete së pari, pastaj për nënën tënde; të sillesh mirë me fqinj të e shokët e tu. Nesër, kur të punësohesh, me kolegët e kështu me radhë, pra me të gjithë.“

„Ta jap besën, gjysh“, i tha Shpresimi me ngazëllim. E përqafoi edhe një herë gjyshin dhe i puthën njëri-tjetrit ballin.

„Cimo, a dëshiron të vish të luajmë me top?“, e ftoi papritur Zorani në derë.

„Да, Зоки, одма доаѓам“, ia ktheu Shpresimi Zoranit. /Da, Zoki, odma doagjam./ [Po, Zoki, menjëherë po vij.]

„Bobo, shoku yt Zoki folka shqip?“, pyeti me habi plaku.

„Po, gjysh“, ia ktheu Shpresimi. „A nuk të kam treguar se jemi duke shkuar në një shkollë për arsimim qytetar?“

„Jo. Si quhet ajo shkollë dhe për çfarë po ju arsimojnë?“, pyeti gjyshi.

„Gjysh, shkolla quhet *Panballkanika* dhe ka të bëjë me mësimin e gjuhëve ballkanike, me kulturat e popujve të Ballkanit dhe pikat e përbashkëta ndërmjet tyre“, mbaroi Shpresimi së lexuari materialin propagandues të shkollës. „Dhe e kemi si parim që gjithsecili të flasë gjuhën e tjetrit, në mënyrë që sa më mirë ta përvetësojmë gjuhën“, përfundoi Shpresimi.

„Bukur, Shpresim, bukur!“, ia ktheu gjyshi. „Arsimohuni! Arsimohuni drejt! Arsimohuni qytetarisht! Arsimohuni për të qenë të mëdhenj, siç të thashë më parë. Për të shikuar përpara. Për të mos harruar kush ke qenë, po as kush duhet të jesh a të bëhesh!“

„Po, gjysh“, i tha Shpresimi dhe i dëshiroi ditë të mirë.

„Ditën e mirë!“, i tha gjyshi.

„Ајде, Зоки!“, bërtiti Shpresimi. /Hajde, Zoki!/ [Hajde/eja, Zoki!]

„Tani jam duke ardhur“, i ktheu Zorani.

Да гледаш нанапред значи да бидеш голем човек!

Арсим Јонузи

... така, синко, треба да бидеш голем човек – му рече дедо Сабри.

– Но јас сум сè уште мал, дедо. Имам само 14 години – му возврати Шпресим.

– Не, Шпресим – веднаш го поправи дедо му. – Големината не се мери со возраста. Големината е врзана за срцето, не со поминатиот календар. Јас верувам дека ти имаш големо срце, како што има и мајка ти. Таа ми кажа дека сношти малку сте разговарале за татко ти.

– Да, дедо. Ми го кажа целиот настан, по првпат ми кажа сè, без да крати – се подготви Шпресим, се сврте кон дедо му и се замисли како да почне.

Дедото Сабри го облеа пот и го фати треска. Ќе ја слуша приказната која тој самиот ја преживеал. Тоа го правеше за да види каде се наоѓа неговиот внук во однос на загинувањето на татка си.

– Вчера ми беше роденден – почна Шпресим – и ти, дедо, знаеш дека јас се родив на 10-ти април. Ми се чини дека си заборавил, како и секогаш.

– Ах, синко мој! – воздивна старецот. – Но ти знаеш, синко, јас сум стар и ти се колнам дека и мојот роденден сум го заборавил. Ха, ха, ха – се насмеа со четврт уста старецот.

– Како да го заборавам твојот роденден, синко – рече во себе старецот – кога 10-ти април е датумот на смртта на мојот син?!

Тогаш дојде веста дека Шпат Сабри Рамадани загина во

селото Кала, во околината на Карадак. Кога ја слушна веста, на сопругата на Шпат, Фатиме, која беше бремена, ѝ пукна воденикот и го доведе на овој свет сега четиринаесетгодишниот син. Кога бабиците ѝ го донесоа да го држи на дојка по првпат, ѝ рекоа: „Господ ти ја зеде надежта дека ќе се врати маж ти, но ти го даде ова светло, другата надеж.“ А таа, од оваа причина, го нарече Шпресим¹.

– Мајка ми ми кажа дека истиот ден починал татко ми – продолжи Шпресим.

– Аха – изусти старецот, правејќи се дека заборавил.

– Ми кажа дека загинал во воениот конфликт со Македонците. И истиот ден сум се родил јас. Каква случајност, нели, дедо? – рече натажениот Шпресим.

– Случајност, синко, вистинска случајност – му возврати шепотејќи дедото.

– Зошто Македонците го убиле татко ми, дедо? Што им направил? – праша со радозналост Шпресим.

Тука Сабри разбра дека мајка му на Шпресим, сепак, не му кажала сè во врска со смртта на татко му. Како да се плашела дека Шпресим повеќе нема да се дружи со Зоран, првиот сосед и другар на Шпресим, со кој се здружил кога се преселил в град, во Нова.

– Беше тоа време на војна, мил мој Шпресим! – му рече дедо му за да го смири внукот и за да направи да го разбере ова еднаш засекогаш. – Во време на војна крвта зоврива, а кога се случува тоа, паѓаат вредностите на компромисот, на причината, разбирањето и толеранцијата.

– Кх, кх! – го прочисти грлото Сабри за да продолжи со голема внимателност за тоа што го советува внукот. Го тераше кон тоа да не се омаловажува себеси, но и да не го поттикне да го повтори времето.

– Сите, секој човек или група луѓе – народи или држави имаат свои идеали, Шпресим. Секој мисли дека своите идеали се најсвети, најсовершени, најчесни, највистинити, најправедни. Војните, ако треба да се случат, не треба да се повторат. Секогаш треба да има љубов по омразата, а по љубовта не

1 Шпресим (Shpresë - алб. јаз.) – надеж

треба да има друго! Ова запамти го! – му се обрати со кренати веѓи дедо му.

– Да, да, дедо, те слушам – му возврати со голема сериозност Шпресим.

– Цивилизациите се градат со децении и векови, но се растураат за два-три дена. Ова е дефиницијата на војната, мил мој Цим – како да сакаше да го заврши разговорот старецот.

– Ах, дедо, колку ми се допаѓа кога ме викаш Цим – му рече Шпресим и му се фрли во прегратка на дедо му.

– Ха, ха – се насмеа старецот. – Јас сум стар и од ден на ден сум сè послаб. Еден ден ќе умрам и сакам да ми дадеш беса дека засекогаш ќе останеш добро момче. Ќе се грижиш за себе пред сè, потоа за мајка ти и ќе се однесуваш добро со соседите и другарите. Утре, кога ќе се вработиш, со колегите, значи со сите.

– Ти давам беса, дедо – му рече Шпресим. Го прегрна уште еднаш дедо му и се бакнаа меѓусебе во чело.

– Цимо, ќе дојдеш да играме со топка? – го покани одеднаш Зоран од врата, обраќајќи му се на албански.

– Да, Зоки, одма доаѓам – му одговори Шпресим на Зоран на македонски.

– Ауу, другар ти Зоки зборува албански? – праша зачуден старецот.

– Да, дедо – му одговори Шпресим. – Не сум ти кажал дека одиме во исто училиште по граѓанско образование?

– Не. Како се вика училиштето и што ве учат? – праша дедото.

– Дедо, училиштето се вика „Панбалканика“ и се бави со учење на балканските јазици, со културата на балканските народи и заедничките нешта што ги имаат – заврши Шпресим, читајќи го пропагандниот материјал на училиштето. И како начело ни е секој да зборува на јазикот на другиот, за што подобро да го научиме јазикот.

– Убаво, Шпресим, убаво! – му одговори дедо му. Образувајте се! Образувајте се правилно! Образувајте се граѓански! Образувајте се за да бидете големи, како што ти реков пред малку. За да гледате нанапред. За да не заборавиш кој си бил, но и кој сакаш да бидеш!

– Да, дедо – му рече Шпресим и му посака убав ден.

– Убав ден! – му рече дедо му.

- Ајде, Зоки! – викна Шпресим.
- Еве, доаѓам – му одговори Зоран на албански.

Превод: Крешник Ајдини

Gledati napred znači biti veliki čovek!

Arsim Jonuzi

„... i tako, sine moj, treba da budeš veliki čovek“, reče deda Sabri.

„Ali ja sam još mali, deda. Imam samo 14 godina“, odgovori mu Špresim.

„Ne, Špresime“, ispravi ga odmah deda. „Veličina se ne meri godinama. Veličina je u srcima, a ne u kalendaru. Ja verujem da ti imaš veliko srce, kao što ga ima i tvoja majka. Rekla mi je da ste sinoć razgovarali o tvom ocu.“

„Da, deda. Ispričala mi je šta se dogodilo, prvi put mi je rekla sve, nadugačko“, Špresim se pripremio, obraćajući se dedi i razmišljajući odakle da počne.

Deda Sabri zadrhta i obli ga znoj. Čuće priču o događaju koji je i sam proživio. I videće kako se njegov unuk Špresim odnosi prema požrtvovanoj smrti svoga oca.

„Juče mi je bio rođendan“, otpočeo je Špresim „i ti, deda, znaš da je meni 10. aprila rođendan. Čini mi se da si zaboravio, kao i uvek.“

„Oh, sine moj!“, uzdahnu starac. „Pa ti znaš, sine, da sam ja odveć star i kunem ti se da sam i svoj rođendan zaboravio. Ha-ha-ha“, smeškao se starac uglavima usana.

Ali kako da zaboravim tvoj rođendan, sine, reče starac u sebi, kada je 10. april i datum smrti tvoga oca i mog sina?!

Tada je stigla vest kako je Špat Sabrija Ramadani pao u borbi u selu Kalja, u okolini Skopske Crne gore. Kad je primila tu vest, Špatovoj supruzi Fatime, koja je bila trudna, pukao je vodenjak i donela je na svet sada već četrnaestogodišnjeg dečaka. Kada su ga doneli majci na prvo dojenje, rekli su joj: „Gospod ti je uzeo nadu da će ti

se vratiti muž, ali ti je dao ovu radost, drugu nadu u životu“, i ona je tako odlučila da ga nazove Špresim.¹

„Mama mi je rekla da je tog dana preminuo moj otac“, nastavio je Špresim.

„Aham“, odvrati starac, tobože kao da je zaboravio.

„Rekla mi je da je moj otac pao u oružanoj borbi sa Makedoncima. I tog istog dana sam se ja rodio. Kakva slučajnost, zar ne, deda?“, upita ga Špresim lukavo.

„Slučajnost, sine moj, uistinu slučajnost“, odvrati mu deda s uzdahom.

„A zašto su Makedonci ubili mog oca, deda? Šta im je uradio?“, upita radoznalo Špresim.

Tu Sabri shvati da Špresimova majka, ipak, nije sinu ispričala sve u vezi sa smrću njegovog oca. Kao da se uplašila da će Špresim prestati da se druži sa Zoranom, prvim komšijom i drugom s kojim se sprijateljio čim su se preselili u grad, u Novu.

„Bilo je ratno stanje, dragi Špresime!“, reče mu deda, kako bi smirio unuka i kako bi mu, jednom zauvek, usadio ovaj pogled na svet. „U ratu se podižu strasti, a kada strasti rastu, padaju vrednosti kompromisa, razuma, razumevanja i tolerancije.“

„Kh-m-kh-m!“, pročisti grlo Sabri, kako bi nastavio da brižno savetuje unuka. Vaspitavao ga je da ne potcenjuje sebe, niti da podržava ponavljanje istorije.

„Svi – svaki čovek ili grupa ljudi – narod ili država – imaju svoje ideale, Špresime. Svako misli da su njegovi ideali najuzvišeniji, najsavršeniji, najbezgrešniji, najispravniji, najpravedniji i tako dalje. Ratovi, ako već moraju da se dese – ne treba da se ponavljaju. Uvek treba imati više ljubavi nego mržnje, dok, osim ljubavi, ne treba imati ničeg drugog! Nikad to ne zaboravi!“, reče mu deda, podignutih obrva.

„Da, da, deda. Čujem te“, uzvрати mu s punom ozbiljnošću Špresim.

„Civilizacije se grade decenijama i vekovima, dok, kada treba da se sruše, ruše se za dva-tri dana. To je definicija rata, dragi Cime“, kao da je starac hteo time da završi razgovor.

„Oh, deda, kako mi se sviđa kada me zoveš Cime“, reče mu Špresim i baci se dedi u zagrljaj.

1 Alb. Shpresim, bukv. „nadanje“. (Prim. prev.)

„Ha-ha“, smejao se starac „Ja sam star i iz dana u dan sve više slabim. Jednog dana ću umreti i želim da mi daš *besu*² da ćeš zauvek ostati dobar dečak. Da ćeš, pre svega, paziti na sebe, a onda i na tvoju majku; da ćeš se dobro odnositi prema komšijama i drugovima. I sutra, kada se zaposliš, prema kolegama i tako dalje, prema svima.“

„Obećavam ti, deda“, reče mu uzbuđeno Špresim. On zagrlj dedu još jednom i tada poljubiše jedan drugoga u čelo.

„Cimo, a *dëshiron të vish të luajmë me top?*“³ iznenada se pojava Zoran na vratima.

„Da, Зоку, одма доаѓам“,⁴ odgovori Špresim Zoranu.

„Gle, gle, zar tvoj drug Zoki govori albanski?“, upita začuđeno deda.

„Da, deda“, odgovori mu Špresim „Zar ti nisam ispričao kako smo zajedno išli u školu građanskog vaspitanja?“

„Ne. Kako se zove ta škola i o čemu ste tamo učili?“, upita deda.

„Deda, škola se zove *Panbalkanika* i u njoj se uče balkanski jezici, sa kulturama balkanskih naroda i vezama između njih“, završi Špresim, čitajući propagandni materijal škole. „I osnovno načelo nam je bilo da svako od nas govori jezik onog drugog, tako da što bolje usvojimo jezik“, objasnio je Špresim.

„Lepo, Špresime, lepo!“, odgovori mu deda. „Obrazujte se! Obrazujte se na pravi način! Obrazujte se građanski! Obrazujte se da budete veliki, kao što ti rekoh malopre. Da gledate napred. Da ne zaboraviš ko si bio, kao ni ko treba da budeš i da postaneš!“

„Da, deda“, reče mu Špresim i pozdravi se s njim.

„Doviđenja!“, odgovori mu deda.

„Ajde, Зоку!“⁵ viknu Špresim.

„Dolazim“, odgovori mu Zoran.

Prevod: Đorđe Božović

2 Tj. obećanje. (Prim. prev.)

3 Alb. Cime, hoćeš li da dođeš da se igramo loptom?

4 Mak. Da, Zoki, odmah dolazim.

5 Mak. Hajde/dodi, Zoki!

Нермина, душо моја

Nermina, dashuria ime

Nermina, dušo moja

Нермина, душо моја

Благица Ѓорѓиевска

Так, так, так, чукаа дрвените налани. Брзо, брзо, побрзо. Так, так по камениот пат нагоре до нивната куќа. Так, так чука срцето посилено од дрвените налани. Ене, онде, уште малку, ја гледам високата бела авлија, дрвената порта. Уште еден чекор или можеби уште илјада. Не беше сигурна Милана уште колку чекори треба да направи до портата. Чук-наланите, чук-срцето.

„Само уште малку, да стасам и сè ќе ѝ кажам, ќе ѝ речам... што ли ќе ѝ речам? Нермина, душо моја!“

Застана Милана на чекор од портата зад која живееја луѓето кои беа нејзиното второ семејство. Чичко Адем, тетка Алма, Нермина и кој друг? Леле, и Саид кој го нема повеќе. Саид со русото перче на челото, со кого се гордееше Милана како да е нејзин постар брат.

Тато Милош кога бевме мали на мама Ела ѝ рече, да така рече: „Ело, Адем ми е како брат, да го викнеме на слава со семејството.“ Мама Ела се израдува, таа и тетка Алма беа како сестри. А јас, јас сама една на мајка и татко, јас ги имав Саид и Нермина како брат и сестра.

Ама како, како да ѝ речам: „Нермина, душо моја, прости! Прости!“

Тато Милош рече дека Саид е добро момче и дека оди по добар пат.

Так, так, градите ќе распрснат! Чукањето со дрвените налани престана. Милана седеше на земја на чекор од куќата. Ама чукањето на срцето не престануваше.

Тато рече дека лошо е во градот, рече: „Внимавајте каде одите и што правите, со кого се дружите.“ И чичко Адем рече: „Пазете се, лоши луѓе ни ги растураат гнездата.“

Гнездата наши? Тато и чичко Адем седеа и пиеја кафе, слушаа вести на телевизија и разговараа. Загрижено. Исплашено. Вознемирено.

Саид повремено слегуваше во градот. Беше исплашен, сè помалку зборуваше. Тато и мама шепотеа, да, ги слушнав, велеа: „Саид некаде да го сокријат, да го засолнат.“ Зошто?

Снагата ја издаваше. Прилегна под дрвото пред портата. Ги собу дрвените налани што ѝ ги изделка чичко Адем. За првпат во животот ѝ беа тешки. Ги собу и ги остави покрај себе. Прилегна под дрвото пред портата. Не можеше да се сети какво дрво беше тоа, а безброј пати ги нишаа нозете седнати на некоја гранка заедно со Нермина и Саид. Можеби беше јаболкница? Можеби.

Тато рече дека убиле некој човек. Муслиман. Не знае точно што се случило. После некој со шепот кажа дека убиле некој од нашите. Од нашите? А кои се наши? Нермина и Адем не се наши? Так, так, так, срцето сакаше да излезе и да прилегне до неа под дрвото.

Саид доаѓаше исто како порано. Само повеќе не се смееше. Беше сериозен и со тато сериозно разговараа. Само еднаш тивок збор допре до наострените уши, рече: „Ќе ве штитам колку можам.“ Саид да не штити? Од кого, од што? Тато го прегрна, сакав и јас да го прегрнам, ама тато ќе видеше дека сум сокриена зад високото буре во дворот.

Так, так, так, ќе излезе срцето надвор, готово не можам повеќе да го држам, само да ја видам Нермина, да ѝ кажам, леле, да ѝ речам: „Прости, Нермина, душо моја.“

Тато донесе пушка. Ја видов кога ја донесе. Ја завитка, ја сокри, ама јас ја видов, зашто и јас бев сокриена.

Сенки околу куќата, вртеа околу дворот, тато наслушнуваше и не смеевме надвор да излеземе. И чичко Адем поретко доаѓаше. Само Саид се прикрадуваше и влегуваше од задната страна на дворот. Со тато разговараа и на крај се прегрнуваа, и Саид тивко заминуваше. И јас сакав да го прегрнам Саид, ама јас секогаш бев некаде сокриена од очите на тато.

Саид рече, да, така рече, да внимаваме следните неколку дена, и пак рече дека ќе внимава на нас. Тато го прегрна, и Саид си замина.

Неколку дена бесшумни сенки вртеа околу дворот. Саид

не доаѓаше. Ние само молчевме. Истрел, силен истрел ни ја распара душата. Тато истрча, ја зеде пушката, излета надвор. Пак се слушаа истрели. Дали и тато пукаше?

Со раце ги затворив ушите и клекнав под прозорецот. Земјата се тресе.

Тато влета во собата, рече пукал во сенките околу дворот. Ама нели сенката е од човек, нема сенка без човек, тато пукал во човек. Се стиши. Сосема се стиши. Тишината беше пострашна од пукањето. Времето бавно течеше. Седевме и чекавме. Тропна портата, тато истрча надвор. Чичко Адем со раширени раце, во дворот. Тато му истрча во пресрет. Го прегрна, ама тој падна на коленици во дворот и зарипнато викаше, да, викаше: „Саид, Саид, сине мој.“ Тато со неверица го гледаше. Па тато пукаше во сенките, не пукаше во Саид. Саид беше тука да ги заштити, зашто и тој мораше да биде сенка!

Чукањето на срцето се намали, како да се предомисли, како да му се нажали за Милана. Тивко, тивко го одржуваше во живот слабото тело на Милана спружено под дрвото покрај портата со висока авлија. Можеби и премногу тивко за да може да живее. Устата ѝ беше подотворена и на неа беше обликуван зборот „Простете“. „Прости Нермина, душо моја, другарке најмила, сестро најдрага!“

Сонцето заоѓаше, тивко ветре поддувнуваше, лисјата на дрвото, кое можеби беше јаболкница, зашумеа. Сè беше тивко, мирно и заспано. Скрцка портата, некој ја провере главата низ малиот отвор. Силен писок, продорен писок ја распара тишината распослана наоколу.

„Тато, пискаше Нермина, тато, татоооооооо!“

Адем со бавен чекор излезе низ портата. Пред нозете му лежеше милото девојче, неговата втора ќерка Милана. Клекна покрај безживотното тело на саканото девојче и заплака громко, таговно и громко. Од плачот на овој човек кој ја немаше доиспакано смртта на неговиот Саид, се тресеа планините, од корен се корнеа дрвјата, виеше пес во него. Со крајчето на окото погледна во момето што лежеше пред неговата порта. На нејзините усни имаше напишан некој збор. Клекна за подобро да прочита. Пишуваше - простете.

На своите силни раце го подигна девојчето, го приви на своите гради и тргна кон куќата што ја сметаше за свој втор

дом. По него како свечена придружба тргнаа неговата жена Алма и Нермина. Алма посилно ја заврза долгата шамија, како да сакаше да се удави во нејзината обвивка. Нермина немоги следеше. Сите чувства како да ја напуштија, не можеше ни да плаче ни да тагува. Само низ усните ѝ се плеткаа неколку зборови кои не можеше да ги состави во реченица. Нешто како „Милана, душо моја“.

Пред вратата на Милош и Ела се собрал многу народ. Од каде ли дојдоа сите овие луѓе? Како разбраа? Адем уште не се решаваше да го предаде телото во раширените раце на Милош. Ја стискаше Милана до срцето. Народот полека се приближуваше до нив. Се направи круг, кругот од луѓе сè повеќе се стеснуваше. Се приближуваа полека со неизвесно расположение на нивните лица. Адем и Милош се погледнаа. Ги сплотија рацете и направија постела од раце за Милана. Вознемирено погледнуваа наоколу. Луѓето сè повеќе се приближуваа. Никој не знаеше што ќе се случи.

Адем и Милош сосема се приближија еден кон друг. Во средината го држеа телото на Милана. Алма, Ела и Нермина направија круг со раширени раце околу нив. Кругот од луѓе сосема се стесни. Луѓе измешани, од едните и од другите. Ги раширија рацете. Го прегрнаа кругот од двете семејства, направија голем круг, едно ново големо семејство. Како големо силно срце со правилен ритам, со исправна љубов. Милана, душо моја!

Nermina, dashuria ime

Bllagica Gjorgjievska

Tak, tak, tak, trokitnin nallanet e drurit. Shpejt, shpejt, më shpejt. Tak, tak, nëpër rrugën me gurë tatëpjetë deri te shtëpia e tyre. Tak, tak, troket zemra më fort se nallanet. Ja, atje, edhe pak, e shikoj murin e lartë të gardhit dhe portën e drurit. Edhe një hap ose, ndoshta, edhe një mijë. S'ishte e sigurt Milana edhe sa hapa duhet t'i bënte deri te porta. Tak – nallanet, tak – zemra.

„Vetëm edhe pak, të arrij dhe gjithçka do të... tregoj... do... të them... çfarë do të them? Nermina, shpirti im!“

U ndal Milana një hap para portës prapa së cilës jetonin njerëzit të cilët ishin familja e saj e dytë. Xhaxhi Adem, teta Alma, Nermina dhe kush tjetër? Ua, edhe Saidi i cili s'është më. Saidi me balluken bionde në ballë, me të cilën krenohej Milana sikur ta kishte vëlla më të madh.

Babi Milosh, kur ishim të vegjël, nënës Ela i tha, po, kështu i tha: „Ela, Ademin e kam si vëlla, ta thërrasim në festën familjare.“ Nëna Ela u gëzua. Ajo dhe teta Alma ishin si motra. Dhe unë, hasreti i mamit dhe babit, unë i kisha Saidin dhe Nerminën si vëlla e motër.

Por, si, si të them: „Nermina, shpirti im, më fal! Më fal!“

Babi Miloshi tha se Saidi është djalë i mirë dhe se ka marrë rrugën e drejtë.

Tak, tak, kraharori do të pëlcasë! Trokitja me nallanet e drurit u ndal. Milena rrinte për tokë një hap para shtëpisë. Por, trokitja e zemrës s'pushonte.

Babai tha se është vështirë në qytet: „Kini kujdes se ku shkoni dhe ç'bëni, me kë shoqëroheni.“ Edhe xhaxhi Adem tha: „Njerëz të këqij po na i prishin foletë.“

Foletë tona: Babi dhe xhaxhi Adem rrinin, pinin kafe, dëgjonin

lajme në televizor dhe bisedonin. Të mërzitur. Të frikësuar. Të shqetësuar.

Saidi kohë pas kohe zbriste në qytet. Ishte i frikësuar, gjithnjë e më pak fliste. Babi dhe mami pëshpëritnin, i dëgjova duke thënë: „Saidin ta fshehin diku, ta strehojnë.“ Pse?

Humbiste fuqinë. U shtri nën pemën para portës. I zbathi nallanet e drurit të cilat ia gdhendi xhaxhi Adem. Për herë të parë në jetë ishin të rënda. I zbathi dhe i vendosi pranë vetes. U shtri nën pemën para portës. S’mund të kujtohej se çfarë peme ishte ajo, edhe pse në raste të panumërta i lëkundnin këmbët të ulur në ndonjë degë të saj me Nerminën dhe Saidin. Ndoshta ishte mollë? Ndoshta.

Babi tha se e kanë vrarë një njeri. Mysliman. Nuk e di saktë se ç’ka ndodhur. Pastaj dikush pëshpëriti se kanë vrarë dikë nga tanët. Nga tanët? Cilët janë tanët? Nermina dhe Ademi s’janë tanët? Tak, tak, tak, zemra deshi të dalë dhe të shtrihet pranë saj nën pemë.

Saidi vinte njëjtë si më parë. Por, nuk qeshej më. Ishte serioz dhe me babin bisedonin seriozisht. Vetëm një herë një fjalë e qetë i ra në vesh. Tha: „Do t’ju mbroj sa të mundem.“ Saidi të na mbrojë? Nga kush, nga çfarë? Babai e përqafoi, desha edhe unë ta përqafoj, por babi do ta shihte se jam fshehur prapa fuçisë së lartë në oborr.

Tak, tak, tak, do të dalë zemra jashtë. Gati, s’mund të duroj më, vetëm ta shoh Nerminën, t’i them: „Më fal, Nermina, shpirti im.“

Babi solli pushkë. E pash kur e solli. E mbështolli, e fshehu, por unë e pashë, sepse edhe unë isha fshehur.

Hijet rreth shtëpisë, silleshin rreth oborrit, babi përgjonte dhe s’guxonim të dilnim jashtë. Edhe xhaxhi Adem vinte më rrallë. Vetëm Saidi vinte fshehurazi dhe hynte nga dera e prapme e oborrit. Bisedonin me babin dhe në fund përqafoheshin dhe Saidi qetë largohej. Edhe unë desha ta përqafoj Saidin, por unë gjithmonë isha diku e fshehur nga sytë e babit.

Saidi tha, po, ashtu tha, të kemi kujdes gjatë disa ditëve të ardhshme dhe përsëri tha se do të kujdeset për ne. Babi e përqafoi dhe Saidi shkoi.

Disa ditë hije të heshtura silleshin rreth oborrit. Saidi nuk vinte. Ne vetëm heshtnim. E shtënë, një e shtënë e fuqishme na e këputi shpirtin. Babi doli me vrap, e mori pushkën, doli jashtë. Përsëri dëgjoheshin të shtëna. A gjuante edhe babi?

Me duar i mbylla veshët nën dritare. Dridhej toka.

Babi vrullshëm hyri në dhomë, tha se ka gjuajtur drejt hijeve rreth oborrit. Por, hija është e njeriut, s'ka hije pa njeri, babi ka shtëinë ndaj ndokujt. U qetësua. U qetësua fare. Qetësia ishte më e rëndë se të shtënat. Koha ngadalë kalonte. Rrinim dhe pritnim. Dikush trokiti në portë dhe babi doli jashtë. Xhaxhi Adem me duart e hapura në oborr. Babi doli ta priste. E përqafoi, por ai ra në gjunjë në oborr dhe bërtiste: „Saidi, Saidi, biri im!“ Babi me mëdyshje e shikonte. Babi gjuante në hijet, nuk gjuante në Saidin. Saidi ishte këtu për t'i mbrojtur, pse edhe ai duhej të jetë hije!

Rrahja e zemrës u qetësua, sikur u hamend, sikur i ankohej Milanës. Qetë, qetë e mbante në jetë trupin e dobët të Milanës të shtrirë nën pemën pranë portës me mur të lartë. Ndoshta tepër qetë për të mundur të jetojë. Goja ishte gjysmë e hapur dhe në të ishte formësuar fjala „Më falni. Më falni, Nermina, shpirti im, shoqja ime më e dashur, motra ime më e çmuar!“

Dielli perëndonte, një erë e qetë frynte nga pak, gjethet e pemës, e cila ndoshta ishte mollë, fërfëllimë. Gjithçka ishte e heshtur, e qetë dhe e përgjumur. Kërciti porta, dikush e futi kokën nëpër vrimën e vogël. Një ulërimë e fuqishme, një ulërimë depërtuese e theu heshtjen e shpërndarë gjithandej.

„Babi“, bërtiste Nermina. „Babi, Babi!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!“

Ademi me një hap të ngadaltë doli nëpër portë. Para këmbëve ishte shtrirë bija e dashur, bija e tij e dytë, Milana. U përkul para trupit të pajetë të vajzës së dashur dhe filloi të qante me zë, me pikëllim dhe me zë. Nga qarja e këtij njeri, i cili nuk kishte përfunduar së qari për vdekjen e Saidit të tij, dridheshin malet, nga rrënja shkuleshin pemët, ulërinte qeni nga brendia e tij. Me këndin e syrit shikoi nga vajza e shtrirë para portës së tij. Në buzët e saj shkruante ndonjë fjalë. U ul për të lexuar më mirë. Shkruante – më falni.

Me duart e veta të fuqishme e ngriti vajzën, e afroi në kraharor dhe u nis drejt shtëpisë të cilën e konsideronte si shtëpi të dytë. Pas tij, si një shoqëri solemne u nis gruaja e tij Alma dhe Nermina. Nermina e ndiqte pa fjalë. Sikur të gjitha ndjenjat e lëshuan, as nuk mund të qante as të pikëllonte. Vetëm nëpër buzë sillleshin disa fjalë të cilat nuk mund t'i bashkonte në një fjali. Diçka si: „Milana, shpirti im.“

Para derës së Miloshit dhe Elës ishin mbledhur shumë njerëz. Nga erdhën të gjithë këta njerëz? Si e morën vesh? Ademi ende

s'mund të vendoste ta dorëzonte trupin në duart e hapura të Miloshit. E shtrëngonte Milanën pranë zemrës. Populli ngadalë afrohej. U bë një rreth, rrethi i njerëzve ngushtohej gjithnjë e më shumë. Afroheshin ngadalë me një disponim të papërcaktuar në fytyrat e tyre. Ademi dhe Miloshi u shikuan. I gërshetuan duart dhe bënë një shtrat me duar për Milanën. Të shqetësuar shikonin përreth. Njerëzit afroheshin gjithnjë e më shumë. Askush nuk e dinte se ç'do të ndodhte.

Ademi dhe Miloshi u afruan shumë pranë njëri-tjetrit. Në mes e mbanin trupin e Milanës. Alma, Ela dhe Nermina krijuan një rreth me duart e hapura rreth tyre. E përqaftuan rrethin e dy familjeve, bënë një rreth të madh, një familje të re të madhe. Si një zemër e madhe e fuqishme me ritëm të rregullt, me dashuri të drejtë. Milana, shpirti im!

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Nermina, dušo moja

Blagica Đordjevska

Tak, tak, tak, odjekivale su drvene nanule. Brzo, brzo, brže. Tak, tak, po kamenu putu u gore pored njihove kuće. Tak, tak, kucalo je srce jače od drvenih nanula. Eno, ondje, još malo, vidim visoku avliju, drvenu portu. Još jedan korak ili tisuću. Milana nije bila sigurna koliko još koraka mora napraviti do porte. Tak-nanule, kuc-srce.

Samo da se još malo približim i sve ću joj reći... što ću joj reći? Nermina, dušo moja!

Zastala je Milana na korak od porte iza koje su živjeli ljudi koji su bili njezina druga obitelj. Čičko Adem, teta Alma, Nermina, i tko još? Ah, pa i Said koga nema više. Said s plavim čuperkom na čelu, kojim se ponosila Milana kao da je njezin stariji brat.

Tata Miloš rekao je mami Eli kad smo bili mali, da, ovako je rekao: „Ela, Adem mi je kao brat, da ga pozovemo na obiteljsku slavu.“ Mama se Ela obradovala, ona i teta Alma bile su poput sestara. A ja, ja jedinica u majke i oca, ja sam imala Saida i Nerminu kao brata i sestru.

Ali kako da kažem Nermini, dušo moja, oprosti! Oprosti!

Tata Miloš rekao je kako je Said dobar mladić i da ide dobrim putem. Tak, tak, grudi će se rasprsnuti! Prestalo je odjekivanje drvenih nanula, dok je Milana sjedila na zemlji na korak do kuće. Ali lupanje srca nije prestajalo.

Tata nas je upozorio da nije dobro u gradu, rekavši da pripazimo kamo idemo i što radimo, s kime se družimo. A čičko Adem dometnuo da se pazimo zlih ljudi koji rasturaju naša gnijezda.

Naša gnijezda? Tata i čičko Adem sjedili su pijuću kavu, i slušajući vijesti na televiziji te razgovarali. Zabrinuto. Uplašeno. Uznemireno.

Said je povremeno silazio u grad. Bijaše uplašen, sve je manje govorio. Tata i mama su šaputali, da, čula sam ih kad su rekli da Saida treba nekamo sakriti, skloniti. Zašto?

Snaga ju je izdavala. Prilegla je pod stablo ispred porte. Izula je drvene nanule što joj je izdjeljao čičko Adem. Po prvi put u životu bile su joj teške. Izula ih je i stavila pored sebe. Prilegla je pod stablom ispred vrata. Nije se mogla sjetiti kakvo je to bilo drvo, a bezbroj puta klatila je nogama sjedeći na nekoj grani zajedno s Nerminom i Saidom. Možda je bila jabuka? Možda.

Tata je rekao da su ubili nekog čovjeka. Muslimana. Ne zna što se točno dogodilo. Poslije je netko šaptom rekao da su ubili nekog od naših. Od naših? A koji su naši? Nermina i Adem nisu naši? Kuc, kuc, kuc, srce je htjelo iskočiti i prileći pored nje ispod stabla.

Said je svraćao isto kao i ranije. Samo se više nije smijao. Bio je ozbiljan. I s tatom je ozbiljno razgovarao. Samo je jedna tiha riječ doprla do načuljenih ušiju, kad rekne, štitit ću vas koliko mogu. Said će nas štititi? Od koga, od čega? Tata ga je zagrlio, željela sam ga i ja zagrliti, ali tata bi vidio da sam se sakrila iza visoke bačve u dvorištu.

Kuc, kuc, kuc, iskočit će mi srce napolje, gotovo ga više ne mogu obuzdati, samo da vidim Nerminu, da joj kažem, joj, da joj kažem, oprosti, Nermina, dušo moja.

Tata je donio pušku, vidjela sam kad ju je donio, pa ju umotao, sakrio, ali ja sam ju vidjela, jer sam se i ja sakrila.

Sjene oko kuće, kružile su oko dvorišta, tata je osluškivao, a mi nismo smjeli izići napolje. I čičko Adem je rjeđe dolazio. Samo se Said prikradao i ulazio sa stražnje strane dvorišta. Razgovarao je s tatom, i pošto bi se na kraju zagrlili, tiho je odlazio. I ja sam željela zagrliti Saida, ali sam uvijek bila negdje skrivena od očevih očiju.

Said je rekao, baš je tako rekao, da pripazimo sljedećih nekoliko dana, i ponovno je rekao da će paziti na nas. Tata ga je zagrlio i Said je otišao.

Sjene su nekoliko dana bešumno kružile po dvorištu, a Said nije dolazio, dok smo mi samo šutjeli. Pucanj, glasan pucanj rasparao je našu dušu. Tata je istrčao, uzevši pušku, izletio je napolje, ponovno se začuo pucanj, je li i tata pucao?

Rukama sam poklopila uši i kleknula ispod prozora. Zemlja se tresla.

Tata je uletio u sobu, rekavši da je pucao u sjene oko

dvorišta. Ne pravi li čovjek sjenu, nema sjene bez čovjeka, tata je pucao u čovjeka?! Stišalo se. Sasvim se stišalo. Tišina je bila strašnija od pucnjave. Vrijeme je sporo protjecalo. Sjedili smo i čekali. Netko je pukucao na ulaznim vratima, a tata istrčao napolje. Čičko Adem s raširenim rukama, u dvorištu. Tata mu je potrčao ususret. Zagrlio ga, ali je on pao na koljena u dvorištu i prigušeno zazivao, zazivao, Saide, Saide, sine moj. Tata ga je gledao u nevjerici. Pa tata je pucao u sjene, nije pucao u Saida. Said je bio ovdje da ih zaštiti, zašto je on morao biti sjena!

Lupanje srca se smirilo, kao da se predomisli, kao da se sažalilo na Milanu. Tiho, tiho je održavalo u životu nemoćno Milanino tijelo opruženo ispod stabla pored porte s visokom avlijom. Možda i pretiho da bi moglo živjeti. Usta su joj bila neznatno otvorena i na njima je bila oblikovana riječ OPROSTITUTE, oprosti, Nermina, dušo moja, drugo najmilija, sestro najdraža.

Sunce je zalazilo, tihi vjetrić ćarlijao, lišće na stablu koje je možda bilo jabuka šumjelo. Sve bijaše tiho, mirno i usnulo. Zaškripila je porta, netko je provukao glavu kroz mali otvor. Jaki pisak rasparao je tišinu prostrtu naokolo.

Tata, pištala je Nermina, tata, tataaaaaaaa...

Adem je spora koraka izišao kroz portu. Ispred njegovih nogu ležala je mala djevojčica, njegova druga kći Milana. Kleknuo je pored neživoga tijela voljene djevojčice i zaplakao glasno, tužno i gromko. Od plača ovoga čovjeka koji još nije sasvim oplakao smrt svoga Saida, tresle su se planine, iz korijena se iskorjenjivala stabla, zavijao pas u njemu. Krajičkom oka pogledao je u djevojčicu koja je ležala ispred njegove porte. Na njezinim usnama bila je ispisana neka riječ. Kleknuo je da bi bolje pročitao. Pisaše - oprostite.

Svojim snažnim rukama podigao je djevojčicu, privivši ju na svoje grudi te krenuo prema kući koju je smatrao svojim drugim domom. Za njim su krenule kao svečana pratnja njegova žena Alma i Nermina. Nermina ga je nijemo slijedila. Svi su osjećali kao da su ju napustili, nije mogla ni plakati, ni tugovati. Samo joj se kroz usne plelo nekoliko riječi koje nije mogla sastaviti u rečenicu. Nešto poput, Milana, dušo moja.

Ispred Miloševih i Elinih vrata okupilo se mnogo naroda. Odakle su došli svi ovi ljudi? Kako su saznali? Adem se još uvijek nije odlučio predati tijelo u Miloševe raširene ruke. Pritiskao je Milanu na svoje srce. Narod im se polako približavao. Stvorio se

krug, krug od ljudi koji se sve više stezao. Približavali su se polako s neizvjesnim raspoloženjem na svojim licima. Adem i Miloš su se pogledali. Prepletoše ruke i napraviše postelju za Milanu. Uznemireno su pogledavali naokolo. Ljudi su se sve više približavali. Nitko nije znao što će se dogoditi.

Adem i Miloš sasvim su se primakli jedan drugome. U sredini su držali Milanino tijelo. Alma, Ela i Nermina napravile su krug s raširenim rukama oko njih. Ljudski krug sasvim se suzio. Pomiješani ljudi, i od jednih i od drugih. Raširili su ruke. Zagrlili su krug oko dviju obitelji, napravivši golemi krug, jednu novu veliku obitelj. Kao veće, jako sunce, pravilnog ritma, prave pravcate ljubavi. Milana, dušo moja.

Prevod: Borislav Pavlovski

Srce fazana

Zemra e fazanit

Срце на фазан

Srce fazana

Mehmed Đedović

Redžep Kusić Kuso je zbog svoje naivnosti ponekad ispadao smiješan. Vjerovao je u pravednost, a nje nigdje nije bilo. Nadao se da dobro pobjeđuje zlo, pa nakon pola života zaključio da se uzalud nada. Onako kako voda uglača kamen, Redžepa je izbrusilo iskustvo, ali je nešto duboko u njemu ostalo isto unatoč nesrećama koje ga nisu štedjele. Nije baš da je potpuno prestao da se nada ali je njegova vjera u ljudsku dobrotu i pravednost podobro izbljedila. Pretvarao se u cinika koji sve preispituje i ništa ne prihvata zdravo za gotovo dok ne odvaga na vlastitom tasu, iskrnjenom od korištenja ali i dalje pouzdanom.

Što je manje vjerovao ljudima sve se više okretao planini, jer Kuso je bio šumski čovjek. Porani prije sunca i žuri divljini u njedra. Zaprčen teškom motorkom stilovkom, rancem u koji mu je žena spakovala doručak i ručak, da ima šta da pregrize dok radi, grabi prema visokim brdima obraslim gustom šumom.

Više puta je svojom trapavošću iz legla digao divlju svinju, fazana ili srnu i ispratio ih pogledom dok bježe u dublju šumu.

Redžep Kusić čitavog života devera sa stablima i drvetom, razređuje, siječe ono što mu je šumar označio, obara džinovske pa ih kreše i slaže.

Onda dođe sa sinom Jagom i nejakim traktorom koji mu je ostao još od oca, pa izvlači bliže putu ono što je u planinskoj nedodijji pripremio.

Obarao je bolesna i stara stabla da bi zdrava mogla nesmetano rasti utrkujući se koje će prije dotaći nebo.

Kad god bi se Redžep umiješao među ljude oni bi ga prevarili, pa se radije držao planine a sa ljudima družio samo kad mora prodati pripremljene oblice.

Živio je od teškog rada u šumi ali se nije žalio. Kuso se nikad nije požalio na težak život, makar drugi to nikad nisu čuli. Prihvatao je stvari kakve jesu, svjestan da ih promijeniti ne može.

Bio je krupan čovjek, širokih ramena koje su izvajali balvani, golemih šaka na kojima je ispucala koža, okrugle, goleme glave okićene sijedom kosom.

Čitav bi se život Redžep Kuso bavio metaricama i izvlačenjem drveta da ne dođe rat. A došao je kao hitar pješak dugih nogu, tako se njemu učinilo.

Pucalo, gorjelo, ubijalo...

Njegova šuma je uplašeno jecala. Bila je puna nekih tuđih ljudi kojima ništa nije značio planinski vjetar ni rano probuđena košuta.

Mrcvarili su divljač pucajući na nju iz zabave kao da im je to ćaćevina. Dušmanski su sjekli stabla i obarali mladice i nikome nije bilo bitno koje je zdravo a koje bolesno.

Niko planinu nije doživljavao kao domaćinsku avliju u kojoj je sve brižljivo odnjegovano i hranjeno.

Ratne godine dobro su prodrmale Redžepov svijet, ali on je i to zlo gutao kao krupan zalogaj koji se izbjeći nije mogao, ćutke i s mukom. Srećom da je bio golem kao medvjed pa su ga se uglavnom klonili i zaobilazili. Redžepu je to odgovaralo.

Čak i kad je to bivalo dobro opasno opet je zalazio u planinu da se nadiše lišća i nasluša vjetra jer mu se činilo da će crći od mirisa baruta koji štipa nozdrve.

Onda je došlo do te bitke.

U zadnjim godinama rata, u srcu šume, tuku se ljudi. Pucaju jedni na druge, ubijaju, sakate, lome, ali nikome ne pada na pamet da prestane. Planina gleda mrave u svojim njeđrima i šuti. Nije joj prvi put, svakakva zla se ta nagledala a uspijevala da ne vrisne, da se ne osuši od tuge. Plakala je svojim hladnim potocima ali glasa nije puštala, šta god da je čovjek činio, i njoj i sebi.

Redžep gleda visoko drveće i uzdiše. Snijeg je pokrio šumu, hladnoća cijepa stabla napola, na granama se zaledile neoprezne ptice, potok prekrila trakica leda, a ljudi i dalje pucaju, jauču, ginu, plaču ali ne odustaju.

Sa jednog brijega u čijoj zemlji je iskopan rov, da se vojnici sklone i ugriju, napokon se ukazala bijela zastava. Taj rov je okružen i napadan ali se nije predavao, bio je žilav, uporan, gladan i ranjen. Nadoao se da će prsten oko njega biti razbijen i da će ih osloboditi oni

koji nose istu uniformu i mole se istom bogu kao i oni. Pokušavali su, ali nisu uspjeli, tako da je tvrdoglavost ustupila mjesto pameti. Neko je odlučio da je bolje da se predaju nego da svi izginu. Trebalo je preživjeti, i oni su preživjeli, sve do predaje.

Nakon duge i teške bitke, sa rukama podignutim na predaju iz tog rova je izašlo šezdeset i sedam vojnika. Predali se, odustali, morali. Natjerala ih hladnoća, glad, strah od smrti. Ako se predaju, možda i dočekaju naredni dan, a ako i dalje ostanu u zemunici, pod zemljom, sigurno se neće pozdraviti s jutrom.

Podigli ruke, pomirili se sa svim što ih čeka, a zarobljene u ratu obično ne čeka ništa dobro.

Nakon te bitke zima je prošla puno mirnije. Ni vojske ne vole pucati po hladnoći.

Zarobljeni vojnici smješteni su negdje u neku halu, i tu čekali razmjenu. Mi vama damo vaše, a vi nama naše, onda ćemo na proljeće opet malo pucati, tako je to Redžepu Kusiću izgledalo, ali je šutio. Naučila ga planina da prešuti, a on planinu poštovao iznad svega.

Načuo je da su zarobljeni smješteni u nekom hangaru u pozadini pa krenuo da ih vidi. Šta ga je vuklo nije znao. Jednom je sanjao da su njega odveli neki čudni ljudi, i držali ga u mračnom podrumu gladnog, žednog, prebijenog; probudio se nimalo se ne veseleći pomisli da bi ikada mogao biti zatočen.

Korakom je prešao desetak kilometara noseći na leđima ranac od kojeg se nikad nije odvajao, pa pravo pred onaj hangar. Stražar gleda medvjeda pred sobom i smješka se. Koga Redžo uhvati da mlati onim svojim ručerdama jedna li mu majka. Taj će svaku kosku da mu prebere. Redžep Kusić Kuso se smrkao i ne progovara ni jedne, a stražar priča kao navijen.

„Bude poneki šamar i ništa više. Dođe neko ljut jer mu je poginuo sin ili otac pa se iskali na zarobljenima, treba i to razumjeti.“

„Zar ih ti ne čuvaš?“

„Čuvam ja, ali...“

„Što onda daš da ih tuku...“

Stražar zanijemio, gleda ispred sebe i ne zna šta da kaže.

„Rat je, znaš...“

„Eto, ne znam. Onaj ko hoće da se bije neka ide u kafanu i traži sebi ravnoga... Redžo nije došao nikoga da bije. Ovim jadnicima je dovoljno što su zarobljenici, gore muke od te nema. Samo se

kukavice izivljavaju nad onima koji ne mogu uzvratiti...”

Pustio onaj Redžu u hangar među zarobljene.

Zgurali se u gomilu. Oči pune straha, u zemlju bi se ukopali da mogu, bili bi radije mravi nego ljudi, mršavi, jadni, prestravljeni.

Uplašili se, vidi se to odmah. Misle, sad će ovaj krupni da nas bije...

Kuso ne mijenja ozbiljan izraz lica, pita: Odakle ste? Oni mu kažu, tiho, ispod glasa, jedva se čuje. Dira li vas ko? Sliježu ramenima, ne dira. Ma kakvi, zna Redžep da se neke bolesti ne liječe i da ima svakakvih ljudi kojima je rat odlična prilika da puste svoje ludilo sa uzde.

Jeste li gladni, opet pita. Nisu gladni, jedu što i svi drugi. Pušite li? Imate li cigara? Sliježu ramenima. Cigare skupe kô oko.

Redžep izađe iz hangara i kod jednog švercera kupi šteku drine koju papreno plati.

Vrati se do onih istih vrata i stražara koji se sklonio bez riječi. Podijeli zatvorenicima cigare. Oni puše, vuku dim do nožnih prstiju i ne puštaju da izađe, puše ali ga u oči ne gledaju, strah je jači.

Poslije se svašta događalo, proletjeli mjeseci kô jato fazana kroz planinu kada ih potjeraju lovački patroni. Ne znaš kad počne a kad završi dan.

Ode rat, dođe mir. Jedno zlo preživiš a drugo ti na ramena legne.

Kuso se vratio šumi i izvlačenju drveta.

Porani prije sunca pa u planini dočeka mjesec. Sjedne na panj, zapali cigar i sluša šumu kako šušti.

Sin Jago porastao, oženio se, ima i djecu; zajedno s ocem se znoj izvlačeći drvo iz šume. Za dijete ljekara se zna šta će biti u životu i koje škole završiti, ni sa drvosječama nije drugačije.

Težak posao i opasan ali pošten, Redžep za drugi nije znao i nije vjerovao u novce koji se zarade bez znoja i žuljeva na rukama.

Jednog sparnog dana Redžin stari ferguson ispusti dušu. Traktor ima rok trajanja kao i čovjek. Radi dok radi, vuče dok vuče, a onda crkne motor i ne vrijedi popravljati.

Ništa on mašini nije mogao zamjeriti, izvukla je ta građe iz planinskih vrleti za tri ljudska života, ali ga je gubljenje traktora zabrinulo. Ne može se u šumi raditi bez mašine, čovjek je nemoćan spram širokih debala i dubokih klanaca. Valjalo je što prije riješiti taj problem jer se sezona grijanja i prodaje drveta približavala.

Drvosječe se međusobno poznaju i priteknu u pomoć kada zatreba. Tako je i Redži prijatelj savjetovao da potraži vojni kamion TAM 5000, jer je jak i žilav, taman kakav treba u šumi.

Krene Redžep da se raspituje i traži kamion.

Jednog jutra gurne u džep ono novca što je imao i pravac Ugljevik. Čuo da se dobar TAM može kupiti kod nekog Zorana u Ugljeviku. Zna i gdje će, kafana ta i ta, tu će ga čekati čovjek koji prodaje kamione.

Njegov raštamani golf je stenjao na putu, penjući se prema planinskom prevoju, a točkovi škripali u oštrim krivinama. Spustio se brzo do raskršća, onda pored benziske, još malo i eto one kafane.

Uđe, sjede za sto, naruči kafu i pivo. Pita debelog konobara zna li tog i tog, ovaj kaže da zna i da će uskoro stići.

Redžep nije dugo čekao, taman da zapali cigaru, popije kafu i načne pivo.

Stiže čovjek. Visok, mršav, brkat, sve nešto gleda u Redžepa, al' onako dugo, uporno, toliko da ovom bude neprijatno.

„Eno, kamioni su tamo, iza one kuće, idi i pogledaj odgovara li ti koji.“

Ode Redžo hitrim korakom. Bilo mu je neprijatno na ovom mjestu, žurio je da završi posao i vrati se kući. Pred očima mu se ukaza golem parking na kojem je bilo toliko kamiona koliko on u životu, na jednom mjestu nije vidio.

Gledao, provjeravao, dizao haubu, palio, osluškivao kako radi motor pa probrao TAM koji mu je najviše odgovarao. Mislio je da ovaj samo njega čeka jer je kao stvoren za šumu i rad sa drvima.

Jedino mu bilo krivo što u džepu nije imao više para. Kamion mu se svidio, no ako ga onaj zacijeni, on ga neće moći kupiti.

Vrati se u kafanu, a za stolom i dalje sjedi onaj brko, pred njim meze i ljuta.

Opet ga mjerka ispod gustih obrva.

Znamo li se nas dvojica odnekud?“

„Ne znamo“, kratko će Redžo, nestrpljiv da završi posao i ide.

„Probra li kamion?“

„Jesam. Mislim da sam pronašao jedan koji mi godi za ono što meni treba.“

„Znači, godi ti?“

„Godi. Koliko košta, da platim, pa da gonim.“

Brko i dalje mjerka.

„A odakle ti ono reče da si?“

„Ništa nisam rekao, nestrpljivo će on. Sad ga već bilo strah da je ovaj malo popio i da bi moglo biti belaja.“

„Aha, sjedi. Hoćeš li štogod popiti?“

„Kasnije, sad mi reci pošto je kamion...“

„Taj kamion, Redžepe Kusiću – Kuso, za tebe ne košta ništa. On vrijedi one kutije cigara koju si mi dao kad sam bio zarobljen, a ti došao da nas obideš u onaj hangar. Svi smo očekivali da ćeš nas prebiti a ti nam kupio duhan... E, vidiš, za to ti poklanjam kamion, mada se ono što si ti učinio ničim ne može platiti... Trebalo mi je malo vremena da te se sjetim, ali to lice ja zaboraviti neću dok me noge nose.“

Tako je Redžo isti dan, doduše tek pred večer, kući dotjerao TAM 5000, i danas sa njim izvlači drva iz planine.

Ostao je isti kao što je i bio, pošten i naivan, dobrog srca i krupnog tijela, a takav je namjeravao i ostati.

Sa Zoranom je postao kućni prijatelj. Zoka je bio čovjek sa kojim je imao toliko toga zajedničkoga da je u to teško povjerovati. Spojio ih je rat, a zbližio jedan polovni TAM 5000.

Tako je i danas...

Zemra e fazanit

Mehmed Gjedomiq

Rexhep Kusiqi Kuso për shkak të padjallëzisë së tij herë-herë dukej qesharak. Besonte në drejtësi, e cila nuk gjendej askund. Shpresonte se e mira e mposht të keqen, dhe pasi kaloi gjysmën e jetës erdhi në përfundim se shpresa e tij ishte e kotë. Ashtu siç uji e gdhend gurin, Rexhepin e mprehu përvoja, por diçka thellë në të nuk ndryshoi përkundër fatkeqësive të cilat nuk e kursenin. Nuk ishte se kishte hequr krejt dorë nga shpresa por besimi i tij në mirësinë dhe drejtësinë njerëzore u venit shumë. Po shndërrohej në cinikun i cili dyshon në gjithçka dhe asnjë gjë nuk e pranon si punë të kryer pa e matur në peshoren e vet të lodhur nga përdorimi, por ende të besueshme.

Sa më pak u besonte njerëzve aq më shumë i kthehej malit, sepse Kuso ishte njeri i malit. Zgjohej para diellit dhe nxitonte në prehrin e malit. I ngarkuar me sharrën e rëndë motorike, me çantën e krahut ku gruaja i kishte përgatitur mëngjesin dhe drekën, që të hante disa kafshata derisa punonte, ngjitej kodrave të larta të mbuluara me pyll të dendur.

Shpeshherë nga ngathtësia e zgjonte nga strofulla derrin e egër, fazanin apo kaprollin dhe i përcillte me shikim tekta largoheshin në thellësitë e pyllit.

Rexhep Kusiqi tërë jetën përpëlitet me pemë dhe drunj, tëhollon, pren atë që i bën me shenjë pylltari, rrëzon gjigantët dhe pastaj ua pren majat dhe i rendit një nga një.

Pastaj vinte me të birin Jagon dhe traktorin e plogësht të cilin e kishte trashëguar nga i ati, dhe i tërhiqte më afër rrugës ato që i kishte bërë gati në thellësitë e pyllit.

I rrëzonte pemët e vjetra dhe të sëmura për që t'i linte vend

atyre që ishin të shëndosha që të rriten duke bërë garë se cila do ta prekte qiellin e para.

Saherë që Rexhepi takohej me njerëz ata e mashtronin, prandaj më me qejf i jepej malit ndërsa me njerëz shoqërohej vetëm kur duhej t'i shiste drunjtë që i kishte bërë gati.

Jetonte nga jeta e vështirë në mal por nuk ankohej. Kuso kurrë nuk u ankua për shkak të jetës së vështirë, të paktën të tjerët kur nuk e dëgjuan një gjë të tillë. I pranonte gjërat ashtu siç ishin, i vetëdijshëm se nuk kishte se si t'i ndryshonte.

Ishte burrë trupmadh, me supe të gjera të cilat rrëzonin kërcej, me pëllëmbë të mëdha të cilave u kishte plasur lëkura, me kokë të madhe rrumbullake të zbukuruar me flokë të thinjur.

Rexhep Kuso gjithë jetën do të ishte marrë me metra kubë dhe grumbullim të drunjve po të mos kishte ardhur lufta. E lufta erdhi sikur këmbësori i shpejtë me këmbë të gjata, ashtu iu duk atij.

Gjuanin, digjinin, vritnin...

Pylli i tij rënkonte i frikësuar. Ishin i mbushur përplot me njerëz të huaj për të cilët nuk kishte kurrfarë domethënie era e malit apo drenusha e zgjuar në agim.

Shtazët e egra nuk i linin rehat duke i gjuajtur veç për argëtim, thuajse i kishin trashëgim nga babai. Pamëshirshëm prenin drunj dhe rrëzonin fidane dhe kush nuk mërзите se cili ishte i sëmurë e cili i shëndoshë.

Askush nuk e përjetonte malin si një kopsht shtëpie ku gjithçka rritet dhe ushqehet me shumë kujdes.

Vitet e luftës e tronditën mjaft shumë botën e Rexhepit, por ai edhe atë të keqe e kapërdinte si një kafshatë të madhe e cila nuk mund të shmangej, heshturazi dhe me siklet. Për fat të mirë ishte i madh si ari dhe për këtë arsye kryesisht i shmangeshin dhe i shkonin rrotull. Kjo Rexhepit i përshtatej.

Edhe kur rreziku ishte i madh, ai përsëri shkonte në mal që të kënaqej me aromën e gjetheve dhe erën që frynte sepse i dukej se do të plaste nga era e barotit e cila ia vrante hundën.

Pastaj ndodhi ajo betejë.

Në vitet e fundit të luftës, në zemër të pyllit, njerëzit luftonin. Gjuanin njëri-tjetrin, vrisnin, sakatonin, thyenin, por askujt s'i shkonte mendja të ndalej. Mali i shikonte milingonat në krahërorin e tij dhe heshtte. Nuk ishte kjo hera e parë, kishte parë ai shumë tmerre tjera dhe gjithmonë ia dilte të mos gjëmonte, të mos

thahej nga trishtimi. Qante me përrrenjtë e tij të ftohtë por zë nuk lëshonte, çkado që i bënte njeriu, atij dhe vetes.

Rexhepi shikon drunjtë e lartë dhe psherëtinte. Bora e kishte mbuluar pyllin, acari e priste drurin përgjysmë, nëpër degë ishin ngrirë zogjtë e pakujdesëm, përroin e kishte mbuluar shtresa e akullit, e njerëzit gjuanin e gjuanin, ulërinin, vdisnin, qanin por nuk hiqnin dorë.

Nga një breg në tokën e të cilit ishte hapur një istikam, që ushtarët të strehoheshin dhe të ngroheshin, më në fund u ngrit flamuri i bardhë. Ai istikam u rrethua e u sulmua por nuk u dorëzua, ishte i zhdërvjellët, këmbëngulës, i uritur e i plagosur. Shpresonte se unaza rreth tij do të thehej dhe se do t'i çlironin ata që mbanin uniformë të njëjtë dhe që i luteshin Zotit të njëjtë si ata. Provuani, por nuk ia dolën, dhe kështu kokëfortësia i la vend mendjes. Dikush kishte vendosur se ishte më mirë të dorëzoheshin sesa të vdisnin që të gjithë. Duhej mbijetuar, dhe ata kishin mbijetuar, deri te dorëzimi.

Pas një beteje të gjatë e të vështirë, me duart e ngritura në shenjë dorëzimi nga istikami dolën gjashtëdhjetë e shtatë ushtarë. U dorëzuan, hoqën dorë, s'kishin tjetër. I detyroi acari, uria, frika nga vdekja. Nëse dorëzohen, ka gjasa të zgjohen mëngjesin tjetër, e nëse mbesin në gropë, nën dhe, sigurisht do t'i thonë lamtumirë mëngjesit.

I ngritën duart, u pajtuan me gjithçka që i priste, e robërit e luftës zakonisht nuk i priste asgjë e mirë.

Pas asaj beteje dimri kaloi shumë më qetë. As ushtrive nuk u pëlqeu të luftonin në acar.

Ushtarët e zënë robër u vendosën diku në një holl, në pritje të këmbimit. Ne ju japim tuajit, ju na i jepni tanët, dhe kur të vijë pranvera përsëri do të gjuhemi sadopak, ashtu i dukej kjo punë Rexhep Kusiqt, por heshtte. Mali e kishte mësuar të heshtte, e ai malin e respektonte më shumë se gjithçka tjetër.

Dëgjoi se të zënë robër i kishin dërguar në një hangar diku mbrapa, dhe shkoi t'i takonte. Diçka e shtynte, as vetë s'e dinte. Njëherë ëndërroi sikur e kishin rrëmbyer disa njerëz të çuditshëm, dhe e kishin mbajtur në një bodrum të errët, të uritur, të etur, të rrahur; u zgjua pa fije gëzimi me mendimin se në një moment të jetës do të mund të ishte i robëruar.

Eci nga dhjetë kilometra duke mbajtur në shpinë çantën nga e

cila kurrë nuk ndahej, dhe drejt e në atë hangar. Rojtari e shikon ariun para vetes dhe buzëqesh. Mjerë nëna atij që i bie në duar Rexhos. Ai ta bën shpinën më të butë se barkun. Rexhep Kusiçi Kuso u ngrys dhe nuk e tha asnjë fjalë, e rojtarit nuk i pushonte goja.

„Aty-këtu ndonjë shuplakë dhe asgjë më shumë. Vjen dikush i hidhëruar se i ka vdekur djali a babai dhe shfryhet mbi të robëruarit, duhet pasur mirëkuptim.“

„E ti nuk i ruan?“

„I ruaj unë po...“

„E pse po lejon t’i rrahin...“

Rojtari mbetet pa fjalë, shikon përpara vetes dhe nuk di ç’të thotë.

„Luftë është, e ke parasysh...“

„Epo, nuk e kam parasysh. Ai që ka qejf të rrihet le të shkojë në kafene dhe ta kërkojë shoqin... Rexho s’ka ardhur t’i japë dajak askujt. Këtyre të shkretërve u mjafton që janë të robëruar, trishtim më të madh nuk ka. Veç qyqarët shfryhen mbi ata që s’mund t’ua kthejnë...“

E lëshoi Rexhën në hangar në mes të të zënëve robër.

U shtynë në një grumbull. Sytë plot frikë, në dhe do të futeshin po të kishin mundësi, më me qejf do të ishin milingona se njerëz, të hollë, të shkretë, të shtangur nga frika.

I kaploi frika, vërehet menjëherë. Mendojnë, tash ky trupmadhi na e tregon qejfin...

Kuso nuk e ndërron shprehjen e fytyrës, pyet: Prej nga jeni? Ata i tregojnë, qetë, gati pa zë, mezi dëgjohej. Ju shqetëson dikush? Rrudhin supet, nuk i shqetëson kush. Posi, e di Rexhepi se disa sëmundje nuk shërohen dhe se ka lloj-lloj njerëz për të cilët lufta është rast i mirë për ta shfrenuar çmendurinë e tyre.

A keni uri, pyet përsëri. S’kanë uri, hanë si gjithë të tjerët. Pini duhan? Keni cigare? Rrudhin supet. Cigaret janë të shtrenjta si sytë e ballit.

Rexhepi del nga hangari dhe e blen një stek cigare drina nga një kontrabandues të cilit ia paguan një shumë të majme.

Kthehet te ajo derë dhe te ai rojtar i cili largohet pa thënë asnjë fjalë. U jep cigare të zënëve robër. Pinë duhan, e thithin tymin deri në maje të gishtave të këmbëve dhe nuk e lënë të dalë jashtë, tymosin por nuk e shikojnë në sy, frika është më e fortë.

Pas kësaj ndodhi gjithçka, muajt fluturuan si tufa fazanësh nëpër mal kur i ndjekin zagarët e gjuetarëve. Nuk di kur fillon dhe kur përfundon dita.

Shkoi lufta, erdhi paqja. Kalon një e keqe, tjetra zë vend mbi kurriz.

Kuso iu kthye pyllit dhe mbledhjes së drunjve.

Zgjohet para diellit dhe në mal e zë hëna. Ulet në trung, e ndez një cigare dhe e dëgjon pyllin teksa shushurit.

Djali i tij Jago u rrit, u martua, ka edhe fëmijë; bashkë me t'jatin djersitet duke nxjerrë drunj nga pylli. Për djalin e mjekut dihet se çka do të bëhet në jetë dhe cilën shkollë do ta përfundojë, e as për druvarët nuk është ndryshe.

Punë e vështirë dhe e rrezikshme por e ndershme, Rexhepi për punë tjetër nuk dinte dhe nuk besonte në paratë që fitohen pa djersë dhe pa lyth në dorë.

Një ditë të nxehtë fergusoni i vjetër i Rexhës dha shpirt. Traktori e ka afatin e vet ashtu si edhe njeriu. Punon sa punon, tërheq sa tërheq, dhe pastaj motori prishet dhe s'ia vlen të riparohet.

Makinës për asgjë s'mund t'ia zinte për të madhe se kishte tërhequr ngarkesa nga shkrepat malore për tri jetë njerëzish, por humbja e traktorit e kishte mërzhitur. Nuk mund të punohet në pyll pa makinë, njeriu është i pafuqishëm përballë trungjeve të gjera dhe qafave të thella. Problemi duhej zgjidhur sa më shpejt sepse po afrohej sezoni i ngrohjes dhe i shitjes së druve.

Druvarët njihen dhe i shkojnë në ndihmë njëri-tjetrit kur është nevoja. Kështu edhe Rexhën e kishte këshilluar një mik që të kërkonte një kamion ushtarak TAM 5000, se është i fortë dhe i zhdërvjellët, tamam siç e kërkon pylli.

Nisi Rexhepi të pyeste rreth e rrotull e të kërkonte kamion.

Një mëngjes i mori ato pak para që kishte dhe u nis për në Uglevik. Kishte dëgjuar se një TAM i mirë mund të blihej te njëfarë Zorani në Uglevik. E di edhe vendin, te filan kafeneja, aty do ta pres atë njeri që shet kamionë.

Golfi i tij i rraskapitur rënkonte rrugës, duke hipur nëpër shalë të malit, ndërsa rrotat fishkëllonin në kthesa të ashpra. U lëshua shpejt te udhëkryqi, pastaj kaloi pranë pikës së benzinës, edhe pak dhe arriti te kafeneja.

Hyri, u ul pranë një tavoline, porositi kafe dhe birra. E pyeti

kamerierin trashalluq nëse e njeh filan fistekun, ky i tha se e njeh dhe se nuk vonohet.

Rexhepi nuk priti gjatë, tamam sa për ta ndezur një cigare, ta pinte kafënë dhe të fillonte ta pinte birrën.

Erdhi një burrë. Shtatlartë, truphollë, me mustaqe, e shikoi Rexhepin, gjatë, me ngulm, saqë këtë e kapi sikleti.

„Eh, kamionët janë atje, prapa asaj shtëpisë, shko dhe shiko nëse të përshtatet ndonjëri prej tyre.“

Rexha u nis me hapa të shpejtë. Ndjehej në siklet në këtë vend, nxitonte të kryente punë sa më shpejt dhe të kthehej në shtëpi. Para syve i doli një sheshparkim i madh ku kishte aq shumë kamione sa kurrë në jetë s’kishte parë aq shumë në një vend.

Shikoi, kontrolloi, e ngriti kapakun e motorit, e ndezi, e dëgjoi si punonte motori dhe pastaj e provoi një TAM i cili i përshtatej më së shumti. Iu duk thuajse ai po e priste Rexhën sepse ishte si i krijuar për mal dhe për punë me drunj.

Veç i vinte keq që në xhep nuk kishte më shumë para. Kamioni i pëlqente, por nëse ky ia rriste çmimin, nuk do të mund ta blinte.

U kthye në kafene, e në tavolinë ende e priste ai mustakoç, me meze e raki para vetes.

Prapë e vështroi poshtë vetullave të dendura.

„Njihemi ne nga diku?“

„Nuk njihemi“, ia preu shkurtër Rexha, pa u duruar ta kryente punën shpejt e të shkonte.

„E zgjodhe kamionin?“

„Po. Më duket se e kam gjetur një që më përshtatet për atë që më duhet.“

„Domethënë, të përshtatet?“

„Më përshtatet. Sa kushton, të paguaj e të kthehem.“

Mustakoçi prapë e mati.

„Nga je ti, si the?“

„Nuk thashë asgjë, i tha duke humbur durimin. Tani kishte frikë se ky kishte pirë e mund të shpërthente konflikti.“

„Aha, uluni. Dëshironi të pini ndonjë pije?“

„Më vonë, tani më trego sa kushton kamioni...“

„Ai kamion, Rexhep Kusiçi – Kuso, për ty nuk kushton asgjë. Ai kushton sa ajo kuti cigaresh të cilën ma dhe kur isha i zënë rob, e ti erdhe të na vizitosh në atë hangar. Të gjithë prisnim dajak e ti na bleve duhan... Eh, e sheh, prandaj po ta dhuroj kamionin, edhe

pse me asgjë nuk mund të shpaguehet ajo që bëre ti... M'u desh pak kohë të më kujtohej, por atë fytyrë s'do ta harroj sa të më mbajnë këmbët.“

Dhe kështu po atë ditë Rexha, megjithëse, dorën në zemër, dikur para muzgut, e solli në shtëpi kamionin TAM 5000, i cili edhe sot e kësaj dite nxjerr drunj nga mali.

Mbeti ashtu çfarë ishte më parë, i ndershëm dhe i padjallëzuar, me zemër të mirë dhe trup të madh, dhe i tillë donte të mbetej deri në fund.

Me Zoranin u bë mik i familjes. Zoka ishte njeri me të cilin kishte aq shumë gjëra të përbashkëta saqë vështirë merrej me mend. Lufta i bashkoi, ndërsa një TAM 5000 i përdorur i afroi.

Ashtu është edhe sot e kësaj dite...

Përkthim: Qerim Ondozi

Срце на фазан

Мехмед Ѓедовиќ

Реџеп Кусиќ-Кусо поради својата наивност понекогаш излегуваше смешен. Веруваше во праведност, а неа никаде ја немаше. Се надеваше дека доброто го победува злото, па по половина живот заклучи дека залудно се надева. Онака како што водата го мазни каменот, Реџеп го избруси искуството, но нешто длабоко во него остана исто и покрај несреќите кои не го штедеа. Не дека сосема престана да се надева, но неговата верба во човечката добрина и праведност прилично избледе. Се претвораше во циник кој преиспитува сè и ништо не прифаќа здраво за готово додека не го измери на сопствениот тас, оштетен од користење, но и понатаму сигурен.

Колку помалку им веруваше на луѓето, сè повеќе се свртуваше кон планината, зашто Кусо беше шумски човек. Подранува пред сонцето и брза во пазувите на дивината. Натоварен со тешка моторна стиловка, со ранец во кој жена му му спакувала појадок и ручек, да има што да касне додека работи, граби кон високите брда обраснати со густа шума.

Повеќепати со својата несмасност креваше од леглото дива свиња, фазан или срна и ги испраќаше со поглед додека бегаат подлабоко во шумата.

Реџеп Кусиќ цел живот се бори со стебла и дрва, разретчува, го сече она што шумарот му го означил, ги соборува џиновите, па ги сече и реди.

Потоа доаѓа со синот Јаго и слабиот трактор кој му останал уште од татко му, па го извлекува поблиску до патот она што го подготвил во планинската недојдија.

Ги соборуваше болните и стари стебла за да можат здравите непречено да растат, тркајќи се кое побрзо ќе го допре небото.

Кога Реџеп ќе се измешаше меѓу луѓе, тие сакаа да го измамат, па порадо се држеше до планината, а со луѓето се дружеше само кога мораше да ги продаде подготвените трупци.

Живееше од тешката работа во шумата, но не се жалеше. Кусо никогаш не се пожали на тешкиот живот, макар што другите никогаш не го слушаа. Ги прифаќаше работите такви какви што се, свесен дека не може да ги промени.

Беше крупен човек, со широки рамена кои ги извајале балваните, големи дланки на кои кожата беше испукана, округла, голема глава закитена со седа коса.

Цел живот Реџеп Кусо ќе се занимаваше со цепеници и извлекување дрва, да не дојдеше војната. А дојде како брз пешак со долги нозе, така му се чинеше.

Се пукаше, гореше, убиваше...

Неговата шума уплашено јачеше. Беше полна со некои туѓи луѓе на кои ништо не им значеше планинскиот ветер ни рано разбудената кошута.

Го измачуваа дивечот пукајќи во него од забава, како да им е тоа наследено од татко им. Душмански ги сечеа стеблата и ги соборуваа младите дрвја и никому не му беше важно кое е здраво, а кое е болно.

Никој не ја доживуваше планината како домаќинска авлија во која сè е грижливо негувано и хрането.

Воените години прилично го потресоа светот на Реџеп, но тој го голташе тоа зло како крупен залак кој не може да се избегне, молчејќи и со мака. Среќа што беше голем како мечка, па главно се тргаа од него и го заобиколуваа. На Реџеп тоа му одговараше.

Дури и кога беше доста опасно, повторно одеше во планината да се надише од листовите и да му се изнаслуша на ветерот, зашто му се чинеше дека ќе цркне од мирисот на барут кој му ги штипеше ноздрите.

Тогаш дојде до таа битка.

Во последните години од војната, во срцето на шумата се тепаат луѓе. Пукаат едни на други, убиваат, сакатат, кршат, но никому не му паѓа на памет да престане. Планината ги гледа мравките во своите пазуви и молчи. Не ѝ е првпат, се нагледала секакви зла, а успевала да не врисне, да не се исуши од тага.

Плачеше со своите студени потоци, но не пушташе глас, што и да ѝ правеше човекот, и нејзе и себеси.

Реџеп гледа високо дрво и воздивнува. Снегот ја покрил шумата, студот ги кине стеблата на половина, на гранките замрзнале невнимателни птици, потокот го прекрила кора од мраз, а луѓето и понатаму пукаат, лелекаат, гинат, плачат, ама не се откажуваат.

Од еден рид во чија земја е ископан ров за да се засолнат и згреат војниците, конечно се покажува бело знаме. Тој ров е опкружен и напаѓан, но не се предаваше, беше жилав, упорен, гладен и ранет. Се надеваше дека прстенот околу него ќе биде разбиен и дека ќе ги ослободат оние кои носат иста униформа и се молат на истиот бог како и тие. Се обидуваа, но не успеаја, така што тврдоглавоста ѝ го отстапи местото на паметта. Некој одлучи дека е подобро да се предадат, отколку да загинат сите. Требаше да преживаат, и тие преживеаја, сè до предавањето.

По долгата и тешка битка, со кренати раце за предавање, од ровот излегоа шеесет и седум војници. Се предадоа, се откажаа, мораа. Ги натера студот, гладот, стравот од смртта. Ако се предадат, можеби и ќе го дочекаат наредниот ден, а ако и понатаму останат во земјанката, под земја, сигурно нема да се поздрават со утрото.

Ги кренаа рацете, се помирија со сè што ги чека, а заробените во војна обично не ги чека ништо добро.

По таа битка зимата помина многу помирно. Ни војските не сакаат да пукаат на студ.

Заробените војници се сместени во некоја хала и тука чекаат размена. Ние ви ги даваме вашите, а вие нам нашите, потоа напролет пак малку ќе пукаме, така му се чинеше тоа на Реџеп Кусиќ, но молчеше. Планината го научи да премолчува, а тој ја почитуваше планината повеќе од сè.

Наслушна дека заробените се сместени во некој хангар во позадината, па тргна да ги види. Не знаеше што го влече. Еднаш сонуваше дека го однеле некои чудни луѓе и го чувале во мрачен подрум - гладен, жеден, претепан; се разбуди нималку не радувајќи се на помислата дека некогаш може да биде заробен.

Помина пеш десетина километри носејќи го на грб ранецот од кој никогаш не се двоеше, па отиде право пред оној хангар.

Стражарот гледа мечка пред себе и се смее. Кого Реџо ќе фати да го тепа со оние свои рачишта, тешко него. Ќе му ја пререде секоја коска. Реџеп Кусиќ-Кусо се намурти и не изговара ниту збор, а стражарот зборува како навиеен.

„Има по некоја шлаканица и ништо повеќе. Ќе дојде некој лут зашто му загинал синот или таткото, па ќе го истури бесот на заробениците, треба да се разбере и тоа.“

„Зарем ти не ги чуваш?“

„Ги чувам, ама...“

„Па тогаш зошто даваш да ги тепаат...“

Стражарот занеме, гледа пред себе и не знае што да каже.

„Војна е, знаеш...“

„Ете, не знам. Тој што сака да се тепа нека оди во кафеана и нека бара рамен на себе... Реџо не дошол да тепа никого. На овие бедници им е доволно што се заробени, нема полоша мака од тоа. Само кукавици се изживуваат врз оние кои не можат да возвратат...“

Оној го пушти Реџо во хангарот меѓу заробените.

Се собраа на куп. Очи полни страв, би се вкопале во земјата да можат, по прво би биле мравки отколку луѓе, слаби, бедни, преплашени.

Се исплашија, тоа се гледа веднаш. Мислат, сега овој крупниот ќе нè тепа.

Кусо не го менува сериозниот израз на лицето, прашува: Од каде сте? Тие му кажуваат тивко, со шепот, едвај се слуша. Ве задева ли некој? Слегнуваат со рамениците, не ги задеваат. Како да не, Реџеп знае дека некои болести не се лечат и дека има секакви луѓе за кои војната е одлична можност да го пуштат своето лудило од уздите.

„Да ли сте гладни?“ , прашува пак.

Не се гладни, го јадат она што и сите други.

„Пушите ли? Имате ли цигари?“

Слегнуваат со рамената. Цигарите се скапи ко око.

Реџеп излезе од хангарот и од еден шверцер купи штека „Дрина“ која солено ја плати.

Се врати до онаа иста врата и стражарот кој се тргна без збор. Им подели цигари на затворениците. Тие пушат, го влечат чадот до ножните прсти и не пуштаат да излезе, пушат, но не го гледаат во очи, стравот е посилен.

Потоа се случи сешто, месеците летнаа како јато фазани низ планината кога ги бркаат ловечките патрони. Не знаеш кога почнува, а кога завршува денот.

Си отиде војната, дојде мирот. Го преживуваш едното зло, а друго ти легнува на рамената.

Кусо ѝ се врати на шумата и извлекувањето дрва.

Подрани пред сонцето, па во планината го дочека месечината. Седнува на пенушка, пали цигара и ја слуша шумата како шушка.

Синот Јаго порасна, се ожени, има и деца; заедно со татко му се поти извлекувајќи дрво од шумата. За детето на лекарот се знае што ќе биде во животот и кое училиште ќе го заврши, а не е поинаку ниту со дрвосечачите.

Тешка и опасна работа, но чесна. Реџеп не знаеше за друга и не веруваше во парите кои се заработуваат без пот и плускавци на рацете.

Еден спарен ден стариот „фергусон“ на Реџо испушти душа. Тракторот има рок на траење како и човекот. Работи додека работи, влече додека влече, а потоа цркнува моторот и не вреди да се поправа.

Не можеше да ѝ забележи ништо на машината, таа извлече материјал од планинските стрмнини за три човечки животи, но губењето на тракторот го загрижи. Не може да се работи во шумата без машина, човекот е немоќен пред широките стебла и длабоките клисури. Требаше што побрзо да се реши тој проблем, бидејќи грејната сезона и продажбата на дрва се близеше.

Дрвосечачите се познаваат меѓусебно и си притекнуваат напомош кога ќе затреба. Така и пријателот го советуваše Реџо да побара воен камион ТАМ 5000, зашто е силен и жилав, таман каков што треба за во шума.

Реџеп тргна да се распрашува и да бара камион.

Едно утро ги стави во џеб парите што ги имаше и правец во Угљевик. Слушна дека може да се купи добар ТАМ кај некој Зоран во Угљевик. Знае и каде, кафеана таа и таа, тука ќе го чека човекот кој продава камиони.

Неговиот раштиман голф стенкаше на патот, качувајќи се кон планинскиот превој, а тркалата чкрипеа во остриите свијоци.

Брзо се спушти до раскрсницата, потоа покрај бензинската, уште малку и ете ја онаа кафеана.

Влезе, седна на масата, нарача кафе и пиво. Го праша дебелиот келнер дали го знае тој и тој, овој рече дека го знае и дека наскоро ќе стигне.

Реџеп не чекаше долго, таман да запали цигара, да испие кафе и да го начне пивото.

Човекот стигна. Висок, слаб, со мустаќи, сè нешто го гледа Реџеп, ама онака долго, упорно, колку да му биде непријатно на овој.

„Ене, камионите се таму, зад онаа куќа, оди и види дали ти одговара некој.“

Реџо отиде со брзи чекори. Му беше непријатно на ова место, брзаше да ја заврши работата и да се врати дома. Пред очите му се укажа голем паркинг на кој имаше толку камиони колку што не видел во животот на едно место.

Гледаше, проверуваше, ја креваше хаубата, палеше, наслушнуваше како работи моторот, па го избра ТАМ-от кој најмногу му одговараше. Мислеше дека овој само него го чека, како да е создаден за шума и работа со дрва.

Единствено му беше криво што во џебот немаше повеќе пари. Камионот му се допадна, но ако оној побара висока цена, нема да може да го купи.

Се врати во кафеаната, а на масата и понатаму седи оној мустаклија, пред него мезе и лута.

Повторно го мерка под густите веѓи.

„Се знаеме ли ние од некаде?“

„Не се знаеме“, кратко вели Реџо, нестрплив да ја заврши работата и да си оди.

„Избра ли камион?“

„Избрав. Мислам дека најдов еден кој ми одговара за она што ми треба.“

„Значи ти одговара?“

„Одговара. Колку чини, да платам, па да бегам.“

Мустаклијата и понатаму го мерка.

„А од каде рече дека си?“

„Не реков ништо“, нестрпливо вели тој. Сега веќе му беше страв дека овој се напил малку и дека би можело да има беља.

„Аха, седи. Сакаш ли да се напиеш нешто?“

„Подоцна, сега кажи ми колку чини камионот.“

„Тој камион, Реџеп Кусиќ - Кусо, за тебе не чини ништо. Тој вреди колку онаа кутија цигари која ми ја даде кога бев заробен, а ти дојде да нè видиш во оној хангар. Сите очекувавме дека ќе нè претепааш, а ти ни купи тутун... Е, гледаш, затоа ти го подарувам камионот, иако она што ти го направи не може да се плати со ништо... ми требаше малку време да се сетам на тебе, но тоа лице нема да го заборавам додека ме носат нозеве.“

Така Реџо истиот ден, додуша дури пред вечерта, дома го дотера ТАМ-от 5000, и денес со него извлекува дрва од планината.

Остана ист каков што беше, чесен и наивен, со добро срце и крупно тело, а имаше намера таков и да остане.

Со Зоран стана куќен пријател. Зока беше човек со кого подоцна имаше толку многу заедничко, што е тешко да се поверува. Ги спои војната, а ги зближи еден половен ТАМ 5000.

Така е и денес...

Превод: Иван Шопов

Limbo u letnjem periodu

Limbo në kohë vere
Лимбо во летниот период

Limbo u letnjem periodu

Sladana Ljubičić

Sunce je tog letnjeg jutra bilo nepristojno snažno, toliko da se činilo kako će se nevešti grafit „Anti-antifa“ otopiti i nestati sa betonskog stuba Železničke stanice Novi Sad. Tim pre što je napisan sa oklevanjem, vrlo stidljivo, sitnim slovima. Osuđen na propast istog trenutka kad je osvanuo na toj sunčanoj strani stuba.

Kao i svaka utvara, kako za sebe voli da kaže, Mona nije mogla da oseti tu silinu toplog vazduha zbog koje su živa bića danas bivala bliža njoj – mrtvoj. Vremenske prilike nisu je ugrožavale, za razliku od nemirnih tela putnika koja su, prolazeći kroz nju, sekla njen univerzum snagom mačete, tim svojim oznojanim, malenim univerzumima. Pripila se uza stub, kako bi ih sve izbegla, te joj slova dođoše u visinu ramena. Nisu joj smetali živi, već njihova patetika. Ovaj natpis upravo se u to ubrajao, razmišljala je – *za popizdit' koliko je dosadno*. Lutajućim dušama većinu vremena biva dosadno kao u čekaonici. I dok čekaš da iz jednog sveta pređeš u drugi, trudiš se da se nekako zabaviš. Strahovi živih nisu bili ni na listi razbibriga, a još manje zabave. Nije tako zanimljivo kao u horor pričama (koje ipak pišu živi).

Da nisu bili mrtvi, Denis i Danilo sigurno bi kasnili. U ovakvim okolnostima to je nemoguće. Ne mogu se pijani uspavati, jer ne mogu ni da se napiju, ni da zaspu. Usud, tvrde obojica. Ne moraju da se pakuju, jer ništa osim prnja u kojima su skončali nemaju. Pošto ne mogu oboleti, niti biti povređeni u uličnoj tuči, znači – nisu ni u hitnoj zaglavili.

Gde li su te budale, pitala se Mona, nadajući se da se nisu odlučili da prate Lemija Kilmistera do kuće, uvereni da će im se uskoro pridružiti. Prisetila se sinočnjeg koncerta *Motorheada*, te se za trenutak prepala da bi to moglo biti istina, jer je taj stari čovek jedva

sišao sa bine. Dogovor je bio da će se naći trećeg dana *Exit*a na starom mestu. Nije znala zašto menjaju plan i odlaze iz grada kada su ostala još dva dana festivala. Ako se ne pojave uskoro, otići će do obližnjeg Železničkog parka, samo da ne sluša ljude kako cmizdre zbog vrućine, kojoj pokušavaju da prikače krivicu za sve svoje neuspehe u ovom danu.

Uveravala je sebe da je cool, pokušavajući da odglumi pokrete strpljive osobe. Kao da je neko može videti. Pomislila je kako bi, da je živa, bila ljuta i na ovu dvojicu i na vreli jedanaesti dan jula. Setila se kako joj je vrućina bila nepodnošljiva, a leta u Slavoniji nešto najdosadnije tokom godine. Prisecala se i posmatrala žive lutke oko sebe. Naivno su čekale vozove koji će im pomoći da još brže prožive svoje živote, ne primećujući privilegiju vlastitog starenja. Da je, kojim slučajem, ubijena u dubokoj starosti, možda im ne bi toliko zavidela. Ovako, prezire svaku godinu koju je proživela, a ima ih ukupno četrdeset, smatrajući ih dobrim delom odgovornima za svoju smrt. Nema boljeg plena od rasne žene ratnog neprijatelja, zar ne? Malo čišćenja njene krvi sa uniforme i pesnica nisu ništa u odnosu na toliku slast sa zrelih butina, kojom ćemo se počastiti kao rimski osvajači slatkim vinom.

I taman kada je zaronila u očaj, koji je uvek obgrli, još kod prve misli o vlastitoj smrti, Denis i Danilo se pojaviše. Smušeni i bleđi nego što mrtvaci obično bivaju.

„Gospodo saputnici, reklo bi se da vi o bontonu niste znali ništa ni za života, čim možete i mrtvi toliko kasniti. Šta se dogodilo? Zašto iznenada odlazimo? Jeste li kidnapovali Lemijsa? Da li smo u opasnosti?“, našali se Mona kad primeti da joj glumljenje strpljenja ne polazi za rukom.

„Kakav Lemi, šta pričaš? Daleko bilo!“, ustuknu Danilo.

Tada na brzinu skupi tri prsta i prekrsti se. Ostali mu neki nekontrolisani pokreti od života, šta li. Nije da taj veruje u boga. Ne veruje Danilo još otkad mu je metak rasporio utrobu. Dok je krvario, psovao ga je na sav glas, razočaran u njegovu varljivu ćud. A onda je psovke, zajedno sa telom ovog mladog apsolutista šumarstva, progutala reka Bosna.

„Živ je Lemi, umro nije, ne šali se time barem ti. Oprosti što kasnimo, od jutros smo malo neorganizovani“, nezgrapno je Denis pokušavao da verbalizuje svoju patnju.

Zaglavljen u pubertetu, nije znao svoje emocije ni sebi još

posložiti, a kamoli drugima servirati.

„Govori, Denise, šta je! Govori, pa da idemo. I kuda ćemo? Imamo li neki plan ili ćete me opet vući po vašim rodnim zabitima? Ne mogu više po seoskim kafanama i slavama kako biste vas dvojica uhodili svoje porodice. Vidite ove mlade ljude oko nas! Turisti bezbrižni. Hajdemo za njima, samo malo da se sklonimo od ovog našeg naroda. Obećavam da ćemo se vratiti“, bunila se Mona.

„Sad i da hoćemo, ne možemo“, više za sebe promrmlja Danilo.

Denis je oklevao, jer je znao da će je ono što joj ima reći rastužiti. Posle dvadeset godina zajedničkog smucanja po kvrgavim balkanskim gudurama, vreme je za rastanak. Ipak, legitimno je bilo očekivati od nje da se raduje. Pa makar i na bizaran način, kako bizarnost čitavog ovog paralelnog kosmosa nalaže. Kako živa, tako i mrtva, Mona, cinična individualka, zamerala je svim utvarama upravo to prihvatanje sreće samo dok nekoga sahranjuju, ispraćajući ga zauvek iz limba. Momci su znali da je takva, jer se već odavno oprostila od ideje o vlastitom svečanom sprovodu. Pošto među živima nije imala porodicu ni prijatelje, već desetak godina njeno telo niko ni ne traži. Kada ju je napustila nada da će naći mir, ljutito je oterala i solidarnost sa ostalim izgubljenim dušama žrtava.

„Danas me sahranjuju... Znam da smo se dogovorili da ovog leta nećemo ići u Potočare, ali niko nije mogao znati da će moje telo pronaći baš ove godine. Znaite i sami da bih voleo da budete na mojoj dženazi. Pa toliko puta smo tabirili kako bi to izgledalo. A možda i ne bude jako tužno. Biće tamo svi, ali vi znate da mi niko nije važan kao vas dvoje. Evo, ovog puta nećemo slušati govorancije. A sećate se kako smo prošle godine plesali oko političara i plazili im se dok su bili za govornicom? E jest' bilo zabavno“, dečje je skliznulo sa Denisovih usana, koje nikad neće okusiti ženska bedra.

Danilo se meškoltio oko stuba i pravio se da ne čuje. Eto baš je primetio grafit i procenio da mu treba čitava večnost za iščitavanje te dve reči. Znao je da ih Mona, tako bistra i racionalna, upravo posmatra kao dva mrtva glupa mediokriteta. Pokušavao je na sve načine da taj pogled izbegne. Kad god bi bio anksiozan, rupa u njegovoj utrobi počela bi da se širi. Mokra odeća na njemu postajala bi sve teža. Ako se uskoro ne pribere, odaće ga smrad reke koja mu miruje u plućima, i čeka ovakve situacije da se uskomeša. Od sutra tri musketara prelaze u dvojac. Treba biti nesebičan kako bi se radovao tuđem spasenju.

Monu ova vest o pronalasku Denisovog tela nije iznenadila. Ali ni oduševila.

Ćutke su se spustili na prugu. Uskoro će se sresti sa dušama ostalih, te je ovo zadnji čas za oproštaj. Zagrlili su se. Ko zna koliko bi još ostali tako spojeni da nisu osetili poigravanje u grudima. Voz iz Beograda bio je tek u Sremskim Karlovcima kada su ove tri lutalice mogle da namirišu njegov dolazak. Šine su emitovale energiju hladne čelične zveri koju, na takvoj udaljenosti, mogu da prepoznaju samo podjednako hladna stvorenja.

„Bićemo uz tebe dok tvoj tabut budu spuštali u zemlju. Ništa se ne brini, dečkonjo“, tiho je rekla Mona, spustivši ruku na Denisovo levo rame.

„Drago nam je da će bar jedno od nas okončati svoje lutanje“, dodao je Danilo.

„Nadam se da će sve proteći u redu. Samo za mater brinem. Osećam da će biti neke pizdarije. Jedva čekam da se sunce spusti i sve ovo okonča“, iznenadio ih je svojom brigom Denis.

„Ti svakako ne možeš uticati na to. Ne lupaj svoju lepu glavu. Opusti se i prepusti crnoj zemljici“, tešila ga je Mona, premda ni sama nije verovala vlastitim rečima. Optimizam je smatrala precenjenim.

Osvrtali su se oko sebe. Ljudi su stiskali prtljag i cupkali. Trebalo je da svakog časa voz uđe u stanicu.

„Šta mislite, koliko nestalih, ubijenih, tajno zakopanih može stati u jednu kompoziciju? Koliko je vozova potrebno za sve nas?“, pitao je Danilo.

„Ne zna im se broj, kô ni nama“, uvek spreman odgovor ima Mona. „Iskreno, brinem se za ove ljude. Neznanje o putovanju naš utvara drži ih u šaci. Ne znaju živi da neće spokojno živeti dok se vozovi o kojima ti razmišljaš ne isprazne, dok svaka duša ne siđe na svojoj stanici. Puno nas je oko njih, a to im kvari auru. Bez mira naših duša nema mira ni među njima.“

Podne je. Bljesnu odsjaj sa žice kojom su bile vezane Denisove ruke. To je bio znak da je vreme za pokret.

Iako je usporavao dok je pristizao na peron, voz je i dalje imao tu snagu da rasprši troje prijatelja na najsitnije molekule, prodirući kroz njih.

„Idemo te pokopati.“

Limbo në kohë vere

Slagjana Lubiçiç

Dielli atë mëngjes vere ishte papërshtatshmërisht i fortë, sa që dukej se grafiti i ngathët „Anti-antifa“ do të shkrihej e të zhdukej nga shtylla e betonit të stacionit hekurudhor Novi Sad. Sidomos duke marrë parasysh se u shkrua me ngurrim, me shkronja shumë të ndrojtura, të vogla. U shkrua të dështojë që në çastin kur gdhju në atë anë të shtyllës me diell.

Si çdo fantazmë tjetër, siç i pëlqen ta quajë veten, Mona nuk arriti ta ndjente atë fuqi të ajrit të ngrohtë për shkak të të cilit qeniet e gjalla sot i ngjanin shumë asaj – të vdekur. Kushtet e motit nuk ndikonin në të, për dallim nga trupat e paqetë udhëtarësh të cilët, duke kaluar nëpër të, e prenin unversumin e saj me forcën e hanxharit, me universumet e tyre të djersitura, të vogla. U ngjit për shtylle, që t’u ikte të gjithëve, kështu që shkronjat i erdhën rrafsh te lartësia e supeve. Nuk i pengonin të gjallët, por patetika e tyre. Pikërisht ky mbishkrim bënte pjesë aty, mendonte ajo – *me u tranu, sa bajat*. Shpirtrat bredhës të shumtën e kohës mërzhiten, si në dhomën e pritjes. Dhe derisa pret që të kalosh nga njëra botë në tjetrën, përpiqesh të zbavitësh disi. Frikat e të gjallëve nuk ishin as në listën e kalimit të kohës, e lëre më në atë të argëtimit. Nuk është aq interesante si në tregime horori (të cilat prapëseprapë i shkruajnë të gjallët).

Të mos ishin të vdekur, Denisi dhe Danillo sigurisht do të vonoheshin. Në rrethana të këtilla kjo ishte e pamundur. Nuk mund t’i marrë gjumi të dehur, sepse as nuk mund të dehen e as nuk mund t’i marrë gjumi. Fati, pohojnë të dytë. Nuk kanë nevojë të paketojnë, sepse s’kanë asgjë pos rreckave me të cilat morën fund. Meqë nuk mund të sëmuren, dhe as të lëndohen në

ndonjë rrahje në rrugë, do të thotë – as në emergjencë nuk kanë përfunduar.

Athua ku janë ata të marrë, pyetej Mona, duke shpresuar se nuk kishin vendosur ta përcillnin Lemi Kilmisterin deri në shtëpi, të bindur se ai shumë shpejt do t'u bashkëngjitej. Iu kujtua koncerti i mbrëmshëm i *Motorheadëve*, dhe për një çast u tremb se kjo do të mund të ishte e vërtetë, sepse ai burrë plak mezi kishte zbritur nga bina. Marrëveshja ishte të takoheshin ditën e tretë të *Exit-it* te vendi i vjetër. Nuk e dinte pse po e ndërronin planin dhe po largoheshin nga qyteti kur kishin mbetur vetëm edhe dy ditë të festivalit. Nëse nuk shfaqen, do të shkoj te parku hekurudhor aty afër, të mos i dëgjoj njerëzit se si qahen për shkak të nxehtësisë, të cilës po përpiqen t'ia lënë fajin për krejt dështimet e tyre në këtë ditë.

E bindte veten se ishte cool, në përpjekje për ta luajtur rolin e e personave të durueshëm. Thua se dikush mund ta shihte. Mendonte se si do t'u hidhërohej këtyre dyve në këtë ditë të zjarrtë të njëmbëdhjetë korrikut, sikur të ishte gjallë. Iu kujtua se si nuk e duronte nxehtësinë, dhe se vera në Sllavoni ishte koha më e mërzitshme e vitit. Zgjonte kujtimet dhe i shikonte kukullat e gjalla rreth vetes. Me naivitet i prisnin trenat të cilët do t'u ndihmojnë që t'i jetojnë jetët më shpejt, pa e vërejtur privilegjin e plakjes së vet. Po të ishte vrarë, rastësisht, në moshën e thyer, mbase edhe nuk do t'i lakmonte aq shumë. Kështu, e urrente çdo vit që e ka jetuar, e gjithsej i ka dyzet, ndërsa pjesën e madhe të tyre i fajësonte për vdekjen e vet. Nuk ka pre më të mirë se gruaja e armikut të luftës, apo jo? Pak pastrim të gjakut të saj nga uniforma dhe pëllëmbët nuk është gjë në krahasim me një kënaqësi që të japin kofshët e majme, me të cilat do të gostitemi si pushtuesit romakë me verë të ëmbël.

Dhe tamam kur u fundos në dëshprim, që gjithmonë e mbërthen që nga mendimi i parë për vdekjen e vet, u shfaqën Denisi dhe Danillo. Më të çoroditur e më të zbehtë se të vdekurit e rëndomtë.

„Zotërinj bashkëudhëtarë, mund të themi se ju për bonton kurrë në jetë s'keni dëgjuar, meqë edhe të vdekur po vonoheni aq shumë. Çfarë ndodhi? Pse po shkojmë papritur? E keni kidnapuar Lemin? Mos jemi në rrezik?“, bëri shaka Mona me të vërejtur se roli i të durueshmes nuk po i shkonte për dore.

„Çfarë Lemi, je në vete? Larg qoftë!“, u zmbraps Danillo.

Në atë çast shpejt e shpejt i bashkoi të tre gishtat dhe bëri kryq. I kishim mbetur disa lëvizje të pakontrolluara nga jeta, ashtu disi. Nuk është se ai besonte në Zot. Nuk beson Danilo qëkur plumbi ia preu barkun. Derisa i shkonte gjaku, shante me gjithë forcën, i dëshpëruar me karakterin e tij të paparashikueshëm. Dhe pastaj të sharat, bashkë me trupin e këtij absolventi të ri të pylltarisë, i përpiu lumi Bosna.

„Lemi është gjallë, nuk ka vdekur, të paktën ti mos bëj shaka me këtë punë. Kërkojmë falje që u vonuam, prej mëngjesit jemi pak të paorganizuar“, Denisi me ngathtësi përpiquej ta verbalizonte dhembjen e tij.

I ngujuar në pubertet, nuk e kontrollonte dot as veten as emocionet e veta, e lëre më t’u shërbente të tjerëve.

„Fol, Denis, si është puna! Fol, e të shkojmë. Dhe ku po shkojmë? Kemi ndonjë plan apo prapë do të më ngrehni nëpër vatanet tuaja? Nuk mundem më nëpër kafene të fshatit e nëpër festa familjare që ju t’i spiunoni familjet tuaja. Shikojini këta të rinj përreth nesh! Turistë pa brenga. Shkojmë pas tyre, veç të ikim pak nga ky popull yni. Ju premtoj se do të kthehemi“, ankohej Mona.

„Tani edhe po të donim, nuk mundemi“, murmuroi më shumë si në vete Danilo.

Denisi ngurronte, sepse e dinte se ajo që do t’i thotë do ta trishtonte. Pas njëzet vitesh bredhjeje të përbashkët nëpër lugore të Ballkanit gunga-gunga, erdhi koha e ndarjes. Megjithatë, ishte legjitime të pritej që ajo të gëzohej. Qoftë edhe në mënyrë bizare, ashtu siç kërkon bizariteti i gjithë këtij kosmosi paralel. Si e gjallë, ashtu edhe e vdekur, Mona, person cinik, ua zinte për të madhe të gjitha fantazmave pikërisht për shkak të atij pranimit të lumturisë vetëm derisa ta varrosin dikë, duke e përcjellë përgjithmonë nga limboja. Djemtë e dinin se ishte e tillë, sepse moti e kishte braktisur idenë e varrimit të vet solemn. Meqë nuk kishte familje dhe miq në mesin e të gjallëve, ka dhjetë vjet që trupin e saj as që e kërkon dikush. Kur e braktisi shpresa se do të gjente paqe, me hidhërim e përzuri edhe solidaritetin me shpirtrat tjerë të humbur të viktimave.

„Sot po më varrosin... E di se jemi marrë vesh që këtë verë nuk do të shkojmë në Potoçare, por askujt nuk i ka shkuar mendja që pikërisht këtë vit do ta gjenin trupin tim. E dini edhe vetë se do të doja të ishit të pranishëm në xhenazën time. Sa e sa herë e kemi bluar këtë punë se si do të dukej e gjithë kjo. Ndoshta edhe nuk

do të jetë shumë e trishtueshme. Të gjithë do të jenë atje, por ju e dini se për mua askush nuk është më i rëndësishëm se sa ju të dy. Ja, kësaj radhe nuk do të dëgjojmë fjalime. Ju kujtohet se si vitin e kaluar vallëzonim rreth politikanëve dhe ua nxirrnim gjuhën derisa ishin në binë? Ah sa kënaqësi ishte, i shpëtoi Denisit nga buzët fëmijërore, të cilat kurrë nuk do ta puthin gjoksin e gruas.

Danillo përpëlitej rreth shtyllës dhe bëhej sikur nuk dëgjonte. Sapo e kishte vërejtur grafitin dhe vlerësoi se do t'i duhej një përjetësi e tërë për t'i lexuar ato dy fjalë. E dinte se Mona, aq e zgjuar dhe e arsyeshme, ata i shikonte pikërisht si dy mediokritete të marra e të pajetë. Përpiquej në të gjitha mënyrat ta shmangte shikimin. Saherë që ishte i tendosur, vrima në barkun e tij fillonte të zgjerohej. Rrobat e lagura në trupin e tij bëheshin më të rënda. Nëse nuk e merr veten shumë shpejt, do ta tradhtojë kutërbimi i lumit i cili fle i qetë në mushkëritë e tij, dhe pret situata të këtilla që të përzihet. Që nga nesër, tre musketarët bëhen dy. Duhet të mos jesh egoist që t'i gëzohesh shpëtimit të tjetrit.

Ky lajm për gjetjen e trupit të Denisit nuk e befaso Monën. Por as nuk e ngazëlleu.

Pa folur zbritën poshtë hekurudhës. Së shpejti do të takohen me shpirtrat e të tjerëve, dhe ky është çasti i fundit për ndarje. U përqaftuan. Kushedi edhe sa kohë do të qëndronin ashtu të puthitur sikur të mos e ndjenin një lëvizje në krahëror. Treni nga Beogradi as nuk e kishte kaluar Sremski Karlovcin kur këta tre bredhës e nuhatën ardhjen e tij. Hekurudhat përçonin energji të bishës së ftohtë prej çeliku të cilën, në një largësi të tillë, mund ta vërejnë vetëm krijesat që gjithashtu janë të ftohta.

„Do të jemi pranë teje kur ta lëshojnë tabutin tënd në dhe. Hiç mos u mërzit, djalo, tha Mona me qetësi, duke e vënë dorën mbi supet e Denisit.

„Na vjen mirë që të paktën njëri nga ne do ta përfundojë bredhjen e vet“, shtoi Danillo.

„Shpresoj që gjithçka të shkojë mirë. Veç për nënën brengosem. Kam përshtypjen se do të bëhet ndonjë hallakamë. Mezi pres të perëndojë dielli dhe e gjithë kjo të marrë fund“, i befaso Denis me brengën e tij.

„Ti gjithsesi nuk mund të ndikosh në këtë punë. Mos e vraj kokën tënde të bukur. Relaksohu dhe jepju tokës së zezë“, e ngushëllonte Mona, megjithëse as ajo nuk u besonte fjalëve të saj.

Optimizmin e konsideronte të tejvlerësuar.

Ktheheshin rrotull. Njerëzit mbaheshin për valixhe dhe valvite-shin. Në çdo çast pritej që treni të hynte në stacion.

„Çka mendoni, sa të zhdukur, të vrarë, e të varrosur fshehurazi mund t'i zërë një kompozicion? Sa trena duhen për të gjithë ne?“, pyeste Danilo.

„Nuk u dihet numri, ashtu si neve“, Mona ka gjithmonë një përgjigje të gatshme. „Sinqerisht, brengosem për këta njerëz. Fakti që nuk dinë për udhëtimin e fantazmave, i mban në pëllëmbë të dorës. Nuk e dinë të gjallët se nuk do të jetojnë të qetë përderisa trenat për të cilët e ke fjalën nuk zbrazen, përderisa çdo shpirt nuk zbret në stacionin e vet. Jemi shumë rreth tyre, e kjo ua prish aurën. Pa paqen e shpirtave tanë, nuk ka as paqe në mesin e tyre.“

Është mesditë. Shkrepi shkëlqimi nga teli me të cilin ishin lidhur duart e Denisit. Kjo ishte shenjë se ishte koha për nisje.

Edhe pse e ngadalësonte hapin duke iu afruar peronit, treni ende e kishte atë fuqi që të na bënte neve tre miqve copë e grimë, duke depërtuar përtej nesh.

„Shkojmë të të varrosim.“

Përkthim: Qerim Ondozi

Лимбо¹ во летниот период

Слаѓана Љубичиќ

Тоа летно утро сонцето беше непристојно силно, толку што се чинеше дека невештиот графит „Анти-антифа“ ќе се стопи и ќе исчезне од бетонскиот столб на Железничката станица во Нови Сад. Дотолку повеќе што е напишан со колебање, многу срамежливо, со ситни букви. Осуден на пропаст во истиот миг кога осамнал на сончевата страна на столбот.

Како и секој призрак, како што сака да каже за себе, Мона не можеше да ја почувствува силината на топлиот воздух поради која живите суштества денес беа поблиски до неа - мртвата. Временските прилики не ја загрозуваа, за разлика од немирните тела на патниците кои, минувајќи низ неа, го сечеа нејзиниот универзум со сила на мачета, со тие свои испотени, малечки универзumi. Се припи до столбот за да избегне сè, и буквите ѝ дојдоа во висина на рамената. Не ѝ пречеа живите, туку нивната патетика. Овој натпис се вбројуваше токму во тоа, размислуваше - *ама е досадно, да збеснеш*. На душите што талкаат поголемиот дел од времето им е досадно како во чекалница. И додека чекаш да преминеш од еден свет во друг, се трудиш некако да се забавуваш. Стравовите на живите не беа ни на листата на разонода, а уште помалку забава. Не е толку интересно како во хорор приказните (кои сепак ги пишуваат живите).

Да не беа мртви, Денис и Данило сигурно ќе доцнеа. Во вакви околности тоа е невозможно. Не можат да се успијат пијани, зашто не можат ни да се напијат ни да заспијат. Судбина, тврдат обајцата. Не мораат да се пакуваат, бидејќи немаат

1 лимбо – ниезвесност (заб. прев.)

ништо освен парталите во кои умреле. Бидејќи не можат да се разболат, ниту да бидат повредени во улична тепачка, значи не заглавиле ни во брза помош.

„Каде ли се тие будали?“, се прашуваше Мона, надевајќи се дека не одлучиле да го следат Леми Килмистер до дома, уверени дека наскоро ќе им се придружи. Се присети на синоќешниот концерт на *Моторхед* и за миг се исплаши дека тоа би можело да биде вистина, зашто тој стар човек едвај се симна од бината. Договорот беше дека ќе се најдат на третиот ден од *Егзит* на старото место. Не знаеше зошто го менуваат планот и си одат од градот кога останаа уште два дена од фестивалот. Ако не се појават наскоро, ќе отиде до блискиот Железнички парк, само да не ги слуша луѓето како кенкаат поради жештината, на која се обидуваат да ѝ ја префрлат вината за сите свои неуспеси овој ден.

Се уверуваше себеси дека е кул, обидувајќи се да одглуми движења на стрплива личност. Како некој да може да ја види. Помисли дека ако е жива, би им била лута и на овие двајца и на врелиот единаесетти ден од јули. Се сети дека жештината ѝ беше неподнослива, а летото во Славонија нешто најдосадно во текот на годината. Се присети и ги набљудуваше живите кукли околу себе. Наивно ги чекаа возовите кои ќе им помогнат уште побрзо да ги проживеат своите животи, не забележувајќи ја привилегијата на сопственото стареење. Да беше, по некој случај, убиена во длабока старост, можеби немаше да им завидува толку. Вака, ја презира секоја година која ја проживеала, а ги има вкупно четириесет, сметајќи ги во голем дел одговорни за својата смрт. Нема подобар плен од расната жена на воениот непријател, зарем не? Малку чистење на нејзината крв од униформата и тупаницата не се ништо во однос на таа сласт од зрелите бутови, со кои ќе се почестиме како римски освојувачи со слатко вино.

И таман кога потона во очај, кој секогаш ја обзема уште при првата мисла за сопствената смрт, се појавија Денис и Данило. Збркани и побледи отколку што мртвците обично се.

„Господа сопатници, би се рекло дека вие не сте знаеле ништо за бонтон ни кога сте биле живи, штом можете и мртви да доцните толку. Што се случи? Зошто одненадеж заминуваме? Го киднапиравте ли Леми? Дали сме во опасност?“, се пошегува

Мона кога забележа дека глумењето трпение не ѝ поаѓа од рака.

„Каков Леми, што зборуваш? Скраја да е!“, се штрекна Данило.

Тогаш набрзина ги спои трите прста и се прекрсти. Му останаа некои неконтролирани движења од животот, што ли. Не дека верува во Бога. Данило не верува уште откако куршумот му ја распори утробата. Додека крвавеше, пцуеше на цел глас, разочаран од неговиот измамнички нарав. А потоа пцовките, заедно со телото на овој млад апсолвент по шумарство, ги проголта реката Босна.

„Леми е жив, не умре, барем ти не се шегувај со тоа. Прости што доцниме, од утрово сме малку неорганизирани“, се обидувааше Денис невешто да го вербализира своето страдање.

Заглавен во пубертетот, не знаеше ни себе да си ги објасни своите емоции, а камоли да им ги сервира на другите.

„Зборувај, Денис, што е?! Зборувај, па да одиме. И каде ќе одиме? Имаме ли некој план или повторно ќе ме влечките по вашите зафрлени родни краишта? Не можам повеќе по селски кафеани и слави за вие двајца да ги шпионирате своите семејства. Гледајте ги овие млади луѓе околу нас! Безгрижни туристи. Ајде со нив, само малку да се тргнеме од овој наш народ. Ветувам дека ќе се вратиме“, се бунеше Мона.

„Сега и да сакаме, не можеме“, промрморе Данило, повеќе за себе.

Денис се колебаше зашто знаеше дека она што има да ѝ го каже ќе ја растажи. По дваесет години заедничко влечкање по каменестите балкански теснеци, време е за разделба. Сепак, легитимно беше да се очекува од неа да се радува. Па макар и на бизарен начин, како што наложува бизарноста на целиот овој паралелен космос. Како жива, така и мртва, Мона, цинична индивидуалка, им забележуваше на сите призраци токму за тоа прифаќање на среќата само додека погребуваат некого, испраќајќи го засекогаш од лимбото. Момците знаеја дека е таква, зашто веќе одамна се прости од идејата за сопствен свечен погреб. Бидејќи меѓу живите немаше семејство ни пријатели, веќе десетина години никој не го бара нејзиното тело. Кога ја напушти надежта дека ќе најде мир, луто ја избрка и солидарноста со останатите изгубени души на жртвите.

„Денес ме погребуваат... Знам дека се договоривме дека ова лето нема да одиме во Поточари, но никој не можеше да знае дека моето тело ќе го пронајдат баш оваа година. Знаете и самите дека би сакал да бидете на мојата џеназа. Па толку пати замислувавме како би изгледало тоа. А може и да не биде многу тажно. Таму ќе бидат сите, но знаете дека никој не ми е важен како вас двајца. Еве, овој пат нема да слушаме говоранци. А се секавате како минатата година игравме околу политичарите и им се плазевме додека беа на говорницата? Баш беше забавно“, детски се лизна од усните на Денис, кои никогаш нема да вкусат женски бедра.

Данило се врткаше околу столбот и се правеше дека не ги слуша. Ете, баш го забележа графитот и процени дека му треба цела вечност за исчитување на тие два збора. Знаеше дека Мона, толку бистра и рационална, ги гледа како двајца мртви глупави медиокритети. Се обидувахе да го избегне тој поглед на сите начини. Кога и да беше анксиозен, дупката во неговата утроба почнуваше да се шири. Мократа облека на него стануваше сè потешка. Ако наскоро не се прибере, ќе го издаде смрдеата на реката која му мирува во белите дробови и ги чека ваквите ситуации да се раздвижи. Од утре тројцата мускетари стануваат двоец. Треба да бидете несебичен за да се радувате на туѓото спасение.

Веста за пронаоѓањето на телото на Денис не ја изненади Мона. Но не ја ни одушеви.

Молчејки се спуштија на пругата. Наскоро ќе се сретнат со душите на останатите и ова е последен час за збогување. Се прегрнаа. Којзнае уште колку би останале така споени да не почувствуваа поигрување во градите. Возот од Белград беше дури во Сремски Карловци кога овие тројца талкачи можеа да го намирисаат неговото доаѓање. Шините ја емитуваа енергијата на студениот челичен свер кој, на таква оддалеченост, можат да го препознаат само подеднакво студени суштества.

„Ќе бидеме со тебе додека го спуштаат твојот ковчег во земја. Не се грижи, момче“, тивко рече Мона, спуштајќи ја раката на левото рамо на Денис.

„Драго ни е што барем еден од нас ќе го заврши своето талкање“, додаде Данило. „Се надевам дека сè ќе помине во ред. Само се грижам за мајка ми. Чувствувам дека ќе има

некои пиздари. Едвај чекам сонцето да се спушти и сево ова да заврши“, ги изненади Денис со својата грижа.

„Ти секако не можеш да влијаеш на тоа. Не си ја чукај убавата глава. Опушти се и препушти ѝ се на црната земјичка“, го тешеше Мона, иако ни самата не веруваше во своите зборови. Оптимизмот го сметаше за преценет.

Се вртеа околу себе. Луѓето го стискаа багажот и цупкаа. Возот требаше секој час да влезе во станицата.

„Што мислите, колку исчезнати, убиени, тајно закопани може да собере во една композиција? Колку возови се потребни за сите нас?“, праша Данило.

„Не им се знае бројот, како ни нашиот“, секогаш спремниот одговор на Мона. „Искрено, се грижам за сите овие луѓе. Незнаењето за патувањето на нас призраците ги држи во рака. Живите не знаат дека нема да живеат спокојно додека не ги испразнат возовите за кои размислуваш, додека секоја душа не се симне на својата станица. Нè има многу околу нив, а тоа им ја расипува аурата. Без мирот на нашите души, нема мир ни меѓу нив.“

Пладне е. Блеска отсјај од жицата со која беа врзани рацете на Денис. Тоа беше знак дека е време за движење.

Иако забавуваше додека пристигнуваше на перонот, возот и понатаму имаше сила да ги распрсне тројцата пријатели на најситни молекули, продирајќи низ нив.

„Одиме да те закопаме.“

Превод: Иван Шопов

Çarmatosja e statujave

Разоружување на статуите
Razoružavanje statua

Çarmatosja e statujave

Marenglen Cano

E sollën të prangosur dhe e futën në kafazin e sallës së gjyqit. Pastaj ia liruan duart dhe e lanë vetëm duke mbyllur portën e hekurt që lëshoi një gërvishje, pasojë e mungesës së vaisjes prej personelit teknik.

Në sallë ndodheshin të afërmit e së pandehurës, natyrisht avokati dhe të interesuarit e tjerë, si studentë të fakultetit të drejtësisë, apo dhe gazetarë të mediave, të shtypit dhe atij on line, të shkruar në mënyrë dixhitale.

Rasti ishte paksa i veçantë.

Kjo grua kishte dëmtuar statujën *Luftëtari mbi kalë* duke ia këputur luftëtarit krahun me të cilin mbante shpatën për t'ua prerë kokat armiqve.

Gazetari me lap-top po vinte në dijeni lexuesit online se gruaja kishte përfutur nga koha e pushimit të skuadrës që merrej me restaurimin e skulpturës. Ajo kishte përdorur shkallën e tyre, kishte rrëmbyer një çekan, ishte ngjitur majë shkallës dhe e kishte bërë copë-copë krahun e skulpturës, e cila mbante shpatën metalike.

Po të kihet parasysh lartësia e statujës, kjo ishte një ndërmarrje e vështirë duke rrezikuar edhe jetën.

Ndërsa po të vlerësohet simbolika e statujës, legjislacioni dhe opinionet, pasojat e rrezikshmërisë bëhen edhe më të mëdha.

Rënia e gongut sinjalizonte fillimin e procesit.

Të gjithë u ngritën në këmbë dhe përsëri u ulën për të dëgjuar.

Më pas gjithçka ishte procedurë rutinë siç bëhet në çdo proces gjyqësor. Kryetari i jurisë gjyqësore dikur kërkoi që e akuzuara të jepte shpjegimet e saj.

„Këtë krah prej allçie që mban të shtrënguar shpatën e preva unë.“

E pandehura drejtoi dorën drejt tavolinës së madhe ku ishte vendosur krahu i prerë prej allçie që shtrëngonte në dorë shpatën metalike.

„Do të doja që ta shkërmoqja tërë statujën po kaq mundësi pata. Të paktën e çarmatoso atë, luftëtarin mbi kalë.

Ju e dini, ndoshta e keni të shkruar në dosjet që keni përpara.

Unë jam një grua e ve që burrin dhe djalin m'i kanë vrarë në luftërat e bëra në emër të shteteve, apo kombeve.

Ushtarët që janë vërsulur mbi ta janë nisur nga sheshi i *Luftëtarit mbi kalë*.

Betimet dhe paradat, frymëzimi i ushtarëve nëpër ceremonitë kanë pasur si simbol shpatën, e cila shërben për t'u prerë kokat...

Kujt?

A mundet një qytet i tërë të quhet i lirë kur pothuajse gjysma e banorëve është në zi dhe mbi kokat e tyre qëndron e ngritur shpata?

Në këtë shesh këto ditë po përgatitet një podium.

Marangozë, bojaxhinj, punonjës të skenës po përgatisin gjithçka që artistët e qytetit tonë nën shpatën e ngritur të shpalosin artin muzikor, koreografinë e valleve tona, të recitohen vargje të poetëve dhe të interpretohen drama të shkrimtarëve tanë...

Dhe gjithçka nën vringëllimën e shpatës.

Kjo na frikëson ne, gratë të veja!

Kjo tremb jetimët, por edhe prindërit e mbetur pa fëmijë!

Kjo është një eufori e dhimbshme, një ironi dhe sarkazëm që duhet të marrë fund...!

„Mjaft!Mjaft!“

Nga mesi i sallës një burrë i moshuar kishte brofur në këmbë dhe po drejtohej drejt jurisë gjyqësore.

„Unë jam...“, shqiptoi emrin dhe mbiemrin e vet.

„Unë jam skulptor i *Luftëtarit mbi kalë* dhe dua t'i drejtohem Zonjës...“

E kishte fjalën për të akuzuarën.

Duke parë që juria as nuk e aprovonte dhe as nuk e kundërshtonte kërkesën, skulptori iu drejtua kafazit dhe kur u gjend ballë për ballë me gruan ra në gjunjë duke u mbajtur pas hekurave të kafazit.

„Zonjë! Të kërkoj falje për vuajtjet që të ka shkaktuar vepra ime. Talenti im është keqpërdorur dhe unë për këtë kam ndjerë

vuajtje, por nuk kam pasur guxim dhe forcë të dal mbi vetveten.“

Vazhdonte të belbëzonte fjalë që nuk arrinin deri te pjesëmarrësit, ishte një rrëfim për sakrificat e bëra për realizimin e veprës, ishte një revoltë e brendshme që po shpërthente për abuzimet me talentin e tij të përdorur si sfond të krimeve të shëmtuara.

Vetëm nga fundi e ngriti zërin:

„Të faleminderit për ndihmën që më dhe.

Ti bëre një zgjidhje jo vetëm për qytetin tonë, por të domosdoshme për të tërë trevat tona ballkanike, ku skulpturat dhe monumentet i kanë të drejtuara shpatat, ushtat, shigjetat, automatikët ndaj njëra tjetrës!

Përrallat dhe legjendat, librat letrarë e artistikë i gjejnë ende personazhet negative të fqinjët. Luftërat ende nuk kanë mbaruar.

Imazhet artistike e kulturore të ashpërsisë së tyre, ashtu si kometat, të cilat kanë vite që janë djegur, vazhdojnë aty këtu ende të ndriçojnë.“

Dhe duke iu drejtuar jurisë përfundoi:

„Duhet çarmatosur statujat dhe jo vetëm ato...!“

Trupi gjykues u tërhoq për t’u konsultuar. Të afërmit dhe të njohurit e asaj gruaje ishin afruar pranë kafazit duke krijuar një gjysmë rrethi.

Një student mendohej të dërgonte mesazhe nëpërmjet celularit,

ndërsa gazetari me lap top u komunikonte lexuesve on line situatën brenda sallës së gjyqit:

„Pavarësisht se si do të vendosë juria, ky gjyq nuk mbaron këtu.

Salla e tij do të përfshijë gjithë hartën ballkanike ku pendimi dhe falja do të jenë një çift fantazmë që do të përshkojnë zemra e mendje njerëzish përpara se një brez i ri me gjenin shoqëror të unifikuar të ripopullojë gadishullin.

Edhe trasmetimi ynë nuk përfundon këtu. Është mundësia e shtypit online t’i shndërrojë lexuesit në personazhe dhe bashkëautorë.

Pas mbylljes edhe të faqes së fundit të këtij trasmetimi online, që i ngjan një tregimi të shkurtër, lidhuni me Facebook-un në web-faqen tonë ku mund të jeni pjesëmarrës, apo vëzhgues të pendesë-faljes ballkanike.“

Разоружување на статуите

Маренглен Цано

Ја доведоа со лисици на рацете и ја внесоа во кафезот во судската сала. Потоа ѝ ги ослободија рацете и ја оставија сама, затворајќи ја железната врата, која испушти звук на шкрипење, како последица од незамаслување од страна на техничкиот персонал.

Во салата се наоѓаа блиските на обвинетата, се разбира, и адвокатот и другите заинтересирани, студенти од правен факултет, новинари од медиуми, печатени и онлајн, дигитално пишани.

Случајот беше по малку посебен.

Оваа жена ја имаше оштетено статуата *Воинот на коњ*, кршејќи му ја раката со која го држи мечот за да им ги сече главите на непријателите.

Новинарот на лаптоп ги известуваше онлајн читателите дека оваа жена го искористила времето за пауза на тимот кој се бавел со реставрација на скулптурата. Ја употребила нивната скала, зела чекан, се качила на врвот на скалата и ја скршила раката на скулптурата, која го држела металниот меч.

Ако се има предвид висината на статуата, тоа бил тежок зафат, загрозувајќи си го и животот.

Но ако се цени и симболиката на статуата, законот и мненијата, последиците по опасноста стануваат уште поголеми.

Ударот на гонгот го означил почетокот на процесот. Сите станаа на нозе и повторно седнаа за да слушаат. Потоа сè беше рутинска процедура, која се изведува во секој судски процес. Претседателот на Судскиот совет по некое време побара обвинетата да ги изнесе своите објаснувања.

„Оваа рака од гипс, која цврсто го држи мечот, ја исеков јас.“

Обвинетата покажа со рака кон големата маса на која беше ставена исечената гипсена рака, која го држеше металниот меч.

„Би сакала да ја искршам целата статуа, но толку можев. Барем го разоружав воинот на коњ. Вие знаете, можеби ви е напишано во досието што е пред вас. Јас сум вдовица, мажот и синот ми ги убија во војните водени во име на државите или нациите.

Војниците кои се нафрлија на нив тргнаа од плоштадот *Воинот на коњ*.

На заклетвите и парадите, при вдахнувањето на војниците низ церемонии, симбол им е мечот, кој служи за да им се сечат главите... Кому? Може ли цел еден град да се нарече слободен кога речиси половина од жителите е обвинена во црно и над нивните глави стои подигнатиот меч?

На овој плоштад деновиве се подготвува подиум. Столари, молери, сценски работници подготвуваат сè за уметниците од нашиот град, под подигнатиот меч да ја претстават музиката, кореографијата на нашите кола, да се рецитираат стихови на поети и да се изведат драми на наши писатели...

И сето тоа под звукотот на мечот.

Ова нè плаши нас, жените вдовици!

Ова ги плаши сираците, но и родителите останати без деца!

Ова е една болна еуфорија, иронија и сарказам кои треба да завршат!...”

„Доста! Доста!“

Од средината на салата еден возрасен маж скокна на нозе и му се обрати на Судскиот совет.

„Јас сум...“, го кажа името и презимето.

„Јас сум скулпторот на *Воинот на коњ* и сакам да ѝ се обратам на госпоѓата...”

Стануваше збор за обвинетата.

Увидувајќи дека Советот ниту го одобрува ниту се противи на барањето, скулпторот се обрати кон кафезот и кога се најде очи в очи со жената, падна на колена, држејќи се за решетките на кафезот.

„Госпоѓо! Ти барам прошка за маките што ти ги создало моето дело. Мојот талент е злоупотребен и поради тоа чувствувам мака, но не сум имал храброст и сила да се издигнам над себе.“

Продолжи да изговара зборови кои не стигнуваа до другите, раскажуваше за жртвите поднесени за создавање на ова дело, беше тоа внатрешен револт кој избувна за злоупотребите на неговиот талент, искористен како позадина за грдите злодела.

Пред крај го подигна гласот:

„Ти благодарам за помошта што ми ја даде. Ти дојде до решение не само за нашиот град, туку неопходно за сите наши балкански краишта, каде што скулптурите и спомениците ги имаат насочено мечевите, копјата, стрелите, пушките едни против други!

Приказните и легендите, книжевните и уметничките дела продолжуваат негативните личности да ги наоѓаат кај соседите. Војните сè уште не завршиле. Уметничките и културните прикази на нивната острина како комети, кои години наназад изгореле, продолжуваат одвреме-навреме и понатаму да светат.“

И обраќајќи му се на Советот, заклучи:

„Треба да се разоружаат статуите и не само тие...!“

Судскиот совет се повлече за консултација. Блиските и познаниците на жената се доближија до кафезот, создавајќи полукруг.

Еден студент се обидувааше да испрати порака преку мобилниот, додека новинарот на лаптоп ги известуваше онлајн читателите за ситуацијата внатре во судската сала:

„Независно како ќе одлучи Советот, овој суд нема да заврши тука. Неговата сала ќе ја опфати целата балканска мапа, каде што покајанието и прошката ќе бидат привидение на еден пар, кој ќе мине низ човечки срца и умови пред една нова генерација со унифициран општествен ген да го насели полуостровот. И нашиот пренос не завршува тука. Ова е можност на онлајн медиумот да ги претвори читателите во ликови и коавтори.

По затворањето на последната страница на овој онлајн пренос, кој наликува на краток расказ, влезете на нашата веб-страница на фејсбук, каде што можете да бидете учесници или набљудувачи на балканското покајание-прошка.“

Превод: Крешник Ајдини

Razoružavanje statua

Marenglen Cano

Uveli su je s liscama i stavili u kavez sudnice. Zatim su joj odvezali ruke i pustili je, zatvorivši gvozdena vrata, koja su zaparala vazduh, pošto ih tehničko osoblje nije dobro podmazivalo.

U sali su se nalazili srodnici i prijatelji optužene, advokat, naravno, ali i drugi zainteresovani, poput nekolicine studenata pravnog fakulteta i novinara štampanih izdanja, kao i onih onlajn, digitalnih.

Slučaj je bio donekle poseban.

Ova žena oštetila je statuu *Borac na konju*, slomivši borcu ruku u kojoj je držao mač kojim su odsecane glave neprijatelja.

Novinar s laptopom upravo je obavestavao onlajn čitaoc kako je žena iskoristila pauzu restauratorskog tima koji je radio na skulpturi. Upotrebila je njihove merdevine, otela im jedan čekić, popela se uz merdevine i, deo po deo, prelomila skulpturi ruku koja je držala metalni mač.

Ako se ima u vidu visina statue, to je bio odista težak poduhvat, rizičan i po život.

A ako bi se procenila simbolika statue, zakonodavstvo i javno mnjenje, rizične posledice postaju još i daleko veće.

Zvuk gonga signalizirao je početak procesa.

Svi su ustali na noge i zatim ponovo seli, s pažnjom slušajući.

Sve se neko vreme odvijalo prema rutinskoj proceduri, kao što se odvija svaki sudski proces. Predstavnik porote u jednom trenutku zatražio je da optužena dâ sopstveno obrazloženje.

„Ja sam odsekla ovu gipsanu ruku koja steže mač.“

Optužena je pokazala na veliki sto gde je ležala odsečena gipsana ruka, koja je u šaci stezala metalni mač.

„Rasturila bih i čitavu statuu da sam mogla. Barem sam ga

razoružala, borca na konju.

Vi znate, možda i imate zapisano u dosijeima koji stoje pred vama.

Ja sam udovica čijeg su muža i sina ubili u ratovima vođenim u ime država ili nacija.

Vojnici koji su marširali na njih kretali su sa Trga borca na konju.

Zakletve i parade, ceremonijalno nadahnjavanje vojnika, imale su za simbol mač koji služi za odsecanje glava...

Kome?

Može li se čitav grad zvati slobodnim kada je skoro polovina stanovnika u crnini i nad glavama im visi mač?

Na ovom trgu se ovih dana postavlja podijum.

Stolari, farbari, scenski radnici pripremaju sve kako bi umetnici našeg grada pod dignutim mačem predstavili svoju muzičku umetnost, koreografiju naših plesova, kako bi recitovali stihove pesnika i interpretirali drame naših književnika...

I sve to pod uzdignutim mačem.

To nas, udovice, zastrašuje!

To plaši siročad, ali i roditelje koji su ostali bez dece!

To je bolna euforija, ironija i sarkazam koji moraju prestati...!"

„Dosta! Dostaaa!"

Iz sredine sale jedan stariji čovek ustao je na noge i obratio se poroti.

„Ja sam..."", rekao je svoje ime i prezime.

„Ja sam autor *Borca na konju* i želim da se obratim gospodi..."

Uputio se prema optuženoj.

Videvši da porota niti odobrava njegov zahtev niti mu se protivi, vajar je prišao kavezu i, našavši se licem u lice sa ženom, pao je na kolena, držeći se za rešetke kaveza.

„Gospodo! Oprosti mi za patnje koje ti je nanelo moje delo. Moj talenat je zloupotrebjen, i ja sâm zbog toga patim, ali nisam imao hrabrosti i snage da se izdignem iznad sebe."

Nastavio je da nemušto izgovara reči koje nisu dopirale do sagovornika, bila je to ispovest o žrtvama podnetim zarad realizacije dela, bio je to unutrašnji revolt koji je navirao zbog zloupotrebe njegovog talenta zarad opravdanja odurnih zločina.

Samo na kraju podigao je glas:

„Hvala ti za pomoć koju si mi pružila.

Napravila si izbor, neophodan ne samo za naš grad, već za sve

naše balkanske zemlje gde skulpture i spomenici drže mačeve, koplja, strele, puške uperene jedne na druge!

Bajke i legende, književna i umetnička dela nalaze negativne likove kod suseda. Ratovi se još nisu završili.

Umetničke i kulturne predstave oštrine, kao komete koje su davno zapaljene, nastavljaju i dalje da gore.“

I, obraćajući se poroti, završio je:

„Treba razoružati statue, i ne samo njih...!“

Sudsko telo povuklo se na konsultacije. Ženini srodnici i poznanici prišli su kavezu i stali u polukrug.

Jedan student mogao je da pošalje poruku mobilnim telefonom, dok je novinar sa laptopom direktno prenosio čitaocima situaciju iz sudske sale:

„Bez obzira na to kako će odlučiti porota, ovaj sud ne završava se ovde.

Njegova sala obuhvatiće čitavu kartu Balkana, gde će kajanje i oproštaj biti poput para utvara koje će zaposednuti srca i misli ljudi, dok nova generacija s jedinstvenim društvenim genom ponovo ne naseli poluostrvo.

Ni ovaj moj prenos ne završava se ovde. Mogućnost onlajn štampe je u tome da čitaoce pretvori u likove i koautore.

Nakon što zatvorite i poslednju stranu ove onlajn pripovesti koja liči na kratku priču, povežite se preko Fejsbuka na našu veb-stranicu, gde možete postati učesnici ili posmatrači balkanskog žala i oproštaja.“

Prevod: Đorđe Božović

Nemam ja ništa protiv sreće

S'kam unë asgjë kundër fatit
Немам јас ништо против среќата

Nemam ja ništa protiv sreće

Maja Slavnić

Imam tog nenormalnog psa. Seksualno frustriranog, kao što je onaj kog je Safran For maltretirao u Ukrajini. Psi moraju da šetaju. Ovaj moj bar tri puta na dan, jer tada manje, malo manje, naskače i dahće na tabure, sušilicu za veš, komšinicinog malog od šest godina. Moj pas se zove Deda. S tri meseca ličio je na dedu, imao je žute brkove, žute zube, dlaku nežnu kao četka za tepih i te oči kao da je već vekovima živ.

To jutro kad smo ga prvi put sreli, otišli smo u park pored autobuske. Taj park je azil drugačijih duša u mom gradu. Na jednom mestu, klupa pored klupe, sede roditelji s hendikepiranom decom. Smrdljivci koje je sramota da svoju drugačiju decu vode u druge gradske parkove. Zato što „normalni“ ne dolaze u ovaj park, u koji dolaze gejevi u potrazi za pãrom, prostitutke u potrazi za poslom, narkomani, beskućnici... I da – ljudi s psima. Jer je to jedini park u kom smeš da pustiš psa sa povoca. Šta briga gradske oce ako se pas posere, a komunalci ne počiste. Tu ionako dolaze samo pederi.

To jutro kad smo ga prvi put sreli, Deda nije bio dobre volje. Danima ga je mučila probava. Umesto granula jeo je rižu. Nije mi čak nijednom zaskočio nogu. Imao je muke. Pustila sam ga s povoca i zvonio mi je telefon. Dok sam razgovarala, Deda je odšetao do prve klupe, na samom ulazu u park. Na njoj je sedeo čovek u sivom kaputu, sa nekoliko kesa i s leve i s desne strane. Mislila sam da je Deda opet otišao da prosi hranu, jer jede samo onu jebenu rižu danima. Zvala sam ga da se vrati, nije se potrudio ni da me pogleda. Čovek u sivom kaputu nešto mu je pričao, videla sam. Završila sam razgovor i krenula da povratim autoritet nad Dedom, koji je već uveliko legao preko desne patike čoveka u kaputu. Nije naskakao

na njegovu nogu, samo je mirno ležao. Čudno, pomislih. „Izvinite“, rekoh. „Ajde, Deda, idemo...“

I onda su nam se prvi put susrele oči. Meni i čoveku u sivom kaputu, dok mu je Deda ležao na stopalu. Te oči, toliko plave kao grčke plaže sa šest instagram filtera. Te oči *ne-možeš-u-njih-gledati* plave. Te oči što bi svaka ambiciozna pevaljka za njih dala šest honorara sa gastarbajterskih svadbi. Samo da može da ih kupi, kô sise. „Išô bi’ ja, sine, samo nemam gde...“, izgovoriše oči.

Shvatila sam. Čovek je mislio da se njemu obraćam. „Ne, ne... pas se zove Deda. Nisam...“ „Znam, samo sam hteo da kô bude malo smešno“, rekao je čovek u sivom kaputu. Prvi na svetu koji nije pitao što se Deda zove Deda. I tako je počelo. Naše druženje. Na toj klupi u parku punom kereće kake.

To jutro kad smo ga drugi put sreli, sedeo je na istoj klupi. Deda je potrčao i seo mu na patiku. Pričali smo o vremenu. A onda je, dok je češkao Dedu između ušiju i preturao po onim svojim kesama, tražeći nešto što bi mu turio u usta, rekao: „Lepa je ova vaša Vojvodina. Sita, zelena, ravna... Gre’ota bi bilo da se i ovde ratovalo, gre’ota tih njiva, te plodne zemlje. Nema ništa sramnije pred bogom nego liti ljudsku krv na zaoranu zemlju. Ona traži seme. Da je ovde seme krvi posejano, bogohulno bi bilo. Sramota bi bilo...“ „Da, rekoh, imali smo sreće.“

„Slušaj sine, nemam ja ništa protiv sreće. Ali nije sreća za svakog...“ I tako je počeo tu svoju priču čovek u sivom kaputu. A Deda i ja smo slušali. I ćutali. Zvao se Borislav Stojić, imao je 78 godina. U selu Kravica, kod Srebrenice, rodio se i umro. On kaže da je u tom selu i umro onog dana kad je iz njega pobjegao.

Bilo me je sramota što do tog dana nikada nisam čula za tragediju u Kravici. Nije ni Borislav puno pričao tome. Samo je rekao da je bio Božić i da su krvavi psi rata ušli u selo i pobili ljude. Koga su stigli, koga su hteli. Zašto njega nisu – ne zna. Kaže, bio je u svojoj kući, a kad su se pucnji i krici zaorili, znao je šta je. Legao je u krevet. Hteo je, kaže, da zamoli tog što po njega dođe, da ga zamoli, onako ljudski, da ga u krevetu ubije. „Tako umiru gospoda“, rekao je. „Uvek sam želeo da umrem u krevetu i da imam gaće na sebi. Sramota je drugačije.“ Nisu došli po njega, ne zna zašto. „Zašto su preskočili moju kuću, to samo bog dragi zna i ćuti. Ćuti evo dva’es godina“, kazao je.

Onda mi je ispričao kako je noću bežao kroz šume. Kako je

sedam dana hodao sam kroz te šume dok nije došao do reke, pa do ljudi. Iz kuće je poneo samo nož i malo slanine. Bilo je hladno, jako hladno u toj šumi. „Smrze su se meni noge, sine. Evo, ova što na njoj leži ovaj tvoj Deda, čet’ri promrzla prsta su mi odsekli. Al’ nije ta hladnoća što jede prste ništa spram one koje u srcu imaju oni što pobiše Kravicu, što zaklaše Srebrenicu, što ubiše Bosnu“, rekao je Borislav.

To jutro kad smo ga treći i poslednji put sreli, bio je 8. mart. Sedeo je sa svojim kesama, mahnulo meni i Dedi i pozvao nas rukom. Pružio mi je kutiju *jaffa* kekasa. „Srećan ti 8. mart, sine. Izvini što nije više. I izvini što te ja prošli put utuših s tom mojom pričom. Nisi ti to trebala slušati. Bolje da sam ti pričô kako mi je Mira, što nam tamo u Domu daje lekove, jedno godinu dana pomagala da preko tog vašeg interneta nađem kuma. Umro mi je kum, al’ sam mu decu našô, što sam ih voleo ko svoje, jer nisam svoju imao. Ni ženio se nisam. Ta njegova deca u Švedskoj sada žive. I plakala mala Milada kad sam je našô. I radovala se. I rekla da je kum moj molio boga da sam živ ostô. I da je puno o meni pričô, i na dan kad je umro. Eto, sine, oni su muslimani, a vole me još. Znaju da nisam kriv...”

Zašto ga više nikada nismo sreli – ne znam. Mislim da ga je bilo sramota što mi je ispričao svoju priču. Tu priču zbog koje samo njega na ovom svetu ne sme biti sramota. Mislila sam da Deda i ja obidemo te domove po gradu, nema ih puno. Nisam. I mene je bilo sramota. Što nisam znala šta da mu kažem. Što nisam znala šta da pitam.

Deda više nikada nije nikome u parku legao na stopala. Možda zato što imaju sve prste na nogama, a ne znaju da vole. Da oprostite. Da čestitaju sinu 8. mart. Da pomaze nečijeg isfrustiranog psa. Da osvetle nečije jutro, nečiji dan. I svaki put kad se društvom napijem u gradu, ja se setim onog tviteraša koji je rekao: „Toliko sam se napio, izdao sam Kosovo.“ Zato što nijedno Kosovo, nijedna Bosna, nijedno selo u Baranji ne vredi ničijeg života. Ne vrede nijednog Borislavljevog prsta, da se ja pitam. Vrede samo ljudi koji umeju da vole. Čije je srce toliko toplo da ih nikada neće moći zalediti hladnoća mržnje. Lepo spavaj, Borislave. Znam da nisi opet umro.

S'kam unë asgjë kundër fatit

Maja Sllavniq

Unë e kam një qen jonormal. Të frustruar seksualisht, sikur ai të cilin Safran Fori e keqtrajtonte në Ukrainë. Qentë duhet të shëtisin. Ky i imi së paku tri herë në ditë, sepse kështu ai më pak, pak më pak, kërcen dhe i leh taburesë, makinës për tharje të rrobave, vogëlushit gjashtëvjeçar të fqinjës. Qeni im quhet Deda. Kur i mbushi tre muaj i ngjante gjyshit, kishte mustaqe të verdha, dhëmbë të verdhë, qimet e lëmuara si brusha për pastrim qilimi dhe sy sikur të kishte jetuar me shekuj.

Atë mëngjes, kur e takuam për herë të parë, shkuam në park buzë stacionit të autobusëve. Ai park është një azil shpirtrash të ndryshëm në qytetin tim. Në të njëjtin vend, bankë pas banke, rrinë prindërit me fëmijët e tyre të hendikepuar. Qelbësiat të cilëve u vjen turp t'i dërgojnë fëmijët e tyre të ndryshëm në parqe tjera të qytetit. Sepse njerëzit „normalë“ nuk vijnë në këtë park, ku vijnë personat gej në kërkim të partnerit, prostitutat në kërkim të punës, narkomanët, rrugaçët... Dhe patjetër – njerëzit me qenë. Sepse ky është parku i vetëm ku guxon ta lirosh qenin nga rripi. Nuk mërziten prindërit qytetarë nëse qeni e bën nevojën, e pastruesit nuk e heqin atë. Ashtu-kështu, këtu vijnë vetëm pederët.

Atë mëngjes, kur e takuam për herë të parë, Deda nuk ishte në qejf. Me ditë të tëra e mundonte jashtëqitja. Në vend të granulave hante oriz. As edhe njëherë nuk ma kishte kapërcyer këmbën. Kishte dhembje. Ia hoqa rripin dhe më cingërroi telefoni. Derisa po bisedoja, Deda kishte shkuar te banka e parë, aty në hyrje të parkut. Aty rrinte një burrë me palltë të hirtë, me disa qese në të djathtë e në të majtë të tij. Mendova se Deda kishte shkuar të kërkonte ushqim lëmoshë, sepse kishte ditë që po hante veç atë oriz të mallkuar. E thirra të kthehej, as që u mundua të më shikonte.

Burri me pallto të hirtë i fliste diçka, e pashë. E përfundova bisedën me telefon dhe u nisa me qëllim të rivendosjes së autoritetit tim mbi Dedën, i cili tashmë ishte shtrirë përgjatë këpucës sportive të burrit me pallto. Nuk i kërcente rreth e rrotull, veç ishte shtrirë. Sa çudi, mendova. „Më falni“, i thashë. „Hajde, Deda, shkojmë...“

Dhe atëherë sytë tanë u takuan për herë të parë. Sytë e mi me sytë e burrit me pallto të hirtë, ndërsa Deda rrinte shtrirë mbi këmbën e tij. Ata sy, aq të kaltër si plazhet greke me gjashtë filtra të instagramit. Ata sy *s-mund-ti-shikosh* të kaltër. Ata sy për të cilët çdo këngëtare ambicioze e muzikës turbo do të jepte shtatë honorarë nga dasmat e gasterbajterëve. Vetëm që të mund t'i blejë, si cicat e tyre. „Do të shkoja unë xhan, sikur të kisha ku të shkoja...“, më thanë sytë.

E kuptova. Burri mendonte se po i drejtohesha atij. „Jo, jo... qeni e ka emrin Deda. Nuk...“ „E di, vetëm u bëra që të dukej pak qesharake“, tha burri me pallto të hirtë. Njeriu i parë i cili nuk pyeti pse Deda quhej Deda. Dhe kështu filloi muhabeti. Miqësia jonë. Në atë bankë të mbushur me kakë qeni.

Atë mëngjes kur e takuam për herë të dytë, rrinte po në atë bankë. Deda vrapoi dhe iu struk te këpuca sportive. Biseduam për motin. Dhe pastaj, derisa e kruante Dedën ndërmjet veshëve, dhe kërkonte diçka nëpër ato qese, për t'i futur diçka në gojë, tha: „E bukur kjo Vojvodinë e juaj. E mbushur, e blertë, e rrafshhtë... Do të ishte dëm të luftohej edhe këtu, dëm për ato ara, atë tokë pjellore. S'ka mëkat më të madh para zotit se të derdhet gjak mbi tokën e lëruar. Ajo tokë kërkon farë. Po të mbillej këtu fara e gjakut, kjo do të ishte blasfemi. Dëm do të ishte...“ „Po, thashë, kemi pasur fat.“

„Dëgjo xhan, unë s'kam asgjë kundër fatit. Por fati nuk është për secilin...“ Ashtu e filloi rrëfimin e tij burri me pallto të hirtë. E unë dhe Deda e dëgjonim. Dhe s'bënim zë. Quhej Borisllav Stojiq, dhe ishte 78 vjeç. Në fshatin Kravicë, te Srebrenica, lindi dhe vdiq. Ai thotë se edhe vdiq në atë fshat ditën që iku nga aty.

Me vinte turp që deri atë ditë nuk kisha dëgjuar për tragjedinë në Kravicë. As Borisllavi nuk fliste shumë për këtë. Vetëm tha se ishin Kërshëndellat dhe se qentë gjakatarë të luftës hynë dhe vranë njerëz. Kë gjenin, dhe kë donin. Pse nuk e kishin vranë atë — nuk e dinte. Ishte në shtëpinë e tij, tha, e kur nisën krismat dhe ulurimat, e kuptoi se si ishte puna. U shtri në krevat. Tha që donte t'i thoshte atij që do t'i hynte në shtëpi, ta luste, ashtu me njerëzi,

që ta vriste në krevat. „Ashtu vdes zotëria“, tha. „Gjithmonë kam dashur të vdes në krevat dhe me brekë. Ndryshe më vjen turp.“ Atij nuk i hynë në shtëpi, nuk e dinte arsyen. „Përse e kapërcyen shtëpinë time, veç zoti i madh e di dhe hesht. Ka njëzet vjet që hesht“, tregonte.

Pastaj më tregoi se si natën kishte ikur pyjeve. Se si kishte ecur për shtatë ditë në ato pyje derisa kishte hasur në një lumë, dhe pastaj në njerëz. Nga shtëpia kishte marrë me vete vetëm thikë dhe proshutë. Ishte ftohtë, shumë ftohtë në atë pyll. „Më ishin ngrirë këmbët, xhan. Ja, kjo këmbë mbi të cilën u shtri ky Deda yt, katër gishta të ngrirë m'i kanë prerë. Por asgjë nuk është i ftohti që t'i han këmbët krahas të ftohtit në zemrat e atyre që e vranë Kravicën, të atyre që e prenë Srebrenicën, që e vranë Bosnjën“, tha Borisllavi.

Atë mëngjes kur e takuam për herë të tretë dhe të fundit, ishte 8 marsi. Rrinte me qeset e tij, ma bëri me dorë mua dhe Dedës dhe na ftoi t'i afroheshim. Ma ofroi një kuti me biskota *jaffa*. „Urime 8 marsi, xhan. Më fal që s'kam më shumë. Dhe më fal që të kam lodhur me atë rrëfim. Nuk kishe pse ta dëgjoje. Më mirë të të kisha rrëfyer se si Mira, e cila na jep barna atje në Shtëpi, më kishte ndihmuar gjithë vitin që përmes atij internetit tuaj ta gjej kumbarën tim. Më kishte vdekur kumbara, por ia kam gjetur fëmijët, të cilët i kam dashur sikur të kishin qenë fëmijët e mi, sepse fëmijë unë nuk kam pasur. As nuk jam martuar. Fëmijët e tij tani jetojnë në Suedi. Dhe qau Milada e vogël kur e gjeta. Dhe u gëzua. Dhe tha se kumbara im i lutej zotit të kisha mbetur gjallë. Dhe se kishte folur shumë për mua, edhe ditën kur vdiq. Eh, xhan, ata janë myslimanë dhe ende më duan. E dinë se unë nuk kam faj...“

Përse nuk e takuam më – nuk e di. Ma merr mendja se i kishte ardhur turp që ma kishte treguar rrëfimin. Atë rrëfim për të cilin atij duhet t'i vinte turp më së paku në botë. Më shkoi mendja që unë dhe Deda t'i vizitonim ato institucione nëpër qytet se s'janë shumë. Dhe nuk shkova. Edhe mua më erdhi turp. Që nuk kisha çka t'i thoja. Që nuk dija çka ta pyesja.

Deda më askujt nuk iu struk te këmbët. Mbase sepse i kanë të gjithë gishtat, e nuk dinë të duan. Të falin. T'i urojnë xhanit 8 marsin. Ta ledhatojnë qenin e frustruar të dikujt. T'ia zbukurojnë dikujt mëngjesin, ditën. Dhe sa herë që dehem me miqtë në qytet, më kujtohet ai përdorues i tuitit i cili kishte thënë „Jam dehur aq

shumë saqë e kam tradhtuar Kosovën“. Sepse asnjë Kosovë, asnjë Bosnje, asnjë fshat në Baranjë nuk vlen jetë njeriu. Nuk vlejnë sa një gisht i Borisllavit, sikur të pyetesh unë. Vlejnë vetëm njerëzit të cilët dinë të duan. Zemra e të cilëve është aq e ngrohtë saqë nuk mund ta ngrijë i ftohti i urrejtjes. Gjumë të ëmbër, Borisllav. E di se nuk ke vdekur përsëri.

Përkthim: Qerim Ondozi

Немам јас ништо против среќата

Маја Славниќ

Имам ненормално куче. Сексуално фрустрирано, како што е она кое Сафран Фор го малтретирал во Украина. Кучињата мора да се шетаат. Ова моево барем трипати на ден, зашто тогаш помалку, малку помалку скока и збифта на табуретката, сушилото за алишта, на малиот на комшиката од шест години.

Моето куче се вика Дедо. На три месеци личеше на дедо, имаше жолти мустаќи, жолти заби, влакна нежни како четка за тепих и очи како да е живо со векови.

Тоа утро кога првпат го сретнавме, отидовме во паркот покрај автобуската. Тој парк е азил за поинакви души во мојот град. На едно место, клупа покрај клупа, седат родители со хендикепирани деца. Смрдливци кои се срамот да ги водат своите поинакви деца во другите градски паркови. Затоа што „нормалните“ не доаѓаат во овој парк, во кој доаѓаат „гејови“ во потрага по пар, проститутки во потрага по работа, наркомани, бездомници... и да - луѓе со кучиња. Зашто тоа е единствениот парк во кој смееш да го пуштиш кучето од ремен. Што им е гајле на градските татковци ако кучето се посере, а комуналците не исчистат. Тука и онака доаѓаат само педери.

Тоа утро кога првпат го сретнавме, Дедо не беше добро расположен. Со денови го мачеше варењето. Наместо гранули, јадеше ориз. Дури ниеднаш не ми скокна на ногата. Си имаше мака. Го пуштив од ременот и ми свонеше телефонот. Додека разговарав, Дедо отиде до првата клупа, на самиот влез во паркот. На неа седеше човек во сив капут, со неколку кеси и од левата и од десната страна. Мислев дека Дедо повторно отишол да проси храна, зашто го јаде само оној ебан ориз со денови. Го викнав да се врати, не се потруди ни да ме погледне.

Човекот во сив капут му зборуваше нешто, видов. Го завршив разговорот и тргнав да си го вратам авторитетот над Дедо, кој на големо легнал преку десната патика на човекот во капут. Не скокаше на неговата нога, само мирно лежеше. Чудно, помислив. „Извинете“, реков. „Ајде, Дедо, одиме...“

И тогаш првпат ни се сретнаа очите. Мене и на човекот во сив капут, додека Дедо му лежеше на стапалото. Тие очи, толку сини како грчка плажа со шест инстаграм филтри. Тие очи не можеш да гледаш во нив сини. Тие очи што секоја амбициозна пејачка за нив би дала шест хонорари од гастарбајтерска свадба. Само да може да ги купи, ко цицки. „Би си одел и јас, сине, само немам каде...“, изговорија очите.

Сфатив. Човекот мислеше дека му се обраќам нему. „Не, не... кучето се вика Дедо. Не...“ „Знам, само сакав да биде малку смешно“, рече човекот во сив капут. Прв на светот кој не праша зошто Дедо се вика Дедо. И така почна. Нашето дружење. На таа клупа во паркот полн со кучешки гомна.

Тоа утро кога го сретнавме вторпат, седеше на истата клупа. Дедо потрча и му седна на патиката. Зборувавме за времето. А потоа, додека го чешкаше Дедо меѓу ушите и претураше по оние свои кеси, барајќи нешто да му стави во уста, рече: „Убава е оваа ваша Војводина. Сита, зелена, рамна... Би било гревота и овде да се војува, гревота за тие ниви, за таа плодна земја. Нема ништо посрамно пред Бога од тоа да се лее човечка крв на заорана земја. Таа бара семе. Да се сее овде семето на крвта, би било богохулно. Би било срамота...“

„Да, реков, имавме среќа.“

„Слушај, сине, немам јас ништо против среќата. Но среќата не е за секого...“ И така ја почна својата приказна човекот во сив капут. А Дедо и јас слушавме. И молчевме. Се викаше Борислав Стоиќ, имаше 78 години. Во селото Кравица, кај Сребреница, се родил и умрел. Тој вели дека во тоа село и умрел оној ден кога побегнал од него.

Ми беше срам што до тој ден никогаш не сум слушнала за трагедијата во Кравица. Ни Борислав не зборуваше многу за тоа. Само рече дека било Божиќ и дека крвавите кучиња на војната влегле во селото и ги убиле луѓето. Кого го фатиле, кого барале? Зошто него не, не знае. Вели, бил во својата куќа, а кога истрелите и криците заориле, знаел што е. Легнал во

креветот. Сакал, вели, да го замоли тој што ќе дојде по него, да го замоли, онака човечки, да го убие во креветот. „Така умираат господата“, рече. „Секогаш сакав да умрам во кревет и да имам гаки на себе. Срамота е поинаку.“ Не дошле по него, не знае зошто. „Зошто ја прескокнаа мојата кука, тоа само милиот Господ знае и молчи. Молчи, еве дваесет години“, рече.

Потоа ми раскажа како навечер бегал низ шума. Како седум дена одел само низ таа шума додека не дошол до река, па до луѓе. Од дома понел само нож и малку сланина. Било студено, многу студено во шумата. „Ми смрзнаа нозете, сине. Еве, од оваа на која лежи твојов Дедо, ми отсекоа четири смрзнати прсти. Но студот што ги јаде прстите не е ништо спрема оној кој го имаат во срцето оние што ја убија Кравица, што ја заклаа Сребреница, што ја убија Босна“, рече Борислав.

Тоа утро кога го видовме трет и последен пат, беше 8 март. Седеше со своите кеси, ни мавна мене и на Дедо и нè викна со раката. Ми подаде кутија јафа кекс. „Среќен 8 Март, сине. Извини што нема повеќе. И извини што минатиот пат те удавив со мојата приказна. Не требаше да го слушаш тоа. Подобрo да ти раскажував како Мира, што таму во Домот ни дава лекови, едно година дена ми помагаше преку тој ваш Интернет да го најдам кумот. Кумот ми умрел, ама му ги најдов децата што ги сакав ко свои, зашто немав мои. Не се ни оженив. Неговите деца сега живеат во Шведска. И плачеше малата Милада кога ја најдов. И се радуваше. И рече дека мојот кум го молел Бога да сум останал жив. И дека многу зборувал за мене и на денот кога умрел. Ете, сине, тие се муслимани, а уште ме сакаат. Знаат дека не сум крив...“

Зошто никогаш повеќе не го сретнавме - не знам. Мислам дека му беше срам што ми ја раскажа својата приказна. Таа приказна поради која само нему на овој свет не смее да му биде срам. Мислев Дедо и јас да ги обиколиме домовите по градот, ги нема многу. Не го направив тоа. И мене ми беше срам што не знаев што да му кажам, што не знаев што да прашам.

Дедо никогаш повеќе никому во паркот не му лежеше на стапалата. Можеби затоа што имаат повеќе прсти на нозете, а не знаат да сакаат. Да простат. Да честитаат 8 Март. Да погалат нечие исфрустрирано куче. Да осветлат нечие утро, нечиј ден. И секојпат кога со друштвото ќе се напијам в град, се сеќавам

на оној „твитераш“ кој рече: „Толку се напив, што го предадов Косово.“ Затоа што ниедно Косово, ниедна Босна, ниедно село во Барања не вреди колку нечиј живот. Не вредат ни колку еден прст на Борислав, ако се прашувам јас. Вредат само луѓето кои умеат да сакаат. Чие срце е толку топло, што никогаш нема да може да го замрзне студенилото на омразата.

Убаво спиј, Бориславе. Знам дека не си умрел повторно.

Превод: Иван Шопов

Cipal

Barbuni

Ципал

Cipal

Antonela Marušić (Nora Verde)

Sjedio je u kafiću i gledao kako iz kombija iznose kartonske kutije i crne vreće. Sлагали su ih pred ulaz u zgradu i vraćali se po još. Vojničke, ulaštene čizme kretale su se brzo i uigrano, izgledalo je kao da na tih nekoliko metara prostora izvode neki gluhi, zlokoban ples. Nije htio podići pogled, nije ni morao. I dalje su mu u glavi lebdjela njihova lica.

Friško otisnute fotke iz sjećanja kasnije tog dana isprala je jackie cola, te je večeri sigurno litru i pol tog sranja salio u sebe. S Ljutim i ekipom došao je u Ziggyja i sljedećih sat vremena ga nisu mogli nagovoriti da išta popije. Šutio je, palio i gasio jednu po jednu cigaretu, grlo ga je peklo, ali nije mogao stati. Onda se Ljuti negdje izgubio. Za sat vremena vratio se s bocom Jack Danielsa i stavio je na šank. Cijeli je kafić s divljenjem gledao u tu bocu najboljeg viskija, koji se za vrijeme rata nije moglo jednostavno nabaviti. Onda je divljim, revolveraškim stilom otvorio plastičnu bocu cole koja se raspljuvala svuda uokolo. Nagnuo se preko šanka i zgrabio najveću čašu, onu s najdebljim staklom koja se skoro nikad ne bi razbila kad bi pala na pod, samo bi se okrhnuo komadić na vrhu. Ulio je tri prsta viskija i prst cole i čašu gurnuo pred Cipla.

Koktel je popio za deset minuta, ostalo je smlavio do kraja večeri. Viski nije pio nitko osim njega, svi su ostali trusili pive i travarice. Valjda je takav bio interni dogovor, da se njemu ostavi cijeli viski, kao neka odšteta za ono što mu se dogodilo.

Vijest da su Ciplu upali u stan došla je tog jutra radio vezom od

Ljutog. Do navečer su već znali svi u brigadi, ali se nisu mogli odlučiti tko će mu reći. Na kraju je karta pala na Borisa, simpatičnog i smirenog dečka, koji je s Ciplom te noći raspoređen na čeku. Njihov je zadatak bio da u smjenama čuvaju prilaze Pakovom Selu, da se neka diverzantska skupina četnika ne prišulja i pokvari im posao.

Boris je iz sata u sat odlagao. Cipal se raspričao o svom starom, umirovljenom poručniku JNA koji se iz Splita prije par godina preselio sa starom u neko selo u Bosni i Ciplu ostavio stan. Otkad je počeo rat, otac ga je stalno zvao i nagovarao da proda taj stan, ode u Sloveniju kod nekih rođaka i tamo počne ponovo. Bojao se da će ga kao Srbina u Splitu likvidirati i izbaciti iz stana, ali njemu nije padalo na pamet otići. Tadija Petrović Cipal bio je zakleti panker i anarhist, osnivač najstarijih punk bendova u gradu i čovjek koji je najveći dio života proveo po podrumima za probe i na Matejušci, staroj ribarskoj lučici na kraju rive, na kojoj je oduvijek smrdjelo po smeću i sumporu, a debele ciple moglo se sa zidića vidjeti kako kruže u mutnom moru. Zato su ga i nazvali Cipal, iako su ljudi znali da mu je stari Srbin i da se zapravo zove Tadija. Borisu je rekao da bi za njega bijeg iz Splita bio gori od smrti i tu se nije imalo što reći. Ujutro, pred kraj smjene, Boris se ohrabrio.

„Ciple, iman ti nešto za reć“, rekao je i uvukao dim duboko u pluća.

„Šta? Sigurno ste mi složili neku pizdariju ti i ovi naši gori...“

„Ma nije to. Nego... ušli su ti jučer u stan. Navodno neka trojica iz vojne pandurije.“

Boris je na jutarnjem svjetlu jako dobro vidio kako mu je suborac problijedio.

„Kako to misliš?“ pitao je Cipal i odmah ga zasuo kišom pitanja.

Rekao mu je sve što je znao; da su im susjedi pokušali objasniti da je to stan gardista, ali ovi se nisu dali, stalno su ponavljali da je to vojni stan i da je stvar gotova. Bili su naoružani i pijani, ovi su se pre-pali i odustali od natezanja, onda su odlučili javiti njemu u brigadu.

„Zapovjednik sve zna, pušta te odma danas da ideš doma to riješit. N’eš sam, idu s tobom dva naša momka, koja god ti odabereš“, objasnio mu je Boris.

Ciplu je tijelo trnulo od šoka, ali nije dao da se to vidi. Bilo mu je drago da se ekipa iz brigade zauzela za njegov stan, ali bio je već umoran od frke i krvi na bojištu. Rat je i ovakva sranja sa stanovima događaju se po cijelom gradu, ali zašto baš njemu, mislio je. Njega

svi znaju, nikad se nikome nije zamjerio, nije on tamo neki Srbin koji priča ekavicom i provocira.

Istog dana popodne stigli su u grad, on, Bego i Vele. Ljuti je inzistirao da dođe i on. Stigao je zadihan, u kožnjaku i zgužvanoj crnoj majici na bijele fleke. Bego i Vele zurili su u njegovu frizuru koja je izgledala kao gnijezdo u kojem se legu ptići.

Cipal nije bio razgovorljiv, samo je upadljivo žmirkao na lijevo oko, dobivao bi taj tik svaki put kad je bio jako nervozan.

Pred zgradom u kvartu još su jednom ponovili ranije dogovoren plan.

„Probat ćemo sve riješit na finjaka, da ovi svate da je Cipal naš i da nemaju tu šta radit“, rekao je Bego, koji se nekako spontano postavio kao šef ekipe.

„Dobro, ali šta ako nas odjebu“, pitao je Vele, popravljajući uniformu. „Zauzeti stan se ne pušta tek tako.“ „Onda ćemo malo vršit pritisak“, odgovorio mu je spremno i dodao: „Nije mi frka potući se ako triba.“ Cipal je šutio.

„Šta ti kažeš, Ciple, a?“ pitao ga je Vele.

Cipal se nevoljko nasmijao. „Ništa, idemo gori šta prije“, rekao je cupkajući.

Na vratima stana ih je dočekaio karton na kojem je crnim flomasterom pisalo: „Hrvat zauzeto.“ Ljuti ga je jednim potezom zgužlio i bacio sa strane. Iz stana se čula glasna muzika i muški glasovi. Cipal je pozvonio, jednom dugo i dva puta kratko.

„Ko je?“ pitao je glas iza vrata.

„Vlasnik stana“, rekao je Cipal.

„Ma nemoj me jebat“, čuli su i vrata su se otvorila. Pred njima je stajao krupan čovjek u sivoj maskirnoj uniformi, s frizurom na četku.

„Šta oćete?“ pitao je oštro.

„Oćemo razgovarat“, rekao je Cipal.

„Aj ulazi.“

Slijedili su ga niz hodnik i ušli u dnevnu sobu. Tamo su na kauču sjedila izvaljena još dvojica. Na stolu su stajale otvorene boce pive, pobacane crne beretke i kasetofon iz kojega je treštala muzika s radija. Uza zid su bila naslonjena dva kalašnjikova. Ovaj koji ih je uveo, prišao je dvojci na kauču i nešto im govorio ispod glasa. Jedan od njih, najmršaviji, s upalim obrazima, podigao se i stao pred Cipla i ekipu.

„Koji je od vas Tadija?“
„Ja sam“, rekao je Cipal.
„Doša' si po stvari, a? Pun je ormar nekih sranja, ploča i kazeta. I starih cokula, kožnih jaketa. Sutra dođi po to, sad tu imam ekipu, pijemo.“
Cipal ga je gledao ravno u oči.
„Gospodine“, rekao je kipteći, „ovo je moj stan. Imam papire i sve šta treba.“
„Ma ne seri, nije ovo više tvoj stan, zaboravi to, jesi me razumija“, zaderao se.
„Mi smo iz Četvrte gardijske, on je dragovoljac hrvatske vojske“, rekao je Bego i približio mu se.
Mršavi se počeo smijati, a onda se naglo uozbiljio.
„To šta je gardist, ne minja ništa, i dalje je Srbin, a ovo je vojni stan.“
„Nije Srbin!“ viknuo je Ljuti i zabio ruke u džepove.
„Mo'š mislit, moj kurac je Splićanin. I šta će mu ta šigureca na uvu? Nema love za pravu mušku naušnicu, pa je stavlja to govno. Aj, odjebite odavde. Pričan s vama samo zato šta ste iz garde, nemojte se zajebavat.“
„Eeej, odbij s tim, dečko je naš, nemate prava bit tu“, podigao je glas Bego.
„Ti ne seri, je li Srbin ili nije, nek sam kaže“, zagrmio je.
„Ja sam Splićanin“, mirno je rekao Cipal.
„Ne laži, čaća ti je Srbin, bija je oficir JNA. To mi je dosta, aj briši“, rekao je, prišao stolu i otvorio novu pivu udarcem o rub stola, čep se otkotrljao Ciplu pred noge. Piljio je u taj okrugli komadić lima, dok nije naglo podignuo glavu.
„Jebenti stan, prokleti, jeben i čaću koji mi je ga je ostavlja“, urlao je Cipal i žile su mu na vratu poiskakale.
Mršavi je nagnuo pivu, otpio gutljaj i nacerio se.
„Uzmi ga, ko te jebe, ako ćeš tako bit sritan! Ajmo ća odavde!“ viknuo je i okrenuo se prema svojim.
Bego je prišao Ciplu i odgurao ga nekoliko koraka dalje, u hodnik.
„Nisi normalan, koji ti je kurac?! Uzeće ti stan, di ćeš živit?“
„U pički materinoj! Ajmo ća.“
„Frend, smiri se. Ovi su debili žešći, ali jebat ćemo im mater“, rekao je Bego i zapalio cigaretu.

Cipal je spustio obje ruke prijatelju na ramena.

„Bego, meni ovo ne treba. Neću da padne krv, molin te ka brata, ajmo!“

Bego je pustio da mu nakupljeni vršak pepela padne na pod. Šutio je, tamo u sobi su opet pojačali muziku.

„Kako oćeš“, rekao je i vratio se po Velu i Ljutog. Cipal je izašao van. Tresao se. Prošao je dlanom po izlaznim vratima svog, sada već bivšeg stana.

Noć nakon pijanke u Ziggyju probudio se na kauču kod Ljuto-ga na Zenti. Izvukao se na prstima iz sobe, obukao marte i izašao van. Spustio se dolje u lučicu, među bijele brodice i jahte. Bilo je tiho, čulo se samo kako, nošene vjetrom, zveckaju sajle na jarboli-ma brodova. Mamuran je čitao imena ispisana na provama: *Pjero, Danica, Zvonimir, Marina, Nadalina, Ivan, Laura, Mala vila...* Da bar ima neki ovakav brod, bio bi mu stan i utočište. Došao je do kraja mula i sjeo na pod, prema suncu što je tek izlazilo. Zatvorio je oči.

Cipal je zamišljao da je riba, i to baš ona po kojoj je dobio na-dimak. Da pliva tamo oko trajekata i katamarana u gradskoj luci i gušta kao svaki cipal u kalafonji, skuplja zalogaje koji su iz ispali iz kljunova nespretnim mladim galebovima. I svi ga puštaju na miru.

Antonela Marushiq (Nora Verde)

Rrinte në kafene dhe shikonte se si nga furgoni shkarkonin kuti nga kartoni dhe thasë të zinj. I vendosnin përpara hyrjes dhe ktheheshin për pjesën tjetër. Çizmet ushtarake të lustruara lëviznin shpejt dhe hareshëm, dukej thuajse në ato metra të hapësirës po e hedhnin ndonjë valle të shurdhër, të kobshme. Nuk e ngriti shikimin, nuk pati arsye. Në kokë ende i silleshin fytyrat e tyre.

Fotografitë e saposhkrepura nga kujtimi i asaj dite më vonë i shpëlaui jackie kola, dhe atë mbrëmje sigurisht kishte përpirë një litër e gjysmë të atij muti. Me Sertin dhe me shokët erdhi te Ziggy dhe për një orë të tërë nuk e bindën të pinte diçka. Rrinte i heshtur, ndezte dhe fikte cigare një nga një, fyti i digjej, por nuk mund të ndalej. Pastaj Serti u zhduk dikund. Pas një ore u kthye me një shishe Xhek Daniels të cilën e vuri mbi banak. E tërë kafeneja iu kthye me adhurim asaj shisheje të uiskit më të mirë të mundshëm, i cili nuk gjendej lehtë në kohë lufte. Pastaj me një stil të egër, banditesk, e hapi shishen plastike të coca colës e cila stërpiku rreth e rrotull vetes. U përku! mbi banak dhe mori gotën më të madhe, atë me xhamin më të trashë e cila gati kurrë nuk do të thehej po të rrëzohej në tokë, vetëm do t'i shpëpentej copa e vogël në majë. E mbushi me tri gishta uiski dhe një gisht kola dhe ia shtyu Barbunit para hundës.

Koktejin e piu për dhjetë minuta, pjesën tjetër e gjerbi deri në fund të mbrëmjes. Uiski nuk pinte askush pos tij, të tjerët rrëkëllenin birra dhe raki barishtesh. Mbase kështu ishte marrëveshja e brendshme, që atij t'ia linin gjithë uiskin, si njëfarë dëmshpërblimi për atë që i kishte ndodhur.

Lajmi që Barbunit ia kishin thyer banesën mbërriti atë mëngjes përmes radiolidhjes nga Serti. Deri në mbrëmje të gjithë në brigadë e morën vesh, por nuk mund të merreshin vesh se kush do t'ia kumtonte lajmin. Në fund shorti i ri i ra Borisit, djaloshit të qetë e simpatik, i cili me Barbunin atë mbrëmje u caktua te pika e kontrollit. Detyra e tyre ishte që me ndërrime t'u bënin roje hyrjeve për në Pakovo Selo, që të mos përvidhej ndonjë grup diversant çetnikësh e t'ua prishte punën.

Borisi e shtynte çastin nga ora në orë. Barbuni nisi të tregonte për plakun e vet, togerin e pensionuar të APJ-së i cili para dy vjetësh ishte shpërngulur nga Spliti në një fshat të Bosnjës e Barbunit ia kishte lënë banesën. Që prej fillimit të luftës babai gjithmonë e thërriste dhe mendohej ta bindte ta shiste atë banesë, të shkonte në Slloveni te disa të afërt dhe të fillonte atje nga e para. Kishte frikë se do ta likuidonin e ta largonin nga banesa si serb i Splitit, por atij as mendja s'i shkonte të largohej. Tadija Petroviq Barbuni ishte panker dhe anarkist i përbetuar, themelues i pank bendeve më të vjetra në qytet dhe njeri i cili pjesën më të madhe të jetës e kishte kaluar nëpër bodrume për prova dhe në Matejushca, në limanin e vjetër të peshkatarëve në cep të bregdetit i cili gjithmonë kutërbonte nga mbeturinat dhe sulfuri ndërsa barbutat e trashë mund të shiheshin nga muri se si silleshin rreth e rrotull në ujin e turbullt. Prandaj edhe e quajtën Barbun, edhe pse njerëzit e dinin se plakun e kishte serb dhe se në fakt quhej Tadija. Borisit i tha se ikja nga Spliti për të do të ishte më e keqe se sa vdekja dhe se këtu s'kishte çfarë të shtoej më. Në mëngjes, para përfundimit të ndërrimit, Borisi mori zemër.

„Barbun, duhet me të thanë diçka“, i tha dhe e thithi një tym thellë në mushkëri.

„Çfarë? Ma paskeni bërë ndonjë budallallëk ju dhe këta tanët lart...“

„Jo, nuk qëndron puna aty. Po... dje ta kanë thyer banesën. Siç duket nja tre persona nga policia ushtarake.“

Borisi në dritën e agimit e pa shumë mirë se si iu zbeh bashkëluftëtari.

„Si po mendon?“, pyeti Barbuni dhe menjëherë e përshkoi me një mal pyetjesh.

I tregoi gjithçka që dinte; se fqinjët provuan t'u shpjegonin se ajo ishte banesë e një gardisti, por këta nuk hiqnin dorë, gjithmonë e përsërisnin se kjo ishte banesë ushtarake dhe se me këtë mori fund puna. Ishin të armatosur dhe të dehur, ndërsa këta u frikësuan dhe hoqën dorë nga përpjekjet, dhe pastaj vendosën t'i lajmëronin atij në brigadë.

„Komandanti e mori vesh, ta lëshonte sot menjëherë dhe të shkonte në shtëpi që ta zgjidhte këtë punë. S'do të shkosh vetëm, por me dy djemë tanë, mund ta zgjedhësh cilindo prej tyre“, i tregoi Boris.

Barbuni u shtang nga tronditja, por nuk e shfaqti. I vinte mirë që shokët nga brigada kujdeseshin për banesën e tij, por tashmë ishte i lodhur nga belaja dhe gjaku në fushëbetejë. Është luftë dhe mutsihane të këtilla me banesa ndodhin në gjithë qytetin, po pse atij, mendonte. Atë e njihnin të gjithë, kurrë askujt nuk ia kishte prishur, nuk është ai ndonjë serb i rëndomtë që flet ekavishten dhe provokon.

Që atë pasdite shkuan në qytet, ai, Bego dhe Vele. Serti insistonte që të vinte edhe ai. Erdhi gati pa frymë, në xhakëtë të lëkurës dhe bluzë të zezë të rudhur me njolla të bardha. Bego dhe Vele ia ngulën sytë modelit të flokëve të i cili dukej si fole në të cilën çelin zogjtë.

Barbuni ishte fjalëpak, vetëm e hapte dhe e mbyllte syrin e majtë, kjo i ndodhte gjithmonë kur ishte shumë i shqetësuar.

Para ndërtesës në lagje e përsëritën edhe njëherë planin për të cilin ishin marrë vesh më parë.

„Do të provojmë krejt me të mirë, që ta kuptojnë që Barbuni është yni dhe që s'kanë çka me kërkun aty“, tha Bego, i cili disi spontanisht e mori rolin e shefit të grupit.

„Po mirë, e çka nëse s'na e fusin“, pyeti Vele, duke e ndrequr uniformën. „Banesa e nxanë nuk lëshohet lehtë.“ „Atëherë do të ushtrojmë pak presion“, iu përgjigj me gatishmëri dhe shtoi: „Nuk e kam problem me u përta nëse ka nevojë.“ Barbuni heshte.

„A Barbun, çka po thu ti?“, e pyeti Vele.

Barbuni buzëqeshi pa vullnet. „Hiç, shkojmë nalt sa ma parë“, tha duke u valëvitur.

Në derë të banesës i prit kartoni në të cilin me lapustil ishte shkruar „Kroati nxanë.“ Serti e rrudhi me një veprim dhe e hodhi

anash. Nga banesa u dëgjua muzika me zë të lartë dhe disa zëra burrash. Barbuni i ra ziles, njëherë gjatë dhe dy herë shkurt.

„Kush është?“ , pyeti zëri mbrapa derës.

„Pronari i banesës“, tha Barbuni.

„Mos luaj koqe“, u dëgjua nga mbrapa derës dhe ajo u hap. Para tyre qëndroi një burrë shtatlartë me uniformë të hirtë kamuflazhi, me model flokësh si brushë.

„Çka po doni?“ , pyeti ashpër.

„Me bisedu“, tha Barbuni.

„Hajde hyn.“

E përcollën nëpër korridor dhe hynë në dhomë të ditës. Atje në kauç ishin shtrirë edhe dy burra. Mbi tavolinë kishte shishe të hapura birre, bereta të zeza, dhe një kasetofon nga i cili buçiste muzika. Dy kallashnjikovë ishin të mbështetur për muri. Burri i cili i kishte futur brenda, iu afrua këtyre të dyve dhe u thoshte diçka në vesh. Njëri prej tyre, më i holli, me faqe të shfryra, u ngrit dhe qëndroi përballë Barbunit dhe grupit.

„Cili prej jush është Tadija?“

„Unë jam“, i tha Barbuni.

„Ke ardhë për gjanat e tua, a? Dollapi është plot me bërlllog, me pllaka e kasete. Hajde nesër, se i kam dostat këtu, po pijmë.“

Barbuni e shikonte drejt në sy.

„Zotëri“, i tha duke shkumëzuar, „kjo është banesa ime. I kam letrat dhe krejt çka duhet.“

„Mos ia fut, kjo s’është ma banesa jote, harroje këtë punë, a more vesh“, ulëroi.

„Ne jemi nga Brigada e Katërt e Gardistëve, ai është vullnetar i ushtrisë kroate“, i tha Bego dhe iu afrua.

Trupholli filloi të qeshte, dhe pastaj përnjëherë u bë serioz.

„Fakti që është gardist nuk ndryshon asgjë, prapë është serb, e kjo është banesë ushtarake.“

„Nuk është serb!“, bërtiti Serti dhe i futi duart në xhep.

„Ta merr mendja, karin tem është splitas. Edhe çka i duhet ajo hallkë në vesh? S’ka pare për vath për djem, e ka qitë atë mut. Hajde, zhdukuni. Po flas me ju veç pse jeni të gardës, mos bëni hajgare.“

„Heeej, lëre atë muhabet, ky është i joni, s’keni drejt me ndejt këtu“, e ngriti zërin Bego.

„Ti mos ha mut, le t’thotë vetë a është serb a jo“, bërtiti.

„Unë jam splitas“, tha me qetësi Barbuni.

„Mos rrej, babën e ke serb, ka qenë oficer i APJ-së. Kjo mjafton, ik tash“, i tha, iu afrua tavolinës dhe e hapi birrën e re me një të goditur në cepin e tavolinës, kapaku u rrokullis përpara këmbëve të Barbunit. E shikoi atë copë alumini, derisa papritur e ngriti kokën.

„T’qifsha banesën e mallkuar, edhe babën që ma ka lanë“, ulërinte Barbuni dhe damarët desh i dolën nga qafa.

Trupholli e kapi birrën, e çoi një gëllënjë dhe u zgërdhi.

„Merre, kujt i ha kari, nëse kjo t’ban t’lumtun! Hajde, shkojmë!“, bërtiti dhe iu kthye grupit të tij.

Bego iu afrua Barbunit dhe e shtyu disa hapa, drejt korridorit.

„S’je normal, çka dreqin ke?! Ta marrin banesën, dhe ku ke me jetu?“

„N’pidh t’nanës! Hajde, shkojmë.“

„Frend, qetësohu. Këta janë debilë të llojit të vet, por ua qijmë nanën“, tha Bego dhe e ndezi një cigare.

Barbuni i lëshoi të dy duart bi supet e mikut.

„Bego, mua kjo s’më duhet. Nuk du me derdhë gjak, t’lutem, vëlla t’kam, hajde!“

Bego e la tepriçën e hirit të mbledhur të cigares të binte në dysheme. Nuk tha asgjë, ndërsa në dhomë përsëri ia ngritën zërin muzikës.

„Si t’duash“, i tha dhe u kthye te Velo dhe Serti. Barbuni doli jashtë. Dridhej. E fshiu me shuplakë derën e jashtme të banesës, tashmë të dikurshme, të tij.

**

Pas gosisë te Ziggy u zgjua në kauç të Sertit te Zenta. Doli nga dhoma në maje të gishtave, i mbathi martinkat, dhe doli jashtë. U lëshua poshtë limanit, ndërmjet anijeve të bardha dhe jahteve. Ishte qetë, dëgjohej vetëm vringëllima e sajllave në direkët e anijeve, të cilën e sillte era. Me mahmurllëk i lexoi emrat e shkruar në sqep të anijeve: *Pjero, Danica, Zvonimir, Marina, Nadalina, Ivan, Laura, Mala vila...* Sikur të kishte të paktën një anije të këtillë, do të ishte banesë dhe strehë e tij. Erdhi deri në fund të molit dhe u ul në tokë, drejt diellit i cili në ato çaste po lindte. I mbylli sytë.

Barbuni po përfytyronte se ishte peshk, dhe mu ai peshk sipas të cilit e mori nofkën. Se po notonte atje pranë tragetave dhe jachtave në limanin e qytetit dhe po kënaqej si çdo barbut tjetër

nëpër kolofone, duke mbledhur kafshata që kishin rënë nga sqepët e pulëbardhave të reja e të ngathëta. Dhe të gjithë po e linin rehat.

Përkthim: Qerim Ondozi

Седеше во кафулето и гледаше како од комбето изнесуваат картонски кутии и црни вреќи. Ги редеа пред влезот во зградата и се враќаа по уште. Војничките лакирани чизми се движеа брзо и уиграно, изгледаше како на тие неколку метри простор да изведуваат некаков глум, злокобен танц. Не сакаше да го крене погледот, не ни мораше. И понатаму во главата му лебдеа нивните лица.

**

Свежо направените фотки од сеќавањето подоцна тој ден ги испра Џеки-колата, таа вечер сигурно истури во себе литар и пол од тоа срање. Со Лути и екипата дојде во Зиги и следниот час не можеа да го наговорот да испие нешто. Молчеше, палеше и гасеше цигара по цигара, грлото го печеше, но не можеше да престане. Потоа Лути се изгуби некаде. За еден час се врати со шише Џек Даниелс и го стави на шанкот. Целото кафуле со одушевување гледаше во тоа шише најдобро виски, кое за време на војната не можеше едноставно да се набави. Потоа со див, револверашки стил го отвори пластичното шише Кола која се разлеа секаде наоколу. Се наведна преку шанкот и ја зграпчи најголемата чаша, онаа со најдебело стакло која речиси никогаш не се кршеше кога ќе паднеше на подот, само ќе се поткршеше некое парченце на врвот. Налее три прста виски и прст Кола и ја стави чашата пред Ципал. Го испи коктелот за десет минути, останатото го смачка до крајот на вечерта. Никој не пиеше виски освен тој, сите останати пиеја пиво и „траварица“. Веројатно таков беше интерниот договор,

нему да му се остави целото виски, како некоја отштета за она што му се случи.

Веста дека на Ципал му упаднале во станот тоа утро дојде преку радиоврската од Лути. До вечерта веќе знаеја сите во бригадата, но не можеа да одлучат кој ќе му каже. На крајот картата падна на Борис, симпатично и смирено момче, кое таа вечер со Ципал беше распоредено на стража. Нивната задача беше во смени да го чуваат Паково Село за да не се прикраде некоја диверзантска група четници и да им ја расипе работата.

Борис одлучуваше од час во час. Ципал се расприкажа со стариот негов пензиониран поручник на ЈНА кој пред неколку години се пресели од Сплит со стариот во некое село во Босна и му го остави станот на Ципал. Откако почна војната, татко му постојано му се јавуваше и го наговараше да го продаде станот, да оди во Словенија кај некои роднини и таму да почне одново. Се плашеше дека како Србин во Сплит ќе го ликвидираат и ќе го исфрлат од станот, но нему не му паѓаше напамет да си оди. Тадија Петровиќ-Ципал беше заколнат панкер и анархист, основач на најстарите панк бендови во градот и човек кој најголемиот дел од животот го поминал по подруми на проби и на Матејуска, старото рибарско пристаниште на крајот на ривиерата, на која отсекогаш смрдело на ѓубре и сулфур, а дебелите ципли можеа да се видат од ситчето како кружат во матното море. Затоа и го нарекоа Ципал¹, иако луѓето знаеја дека татко му е Србин и дека всушност се вика Тадија. На Борис му рече дека за него бегството од Сплит би било полошо и од смртта и тука немаше што да се каже. Наутро, пред крајот на смената, Борис се охрабри.

„Ципал, треба да ти кажам нешто“, рече и вовлече чад длабоко во белите дробови.

„Што? Сигурно сте ми направиле некоја пиздарија ти и нашиве горе...“

„Не е тоа. Туку... вчера ти влегоа во станот. Наводно некои тројца од воена полиција.“

1 Ципал, зоол. *Mugil cephalus*, вид риба (заб. прев.)

Борис на утринското светло многу добро виде како соборецот пребледе.

„Како мислиш?“, праша Ципал и веднаш го опсипа со дожд од прашања.

Му кажа сè што знаеше; дека соседите се обиделе да им објаснат дека тоа е стан на гардист, но овие не се давале, постојано повторувале дека тоа е воен стан и дека работата е готова. Биле вооружени и пијани, овие се исплашиле и се откажале од настојувањето, а потоа одлучиле да му се јават нему во бригадата.

„Командантот знае сè, веднаш те пушта денес да одиш дома и да го решиш тоа. Нема да одиш сам, со тебе доаѓаат и двајца наши, кои и да ги одбереш“, му објасни Борис.

На Ципал телото му се тресеше од шок, но не даваше тоа да се види. Му беше драго што екипата од бригадата се зазеде за неговиот стан, но веќе беше уморен од проблеми и крв на боиштето. Војната и ваквите срања со становите се случуваат низ целиот град, но зошто баш нему, мислеше. Него сите го знаат, никогаш со никого не се замерил, не е тој некојси таму Србин кој зборува на екавица и провоцира.

Истиот ден попладнето стигнаа во градот, тој, Бего и Веле. Лути инсистираше да дојде и тој. Стигна задишан, во кожена јакна и истуткана црна маица со бели точки. Бего и Веле зјапаа во неговата фризура која изгледаше како гнездо во кое лежат птици.

Ципал не беше разговорлив, само упадливо трепкаше со левото око, го добиваше тој тик секогаш кога беше многу нервозен.

Пред зградата во квартот уште еднаш го повторил претходно договорениот план.

„Ќе пробаме сè да решиме фино, да сфатат дека Ципал е наш и дека нема што да бараат тука“, рече Бего, кој некако спонтано се постави како шеф на екипата.

„Добро, ама што ако нè одебат“, праша Веле, поправајќи ја униформата. „Заземениот стан не се напушта туку-така. Тогаш ќе вршиме малку притисок“, му одговори спремно и додаде, „не ми е проблем и да се стедам ако треба.“ Ципал молчеше.

„Што велиш ти, Ципал, а?“, го праша Веле. Ципал неволно се насмеа. „Ништо, одиме горе што побрзо“, рече цупкајќи.

На вратата од станот ги дочека картон на кој со црн фломастер пишуваше „Хрват зафатено.“ Лути со еден потег го извади и го фрли настрана. Од станот се слушаше гласна музика и машки гласови. Ципал засвони, еднаш долго и двапати кратко.

„Кој е?“, праша гласот зад вратата.

„Сопственикот на станот“, рече Ципал.

„Ма немој да ме ебеш“, слушнаа и вратата се отвори. Пред нив стоеше крупен човек во сива маскирна униформа, со четка-фризура.

„Што сакате?“, праша остро.

„Сакаме да разговараме“, рече Ципал.

„Ај влез.“

Го спроведоа низ ходникот и влегоа во дневната соба. Таму на каучот седеа потпрени уште двајца. На масата имаше отворени шишиња пиво, фрлени црни беретки и касетофон од кој трештеше музика од радиото. Зад ѕидот беа потпрени два калашникови. Овој што ги внесе им пријде на двајцата на каучот и им зборуваше нешто тивко. Еден од нив, најслабиот, со црвени образи, се крена и застана пред Ципал и екипата.

„Кој од вас е Тадија?“,

„Јас сум“, рече Ципал.

„Дојде по работите, а? Орманот е полн со некои срања, плочи и касети. И стари цокули, кожни јакни. Утре дојди по тоа, сега имам екипа овде, пиеме.“

„Господине“, рече вриејќи, „ова е мој стан, имам документи и сè што треба.“

„Ма не сери, ова веќе не е твој стан, заборави го тоа, ме разбра ли?“, се развика.

„Ние сме од Четврта гардиска, тој е доброволец на хрватската војска“, рече Бего и му се приближи.

Слабиот почна да се смее, а потоа нагло стана сериозен.

„Тоа што е гардист не менува ништо, и понатаму е Србин, а ова е воен стан.“

„Не е Србин!“, викна Лути и ги стави рацете во џебовите.

„Како не, жими куров е сплиќанец. И што ќе му е тоа на увото? Нема пари за вистинска машка обетка, па го ставил тоа гомно. Ај одебете одовде. Зборувам со вас само затоа што сте од гардата, немојте да се заебавате.“

„Еееј, доста со тоа, дечкото е наш, немате право да бидете овде“, го подигна гласот Бего.

„Ти не сери, Србин е или не е, сам нека каже“, згрме.

„Јас сум спликанец“, мирно рече Ципал.

„Не лажи, татко ти е Србин, бил офицер на ЈНА. Тоа ми е доста, ај бриши“, рече, пријде до масата и отвори ново пиво со удар од работ на масата, капачето се стркала пред нозете на Ципал. Зјапаше во малото округло парче лим, додека нагло не ја крена главата.

„Да ти ебам станот проклет, да ти ебам и стариот кој ми го остави“, врескаше Ципал и жилите на вратот му скокнаа.

Слабиот го натегна пивото, испи голтка и се оклешти.

„Земи го, кој те ебе, ако тоа те прави среќен. Одиме одовде!“, викна и се сврте кон своите.

Бего му пријде на Ципал, го оттурна неколку чекори понатаму во ходникот.

„Не си нормален, кој кур ти е?! Ќе ти го земат станот, каде ќе живееш?“

„У пичку матер! Ајде.“

„Френд, смири се. Овие дебили се опасни, ама ќе им ебеме матер“, рече Бего и запали цигара.

Ципал ги спушти двете раце на рамената на пријателот.

„Бего, не ми треба ова. Не сакам да падне крв, те молам ко брат, ајде!“

Бего пушти насобраниот пепел да падне на подот. Молчеше. Таму во собата повторно ја пуштија музиката погласно.

„Како сакаш“, рече и се врати по Веле и Лути. Ципал излезе надвор. Се тресеше. Помина со дланката по излезната врата на својот, сега веќе поранешен стан.

**

Нокта по пијанката во Зиги се разбуди на каучот кај Лути на Зента. Се извлече на прсти од собата, ги облече мартинките и излезе надвор. Се спушти долу на пристаништето меѓу белите бротчиња и јахтите. Беше тивко, се слушаше само како, носени од ветерот, свечкаат сајлите на јарболите на бродовите. Мамурен ги читаше имињата испишани на предните делови на бродовите: *Пјеро, Даница, Звонимир, Марина, Надалина, Иван, Лаура, Мала вила...* Барем да има некој ваков брод, би му бил

стан и прибежиште. Дојде до крајот на насипот и седна на подот кон сонцето кое штотуку излегуваше. Ги затвори очите.

Ципал замислуваше дека е риба, и тоа баш онаа по која го доби прекарот. Дека плива таму околу траектите и катамараните² во градското пристаниште и како секој ципал во матната вода, ги собира залаците кои испаднале од клуновите на невештите млади галеби. И сите го оставаат на мира.

Превод: Иван Шопов

² Катамаран – пловно средство, вид брод поставен на два трупа со еднаква големина (заб. прев.)

Амира

Amira

Амира

Симона Локвенец

Се викаше Амира, ама ни ми даваше мир ниту ме оставаше на мира. Амира. Беше дојдена со родителите во бранот кога многу такви како нив се селеа во земји како мојата. Соучениците колку толку ја прифатија или барем се чинеше дека се трудат да ја прифатат. Јас, јас бев подготвена на сè, освен на прифаќање.

Не знам колку пати го слушав нејзиното име, а уште помалку знам колку пати го имав напишано во мигови на гнев и бес. А божем пишувањето требаше да помогне. Така барем велеше таа, училишниот психолог. „Ако некој соученик ве задева, смирате се, издишете длабоко“, ќе речеше со механички насмев. „Ако некој ве нервира, напишете го неговото име десет пати, фрлете го листот в ѓубре и пуф! Го нема ни бесот ниту личноста! Полесно, здравје! Само контрола, драги мои, контрола!“, велеше другпат. И така јас скришум и кроце го пишував името на Амира, десетици, дваесет, педесет пати! Со пенкала, тенкоминци, тапи моливи, остри моливи, иако всушност се чувствував како со крв да го впишував додека буквите никнуваа пред мене како сакати кокичиња. Со секоја наредна пишуванка небаре се ништеше мојата победа над името што го сруши мојот мироглед. На никој не му говорев за Амира, бидејќи и немаше што многу да се каже. Нејсе, очекувано ги замразив тие четири букви од азбуката. Еднаш ѝ го напишав името врз замаглено огледало после туширање. Тогаш Амира како молкома да се мушна во мојата кука, како да влезе во мојата соба, во моето сè, во моето снеможено битие.

Другарка ми Маја еднаш ме застапа во ходникот и ми рече: „Слушај, гледам дека нешто многу многу не ти се бендисува оваа новава, а?“ „Не, бе, нема врска, па и ти, само некако не

сме нашле прилика за муабет“, ѝ одговорив. Маја ме погледна низ лажливите очи. „Абе... да не има врска тоа со татко ти...?“ „Не, не, нема врска, стварно. Не сум дотолку...“, промрморив. „Слушај, тоа што луѓе од нејзината земја му го направија тоа на татко ти нема врска со неа, знаеш? Не можеш секому...“, почна, но ја прекинав: „Јасно ми е, Маја, сè, стварно, уживај. Не претерувај со глупостите“, реков подналутено, а знаев добро на што целеше. „Добро, само поентата ми беше дека не можеш секому да ја припишуваш вината за тоа што се случи. Амира е обичен човек, не некој што дал команда да го убијат татко ти“, ми возврати горко и си замина. Таа вечер плачев и ја колнев Амира, нејзината земја, нејзината религија. Го колнев светот.

Амира скоро секој ден ја среќавав во мензата. Имаше нешто во начинот на кој зборуваше, се облекуваше, се движеше, дишеше. Веѓите ѝ беа неистражени шуми, очите мургав амбис. Лицето ѝ беше нерамна планина, со залутани црвени точкички. Шилестиот нос не ми пречеше толку многу колку фактот дека истиот воздух влегуваше и излегуваше од моите и од нејзините ноздри. Беше слабушкава, храната очигледно не ѝ беше друшка. Кожата ѝ беше темничава, некако Амира сета доаѓаше обвиткана во темнина. Си замислував што носи одоздола, под таа црнина од мантија и под „нештото“ на главата, бидејќи нејзината коса беше неразрешена мистерија. Секогаш ѝ беше скриена под шамијата и никогаш не ѝ се гледаше ниту едно влакно, небаре сета коса ѝ беше затвор окован со црна свила. Сакав да знам, сакав сè да видам, без таа да види дека гледам. Сакав да знам сè, без нејзино знаење. Амира беше посебна на некој нејзин, за мене чуден начин. Негуваше некои, само за неа сфатливи верувања и обичаи, се молеше на Бог за мене незнаен и празнуваше денови што во моите очи беа сосем обични.

Еднаш во мензата, додека си ставав храна во чинијата, го замолив Драган да ми подаде две мандарини. Додека ме препрашуваше што сум рекла, Амира се создаде од нигде никаде и нежно смести две мандарини во мојот послужавник. Се насмевна и си замина. Мигум се здрвив и останав в место. Се вгледав во послужавникот, небаре Амира ми пренела некаква болест. Се сеќавам дека сè оставив така недопрено и си заминав со трчање од мензата. Се обидував да си објаснам што е тоа што ја правеше Амира толку одбивна во моите очи, но

секоје објаснување едноставно немаше смисла. Со неа можеби ќе комуницирав ако говоревме без да си кажеме нешто. Или ако се гледавме без да се погледнеме. Ќе бев добра за таква комуникација. Тогаш ќе бевме другарки. Добри другарки што најдобро другаруваат оддалеку. Можеби. Се сетив дека едно девојче од класот ми имаше еднаш спомнато дека сме си личеле со Амира. Можеби Амира личи на мене, но јас одбивав да прифатам дека личам на неа, дури и ако сличноста беше ко тровче леб. Амира воопшто не ми требаше, ми беше потребен само немирот што ми го создаваше, плетејќи нишка од болка слепена на училишните сидови.

Не дека денес размислувам многу за Амира и за тој еден дождлив вторник, но понекогаш се прашувам што ќе беше поразлично ако тој ден не налетавме една на друга. Тој вторник откако свончето го означи крајот на часот, тргнав накај дома пред бурата. Чадор немав, па можев само да се надевам дека ќе стигнам дома пред небото да почне да ни ги оплакува гревовите. Со марамата си ја покрив главата и забрзав. Во сето тоа брзање, ѝ го почувствував овошниот парфем, што никако не можев да го поднесам, заедно со неколку капки дожд што паднаа. Амира иташе со лесни чекори зад мене, сенката ѝ стануваше поблиска. Се свртев нечујно и видов како црнината гледа кон мене со срамежливи очи, небаре чека нешто. Не знам зошто подзастанав. Дождецот веќе врнеше, а капките ми го замаглија умот. И двете бевме жива вода. Гледајќи во неа, продрев во себе. Во тој миг ништо друго не беше важно, освен што Амира наликуваше на мене, а јас на неа, и тоа не беше некоја површна физичка сличност, туку некоја подлабока, неодгатната. И двете бевме искиснати, збунети, со марами што ги носевме како најголемиот товар. Не знам дали од водата гледав појасно или поматно, но можам да се заколна дека покрај дождецот, по нејзиното лице се слеваа и солзи. Сепак она што најмногу ме вџаши беше откритието на еден друг дожд што врнеше во неа, една друга бура што се подготвуваше од нејзиниот поражен поглед. И можеби тоа немаше да ми пречи толку многу, ако во тој миг не сетив и јас една чудна дождлива болка зачинета со покајание додека во мене се будеа грмотевици од прашалници и потреби за извинувања.

Но тогаш не беше мигот за извинувања и одговори. Никогаш не беше доволно добар мигот за мене и за неа. За мене и Амира. Оти никогаш не ми го даде мирот, што не знаев ни како да го побарам.

Amira

Simona Lokvenec

Quhej Amira,¹ por as që më jepte paqe e as më linte rehat. Amira. Kishte ardhur me prindërit në valën kur shumë të tillë si ata shpërnguleshin në vende si ky i imi. Bashkënxënësit pak a shumë e pranuan ose së paku dukej se përpiqen ta pranojnë. Unë isha e përgatitur për gjithçka, përveç për ta pranuar.

Nuk e di se sa herë e dëgjoja emrin e saj, e aq më pak e di se sa herë e kisha shkruar në çaste zemërimi dhe tërbimi. Dhe, kinse të shkruarit duhej të ndihmonte. Kështu së paku thoshte ajo, psikologja e shkollës. „Nëse ndonjë bashkënxënës ju nget, qetësohuni, merrni frymë thellë“, thoshte me një buzëqeshje mekanike. „Nëse dikush ju nevrkos, shkruajeni emrin e tij dhjetë herë, hidheni fletën në plehra dhe puf! S'është më as zemërimi as personi! S'ka më lehtë! Vetëm kontroll, të dashurit e mi, kontroll!“, thoshte herën tjetër. Dhe, kështu, unë fshehurazi dhe ngadalë e shkruaja emrin e Amirës dhjetë, njëzet, pesëdhjetë herë! Me stilolapsa, me lapsa me fije të hollë, lapsa të pamprehur, me lapsa të mprehur, edhe pse në fakt ndjehesha sikur me gjak e shkruaja derisa shkronjat dilnin para meje si lulebora të çala. Me çdo të shkruar të ardhshëm thuajse anulohet fitorja ime mbi emrin i cili e rrënoi qasjen time paqësore. Askujt nuk i flisja për Amirën, sepse s'kishte çfarë më shumë të thuhet. Nejse, ishte e pritshme që t'i urrej ato katër shkronja të alfabetit. Njëherë ia shkruajta emrin në pasqyrën e mjegulluar pas dushit. Atëherë Amira sikur në heshtje kishte hyrë në shtëpinë time, sikur hyri në dhomën time, në gjithçkanë time, në qenien time të brishtë.

Shoqja ime Maja një herë më ndaloi në korridor dhe më tha:

1 Mir (Amira) – paqe, rehati, qetësi, në maqedonisht.

„Dëgjo, e shoh se s'të pëlqen kush e di se sa kjo e reja, hë?“ „Jo, ore, s'ka lidhje, ç'thua ti, vetëm se s'kemi gjetur rastin për muhabet“, iu përgjigja. Maja më shikoi me sy të dyshimtë. „Ore... mos ka lidhje kjo me yt atë...?“ „Jo, jo, s'ka lidhje, vërtet. S'jam aq...“, murmurita. „Dëgjo, ajo që njerëz të vendit të saj ia bënë yt ati s'ka lidhje me të, e di? S'mundesh çdokënd...“, filloi, por e ndërpreva: „E kam të qartë, Maja, gjithçka, vërtet, shih punën tënde. Mos e tepro me marrëzira“, thashë e hidhëruar, por mirë e dija se ku e ka. „Mirë, vetëm kuptimin e kisha se s'mund t'ia vësh fajin gjithkujt për atë që ndodhi. Amira është njeri i thjeshtë, jo dikush që ka dhënë komandë për të ta vrarë babanë“, ma ktheu hidhur dhe iku. Atë natë qaja dhe e mallkoja Amirën, vendin e saj, fenë e saj. E mallkoja botën.

Amirën gati çdo ditë e takoja në mensë. Kishte diçka në mënyrën në të cilën fliste, vishej, lëvizte, merrte frymë. Vetullat i kishte pyje të paeksploruara, sytë si humnerë e zezë. Fytyrën e kishte një mal jo i rrafshët, me pika të kuqe aty-këtu. Hunda e mprehtë nuk më pengonte aq shumë sa fakti se i njëjti ajër hynte dhe dilte nga flegrat e hundës sime dhe të saj. Ishte e dobët, dukej se ushqimin s'e kishte për qejfi. Lëkurën e kishte të errët, sikur Amira gjithmonë vinte e mbuluar me errësirë. E paramendoja se çfarë të brendshme ka veshur, nën të zezën e xhybes dhe nën atë „gjënë“ mbi kokë, sepse flokët e saj ishin një mister i pashpërthyer. Gjithmonë i kishte të fshehura nën shami dhe kurrë nuk i shihej asnjë fije floku, thua flokët e saj ishin në një burg të prangosur me një mëndafsh të zi. Desha ta di, desha gjithçka të shoh, pa e parë ajo se e shikoj. Desha të di gjithçka, pa e ditur ajo. Amira ishte e veçantë në mënyrën e saj, për mua të çuditshme. Praktikonte disa besime dhe adete, për mua të pakuptueshme, i lutej Zotit të panjohur për mua dhe festonte ditë të cilat në sytë e mi ishin ditë të zakonshme.

Njëherë në mensë, derisa e mbushja pjatën me ushqim, e luta Draganin të më japë dy mandarina. Derisa më pyeste se ç'thashë, Amira u shfaq nga askund dhe butësisht vendosi dy mandarina në tabakanë time. Buzëqeshi dhe shkoi. Në çast u ngurosa dhe mbeta në vend. Më mbetën sytë në tabakanë, thua se Amira më ka përcuar ndonjë sëmundje. Më kujtohet se të gjitha i lashë ashtu të paprekura dhe u largova me vrap nga mensa. Përpiqesha t'ia shpjegoj vetes se ç'e bën kaq të shëmtuar Amirën në sytë e mi, por çdo shpjegim thjesht s'kishte kuptim. Me të ndoshta do

të komunikojë nëse bisedonim pa i thënë gjë njëra-tjetrës. Ose, nëse shikoheshim pa e parë njëra-tjetrën. Do të isha e mirë për një komunikim të tillë. Atëherë do të ishim shoqe. Shoqe të mira, të cilat më së miri shoqërohen nga larg. Ndoshta. M'u kujtua se një vajzë e klasës më tha njëherë se ngjasim me Amirën. Ndoshta Amira ngjason me mua, por unë refuzoja ta pranoj se i ngjas asaj, edhe sikur ngjasia të ishte si një thermi buke. Amira fare nuk më duhej, më nevojitej vetëm shqetësimi të cilin ma krijonte, duke qëndisur një varg me dhimbje të ngjitur në muret e shkollës.

Jo se sot mendoja shumë për Amirën dhe për atë të martë me shi, por ndonjëherë e pyes veten ç'do të ishte më ndryshe nëse atë ditë nuk takoheshim njëra me tjetrën. Atë të martë, kur zilha e shënoi fundin e orës, u nisa drejt shtëpisë para stuhisë. S'kisha ombrellë dhe vetëm mund të shpresoja se do të arrij në shtëpi para se qielli të fillojë të na i qajë mëkatet. Me shaminë e mbuloja kokën dhe ecja shpejt. Në tërë atë shpejtësi, ia ndjeva parfumin e frutave, të cilin s'e duroja fare, së bashku me disa pika shiu që pikuan. Amira ecte me hapa të lehta drejt meje, hija i bëhej gjithnjë e më e afërt. U ktheva qetësisht dhe e pashë se si zija shikon drejt meje me sy të turpëruar, thua një pret diçka. Nuk e di se pse u ndala. Shiu tanimë filloi të binte dhe pikat ma megjulluan trurin. Të dyja kullonim në ujë. Duke e parë atë, depërtova në vetvete. Në atë çast asgjë tjetër s'ishte e rëndësishme, përveçse Amira më ngjante mua, e unë asaj, dhe kjo nuk ishte një ngjashmëri sipërfaqësore fizike, por e thellë, e pashpërthyeshme. Të dyja ishim të lagura, të hutuara, me shami të cilat i mbanim si barën më të rëndë. Nuk e di se për shkak të ujit shihja më qartë apo më turbullt, por mund të betohem se krahas shiut, në fytyrën e saj rridhnin edhe lot. Megjithatë, ajo që më së shumti më shtangu ishte zbardhja e një shiu tjetër i cili pikonte në të, një stuhi tjetër e cila përgatitej nga shikimi i saj dështues. Dhe, ndoshta kjo s'do të më pengonte aq shumë, nëse në atë çast nuk ndjeva edhe unë një dhembje tjetër të çuditshme që reshte, e përzier me pendim, ndërsa tek unë zgjoheshin bubullima me pyetje dhe nevoja për ndjesë.

Por, atëherë s'ishte çasti për ndjesë dhe përgjigje. Kurrë s'ka qenë çasti kaq i mirë për mua dhe për të. Për mua dhe Amirën. Sepse kurrë s'ma dha qetësinë, të cilën s'dija as si ta kërkoja.

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Zvala se Amira, ali nije mi pružala ni mir niti me ostavljala na miru. Amira. Stigla je s roditeljima u onom valu kad se mnogo takvih poput njih doselilo u zemlje kao što je moja. Učenici su ju prihvatili koliko-toliko ili se barem činilo da se trude prihvatiti ju. Ja, ja sam bila spremna na sve osim na prihvaćanje. Ne znam koliko sam puta čula njezino ime, a još manje znam koliko sam ga puta napisala u trenucima gnjeva i bijesa. A pisanje je tobože trebalo pomoći. Tako je barem govorila ona, školski psiholog. „Ako vas neki učenik zadirkuje, smirite se, dišite duboko“, rekla bi s mehaničkim osmijehom. „Ako vas netko nervira, napišite njegovo ime deset puta, bacite list u smeće, i paf! Neće biti ni bijesa ni osobe! Lakše do zdravlja! Samo kontrola, dragi moji. Kontrola“, rekla je drugi put. I tako sam ja prikriveno i polako ispisivala Amirino ime, deset, dvadeset, pedeset puta! Kemijskom, tankim minama, tupim olovkama, oštrim olovkama, iako sam se ustvari osjećala kao da ga krvlju ispisujem dok su slova nicala preda mnom kao sakate kokoši. Sa svakim svojim pisanjem kao da se poništavala moja pobjeda nad imenom što je srušilo moj spokoj. Nikome nisam govorila o Amiri jer se i nije imalo mnogo toga za reći. Očekivano sam zamrzila ta četiri slova abecede. Jednom sam joj napisala ime na zamagljenom zrcalu poslije tuširanja. U tom trenutku kao da se Amira prešutno uvukla u moju kuću, kao da je ušla u moju sobu, u sve moje, u moje onemoćalo biće.

Jednom prilikom me je prijateljica Maja zaustavila na hodniku te mi rekla: „Čuj, vidim da ti se baš jako jako ne sviđa ova nova, a?“ „Ma ne, pa nema veze, samo nismo nekako našle priliku za razgovor“, odgovorila sam joj. Maja me je pogledala lažljivim očima. „A... da to nema veze s tvojim ocem...?“ „Ne, ne, nema veze,

stvarno. Nismo toliko...“, promrmljala sam. „Čuj, to što su tvome ocu napravili ljudi iz njegove zemlje nema veze s njom, znaš? Ne možeš svakome...“, počela je, ali sam ju prekinula. „Majo, sve mi je jasno, stvarno, uživaj. Ne pretjeruj s glupostima“, rekoh ljutito, a znala sam na što je ciljala. „Dobro, moja poanta bila je da ne možeš svakome pripisivati krivnju za to što se dogodilo. Amira je obična osoba, a ne netko tko je izdao komandu da ti ubiju oca“, uzvratila mi je ogorčeno te otišla. Plakala sam i proklinjala Amiru te večeri, njezinu zemlju, njezinu religiju. Proklinjala sam cijeli svijet.

Skoro svaki dan susretala sam Amiru u menzi. Bilo je nešto u načinu na koji je govorila, odijevala se, kretala, disala. Vjeđe joj bijahu neistražene šume, a oči mračni ambis. Lice joj je bilo neravna planina, sa zalutalim crvenim točkicama. Nije mi smetao šiljati nos toliko jako koliko činjenica da je isti zrak ulazio i izlazio iz mojih i iz njezinih nosnica. Bila je slabašna, hrana joj očito nije bila druga. Koža joj je bila tamna, ali Amira je sva bila nekako obavijena tamom. Zamišljala sam što nosi odozdo, pod tom crnom mantijom i pod „nečim“ na glavi jer je njezina kosa bila neriješena misterija. Uvijek joj je bila skrivena pod rupcem i nikada joj se nije vidjela nijedna vlas, kao da joj je sva kosa bila zatvor okovan crnom svilom. Htjela sam znati, htjela sam sve vidjeti, a da ona ne primijeti da vidim. Htjela sam znati sve bez njezinoga znanja. Amira je bila posebna na neki njezin, za mene čudan način. Njegovala je neka za nju shvatljiva vjerovanja i običaje, molila se Bogu meni nepoznatom, i slavila je dane što su u mojim očima bili sasvim obični.

Dok sam si jednom u menzi stavljala hranu na tanjur zamolila sam Dragana da mi doda dvije mandarine. Dok me upitao što sam rekla, Amira se stvorila niotkuda i nježno stavila dvije mandarine na moj pladanj. Nasmiješila se i otišla. U tom trenutku sam odrvenjela i ostala na mjestu. Zagledala sam se u pladanj, kao da mi je Amira prenijela nekakvu bolest. Sjećam se da sam ostavila sve nedirnuto i napustila menzu trkom. Pokušavala sam sebi objasniti što je to što je Amiru činilo toliko odbojnom u mojim očima, ali svako objašnjenje jednostavno nije imalo smisla. S njom bih možda mogla komunicirati kad bismo govorile tako da si ništa ne kažemo. Ili da se gledamo, a da se ne pogledamo. Bila bih dobra za takvu komunikaciju. Tada bismo bile kolegice. Dobre kolegice koje se druže izdaleka. Možda. Sjetila sam se da mi je jedna djevojčica iz razreda jednom spomenula da Amira i ja sličimo. Možda Amira slič

meni, ali ja odbijam sličiti njoj, iako je sličnost bila poput mrvice kruha. Amira mi nije uopće trebala, bio mi je potreban samo nemir što mi je stvarala pletući nit bola prilijepljenu na školske zidove.

Danas ne razmišljam baš previše o Amiri i o tom kišovitom utorku, ali se ponekad pitam što bi bilo da nismo toga dana naletjele jedna na drugu. Toga utorka čim je zvono označilo kraj sata, krenule smo prema kući prije bure. Bila sam bez kišobrana, pa sam se samo mogla nadati da ću stići doma prije nego što nam nebo ne počne oplakivati grijehe. Glavu sam pokrila rupcem i požurila. U svoj toj žurbi, osjetila sam voćni parfem koji nisam nikako mogla podnijeti zajedno s nekoliko kapi kiše što su pale. Amira je hitala laka koraka iza mene, njezina sjena postajala je sve bliža. Okrenula sam se nečujno, i vidjela kako crnina gleda prema meni sa stidljivim očima, kao da nešto čeka. Ne znam zašto sam zastala. Kišica je već rominjala, a kapi su mi zamaglile um. I obje smo bile mokre do kože. Gledajući u nju prodrila sam u sebe. U tom trenutku nije ništa drugo bilo važno osim toga da je Amira nalikovala na mene, a ja na nju, i to nije bila nekakva površna fizička sličnost, nego neka dublja, neodgonetnuta. I obje smo bile pokisle, zbunjene, s rupcima što smo nosile kao najveći teret. Ne znam jesam li od kiše vidjela jasnije ili mutnije, ali mogu se zakleti da su se pored kišnih kapi po njezinom licu slijevale i suze. Ipak, ono što me je najviše užasnulo bilo je otkriće jedne druge kiše što je padala po njoj, jedne druge bure što se spremala u njezinom poraženom pogledu. I možda mi to ne bi toliko smetalo, da u tom trenutku nisam i sama osjetila jednu čudnu kišovitu bol začinjenu pokajanjem dok se u meni budila grmljavina upitnika i potrebe za ispričavanjima. Ali tada nije bio trenutak za isprike i odgovore. Nikada nije bio dovoljno dobar trenutak za mene i za nju. Za mene i za Amiru. Nikada mi nije dala mira jer nisam znala na koji bih ga način zatražila.

Prevod: Borislav Pavlovski

Rat

Lufta

Војна

Rat

Vladimir Tabašević

Ostajemo sami, vetrovi i terijeri trče šumom, laju. Dok si rekao piksla, neko se nekome dao, da mu ovaj vidi šta to jede njegovu dušu. Neko nekome pao u ruke i tu hoće da ostane, suv i spreman na smrt. Tako dani prolaze. U šumi stoji zamka u koju je moguće staviti svog sina kao minu. Tamo su velike ljuljaške sa kojih je moguće pasti i ostati nepomičan, zauvek. Tamo negde koprivom leče reumu, starci, dovoljno zauzeti krivom kičmom i tvrdo vezani za život rešenošću da pop nikada neće zameniti pleh muziku na njihovoj sahrani, i rat im je, zbog toga, tiši nego drugima. Pas napada kokošku sredom, i samo sredom, ali to niko ne primećuje. Hiljade stvari postoji mimo nas. Čovek često pomisli da je dovoljno da bude go pred nekim. Samo go. Devojka je blizu momku, ljubav će tu ostati suva, kao smokvica, netaknuta. Terijeri trče šumom, laju. Neko je šumar i pijan je. Čuje se testera u daljini, negde, čuje se rafal. Pored nas, bivši rudari, koji u sebi nose jamu, i sećanje duboko, presušilo, i oni ratuju. Tamo negde, na groblju, u suzama udovica svetlu pokazuje svoju bol. Tamo negde, neki monah nije siguran u svoju odluku, a ne zna ni da li je odveć kasno za tu nesigurnost. Hrt stoji pred gazdom, mršav, i potvrđuje se kao hrt, kroz tu mršavost. Kroz tu mršavost, pokazuje se i rat. Svet jednostavno nije moguće saznati ili opisati. Hiljade televizora gori, vri, i odatle se u glavama slike množe, koje onda neko sanja i kombinuje sa svojim sećanjima i svojim mitovima. Neko sumnja u sebe, nekome sin, adolescent, prinosi povređen gležanj. Sve nam izgleda kao da postoji zapravo, a u stvari postoji samo da bi nam izgledalo tako. Možda jedino rat u sebi ima dovoljno stvarnosti i, eventualno, medvedi dok u potoku čekaju na ribu. Možda, ipak, jedino ovaj prokleti rat. Vojnici

kao šibice, glavama češu se o zemlju, približavaju jedni drugima, kriju se, pokisli, traže kresivo da bi se glavom protrljali, traže malo toplote, makar i glavom platili. Majka koja čeka, tamo, sa vatrom u sebi i činom, koji se kao papričica doktorima pokazuje na ekranu, samo ona još možda sa tim sinom na kog čeka drži se u realnosti kao beba za palčeve dok je proveravaju kakva nam je na ovaj svet stigla. Majka, i sin u ratu.

Ja sam rat osetio sa strane, iskosa, taj rat koji mi je kao detetu stavljao pacova u snove da mi cvili i progrize san. Otac je puštao brkove i spremio se da državi dâ ono što država od njega traži, život i telo u njemu, obučene u uniformu, kao da je sav, umesto svoje prirodne mršavosti, postao ta država, jaka kao stena, teška kao tuč. Otac je otišao, šištali su meci, zastave su puzale ulicom, riblja koska u grlu je ostala nekom dečaku, i upecan je bio, mlad, kao trešnja, upecan, sunce nečije. Rat je na note počinjao i prestajao, navaljivao na države. U ratu su stvari drugačije, i možda ih jedino papir i pisanje mogu podneti, kada rat prođe, da se kikice upamte, kikice devojčice koja je nestala u reci, da se upamti i još dosta toga, i da onda iscuri, pred nas, to pamćenje. Otac je bio sklon flaši, i umeo je to da prizna i sebi, jer rat je vreme da čovek sebi prizna te stvari. Negde se čuje pesma, pobednička, žena čeka na muža, prepuna života od tog čekanja. Otac naivno izusti „pobedićemo“, izusti sebi i svojim, preko kojih je i upoznao sebe. „Niko“, kaže on, „niko nije sposoban da promeni stil pucanja, vratiću se, živ, zdrav i napucan.“ Sa trešnje je brao i gledao kako mu trešnja prkosi i seća ga na mir i spokoj. Nekada je, usred noći, u kasarni, kao puh, sanjao o tome da se o tu trešnju obesî, sa nikad napisanom porukom u džepu. Nekada je bio pijan toliko da je izlazio i pucao u nebo, tražeći odgovor. Poverovao je u boga preko noći, naglo. Sliku je imao, sliku sina, malog kao šnita hleba, imao je sliku u džepu i suzu u oku, da podmaže. Nikome nije bilo jasno zašto gleda u nebo, sam kao vepar. Hteli su da ga režu pitanjima, kolege saborci. Ali nikome nije stalo do toga toliko da bi zaista i potegao jedno pitanje, veliko i nazupčeno. Ne. Svi su, uglavnom, imali svoje načine da u ratu budu, bar nakratko, oni ljudi koji su bili pre rata. Toliko da ne zaborave te sebe koji će nekad postati opet. Jedan je ubio pile, svojom rukom, teškom kao teška bolest. Drugi ga je očerupao, nožem skratio noge, glavu oftkario, i glad u sebi pustio da dalje radi svoj posao. Curela je, iako kratko, krv crvena kao da moli. Straža je zamišljena. U svojim dlanovima

čovjek-ratnik traži predskazanje, sreću i istoriju koje se ni ne seća, ali u ime koje mora položiti svoju glavu, na izvolte.

Dolazi paket pomoći, hrane, pelene i konzerve. Ja sam u čebetu, mama me čuva i krije od rata. Jednom ću porasti, a u mom sećanju stajanje geleri uspomena na maminu ruku koja je hladna drhtala po meni, bela od nemoći. Babe su tu, velike kao da svojim telima štite nas decu koja nekad imamo snage i da se zaigramo. Nekad.

Vojska ratuje, pešači, udara čizmom u zemlju kao da želi nekog da probudi, nekoga ko je duboko dole, i ko spava, ceo u magli košmara. Udaraju i koračaju vojnici, svete sile stvarnosti. Ranjenicima nešto malo crvenila nazire se kroz zavoje, javlja se, ista ona molitva, pileća, krvava. U ratu, pričaju se priče. Posle rata, decenijama zatim, priča se o ratu, a ne o tim pričama. Vojnici tumaraju, troše ritam, i kao stonoga, kreću se, nekud. Otac ima misao, kao ježa, dok korača ka slobodi svog naroda. Naroda koji da je zaista njegov, mogao bi naći put do slobode, takav da crvenim molitvama ne ukrašava drugi narod, druge vojnike, njihove ruke, ramena, trbuhe i potiljke, i da na njega ne pušta neku svoju glad da ga načne, jer mu je glad da se načne drugi narod kao pile, neizdrživa. Ali otac korača, iako bi, radije, i on svoju drhtavu ruku položio na svog sina, da makar zajedno idu u nepoznato. U nekoj olupini autobusa ostala je žena, u dimu i beznađu. Dete joj je progutalo kliker, ko u inat. Na drugom frontu poginuo je stric, visok, matematičar. Nečiji stric, profa, čiji život je, izgleda, imao svoj neki algoritam. Kuća u kojoj se krijemo i sama je dovoljno skrivena da čovek pomisli da će neprijatelj baš na nju nabasati, greškom. I taj strah, to je rat. Strah da te neprijatelj ne pronađe, slučajno. Neki deda puši lulu, duvan sabija i pritiska, kao da vraća loše snove dole, ispod.

Ringišpili su prekriveni, bože, ceradom, prazni, čekaju mir, kao da znaju da mir mogu samo oni čekati, i kao da znaju da se na mir može samo čekati, da se mir ne može i napraviti. Kafa dok vri, miriše, i taj miris svako oseti kao početak nove nade. Jabuke su crvene, puca im se, toliko nabrekle, da je bol gledati ih kako u ratu žele i one neku lepotu. Deca ih uberu, i jedu samo da bi se gađala. Da bi ih bacila u pravcu drugog deteta, u pravcu drugog crvenog srca. Dani postoje sad već smireno, kao da nije osnovna briga ponedeljak ili utorak. Nažalost, jedino u ratu dani postaju ono što jesu – svetlost i mrak. U miru, dani su imenovani, podeljeni, svakom je namenjena nekakva funkcija. Rat je lep zbog toga što

dani tek tad jesu samo svetlost i mrak, smena ta dva, i ništa više od toga. Mrak je u ratu, razume se, strašniji, ali mrak i noć, u ratu, nikada nisu neko imenovano jutro, na primer, petak jutro. Čovek, samo u ratu, nažalost, ume da ne imenuje stvari. U miru, čovek imenuje, deli, kasapi, čovek seče i pregrađuje, namešta, pravi porodice, grupe, onda lovi. U ratu čovek jedino može da prozre prazninu svog imena. Tek u ratu, čovek shvati da nisu njegovo ime i on, zajedno, skupa, nego da je on sam, a da je u ratu, zbog imena svog, da država leži na njemu, da rat leži na državama, da rat ne odustaje, da je rat, rat nekakvih naroda koji nisu ništa drugo nego očevi i sinovi, koji nisu ništa drugo nego ljudi, ali na kojima leže imena, vlastita, a, u stvari, ničija, imena *Petar, Ivan, Amir, Aida, Marin, Jovan, Nermin*, a majke i žene, prečesto, iz rata dočekaju da im se vrati samo ime, prazno, bez čoveka, ničije.

Ja sam rat osetio sa strane, iskosa, taj rat koji mi je kao detetu stavljao pacova u snove da mi cvili i progrize san. Otac je rat osetio neposredno i ostao je, nakon toga, samo ime, prazno, ničije, kao i ja što sam ostao, nakon rata, prazan i ničiji.

Lufta

Vladimir Tabasheviq

Mbesim vetëm, erërat dhe langojt vrapojnë pyllit, lehin. Sa hap e mbyll sytë, dikush iu dha dikujt, që ky të shohë se ç'po ia han shpirtin. Dikush dikujt i ka rënë në duar dhe aty do të mbetet, i thatë e i gatshëm për të vdekur. Kështu kalojnë ditët. Në pyll qëndron kurthi në të cilën mund ta vendosësh djalin si minë. Atje ka luhatëse të mëdha nga të cilat mund të rrëzohesh e të mbetesh i palëvizshëm, përjetë. Atje diku reumën e shërojnë me hitha, pleqtë, mjaft të brengosur me kurrizin e shtrembër dhe fort të lidhur me jetën me vendosmërinë që prifti kurrë nuk do ta ndërrojë muzikën frymore në varrimin e tyre, dhe lufta, për këtë arsye, u duket më e qetë se të tjerëve. Qeni sulmon pulën të mërkuren, dhe veç të mërkuren, por këtë nuk e vëren kush. Ekzistojnë me mijëra gjëra krahas nesh. Njeriu shpesh mendon se mjafton të jetë lakuriq përpara dikujt. Veç lakuriq. Vajza është pranë djalit, dashuria aty do të mbetet e thatë, si fiku, e paprekur. Langojtë vrapojnë pyllit, lehin. Dikush është pylltar dhe është i dehur. Dëgjohet sharra në largësi, diku, dëgjohet rafalli. Pranë nesh, minatorët e dikurshëm, të cilët në vete bartin shpellën, dhe kujtimin e thellë, të tharë, dhe ata luftojnë. Atje diku, në varreza, në lotët e vejushave botës ia tregojnë dhimbjen e tyre. Atje diku, ndonjë murg nuk është i sigurt në vendimin e tij dhe nuk e di nëse tash është shumë vonë për atë pasiguri. Zagari qëndron para të zotit, i hollë, dhe konfirmohet si zagari, përmes hollësisë së tij. Përmes kësaj hollësie, dëshmohej edhe lufta. Bota thjesht nuk mund të kuptohet apo të përshkruhet. Me mijëra televizorë digjen, vlojnë, dhe nga ato imazhet shumëfishohen, të cilat pastaj dikush i ëndërron dhe i kombinon me kujtimet e tij dhe me mitet e tij. Dikush dyshon në vete, dikujt djali, adoleshent, ia tregon kyçin e lënduar të këmbës.

Gjithçka na duket sikur vërtetë ekziston, e në të vërtetë ekziston vetëm që të na duket ashtu. Ndoshta veç lufta në vete përmban realitet të mjaftueshëm dhe, eventualisht, arinjtë ndërsa e presin peshkun në përrua. Ndoshta, megjithatë, veç kjo luftë e mallkuar. Ushtarët sikur fije shkrepëse, me kokat e tyre kruajnë tokën, i afrohen njëri-tjetrit, fshihen, bëhen qull, kërkojnë ndonjë ashkël që ta kruajnë kokën, kërkojnë pak ngrohtësi, edhe nëse u duhet ta paguajnë me kokë. Nëna që pret, atje, me zjarr dhe ulçerë në vete, e cila u shfaqet mjekëve në ekran si spec i vogël, ndoshta vetëm ajo me atë djalin të cilin e pret mbahet në realitet si foshnja për thumb kur e kontrollojnë si ka ardhur në këtë jetë. Nëna, dhe djali në luftë.

Unë luftën e përjetova nga anash, tërthorazi, atë luftë e cila si fëmijë ma fuste brejtësin në ëndrra që të më rënkojë e të ma kafshojë ëndrrën. Babai i rriste mustaqet dhe bëhej gati që shtetit t'i jepte atë që shteti kërkon nga ai, jetën dhe trupin brenda saj, të veshur në uniformë, si të ishte i tëri, në vend të hollësisë së tij të natyrshme, ai shtet, i fortë si shkëmbi, i rëndë truç. Babai shkoi, plumbat fishkëllenin, flamujt tërhiqeshin zvarrë, hala e peshkut i mbeti në fyt një djali, dhe ishte zënë në grep, i ri, si qershia, i zënë në grep, drita e syve të dikujt. Lufta fillonte e mbaronte me nota, u vërsulej shteteve. Në luftë gjërat janë ndryshe, dhe mbase vetëm letra dhe shkrimi mund ta durojnë, kur të ketë mbaruar lufta, që të mbahen mend gërshetat, gërshetat e vogëlushes e cila u zhduk në lumë, që të mbahen mend edhe shumë gjëra të tjera, dhe që pastaj të pikojë, para nesh, ajo kujtesë. Babai ishte i dhënë pas gotës, dhe këtë dinte t'ia pranonte vetes, se lufta është koha kur njeriu ia pranon vetës këto gjëra. Diku dëgjohet kënga, fitimtare, gruaja pret burrin, plot jetë nga ajo pritje. Babai me padjallëzi thotë „do të fitojmë“, i thotë vetes dhe të vetëve, përmes së cilëve e ka njohur edhe veten. „Askush“, thotë ai, „askush nuk është i aftë ta ndërrojë stilin e gjuajtjes, do të kthehem, gjallë, shëndoshë dhe plot gjuajtje.“ Nga qershia mblidhte dhe shikonte se si qershia e sfidonte dhe ia kujtonte paqen dhe qetësinë. Nganjëherë, në mes të natës, në kazermë, si qengj, ëndërronte ta varte veten në atë qersh, me porosinë në xhep që kurrë s'u shkrua. Nganjëherë ishte aq i dehur sa që dilte dhe gjuante në ajër, duke kërkuar përgjigje. Filloi të besonte në zot brenda natës, përnjëherë. Fotografinë e kishte, fotografinë e djalit, të vogël si copë buke, fotografinë e kishte në xhep e lotin në sy, për ta zbutur. Askush nuk e mernte

vesh pse shikonte në qiell, i vetmuar si derr i egër. Donin ta lodhnin me pyetje, kolegët bashkëluftëtarë. Por askush nuk mërzhitej aq shumë sa t'ia bënte vërtet një pyetje, të madhe dhe të mprehtë. Jo. Të gjithë, kryesisht, kishin mënyrat e tyre që në luftë të jenë, të paktën shkurtimisht, po ata njerëz që kishin qenë para lufte. Aq sa të mos e harrojnë vetveten në të cilën do të shndërrohen përsëri. Njëri e vrau një zog, me dorën e vet, të rëndë si sëmundja e rëndë. Tjetri e shpuploi, me thikë ia preu këmbët, kokën ia hoqi dhe e la urinë brenda vetes ta kryejë punën më tutje. Derdhej, megjithëse shkurt, gjaku i kuq sikur po lutej. Rojet janë në mendime. Në shuplakat e tij njeriu-luftëtar kërkon parashikimin, lumturinë dhe historinë të cilën as nuk e mban në mend, por në emër të të cilit duhet ta japë kokën, pa menduar dy herë.

Mbërrin paketa e ndihmës, ushqim, pelena e konzerva. Unë jam në batanije, nëna më ruan dhe më fsheh nga lufta. Një ditë do të rritem, ndërsa në kujtesën time do të mbesin gëzhoja kujtimesh të dorës së nënës e cila dridhej nga i ftohti pranë meje, e bardhë nga pafuqia. Gjyshet janë aty, të mëdha thuajse me trupin e tyre po na mbrojnë neve, fëmijëve, që nganjëherë i mbledhim forcat edhe që të luajmë. Nganjëherë.

Ushtria lufton, marshon, godet tokën me çizme thuajse dëshiron ta zgjojë dikë, dikë që është diku thellë, dhe që fle, i kapluar i tëri nga mjegulla e ankthit. Godasin e marshojnë ushtarët, fuqitë e shenjta të realitetit. Të plagosurve i kuqërremti u shihet përtej fashave, shpërfaqet, po ajo lutje, e zogut, e përgjakur. Në luftë, tregohen tregime. Pas luftës, dekada më vonë, flitet për luftën, por jo për ato tregime. Ushtarët bredhin, harxhojnë ritmin, dhe si njëqindkëmbësja, lëvizin, diku. Babai e ka një mendim, si iriqi, ndërsa marshon drejt lirisë së popullit të tij. Popullit i cili po të ishte vërtet i tij, do të mund ta gjente rrugën drejt lirisë, ashtu që të mos e dekorojë popullin tjetër, ushtarët tjerë, duart e tyre, supet e krahërorët e tyre me lutjet e kuqe, dhe që të mos lejojë që uria e tij ta prekë tjetrin, se uria e tij që prek popullin tjetër është si zogu, e padurueshme. Por babai marshon, megjithëse më me dëshirë, edhe ai do ta vinte dorën e tij të paqetë mbi djalin e tij, që të paktën bashkë të ecin drejt të panjohurës. Në një të çarë autobusi ka mbetur gruaja, në tym dhe pashpresë. Djali ia ka përpirë rruzullin, si për inat. Në frontin tjetër ka vdekur xhaxhai, shtatlartë, matematikan. Xhaxhai i dikujt, profë, jeta e të cilit,

dukej të kishte njëfarë algoritmi të vet. Shtëpia në të cilën fshihemi edhe vetë është aq e fshehur saqë dikujt mund t'i shkojë mendja se armiku bash aty do të hyjë, gabimisht. Dhe ajo frikë, ajo frikë është lufta. Frika që të mos të të gjejë armiku, rastësisht. Një gjysh pi duhan me llullë, duhanin e ngjesh dhe e shtyp, thuajse ëndrrat e këqija i kthen mbrapsht, përfundi.

Rrotullamat janë të mbuluara, zot i madh, me ceradë, të zbrazëta, në pritje të paqes, thuajse e dinë se paqen vetëm ato mund ta presin, dhe thuajse e dinë se paqja vetëm mund të pritet, se paqja nuk mund të bëhet. Kafeja ndërsa vlon, lëshon aromë, dhe atë aromë e ndjen secili si fillim të një shprese të re. Mollat janë të kuqe, shpërthejnë, aq të plota saqë është e dhembshme t'i shohësh se si në luftë edhe ato kërkojnë njëfarë bukurie. Fëmijët i vjelin, i hanë vetëm sa për t'i gjuajtur. Për t'i gjuajtur në drejtim të fëmijës tjetër, në drejtim të zemrës tjetër të kuqe. Ditët tani ekzistojnë qetë-qetë, thuajse brenga kryesore nuk është e martja apo e mërkurja. Për fat të keq, vetëm në luftë ditët bëhen çfarë në të vërtetë janë – dritë dhe errësirë. Në paqe, ditët emërtohen, ndahen, secilës i përshkruhet një funksion. Lufta është e bukur sepse ditët vetëm atëherë janë veç dritë dhe errësirë, ndërrim i tyre, dhe asgjë më shumë. Errësira në luftë, kuptohet, është më e frikshme, por errësira dhe nata në luftë kurrë nuk janë ndonjë mëngjes i emërtuar, ta zëmë, mëngjesi i së premtes. Njeriu, vetëm në luftë, për fat të keq, di të mos i emërtojë gjërat. Në paqe, njeriu emërton, ndan, çan, njeriu pren e rindërton, rregullon, bën familje, grupe, dhe pastaj niset për gjah. Në luftë njeriu vetëm mund ta kuptojë boshllëkun e emrit të tij. Vetëm në luftë, njeriu e kupton se ai dhe emri i tij nuk janë një, bashkë, por se ai është vetë, dhe se në luftë është, për shkak të emrit të tij, se shteti shtrihet në të, se lufta shtrihet në shtete, se lufta nuk heq dorë, se lufta është luftë ndërmjet disa popujsh që s'janë më shumë se baballarë e fëmijë, që s'janë më shumë se njerëz, por se mbi ta zënë vend disa emra, të tyre personale, e në të vërtetë, të askujt, emrat *Petar, Ivan, Amir, Aida, Marin, Jovan, Nermin*, ndërsa nënat dhe gratë, shumë shpesh i mbijetojnë luftës që ta presin vetëm emrin, bosh, pa njeriun, që s'i përket askujt.

Unë luftën e përjetova nga anash, tërthorazi, atë luftë e cila si fëmijë ma fuste brejtësin në ëndrra që të më rënkoje e të ma kafshoj ëndrrën. Babai e përjetoi luftën drejtpërdrejt dhe mbeti, pas saj,

vetëm një emër, i askujt, ashtu siç kam mbetur unë, pas lufte, bosh dhe i askujt.

Përkthim: Qerim Ondozi

Остануваме сами, ветриштата и териерите трчаат по шумата, лаат. Додека си рекол „пиксла“, некој некому му се дал за овој да види што ја јаде неговата душа. Некој некому му паднал в раце и тука сака да остане, сув и смртно спремен. Така деновите минуваат. Во шумата стои замка во која може да се стави својот син како мина. Таму се големите лулашки од кои може да се падне и да се остане неподвижен засекогаш. Таму некаде со коприва лечат ревма, старци, доволно зафатени со кривиот 'рбет и тврдо врзани за животот со решеноста дека попот никогаш нема да ја замени блех-музиката на нивниот погреб, и поради тоа војната им е потивка отколку на другите. Кучето ја напаѓа кокошката во среда, и само во среда, ама тоа никој не го забележува. Илјада нешта постојат покрај нас. Човек често си помислува дека е доволно да биде гол пред некого. Само гол. Девојката е близу до момчето, љубовта тука ќе остане сува, како смоквичка, недопрена. Териерите трчаат низ шумата, лаат. Некој е шумар и пијан е. Се слуша пила во далечината, негде се слуша рафал. Покрај нас, поранешни рудари кои во себе ја носат јамата и сеќавањето, длабоко, пресушено, и тие војуваат.

Таму негде на гробиштата, во солзи, вдовица на светот му ја покажува својата болка. Таму негде, некој монах не е сигурен во својата одлука, а не знае ни дали е веќе доцна за таа несигурност. 'Ртот стои пред газдата, слаб, и се потврдува како 'рт низ таа слабост. Низ таа слабост се покажува и војната. Светот, едноставно, е невозможно да се сознае или опише. Илјада телевизори горат, вријат, и оттаму во главите се множат сликите кои потоа некој ги сонувa и ги комбинира со своите

секавања и своите митови. Некој се сомнева во себе, некому синот, адолесцент, му го принесува повредениот глужд. Сè ни изгледа како навистина да постои, а всушност, постои само за да ни изгледа така. Можеби единствено војната во себе има доволно стварност и евентуално мечките додека во потокот ја чекаат рибата. Можеби, сепак, само оваа проклета војна. Војниците како чкорчиња со главите се чешаат од земја, се приближуваат еден до друг, се кријат покиснати, бараат трат за да го протријат од глава, бараат малку топлина, макар и со глава платиле. Мајка што чека, таму, со оган во себе и со чир кој како пиперче им се покажува на докторите на екранот, уште само таа можеби со тој син на кого чека, се држи во реалноста како бебето за палците додека го проверуваат какво ни стигнало на светов. Мајка и син во војна.

Јас војната ја почувствував отстрана, откосо, таа војна што како на дете ми ставаше стаорец во соништата да ми цивка и да ми го изгризе сонот. Татко ми пушташе мустаќи и се готвеше на државата да ѝ го даде она што државата од него го бара, животот и телото во него, облечени во униформа, како сиот, наместо својата природна виткост, да стана таа држава, јака како карпа, тешка како туч. Татко ми отиде, свиреа куршуми, знамињата се влечеа по улица, рибја коска остана во грлото на некое момче, и уловен беше, млад како цреша, уловен, сонце нечие.

Војната на ноти почнуваше и престануваше, навалуваше на државите. Во војната нештата беа поинакви, и можеби само хартијата и пишувањето можат да поднесат, кога војната ќе помине, прцлињата да се запамтат, прцлињата на девојченцето што исчезна во реката, да се запамти уште доста, и потоа да истече, пред нас, тоа паметење.

Татко ми беше склон кон шишето и умееше тоа да си го признае, зашто војната е време за човек себеси да си ги признае тие работи. Негде се слуша песна, победничка, жена си го чека мажот, преполна со живот од тоа чекање. Татко ми наивно изусти: „Ќе победиме“, изусти и себеси и на своите, преку кои се запозна и себеси. „Никој“, вели тој, „никој не е способен да го промени стилот на пукање, ќе се вратам жив, здрав и напукан.“ Од црешната береше и гледаше како црешната му пркоси и го потсеќа на мир и спокој. Некогаш

среде ној во касарната како смрдунка сонуваше да се обеси на таа црешна, со никогаш ненапишана порака во џебот. Некогаш беше пијан толку што излегуваше и пукаше во небото барајќи одговор. Поверува во Бог преку ној, нагло. Имаше слика, слика од синот, малечок како кришка леб, имаше слика во џебот и солза во окото да подмачкува. Никому не му беше јасно зошто гледа во небото, сам како вепар. Сакаа да го сечат со прашања колегите соборци. Ама никому не му беше дојдено до тоа толку за навистина да повлече едно прашање, големо и назапчено. Не. Сите, главно, имаа свои начини во војната да бидат оние луѓе што беа пред војната, барем накратко. Толку колку да не го забораваат тоа свое јас што некогаш повторно ќе станат. Еден уби пиле со своја рака, тешка како болест. Друг го искуба, со нож му ги скрати нозете, главата му ја откорна и го пушти гладот во себе и понатаму да си ја брка работата. Течеше, иако кратко, крв црвена како да моли. Стражата е замислена. Во своите дланки човекот-војник го бара претскажувањето, среќата и историјата на која не се ни сеќава, ама во чие име мора да ја положи својата глава на бујрум.

Доаѓа пакет помош, храна, пелени и конзерви. Јас сум во ќебе, мама ме чува и крие од војната. Еднаш ќе пораснам, а во моето сеќавање ќе стојат шрапнели - спомени на мајчината рака, која студена трепереше по мене, бела од немој. Бабите се тука, големи, како со своите тела да нè штитат нас децата што некогаш имаме сила и да се заиграме. Некогаш.

Војската војува, пешачи, удира со чизмата во земја како да сака некого да разбуди, некого што е длабоко долу и што спие, сиот во маглата на кошмарот. Удираат и чекорат војниците, светите сили на стварноста. На ранетите нешто малку црвенило им се назира низ завоите, се јавува истата онаа молитва, пилешка, крвава. Во војната се раскажуваат приказни. По војната, децении потоа, се зборува за војната, а не за приказните. Војниците талкаат, го трошат ритамот и како стоногалка се движат некаде. Татко ми има мисла како еж, додека чекори кон слободата на својот народ. Народот што, и да е навистина негов, би можел да најде пат до слободата, таков што со црвените молитви не украсува друг народ, други војници, нивните раце, рамената, мевовите и тиловите, и што на него не пушта некој свој глад да го начне, зашто гладот да се

начне некој друг народ како пиле, му е неиздржлив. Ама татко ми чекори, иако побргу, и тој својата растреперена рака би ја ставил на својот син, па макар заедно да одат во непознатото. Во некој крнтија автобус остана жена, во чад и безнадежност. Детето ѝ голтна џамлија, како за инат. На друг фронт загина стрико, висок, математичар. Нечиј стрико, „профа“, чиј живот, изгледа, има некој свој алгоритам. Куќата во која се криеме и самата е доволно скриена за човек да помисли дека пријателот баш на неа ќе налета по грешка. И тој страв, тоа е војната. Стравот да не те пронајде непријателот, случајно. Некој дедо пуши луле, тутунот го набива и притиска, како да ги враќа лошите соништа, долу, под.

Рингишпилите се прекриени, Боже, со церада, празни, чекаат мир, како да знаат дека мир можат само тие да чекаат, и како да знаат дека мирот може само да се чека, дека мирот не може и да се направи. Кафето додека врие, мириса и тој мирис секој го сеќава како почеток на нова надеж. Јаболката се црвени, им се пука, толку набрекнале, болно е да ги гледа човек како сакаат и тие некоја убавина во војната. Децата ги берат и ги јадат само за да се гаѓаат. За да ги фрлат кон друго дете, кон друго црвено срце.

Деновите постојат сега веќе смирено, како да не се основната грижа понеделниците или вторниките. За жал, само во војната деновите стануваат она што навистина се – светлост и мрак. Во мирот деновите се именувани, поделени, секому му е наменета некаква функција. Војната е убава поради тоа што деновите дури тогаш се само светлост и мрак, смена на тие две работи, и ништо повеќе од тоа. Мракот во војната, се разбира, е пострашен, ама мракот и ноќта во војната никогаш не се некое именувано утро, на пример, петок утро. Човекот само во војна, за жал, умее да не ги именува работите. Во мир човекот именува, дели, касапи, сече и преградува, мести, прави семејства, групи, после лови. Во војна човекот само може да ја проспе празнината на своето име. Дури во војна човекот сфаќа дека не се неговото име и тој, заедно, топтан, туку дека е тој сам, а дека е во војна поради своето име, дека државата лежи на неа, дека војната лежи на државите, дека војната не отстапува, дека е војна, војна меѓу некакви народи што не се ништо друго, туку татковци и синови, што не се ништо друго,

туку луѓе, ама на кои лежат имиња, лични, а всушност, ничии, имиња *Петар, Иван, Амир, Аида, Марин, Јован, Нермин*, а мајките и жените пречесто од војна дочекуваат да им се врати само името - празно, без човек, ничие.

Јас војната ја почувствував отстрана, откосо, таа војна што како на дете ми ставаше стаорец во соништата да ми цивка и да ми го изгризе сонот. Татко ми војната ја почувствува непосредно и остана после тоа само име, празно, ничие, како и јас што останав по војната празен и ничиј.

Превод: Ѓоко Здравески

Devedeset i druga danas

Viti nëntëdhjetëdy, sot
Деведесет и втора денес

Devedeset i druga danas

Sandra Cvitković

Trećeg u mjesecu svibnju ili maju, Otac je odlučio da se vraćamo. Mami su se zjenice raširile, nalikovale su zjenicama nakon prvog jointa koji sam smotala u dvorištu Bakine kuće. Sestra je od šoka ispustila zdjelu sa zobenim pahuljicama koja je proizvela oštar zvuk u dodiru sa prljavo-sivim pločama. Još od onog vremena svaki oštrij zvuk me podsjeća na pucanje.

Kad sam čula prvi pucanj '91., Otac me brzinom munje uhvatio za ruku i potrčao prema podrumu, mama i sestra su već bile dolje.

Sjećam se kako bi se Očeva brada krenula tresti iste sekunde kad bi se u daljini čuli tenkovi.

„Samo ako primijetim da bilo što kreće po zlu, nas četvero idemo pod šaht! Jedino nas tako mogu spasiti!“

U šaht ipak nismo morali, ali su zato Očeva rebra morala pod pendrek, jer se od straha, osim imena, nije mogao sjetiti ni datuma rođenja. Mama, Sestra i ja smo promatrale Oca kako muca, bez snage da bilo što kažemo, što zbog šoka, što zbog straha od ljudi koji do jučer nisu postojali.

Otac je dobio pendrekom po rebrima, a ja sam dobila upalu pluća. On i Majka su se složili da me majka odvede doktoru, računajući da žene neće tući.

I sad mislim da sam odrasla u onom trenutku kad sam uplašena ušla u gradski bus.

Sjele smo na prva slobodna mjesta koja smo ugledale. Osjetila sam pohotne poglede nemilosrdnih vojnika usmjerene k mojoj Mami, mokraću djevojčice koja se zbog straha pomokrila, strah u rukama starice koja je sjedila do mene. Iz vojničkih čizama koje su okaljale bijele djevojačke haljine, sa krvavog noža kojeg je netko bacio u kantu za otpatke, iz srušenih izloga robnih kuća. Svuda oko mene samo strah.

Kada smo stigle u bolnicu, Medicinska Sestra priđe k mojoj Mami i šapnu joj da će nam mahnuti rukom kad bude naš red da uđemo.

„Previše je ranjenika, gospodo! Previše ožalošćenih obitelji. Bojim se reakcije kada čuju vaše ime i prezime!“ rekla je Sestra, progutavši istu knedlu koju moji roditelji već godinama dijele prilikom obroka.

Kada smo stigle kući, Otac i mlađa Sestra su se već pakovali. Promatrala sam Sestru kako oblači svoju Bebu Čelu.

„Tako. Sad se nećeš prehladiti, gdje god da odemo...”

Sljedećeg jutra me probudilo kucanje na vrata. Mama je otvorila, a pomolile su se tri glave i nekoliko kovčega. Nitko nije rekao ništa. Dječak je došao do mene i Sestre i dao nam klikere.

Ja sam uzela modro-crveni, samo sam te tonove raspoznavala tih dana, a njemu sam poklonila papirnu novčanicu koju sam našla na ulici.

Koračali smo šutke do igrališta, ja uz Tatu, Sestra uz Mamu. Na igralištu nisu bili autobusi kao što je Mama obećala, nego prašnjavi kamioni koji su trebali primiti sve te sive poglede oko nas, uključujući i naše.

Dok smo čekali red da uđemo u kamion, jedan je vojnik strgnuo iz Sestrine ruke Bebu i bacio ju na zemlju.

Mama je podigla sestru iz straha da će se rasplakati i time razjariti vojnika. Šapnula joj je:

„Uskoro ćeš dobiti novu Bebu, a za Čelu se nemoj plašiti. Ima još djevojčica koje ovuda šetaju, jedna će ju ponijeti.”

Znam da ju nije utješila, ništa ju nije moglo utješiti. Čak i da je bilo tko od nas smogao snage i uzeo lutku sa poda, to više nije bila ona lutka koja se toliko spremala za put.

Prešli smo dug put tim kamionom, a jedino o čemu sam ja razmišljala bilo je da skinem devet pari gaćica koje sam na sebe navukla, jer mi je postajalo jako vruće. Bilo mi je žao ostaviti novi veš koji nam je Susjeda prošvercala iz Njemačke. Ona nije morala bježati, i plakala je jer mi jesmo.

Otac je rekao da ovaj put ponesemo samo najnužnije, jer prvo želi razgovarati sa ljudima koji žive tamo. Cijelim putem sam razmišljala kako se Otac i Mama sada osjećaju. Naviru li i njima prizori sa verande ili se sjećaju kako smo prije imali više Blagdana nego sada. Dok smo se približavali našoj kući osjećala sam se kao kad mi

je prvi put Otac kupio šećernu vatu od starca koji nije imao lijeve ruke, ali je imao najširi osmijeh koji sam ikad vidjela.

Malo me rastužilo kada sam vidjela tržne centre na mjestu gdje su nekad bile bare po kojima smo skakali i skupljali boce koje bismo kasnije odnijeli u tvornicu i za njih dobili voćni sok i poneki slatkiš. Sestra je uvijek dobila više od nas ostalih jer je bila najmanja, ali bismo mi stariji podijelili na jednake dijelove.

Kada smo stigli, svi osim mene su se trudili sakriti nelagodu koju su osjećali, ja sam se trudila sakriti strah od onog što tek treba uslijediti, od još jednog kucanja, od još jednog zvuka.

Vrata je otvorila žena koju sam odmah prepoznala. Bila je to ista ona Žena koja je prije nekoliko godina stajala gdje mi sada stojimo. Sa Mužem i Dječakom.

Kada smo ušli, jedino novo što sam primijetila bile su fotografije, ostalo je sve bilo isto.

Na zidu je visila fotografija Žene, Muža i Dječaka ispred kuće, ali ne naše, nego neke druge, lijepe, ali ne na način na koji je naša bila.

„To je bila naša kuća“, reče Žena nekim tonom koji je ganuo Oca, a izazvao neugodu u njezinom Mužu.

Sjeli smo jedni pokraj drugih, iako sam ja htjela leći Mami u krilo kao nekad, ili napraviti svijeću u fotelji.

Žena je nakratko otišla u drugu sobu, koja je nekad bila moja i Sestrina, i vratila se sa lutkom. Sa Sestrinom lutkom, u istoj odjeći u kojoj je krenula na put. Mama se tada rasplakala, a Žena joj je rekla da ju je našla tu istu večer kada smo mi otišli. Šetala je igralištem s Mužem, mučila ih je nesanica tu večer. Ponovno sam vidjela onaj Sestrin pogled koji nisam vidjela od onog dana kad su joj oteli lutku. Zagrlila je Ženu i zahvalila joj se, dok je rukavom prelazila preko podočnjaka.

U trenutku kada je zavladala tišina, Otac je uzeo novine sa stola na kojima je pisalo:

„Devedeset i druga danas.“

A onda je rekao: „Tako je i sa glazbom.“

Ako je glazba vesela, nije važno što je tekst tužan, ustat ćete plesat.

Ako je glazba polagana, plačljiva, nema tako vesele riječi zbog koje bi u vama nešto zaigralo.

„Nego, imate li gitaru?“ upita Otac Dječaka.

Dječak stidljivim smiješkom reče da imaju.

Viti nëntëdhjetedy, sot

Sandra Cvitković

Me datën tre të muajit maj, Babai vendosi të ktheheshim. Nënës iu zgjeruan bebëzat që u ngjasonin bebëzave të mia kur e bëra xhointin e parë në oborrin e shtëpisë së Gjyshe. Motra nga tronditja e lëshoi enën me flluska tërshëre e cila prodhoi tingull të ashpër në kontakt me pllakat ngjyrë hiri të përlyera. Që nga ajo kohë çdo tingull i ashpër m'i kujton gjuajtjet me armë.

Kur dëgjova gjuajtjen e parë në vitin '91, Babai me shpejtësi rrufeje më rrëmbeu për dore dhe vrapoi drejt bodrumit, mami dhe motra tashmë ishin poshtë.

Më kujtohet se si mjekrra e Babait fillonte të dridhej në çastin kur nga largësia dëgjoheshin tanket.

„Në momentin që shoh se diçka e keqe po ndodh, ne të katërt shkojmë nën pusët! Vetëm ashtu mund të na shpëtojnë!“

Nën pusët nuk u desh të shkonim, por se brinjët e Babait u desh t'i nënshtroheshin dajakut të policisë sepse, përveç emrit, nga frika nuk i kujtohej as data e lindjes. Mami, motra dhe unë e shikonim babanë se si murmuriste, pa pasur forcë të themi ndonjë gjë, pak nga tronditja e pak nga frika nga njerëzit të cilët deri dhe nuk ekzistonin.

Brinjët e babait hëngrën dajak ndërsa unë mora një pezmatim të mushkërive. Ai dhe nëna u pajtuan që nëna të më çonte te mjeku, duke llogaritur se gratë nuk i rrahin.

Dhe tani më duket se u rrita në çastin kur e ndruajtur hyra në autobusin e qytetit.

U ulëm në dy vendet e para të lira të cilat i gjerëm. Ndjeva shikime epshore të ushtarëve të pamëshirshëm të drejtuar nga Nëna ime, urinën e vogëlueshes e cila nga frika urinoi, frikën në duart e plakës e cila ishte ulur pranë meje. Nga çizmet ushtarake

të cilat i ndotën fustanet e bardha të vajzave, nga thika e përgjakur të cilën dikush e kishte hedhur në kosh për mbeturina, nga vitrinat e thyera të shtëpive të mallrave. Gjithkund rreth meje vetëm frikë.

Kur mbërritëm në spital, infermierja iu afrua Nënës sime dhe i pëshpëriti se do të na bëjë me dorë kur të na vijë radha që të hymë.

„Ka shumë të plagosur, zonjë! Shumë familje të trishtuara. Kam frikë nga reagimi kur ta dëgjojnë emrin dhe mbiemrin tuaj!“, tha infermierja, duke e përpirë një shuk buke, atë të cilin familja ime vite me radhë e ndan gjatë kohës së ushqimit.

Kur erdhëm në shtëpi, Babai dhe Motra më e vogël tashmë po paketoheshin. E shikoja Motrën teksa po e veshte Kukullën e saj Qeloshe.

„Ashtu. Tani nuk do të ftohesh, kudo që të shkojmë...“

Të nesërmen në mëngjes më zgjoi trokitja në derë. Mami e hapi, dhe u shfaqën tri koka dhe disa arkivole. Askush nuk tha asgjë. Djaloshi erdhi te unë dhe te Motra dhe na dha disa rruzuj.

Unë e mora të kaltër-kuqin, vetëm ato ngjyra i njihja ato ditë, ndërsa atij ia fala një monedhë prej letre të cilën e kisha gjetur në rrugë.

U nisëm në heshtje drejt fushës sportive, unë pranë Babit, Motra pranë Mami. Në fushë nuk kishte autobusë siç kishte premtuar Mami, por kamionë të pluhurosur të cilët po merrnin me vete gjithë ato shikime të zymta rreth nesh, duke përfshirë edhe shikimet tona.

Duke pritur në radhë që të hynim, një ushtar e rrëmbeu Kukullën nga dora e Motrës dhe e hodhi në tokë.

Nëna e ngriti motrën nga frika se do t’ia plaste vajit dhe ta tërbonte ushtarin. I pëshpëriti:

„Shumë shpejt do ta kesh Kukullën e re, e për Qeloshen mos u frikëso. Këndeypari shëtisin shumë vogëlushe, dhe ndonjëra do ta marrë me vete.“

E di se nuk e ngushëlloi, asgjë nuk mund ta ngushëllonte. Edhe po të kishte mbledhur forcë dikush prej nesh e ta merrte kukullën nga toka, ajo më nuk ishte kukulla e saj e cila po përgatitej që shumë për rrugë.

Bëmë rrugë të gjatë me kamion, dhe e vetmja gjë për të cilën mendoja ishte t’i hiqja të nëntë palë brekët të cilat i kisha veshur, sepse po bëhej shumë nxehtë. Më vinte keq t’i lija rrobat e reja të

cilat Fqinja e cila merrej me kontrabandë na i solli nga Gjermania. Asaj nuk iu desh të ikte, dhe qau për ne, pasi që ne ishim të detyruar.

Babai tha që kësaj radhe të merrnim vetëm gjërat më të domosdoshme, sepse së pari duhet të fliste me njerëzit që jetonin atje. Gjatë gjithë rrugës mendoja se si po ndiheshin në ato çaste Babi dhe Mami. A i shohin edhe ata dritaret nga veranda apo ju sillen ndërmend se si përpara kishim më shumë Festa se sa sot. Ndërsa po i afroheshim shtëpisë sonë u ndjeva si në çastin kur Babai ma bleu pambuk sheqerin nga plaku i cili nuk e kishte dorën e majtë, por kishte buzëqeshjen më të madhe që kisha parë ndonjëherë.

U pikëllova pak kur pashë qendra tregtare në vendin ku kishte pellgje në të cilët kërcenim dhe mblidhimin shishe të cilat më vonë i çonim në fabrikë dhe si këmbim merrnim lëngje frutash dhe ndonjë ëmbëlsirë. Motra gjithmonë fitonte më shumë se të tjerët sepse ishte më e vogla, por ne më të mëdhenjtë i ndanim të gjitha në pjesë të barabarta.

Kur mbërritëm, të gjithë përveç meje provuan ta fshehnin sikletin të cilin e ndjenin, ndërsa unë provoja ta fshehja frikën nga ajo që do të vinte, nga një trokitje e radhës, nga një tingull i radhës.

Derën e hapí gruaja të cilën e njoha menjëherë. Ajo ishte e njëjta Grua e cila para disa vjetësh qëndronte aty ku po qëndronim ne sot. Me Bashkëshortin dhe Djalín.

Kur hymë brenda, e vetmja risi të cilën e vërejta ishin fotografitë, pjesa tjetër nuk kishte ndryshuar fare.

Në mur ishte varur fotografia e Gruas, Bashkëshortit dhe Djalit përpara shtëpisë, por nuk ishte kjo shtëpia jonë, por një shtëpi tjetër, e bukur, por jo ashtu siç kishte qenë e jona.

„Kjo ishte shtëpia jonë“, tha Gruaja me një zë i cili e preku Babanë, dhe shkaktoi siklet te Bashkëshorti i saj.

U ulëm pranë njëri-tjetrit, megjithëse unë dëshiroja të ulesha në prehrin e Mamit si dikur, apo ta bëja qiririn në kolltuk.

Gruaja për një çast shkoi në dhomën tjetër, e cila dikur ishte e imja dhe e Motrës sime, dhe u kthye me një kukull. Me kukullën e motrës, në po ato rroba me të cilat ishte nisur për rrugë. Në atë moment Mami filloi të qante, ndërsa Gruaja i tha se e kishte gjetur po atë mbrëmje kur ne ishim larguar. Doli të shëtiste me Bashkëshortin në fushë të sportit, nuk mund të flinin atë atë mbrëmje. Përsëri e pashë atë shikim të Motrës sime të cilin nuk e kisha parë që nga ajo ditë kur ia kishin rrëmbyer kukullën. E

përqafoi Gruan dhe iu falënderua, derisa me mëngë po i fshinte qeskat poshtë syve.

Në çastin kur mbretëroi heshtja, Babai i mori gazetat nga tavolina në të cilat shkruante:

„Viti nëntëdhjetedy, sot.“

E pastaj tha: „Kështu është edhe me muzikën.

Nëse muzika është e hareshme, s’ka rëndësi nëse teksti është i trishtë, do të ngriteni të vallëzoni.

Nëse muzika është e ngadalshme, lotndjellëse, nuk ka fjalë të hareshme e cila do të bënte që diçka brenda jush të vallëzonte.

Po nejse, a keni kitarë?“, e pyeti Babai Djalën.

Djali me buzëqeshje të ndrojtur tha po.

Përkthim: Qerim Ondozi

Деведесет и втора денес

Сандра Цвитковиќ

На трети во месецот свибањ¹ или мај Тато одлучи да се вратиме. На Мама ѝ се раширија зениците, наликуваа на зениците по првиот џоинт кој го смотав во дворот на куќата на Баба. Сестра ми од шок ја испушти чинијата со овесни снегулки која произведе остар звук во допир со валканосивите плочки. Уште од она време секој поостар звук ме потсетува на пукање. Кога го слушнав првиот истрел во '91, Тато со брзина на молња ме фати за рака и потрча кон подрумот, Мама и Сестра ми веќе беа долу.

Се сеќавам како брадата на Тато почнуваше да се тресе истата секунда кога во далечина ќе се чуеја тенкови.

„Само ако видам дека нешто оди на лошо, ние четворица одиме под шахтата! Само така можат да нè спасат!“

Сепак не моравме да одиме во шахтата, но затоа ребрата на Тато мораа под пендрек, зашто од страв, освен на името, не можеше да се сети ни на датумот на раѓање. Мама, Сестра ми и јас го гледавме Тато како пелтечи, без сила да кажеме што било, што поради шок, што поради страв од луѓето кои до вчера не постоеја.

Тато доби пендрек по ребрата, а јас добив воспаление на белите дробови. Тој и Мама се согласија таа да ме одведе на доктор, сметајќи дека нема да ги тепаат жените.

И сега мислам дека пораснав во оној миг кога исплашена влегов во градскиот автобус.

Седнавме на првите слободни места кои ги видовме. Ги почувствував похотните погледи на немилосрдните војници

1 Свибањ – хрватски назив за месецот мај (заб. прев)

насочени кон Мама, мочката на девојчето кое се помоча од страв, стравот во рацете на старицата која седеше до мене. Од војничките чизми кои извалкале со кал бели девојчински фустани, од крвавиот нож кој некој го фрлил во корпата за отпадоци, од урнатите излози на стоконите куќи. Насакаде околу мене само страв.

Кога стигнавме во болницата, медицинската сестра ѝ пријде на Мама и ѝ шепна дека ќе ни мавнат со рака кога ќе ни дојде ред да влеземе.

„Има премногу ранети, госпоѓо! Премногу ожалостени семејства. Се плашам од реакцијата кога ќе го чујат вашето име и презиме!“, рече сестрата, проголтавајќи ја истата кнедла која моите родители веќе со години ја делат при оброкот.

Кога стигнавме дома, Тато и помалата Сестра веќе се пакуваа. Ја гледав Сестра ми како го облекува своето Бебе Ќелавко.

„Така. Сега нема да настинеш каде и да одиме...“

Следното утро ме разбуди тропане на вратата. Мама отвори, а се појавија три глави и неколку ковчежи. Никој не рече ништо. Момчето дојде до мене и Сестра ми и ни даде џамлии. Јас ја зедев модроцрвената, тие денови ги распознавав само тие тонови, а нему му ја подарив хартиената банкнота која ја најдов на улица.

Чекоревме молчејќи до игралиштето, јас до Тато, Сестра ми до Мама. На игралиштето немаше автобуси како што вети Мама, туку правливи камиони кои требаше да ги примат сите тие сиви погледи околу нас, вклучувајќи ги и нашите.

Додека чекавме на ред да влеземе во камионот, еден војник го истргна Бебето од рацете на Сестра ми и го фрли на земја. Мама ја крена Сестра ми од страв дека ќе се расплаче и со тоа ќе го налути војникот. Ѓ шепна: „Наскоро ќе добиеш ново Бебе, а немој да се плашиш за Ќелавко. Има уште девојчиња кои шетаат овде, некое ќе го земе.“

Знам дека не ја утеши, ништо не можеше да ја утеши. Дури и да можеше некој од нас да смогне сила и да ја земе куклата од подот, тоа веќе не беше онаа кукла која толку се спремаше за пат.

Поминавме долг пат со тој камион, а единственото за што размислував беше да ги соблечам деветте пара гаќи кои

ги навлеков на себе, зашто ми стануваше многу жешко. Ми беше жал да ја оставам новата облека која Сосетката ни ја прошверцува од Германија. Таа не мораше да бега и плачеше зашто ние бегавме.

Тато рече дека овој пат го носиме само најнужното, зашто прво сака да разговара со луѓето што живеат таму.

Цел пат размислував како Тато и Мама се чувствуваат сега. Им надоаѓаат ли глетки од верандата или се сеќаваат како порано имавме повеќе празници отколку сега. Додека се приближувавме до нашата куќа, се чувствував како кога Тато првпат ми купи шеќерна волна од старецот кој немаше лева рака, но ја имаше најшироката насмевка која некогаш сум ја видела.

Малку се натажив кога ги видов трговските центри на местото каде некогаш имаше бари по кои скокавме и собиравме шишиња, кои подоцна ги носевме во фабриката и за нив добивавме овошен сок и по некое слатко. Сестра ми секогаш добиваше повеќе од нас останатите зашто беше најмала, но ние постарите ги делевме на еднакви делови.

Кога стигнавме, сите освен мене се трудеа да ја скријат nelaгодноста која ја чувствуваа; јас се трудев да ја скријам стравот од она што допрва треба да уследи, од уште едно тропане, од уште еден звук. Вратата ја отвори жена која веднаш ја препознав. Тоа беше истата онаа Жена која пред неколку години стоеше каде што ние стоиме сега. Со Маж и Дете.

Кога влеговме, единственото ново што го забележав беа фотографиите, сè останато беше исто.

На сидот висеше фотографија од Жената, Мажот и Детето пред куќата, но не нашата, туку некоја друга, убава, но не на начин на кој беше нашата.

„Тоа беше нашата куќа“, рече Жената со тон кој го трогна Тато, а предизвика nelaгодност кај нејзиниот Маж.

Седевме едни покрај други, иако јас сакав да легнам во skutот на Мама како некогаш, или да направам свеќа во фотелјата.

Жената накратко отиде во другата соба, која некогаш беше моја и на Сестра ми и се врати со кукла. Со куклата на Сестра ми, во истата облека во која тргна на пат. Мама тогаш се расплака, а Жената ѝ рече дека ја нашла истата вечер кога си заминавме.

Шеташе по игралиштето со Мажот, ги мачеше несоница таа вечер. Повторно го видов оној поглед на Сестра ми кој не сум го видела од денот кога ѝ ја зедеа куклата. Ја прегрна Жената и ѝ се заблагодари, додека со ракавот поминуваше преку подочниците.

Во моментот кога завладеа тишина, Тато го зеде весникот од масата на која пишувахе:

„Деведесет и втора денес.“

А потоа рече: „Така е и со музиката. Ако музиката е весела, не е важно што текстот е тажен, ќе станете да играте. Ако музиката е бавна, плачлива, нема толку весели зборови поради кои нешто во вас би заиграло.“

„Туку, имате ли гитара?“, го праша Тато Детето.

Детето со срамежлива насмевка рече дека имаат.

Превод: Иван Шопов

Ibrahim

Ibrahimi

Ибрахим

Ibrahim

Damjan Krstanović

Što sve može predstavljati jedna mala, šarena, staklena kuglica? Ukras? Dar? Kliker? Ta pitanja vrzmaju mi se po glavi, dok kao putnik prolaznik prolazim ulicama Beograda. Gledam dva dječaka u sjeni kržljivog stabla, kako se veselo igraju klikera na prašnjoj zemlji parka. Očigledno su iz različitih kulturnih sredina, ali za to ih nije briga. Njihovi veseli pogledi i uzbuđeni glasovi bude u meni sjećanja, a jedan glasni „klik“ me vraća u vlastitu prošlost.

Bila je to deveta godina mog života, a '93. u Osijeku. Imao sam osjećaj kao da sam poput mačke iskoristio već nekoliko godina od tih devet. Sjedio sam na prašnjoj zemlji u sjeni javora, koji bješe okupan jarkim ljetnim suncem i igrao se klikera. Unatoč vrućini i sparini, mnogo ljudi bilo je vani. Poput kakvih guštera uživali su u sunčevim zrakama, a osmijeh se počeo vraćati na njihova lica.

Društenost mi nije bila jača strana, tako da sam se igrao sam sa sobom. Valjalo je iskoristiti zadnje dane prije škole za razbibrigu i zabavu. Ulična pravila igre klikera nisam ni poznao, već sam se igrao onako kako je meni odgovaralo. Male kuglice bih skupljao na jednu hrpicu, pa ih gađao velikom kuglicom ili bih ih poslagao u cik-cak formaciju i onda pokušavao čvrknuti jedan kroz tu šumu, bez da dodirne druge.

„Mogu se igrati s tobom?“

Pitanje me zateklo, kao plahu životinju. Nisam mislio da je itko pokraj mene, a još manje sam se nadao da netko želi igrati sa mnom. Pogled mi je otkrio dječaka malo tamnije puti, gotovo zlaćane, vjerojatno dobivene od ljetnog sunca. Na sebi je imao krpene patike, kratke hlačice, koje su nekada davno bile ljubičaste i jednako ispranu zelenu majicu. Lice mu bješe usko i veselo, a kosa poput one kakvu sva djeca crtaju na čiča gliše.

„Može.“

„Kako igraš, jel' na rošu?“ upita me sretno, dok je sjedao na zemlju pokraj mene.

„Ne znam.“

„Nema veze, pokazat ću ti.“

Nije me ismijavao što ne znam pravila, već mi je pokazao kako i što treba napraviti, kao kad veliki pas uči malog njuškati. Nacrtali smo polje, izbušili rupu u zemlji i proveli sate gađajući jednu kuglicu s drugom. Kako ja nisam mogao pogoditi gotovo ništa, pokazao mi je kako da držim kliker, i koji način on koristi da bude precizniji. Bio sam strašno ljubomoran tad na njega, što mu to tako dobro ide. Godinama poslije ću shvatiti da je to bila zavist, a ne ljubomora.

Kako se naglo pojavio, tako je iznenada objavio da mora ići. Poklonio sam mu jedan kliker, koji mi je bio najmanje drag. Bio sam siguran da se ni njemu neće sviđati, ali njegove svijetlo zelene oči radosno su zasjale. Istog časa mi je baš taj, najružniji kliker postao najdraži i htio sam ga natrag, ali ga ipak nisam tražio.

„Hvala“, reče mi s osmjehom od uha do uha, a zatim potrči kući.

Tog ljeta nisam ga više vidio.

„Dean je pobjegao u Srbiju, gdje i pripada“, objavila je zadovoljno naša učiteljica prgavog pogleda i prćastog nosa na prvi dan škole. Pri tom je prezirno gledala u mene i mog prijatelja Josipa. Jedinu dvojicu koja nisu išla na vjeronauk. Kako bi upotpunila svoje zadovoljstvo, pričala nam je priču o tome kako su Hrvati na ovim prostorima od stoljeća sedmog. A onda, dogodilo se čudo. Ili bolje rečeno život, koji se voli poigrati s čovjekom. Ovaj put sudbina se poigrala s našom učiteljicom, kada je ravnatelj drugi školski sat doveo novog učenika u razred. Učenika, kojeg sam jedino ja poznavao i zbog toga ispao glavni tog dana u školi. Bio je to Ibrahim iz okolice Doboja. Dječak s klikeranja.

Zbog svoje vesele naravi i tendencije da lupi i ostane živ, postao je omiljen gotovo svima, u roku „odmah“, što je mene iznenadilo. Očekivao sam da će ga obilježiti kao da je on „njihov“, a ne naš, zbog onoga što je učiteljica pričala ranije. Tek poslije ću shvatiti da djeca djeluju po principu majmun vidi, majmun radi. Iz toga razloga, ne treba im suditi, jer se ona silom trude svojim malim glavama procijeniti što je dobro, a što krivo. A kada moralna vertikala, poput naše učiteljice, zadovoljno obznani svoje mišljenje, što drugo mogu te male glave, nego složiti se.

Ibro mi je kratkim postupkom postao najbolji prijatelj, a kako se prezivao Mujanović, ponekad sam ga zvao i Mujo. Kako je spadao među muslimane, ni on nije išao na vjeronauk, ali je volio zafrkavati njihovog učitelja, tako što bi sjeo ispred vrata učionice i glasno tulio: „Ja bi iš'o na vjeronauk.“ Kada bi ovaj otvorio vrata, Ibro bi se stao klanjati, što je izazivalo salve smijeha s obje strane vrata. Upravo zbog takvih stvari bio je svima simpatičan, ali rijetko tko se s njim družio i izvan škole osim mene. Školska godina proletjela je u treptaju oka, a kada su počeli praznici Ibro i ja smo se našli pod istim onim javorom.

„Jebote, Mujo, okupaj se“, bezobrazno je to izgovorio jedan od dječaka s kojim smo se igrali klikera, gledajući u njegov golemi biljeg na vratu.

„Budalo, to mu je od rođenja, i ne zovi ga Mujo“, uzvratim hlabro.

„Ti možeš, a ja ne, ha? Dvolični Srbine!“

Poslije toga, situacija je eskalirala. Počeli smo se naguravati i u vrlo kratkom periodu svi završili valjajući se po prašnjoj zemlji. Zbog prašine u očima, sigurno ničeg drugog, svi smo pobjegli u nekom svom smjeru.

„Moram u kuhinju po ručak“, objavi Ibro, nakon što smo se umili u nečijem dvorištu u koje smo pobjegli nakon tuče.

Mislio sam kako je vrijeme za rastanak i skoro sam se okrenuo da i ja krenem svojoj kući, kada je dodao: „Hoćeš sa mnom? Danas je petak, možda bude i kolača.“

„Može“, uzvratim bez razmišljanja.

Uzbuđeno smo protrčali kroz nekoliko ulica i zadihani stigli do pučke kuhinje. Ibro je ušao unutra sa svojim kartončićem za hranu, a ja sam ga pričekao ispred. Nakon par minuta veselo je izašao van i odmah stao kopati po kesi s hranom.

„Da vidimo jel' ima kolača.“

Unutra je bio topli obrok za tri osobe, unutar spojenih metalnih lončića. U jednom je bila hladna mutna juha, u drugom nekakvi krumpiri, koji su izgledali kao da ih je već netko žvakao, a u trećem tri bečke šnicle, čiji se poh raspadao od vlage. U posebnoj vrećici sa strane bila je kupus salata i tri jabuke, od kojih je jedna bila natrula. Ništa od svega toga nije mirisalo primamljivo.

„Nema kolača“, objavi Ibro tužno, nakon što je detaljno pregledao sadržaj vrećice.

„Nema veze, ionako nisam gladan“, uzvratim suzdržano. Na-
dao sam se da neće primijetiti da sam i ja razočaran zbog nestašice
kolača.

Dok smo hodali kućama, ponovno smo naletjeli na Ivana. Bio
je na suprotnoj strani ulice u nekom društvu, gdje su ga gledali s
oduševljenjem.

„Hej, pederi! Vratite se odakle ste došli“, povikao je prema
nama i bacio kamen.

Nas dvojica nismo previše razmišljali ovaj put, već smo ubrza-
li korak prema kući. Nismo htjeli trčati, jer bi to pokazalo da se
bojimo.

„I okupaj se, Smradac!“ čulo se iz daljine.

Sljedećih par ulica nismo prozborili ni riječi, a Ibrahim je tužno
gledao u pod.

„Što je?“

„Znaš. Nije mi ovo od rođenja“, kaže tužno, dok je rukom poka-
zivao prema mrlji na vratu.

Nisam znao što bih rekao, jer nikada nisam vidio Ibrahima tako
tužnog. Znao sam samo da mrzim tog balavog Ivana. Godinama
poslije naučit ću da mržnja rađa samo mržnju i da ne treba mrziti
čak niti one, koji ne vole nas zbog toga što smo drugačiji.

„Možda sam stvarno prljav“, doda on, nakon nekog vremena i
dalje pokunjeno.

„Ma ne budali, ti si super.“

Taj događaj zbližio nas je još i više. Vruće ljetne dane provodili
smo u raznim igrama, na kupanju, pecanju, „ratovanju“ vodenim
balonima s Ivanom i njegovom bandom. Kada je situacija bila
najbolja i činilo se da smo postali nerazdvojni, dogodio se život.
Posvadili smo se u sjeni javora oko jedne staklene kuglice. Oko
dječje gluposti. Ibrahim je tužno bacio kliker na zemlju i otišao kući.
Znao sam odmah da sam ja kriv, ali nisam imao snage priznati mu
to.

Sljedećeg dana otišao sam na vikendicu s obitelji. Tamo sam
se zadržao sve do početka nove školske godine. Dok sam hodao
prema školi, razmišljao sam o Ibri. Odlučio sam ispričati mu se
čim ga vidim, ali nisam ga više vidio. Kako je došao u moj život,
tako je iz njega i otišao. U sjeni starog javora, okupanog jakim
ljetnim suncem, poput kakvog kometa, koji prolazi pokraj Zemlje
u intervalu od nekoliko stoljeća. Putovi života tako se neočekivano

spoje i onda opet raspletu, kao vezice na cipelama. I koliko god smo proveli vremena zajedno, opet nisam ispao ništa bolji od onih koji su nas progonili. Jedino što je ostalo jest sjećanje na vrijeme koje smo proveli zajedno i jedan zeleni kliker. Mala staklena kuglica na koju pada sjena ljudskog oblika. A ja stojim zamišljeno na užarenoj zemlji i pitam što sve može predstavljati. Prijateljstvo? Ljubav?

„Čiko!“ glas nedaleko mene trgnuo me iz stanja ukipljenosti. Pripada malenom plavom dječaku. Drugi dječak, tamnije puti i kudrave kose stoji blizu mene s ispruženom rukom. Ima oči boje staklene kuglice.

„Možete dodati kliker?“

Sa smiješkom im dobacujem kuglicu, a njih dvojica zadovoljno trče na svoje staro mjesto u sjeni drveta.

Što sve može predstavljati jedan kliker?

Ponekad i cijeli svijet.

Çka mund të përfaqësojë një toptë i vogël, shumëngjyrësh, i qelqtë? Dekor? Dhuratë? Rruzull? Këto pyetje më sillen në mendje derisa si udhëtar kalimtar sillem rrugëve të Beogradit. Shoh dy fëmijë nën hijen e një peme shkurtabiqe ndërsa luajnë me plot gëzim me rruzuj mbi sipërfaqen e pluhurosur të parkut. Duket qartë se vijnë nga rrethet e ndryshme kulturore, por s'mërziten ata për këtë punë. Shikimet e tyre të hareshme dhe zërat plot ngazëllim mua më ngjallin kujtime, ndërsa një „klik“ i zëshëm më kthen në të kaluarën time.

Ishte viti i nëntë i jetës sime, ndërsa i '93 në Osijek. Kisha ndjesinë sikur t'i kisha shfrytëzuar disa nga ato vite si macet. Rrija mbi sipërfaqen e pluhurosur nën hijen e drurit të panjës, i cili ishte mbërthyer nga dielli përcëllitës veror dhe luaja me rruzuj. Përkundër nxehtësisë dhe lagështisë, jashtë kishte shumë njerëz. Kënaqeshin me rrezet e diellit si të ishin hardhuca, ndërsa buzëqeshja sa vinte e u kthehej në fytirë.

Nuk isha aq i shoqërueshëm, andaj luaja me vetveten. Ditët e fundit të shkollës duheshin shfrytëzuar për kënaqësi dhe kalim kohe. Rregullat e lojës me rruzuj nuk i dija, por luaja ashtu si më shkonte mua për shtati. Topythat e vegjël i mblidhja në një grumbull, pastaj i qëlloja me rruzullin më të madh apo i rreshtoja në formacionin zig-zag dhe pastaj provoja ta fusja njërin prej tyre në mes të asaj kaçubeje, pa i prekur të tjerët.

„A mund të luaj me ty?“

Pyetja më zuri si kafshën e druajtur. Nuk ma mori mendja se e kisha dikë pranë, e aq më pak se dikush dëshironte të lozte me mua. Vështrimi ma zbuloi një djalosh zeshkan, gati ngjyrë floriri, mbase ishte bërë ashtu nga dielli veror. Në këmbë kishte atlete

nga pëlhura, pantollona të shkurtra të cilat dikur kishin qenë ngjyrë vjollce, dhe një bluzë të gjelbër poashtu të stërlarë. Fytyrën e kishte të ngushtë dhe të hareshme, ndërsa flokët ashtu siç i vizatojnë gjithë fëmijët.

„Po.“

„Si luan ti, me gropë?“, më pyeti hareshëm, teksa u ul pranë meje në tokë.

„S’e di.“

„S’prish punë, të tregoj unë.“

Nuk më përqeshi që nuk i dija rregullat, por më tregoi se çfarë duhet të bëja, ashtu siç e mëson qeni i madh të voglin se si duhet nuhatur. E vizatuam fushën, e hapëm një gropë në tokë, dhe kaluam orë të tëra duke e goditur njërin rruzull me tjetrin. Meqë unë nuk ia dola të qëlloja gati asnjëherë, ai më mësoi si ta mbaja rruzullin, dhe çfarë metode përdor ai për të qenë më saktë. Në atë kohë isha tmerrësisht xheloz në të, se loja po i ecte aq mirë. Pas shumë vjetësh do ta kuptoja se kjo ishte zili e jo xhelozia.

Njëjtë siç u paraqit papritur ashtu edhe më tregoi përnjëherë se duhej të shkonte. Ia fala një rruzull, i cili më pëlqente më së paku. Isha i sigurt se edhe atij nuk do t’i pëlqente, por sytë e tij të gjelbër shndritën plot gëzim. Në atë çast ai rruzulli më i shëmtuar m’u bë më afër zemrës dhe doja ta ktheja prapë, por nuk ia kërkova.

„T’falemnderit“, më tha me një buzëqeshje shumë të madhe dhe pastaj vrapoi për në shtëpi.

Atë verë nuk e pashë më.

„Deani ka ikur në Serbi, atje ku e ka vendin“, deklaroi me kënaqësi mësuesja jonë me shikim idhnak dhe hundë të shtypur në ditën e parë të shkollës. Kur e tha këtë shikimin e drejtoi tek unë dhe shoku im Josipi. Ne ishim të vetmit që nuk shkonim në lëndën e edukimit fetar. Për ta mbushur kupën e kënaqësisë, na e tregonte rrëfimin se si kroatët në këto troje ishin që nga shekulli i shtatë. Dhe pastaj ndodhi mrekullia. Apo, të themi më mirë, ndodhi jeta e cila ka qejf të luajë me njeriun. Kësaj radhe fati luajti me mësuesen tonë, kur drejtori e solli një nxënës të ri që në orën e dytë të mësimi. Nxënësin të cilin veç unë e njihja dhe për këtë arsye u bëra kryesori atë ditë në shkollë. Ai ishte Ibrahim nga rrethi i Dobojit. Djaloshi nga loja me rruzuj.

Për shkak të karakterit të tij të hareshëm dhe prirjes së tij për të bërë sherre dhe të mbijetonte, gati të gjithëve u pëlqeu sa hap

e mbyll sytë, e kjo më habiti. Kujtova se do ta damkosnin si „i tyre“ dhe jo yni, për shkak të asaj që mësuesja kishte thënë më herët. Më vonë do ta kuptoja se fëmijët bëjnë dallime sipas parimit majmuni sheh, majmuni bën. Për këtë arsye ata nuk bën të gjykojnë sepse përpiqen me gjithë forcën e kokave të tyre të vogla të vlerësojnë se ç'është e mirë dhe ç'është e keqe. E kur vertikalia morale, sikur puna e mësueses sonë, me kënaqësi e bën të ditur mendimin e vet, ç'mund të bëjnë kokat e vogla pos të pajtohen.

Ibro u bë shoku im më i mirë pa e zgjatur shumë, e meqë mbiemrin e kishte Mujanoviq, ndonjëherë e thërrisja edhe Mujo. Pasi ishte mysliman, as ai nuk shkonte në edukim fetar, por i përlqente të bënte shaka me mësuesin e tyre, ashtu që ulej përpara derës së klasës dhe vajtonte me zë: „Unë dua të vijoj edukimin fetar.“ Kur mësuesi e hapte derën, Ibro fillonte të falej, që shkaktonte të qeshura të mëdha nga të dyja anët. Mu për shkak të këtyre gjërave të gjithë kishin simpati ndaj tij, por përpos meje ai rrallë shoqërohej me ndonjërin prej tyre jashtë shkollës. Viti shkollor kaloi shumë shpejt, dhe kur filluan pushimet Ibro dhe unë u gjetëm nën atë dru të njëjtë panje.

„Të marrtë dreqi, Mujo, lahu“, i tha pa pikë turpi njëri prej fëmijëve më të cilët luanim me rruzuj, duke ia shikuar njollën e madhe në qafë.

„Budalla, atë e ka nga lindja, dhe mos i thuaj Mujo“, ia ktheva me guxim.

„Ti mundesh e unë jo, a? Serb dyftytyrësh!“

Pas kësaj, situata u përkeqësuar edhe më shumë. Filluam t'i gjuanim fjalë njëri-tjetrit dhe nuk kaloi shumë kohë dhe të gjithë përfunduam duke u rrokullisur mbi sipërfaqen e pluhurosur. Për shkak të pluhurit në sy, dhe sigurisht pa ndonjë arsye tjetër, të gjithë ikëm në drejtime të ndryshme.

„Duhet të shkoj në kuzhinë për drekë“, tregoi Ibro, pasi i lamë fytyrat në oborin e dikuajt ku përfunduam pasi ikëm nga përlshja.

Më shkoi mendja se kishte ardhur koha për lamtumirë dhe gati u ktheva të nisesha për në shtëpi, kur shtoi: „Do t'vish me mua? Sot është e premte, ndoshta ka ëmbëlsira.“

„Po“, ia ktheva pa menduar dy herë.

Vrapuam të ngazëlluar nëpër disa rrugë dhe gati pa frymë arritëm te kuzhina popullore. Ibro hyri brenda me kartonin e tij për

ushqim, ndërsa unë e prita jashtë. Pas disa minutash doli me hare dhe menjëherë i futi duart në qesen me ushqim.

„Të shohim nëse ka ëmbëlsira.“

Brenda kishte ushqim të ngrohtë për tre persona, nëpër tenxhere të metalta. Në njërën ishte çorba e ftohtë, në tjetrën patate të cilat dukeshin sikur t'i kishte përtypur dikush paraprakisht, ndërsa në të tretën tri bërçolla vjeneze me koren e shpërbërë nga lagështia. Në një thes të ndarë ishte sallata me lakra dhe tri mollë, nga të cilat njëra ishte e krimbur. Asgjë nga këto nuk ishte tërheqëse.

„Nuk ka ëmbëlsira“, tha Ibro i trishtuar, pasi e kontrolloi mirë e mirë përmbajtjen e qeses.

„Nuk prish punë, edhe ashtu nuk jam i uritur“, ia ktheva i përmbajtur. Shpresoja se nuk do ta vërente se edhe unë isha i dëshpëruar për shkak të mungesës së ëmbëlsirave.

Duke u kthyer në shtëpi, prapë u ndeshëm me Ivanin. Ai ishte në anën e kundërt të rrugës me shoqëri, e cila e shikonte me adhurim.

„Hej, pederë! Kthehuni nga keni ardhur“, na u drejtua dhe na gjuajti me gur.

Kësaj radhe nuk e vramë shumë mendjen, por e shpejtuam hapin drejt shtëpisë. Nuk vrapuam, se kështu do të tregonim se kishim frikë.

„Dhe lahu, Fëlliqësirë!“, u dëgjua nga largësia.

I kaluam edhe dy rrugë pa e thënë asnjë fjalë, ndërsa Ibrahim shikonte tokën me trishtim.

„Çfarë ke?“

„Eh. Këtë nuk e kam nga lindja“, thotë me trishtim, ndërsa me dorë tregon njollën në qafë.

Mbeta pa fjalë, sepse kurrë nuk e kisha parë Ibrahimin ashtu të trishtuar. Vetëm isha i sigurt se e urreja atë Ivanin e poshtë. Vite më vonë e kuptova se urrejtja prodhon vetëm urrejtje dhe se nuk duhet urryer as ata që nuk na duan për shkak se jemi më ndryshe.

„Ndoshta vërtet jam i ndotur“, shtoi ai, pas një kohë dhe po me atë trishtim.

„Mos ia fut, ti je për mrekulli.“

Ajo ngjarje na afroi edhe më shumë. Ditët e ngrohta të verës i kaluam me lojëra të ndryshme, me not, peshkim, „luftime“ me balona të ujit me Ivanin dhe grupin e tij. Kur situata u bë sa s'kishte më mirë dhe dukej se u bëmë të pandashëm, ndodhi ajo

çfarë ndodh në jetë. U grindëm nën hijen e drurit të panjës për një topt h të qelqtë. Për një budallallëk fëmijëror. Ibrahim i me trishtim e hodhi rruzullin përtokë dhe shkoi në shtëpi. Menjëherë e kuptova që unë isha fajtor, por nuk kisha fuqi ta pranoja.

Të nesërmen shkova me familjen në vilën e pushimeve. Atje mbeta deri në fillimin e vitit të ri shkollor. Rugës për në shkollë, mendoja për Ibron. Vendosa t'i tregoja krejt sapo që ta takoj, por nuk e pashë më. Siç erdhi në jetën time, ashtu edhe u largua. Nën hijen e drurit të vjetër të panjës, të mbërthyer nga dielli përcëllitës veror si një kometë e cila kalon pranë tokës në një interval prej disa shekujsh. Rugët e jetës piquen ashtu papritur dhe pastaj përsëri shpërbëhen, si lidhëset e këpucëve. Dhe pavarësisht se sa kohë kishim kaluar bashkë, unë nuk u tregova hiç më i mirë se ata të cilët na përndiqnin. E vetmja gjë që mbeti është kujtimi për kohën e kaluar bashkë dhe një rruzull i gjelbërt. Një topt h i vogël i qelqtë mbi të cilin bie hija e formës njerëzore. Ndërsa unë rri mendueshëm mbi sipërfaqen e zjarrtë dhe e pyes veten se çfarë mund të nënkuptojë kjo. Miqësinë? Dashurinë?

„Xhaxhi!“, një zë afër meje më zgjoi nga kllapia. Është i djalosht i vogël bjond. Djaloshi tjetër, zeshkan me kaçurrela, qëndron parpara meje me dorën e zgjatur. Sytë i ka ngjyrë topt h të qelqtë.

„A mund të ma jepni rruzullin?“

Me buzëqeshje ua dhashë rruzullin, ndërsa ata me plot gëzim u kthyen nën hijen e drurit.

Çka mund të përfaqësojë një rruzull?

Ndonjëherë gjithë botën.

Përkthim: Qerim Ondozi

Ибрахим

Дамјан Крстановиќ

Што сè може да претставува едно мало шарено стаклено топче? Украс? Дар? Џамлија? Тие прашања ми се мотаат низ глава додека како патник-намерник поминувам низ улиците на Белград. Гледам две момчиња во сенката на закржлавеното стебло како весело играат џамлии на правливата земја во паркот. Очигледно се од различни културни средини, ама гајле им е за тоа. Нивните весели погледи и возбудените гласови будат во мене сеќавања, а едно гласно „клик“ ме враќа во сопственото минато.

Беше тоа деветтата година од мојот живот, а 93-та во Осиек. Имав чувство дека како мачка веќе имав искористено неколку години од тие девет. Седев на правливата земја во сенката на јаворот, кој беше искапен од јаркото летно сонце и игрив џамлии. И покрај жештината и омарнината, многу луѓе беа надвор. Како некакви гуштери уживаа во сончевите зраци, а насмевката почна да се враќа на нивните лица.

Друштвеноста не ми беше силна страна, така што си игрив сам со себе. Вредеше да се искористат последните денови пред училиште за денгубење и забава. Уличните правила на играње џамлии не ги ни познавав, туку си игрив онака како што мене ми одговараше. Малите топчиња ќе ги соберева на купче, ги гаѓав со големото топче или ќе ги наредев во цик-цак формација и потоа се обидував да свекнам една низ таа шума, без да ги пипне другите.

„Може ли да си играм со тебе?“ Прашањето ме фати неподготвен, како исплашено животно. Не мислев дека има некој покрај мене, а уште помалку се надевав дека некој сака да си игра со мене. Погледот ми откри момче со малку потемен

тен, речиси златест, веројатно добиен од летното сонце. На себе имаше крпени патики, кратки гаќички кои некогаш одамна биле виолетови, и испрана зелена маица. Лицето му беше тесно и весело, а косата како онаа што сите деца ја цртаат на чичко Глиша.

„Може.“

„Како играш, на шлајка?“¹, ме праша среќно додека седнуваше на земја крај мене.

„Не знам.“

„Нема врска, ќе ти покажам.“ Не ме исмеваше што не ги знам правилата, туку ми покажа како и што треба да се направи, како големото куче што го учи малото да душка. Нацртавме поле, направивме дупка во земјата и поминавме часови гаѓајќи една џамлија со друга. Бидејќи јас не можев да погодам речиси ништо, ми покажа како да ја држам џамлијата и кој начин тој го користи за да биде попрецизен. Бев страшно љубоморен на него тогаш што толку добро му оди. Години подоцна ќе сфатам дека тоа било завист, а не љубомора.

Како што се појави нагло, така изненадно објави дека мора да си оди. Му подарив една џамлија што ми беше најмалку драга. Бев сигурен дека ни нему нема да му се допаѓа, ама неговите светлозелени очи радосно засветкаа. Истиот миг баш таа, најгрдата џамлија, ми стана најдрага и си ја посакав назад, ама сепак не ја побарав.

„Фала“, ми рече со насмевка од уво до уво, а потоа потрча дома.

Тоа лето веќе не го видов.

„Деан побегна во Србија, каде што и припаѓа“, објави задоволно нашата учителка со прав поглед и чпртав нос на првиот училиштен ден. Притоа со презир гледаше во мене и во мојот пријател Јосип. Единствените двајца што не одеа на веронаука. За да го потполни своето задоволство, ни раскажуваше приказна за тоа како Хрватите на овие простори се од седмиот век. И тогаш се случи чудо. Или, подобро кажано, живот кој сака да си поигра со човекот. Овојпат судбината

1 Дупче во земјата што треба да се погоди со џамлијата. Играњето на шлајка е еден од начините на играње џамлии: за да се победи противникот, треба да му се погоди џамлијата и да се погоди шлајката (заб. на прев.)

си поигра со нашата учителка кога директорот на другиот училиштен час доведе нов ученик во одделението. Ученик што само јас го познавав и поради тоа испаднав главен тој ден. Беше тоа Ибрахим од околината на Добој. Момчето со џамлиите.

Поради својот весел табиет и тенденцијата да тресне и да остане жив, им стана омилен речиси на сите, во рок од „одма“, што мене ме изненади. Очекував дека ќе го обележат како да е „нивни“, а не наш, поради она што учителката порано го зборуваше. Дури потоа ќе сфатам дека децата дејствуваат по принципот мајмунот гледа, мајмунот прави. Од таа причина не треба да им се суди, зашто тие насила се трудат со своите мали глави да проценат што е добро, а што криво. А кога моралната вертикала, како кај нашата учителка, задоволно го обзнанува своето мислење, што друго можат тие мали глави освен да се согласат.

Ибро по кратка постапка ми стана најдобар пријател, а бидејќи се презиваше Мујановиќ, понекогаш го викав и Мујо. Бидејќи спаѓаше меѓу муслиманите, ни тој не одеше на веронаука, ама си сакаше да го зафркава нивниот учител, така што ќе седнеше пред вратата од училиницата и гласно ќе се провикнеше: „Ја би идел на веронаука.“ Кога овој ќе ја отвореше вратата, Ибро ќе почнеше да се клања, што предизвикуваше салви на смеење од двете страни на вратата. Токму поради ваквите работи на сите им беше симпатичен, ама ретко кој се дружеше со него надвор од училиште освен мене.

Учебната година пролета дур да трепнеш, а кога почнаа празниците Ибро и јас се најдовме под истиот оној јавор.

„Да ти ебам, Мујо, избањај се“, безобразно го изговори тоа едно од момчињата со кои игравме џамлии, гледајќи во неговиот голем белег на вратот.

„Будало, тоа му е од раѓање, и не го викај Мујо“, возвраќам храбро.

„Ти можеш, а јас не, ха? Дволичен Србине!“

По тоа, ситуацијата ескалираше. Почнавме да се туркаме и за многу кратко време завршивме валкајќи се по правливата земја. Поради правот во очи, сигурно поради ништо друго, сите побегнавме во некој свој правец.

„Морам во кујната по ручек“, објави Ибро, откако се измивме во нечиј двор во кој побегнавме по тепачката.

Мислев како е време за разделба и речиси се свртев и јас да си тргнам дома, кога додаде: „Сакаш со мене? Денес е петок, може ќе има и колачи.“

„Може“, возвраќам без размислување.

Возбудено протрчавме низ неколку улици и задишани стигнавме до народната кујна. Ибро влезе внатре со своето картонче за храна, а јас го пречекав пред врата. По неколку минути весело излезе надвор и веднаш почна да буричка по кесата со храна.

„Да видиме дали има колачи.“

Внатре имаше топол оброк за тројца, во три споени метални лончиња. Во едното имаше студена матна супа, во другото некакви компири, кои изгледаа како некој веќе да ги џвакал, а во третото три „бечки“ шницли, чија презла се распаѓаше од влага. Во посебна вреќичка отстрана имаше зелка - салата и три јаболка, од кои едното беше загниено. Ништо од сето тоа не мирисаше примамливо.

„Нема колачи“, тажно објави Ибро, откако детално ја прегледа содржината на вреќичката.

„Нема врска, секако не сум гладен“, возвраќам воздржано. Се надевам дека нема да забележи дека и јас сум разочаран поради недостигот од колачиња.

Додека си одевме дома, повторно налетаваме на Иван. Беше на спротивната страна од улицата во некое друштво, каде што го гледаа со воодушевување.

„Еј, педери! Вратете се од каде што сте дошле“, викна кон нас и фрли камен.

Ние двајцата овојпат не размислувавме премногу, туку го забравме чекорот кон дома. Не сакавме да трчаме, зашто тоа ќе покажеше дека се плашиме.

„И избеај се, смрдливец!“ , се чу оддалеку.

Следните неколку улици не проговоривме ни збор, а Ибрахим тажно гледаше во земја.

„Што е?“

„Знаеш. Не ми е од раѓање ова“, вели тажно, додека со раката покажуваше кон дамката на вратот.

Не знаев што да речам, зашто никогаш го немав видено Ибрахим толку тажен. Знаев само дека го мразам тој мрсулав Иван. Години подоцна ќе научам дека омразата раѓа само

омраза и дека не треба да се мразат дури ни оние што не нѐ љубат нас поради тоа што сме различни.

„Можеби стварно сум валкан“, додаде тој по некое време, и натаму скршено.

„Ма, не будалеј, ти си супер.“

Таа случка нѐ зближи уште повеќе. Жешките летни денови ги поминувавме во разни игри, на капење, ловење риба, „војување“ со водени балони со Иван и неговата банда. Кога ситуацијата беше најдобра и се чинеше дека станавме неразделни, се случи животот. Се скаравме во сенката на јаворот за една стаклена џамлија. За детски глупости. Ибрахим тажно ја фрли џамлијата на земја и си отиде дома. Знаев веднаш дека сум јас крив, ама немав сила да му го признаам тоа.

Следниот ден отидов на викендичка со семејството. Таму се задржав сѐ до почетокот на новата учебна година. Додека одев кон училиштето, размислував за Ибро. Одлучив да му се извинам штом го видам, ама веќе не го видов. Како што дојде во мојот живот, така и си отиде од него. Во сенката на стариот јавор, искапен од јакото летно сонце, како некаква комета, која поминува покрај Земјата во интервал од неколку столетија. Животните патишта така неочекувано се спојуваат и потоа повторно се расплетуваат, како врвките на чевлите. И колку и да бевме заедно, пак не излегов ништо подобар од оние што нѐ прогонуваа. Единствено што остана е сеќавањето на времето што го поминувавме заедно и една зелена џамлија. Малото стаклено топче на кое паѓа сенка со човечки облик. А јас стојам замислено над зажарената земја и се прашувам што сѐ може да претставува. Пријателство? Љубов?

„Чичко!“, глас недалеку од мене ме тргна од вкочанетоста. Му припаѓа на малечко русокосо момче. Друго момче, со потемен тен и кадрава коса стои близу до мене со подадена рака. Има очи со боја на стаклено топче.

„Може да ми ја подадете џамлијата?“

Со насмевка им го подавам топчето, а тие двајцата задоволно трчаат на своето старо место во сенката на дрвото.

Што сѐ може да претставува една џамлија?

Понекогаш и цел свет.

Превод: Ѓоко Здравески

Да си кажеме
што одамна
не сме си кажале

T'ia themi njëri-tjetrit atë që moti s'ia kemi thënë

Recimo si što odavno nismo si rekli

Да си кажеме што одамна не сме си кажале

Сузана Ѓорѓиевска

Волкот ги крена очите пругоре. Во нив уште живееше трепетот на неколкуте свезди овдеонде расфрлани по сводот, кога со песјаците се нафрли на шепата фатена во примка. Бликна крв по снегот по кој лазеше здивот на декемвриската квечерина и расплете тенки нитки пареа над белата долама таму кај што црвеното го ништеше белото, топлото - студеното. Тие, уште стаписани од крволочниот поглед кој небаре кама утроба им чепна, стоеја закопани во снегот побледи од месечината и го гледаа како ослободен и крвјосан се губи меѓу стеблата, како стража истопорени пред нив. Занемени, како еден ги спуштија пушките и како еден го фрлија по опашката која потскокнуваше како бајрак среде битка, откинатото од тупотот на дамарите: „Што ти значи живот!“

**

Ги крена очите пругоре и не, не бараше муви и комарци, не бараше ветрец меѓу гредите, ниту од каде доаѓаат тие тешки миризби, бараше само зрак сончева светлина колку да сети дека небото него го гледа, ако тој небо не гледа. Неколку дена беа затворени во училиштето, во старата фискултурна сала, а тој од првиот ден мислеше на волкот, на прегризаната шепа, на шурката што бликна по снегот и на мене како го голтам неговото име. Го голтам и се задавувам. Од низата имиња што тие денови ги плетнав низ уста, се сопнав само на неговото. „Омер Омерагиќ!“ - реков нечујно гледајќи в земи за да не ги видам жолтите очи на волкот, во јамите под неговите зргурени веѓи.

Го крена лицето кон небото, и не, не виде птици и облаци,

не виде ветер во крошните, ниту од каде доаѓаат тие тешки миризби, виде само нишка сончева светлина низ црната повеска и под мустаќ, само за око мое видлива, растегна бела насмевка. Со рацете врзани зад грб со жица што каса кожа и поткожа рани отвора, се насмевна, оти така врзан и обезвиделен можеше само со голема мака разресената повеска да ја закаса.

Врзан и обезвиделен, прв во редот од десетте за стрелање наместен, без збор ми го врти грбот. Врзан и нем ми го врти грбот, а срцето му вреска:

„Ако си ми брат, како што многупати велеше, тргни ми ја повескава и гледај ме право в очи. Во нив мајка ми уште ѝ ги брише солзите на мајка ти на перонот на железничката станица крај локомотивата што бревта, а во еден од вагоните - јас и ти, војници во ЈНА. Тргни ми ја повескава и гледај ме право в очи! Не плаши се ако татко ми го видиш во нив, тој од првиот истрел ги чува шумите Алахови и не знае дека не копате јама само за еден труп. Тргни ми ја повескава и гледај ме право в очи! Во нив уште тажи твојата сестра по мојот првороден син откинат од нејзините раце и фрлен в река од рака песјачка. Тој беше наш! И мој, и твој.“

Клапна аждерот во моите раце, молчи тој, а јас уште слушам:

„Тој беше наш, наш како сè друго. Името на татко ти беше и негово име! Име што застанува в грклан и дави исто како моето... Знај, трепери аждерот во твоите раце, срцето в гради не ти го збира. Тргни ми ја повескава и гледај ме право в очи! Ајде! Јас и ти, како некогаш лице в лице, да ја речеме: „Не клепечи нанулама“, па нека пее железото меѓу нас.“

Вреска срцето, а мене, на Сретен Светиславов, Господ ми е сведок дека сè бело црно ми се гледа од што сакам да си кажеме што одамна не сме си кажале овде, на оваа ливада, на која срцето од гради ми избега. Бега срцето, прескокнува труп по труп бележано со крвта од сите обезвиделени, потскокнува како тешката опашка на волкот и се губи отаде војничките цокули, отаде војничките капи и еполетите, запирајќи пред рој бели пеперуги.

Војниците пцујат. На пушките се начичкаа белите пеперуги. Војниците пцујат. Се дробат до прашина меѓу стегнатите вилици белите крилца, цвркаат слочкани гасеници, се фрла куршум и камен по семка самовилска... Не ги гледам пеперугите.

Ги гледам само жолтите очи на волкот, а во нив душите наши. Долго време тој беше наш волк, наш мост преку Дрина, песна носена лесно, како срмен конец од лесен повев, по нашиот сокак, по калдрмата на сите сокаци.

Пцујат сите војници. Се дробат до прашина меѓу стегнатите вилици коските на сите мртви, се скиснува до последната голтка мајчиното млеко, се фрла куршум и нож, срп и чекан по семка прадедова... Не ги гледам војниците. И тој војниците не ги гледа. Ги гледа жолтите очи на волкот и мене во нив како ја фрлам пушката во нагмечената леплива трева и застанувам во редот до него. „Брате, те нема во списокот!“ - ми вели и пред да закркори, како еден го фрламе меѓу развревените вжештени грла пожешкото од сите куршуми: „Што ти бил животот!“

**

„Ме нема во списокот!“, му враќам по многу, ни на душман непосакувани ноќи. Повторно е јули, отворени се сите цветови, а јас? Јас дојдов да си кажеме што одамна не сме си кажале овде, на оваа ливада, на која пред многу денови на лепливата трева, како една се залепија, еднакво црвени и еднакво живодарни, крвта Исусова и крвта Алахова. Ме нема во списокот, а јас дојдов да си кажеме, брате, јас тебе, ти мене, и да ја речеме, како некогаш кога вино беше црвеното врз нас: „Не клепечи нанулама“, додека брмчи јули како секогаш.

Ги кренав очите пругоре и не, не видов птици и облаци, не видов ветер во крошните, ниту од каде доаѓаат тие замелушни миризби, видов кадела божествена светлина во неговата рака подадена, а зошто се расплавав, тоа е друга приказна.

T'ia themi njëri-tjetrit atë që moti s'ia kemi thënë

Suzana Gjorgjievska

Ujku i ngriti sytë lartë. Në ta vazhdonte të jetonte xixëllima e disa yjeve aty-këtu të hedhura në hark, kur me qentë u hedh mbi kthetrën e kapur në kurth. Shpërtheu gjaku në borë, nëpër të cilën zvarritej fryma e mbrëmjes së dhjetorit dhe shthuri fije të holla avulli mbi dollamën e bardhë, ku e kuqja e mbulonte të bardhën, nxehtësia – të ftohtin. Ata, ende të shtangur nga shikimi gjakpirës thuajse thika në bark u ka hyrë, qëndronin të mbuluar me borë më të zbehët se hëna dhe e shikonin se si i çliruar dhe i gjakosur humbet mes pemëve, si një gardë e ngritur para tyre. Të heshtur, si një i lëshuan pushkët dhe si një e hodhën drejt bishtit, i cili hidhej si një flamur në mes të betejës, të këputurën nga rropama e damarëve: „Ç’do të thotë jeta!“

**

I ngriti sytë lart dhe jo, s’kërkonte miza dhe mushkonja, s’kërkonte erë mes direkëve, as se nga vijnë ato kundërmime të rënda, kërkonte vetëm një rreze të dritës së diellit, sa për ta ndjerë se dielli atë e shikon, edhe pse ai qiell nuk sheh. Disa ditë ishin të mbyllur në shkollë, në sallën e vjetër të fiskulturës, e ai që nga dita e parë mendonte për ujkun, për kthetrën e këputur, për rrjedhën që shpërtheu në borë dhe për mua se si e përtyp emrin e tij. E përtyp dhe mbytem. Nga shumë emra që atë ditë i çoja nëpër gojë, u pengova vetëm te emri i tij. „Omer Omeragiq“, thashë qetë, duke shikuar në tokë për të mos i parë sytë e verdhë të ujkut, në gropat nën vetullat e tij të vrenjtura.

E ngriti fytyrën drejt qiellit dhe jo, nuk pa zogj dhe re, nuk pa erë në degët e pemëve, as nga vijnë ato kundërmime të rënda, pa vetëm një rreze të dritës së diellit nëpër pëlhurën e zezë me të

cilën ia kishin lidhur sytë dhe nën mustaqe, të dallueshme vetëm për syrin tim, shpalosi një buzëqeshje të bardhë. Me duart e lidhura prapa shpine me një tel që kafshon lëkurën dhe hap plagë nën lëkurë, buzëqeshi, sepse duarlidhur dhe symbyllur mundej vetëm me mund të madh ta kafshojë pëlhurën pak të hapur.

Duarlidhur dhe symbyllur, i pari nga radhën e dhjetë vetave për pushkatim i vendosur, pa fjalë ma kthen shpinën. I lidhur dhe i heshtur ma kthen shpinën, ndërsa zemra i klith:

„Nëse të kam vëlla, siç më thoshe shpeshherë, hiqma pëlhurën dhe më shiko drejt në sy. Në ta nëna ime ende ia fshin lotët nënës sate në peron në stacionin e trenit pranë lokomotivës që ulërin, e në njërin nga vagonët – unë dhe ti, ushtarë të APJ-së.¹ Hiqma pëlhurën dhe më shiko drejt në sy! Mos u frikëso nëse im atë e sheh në ta, ai që nga krisma e parë i mbron pyjet e Allahut dhe nuk e di se nuk hapim gropë vetëm për një kufomë. Hiqma pëlhurën dhe më shiko drejt në sy! Në ta ende vuan motra jote pas djalit tim të parë të shkoqur nga duart e saj dhe të hedhur në lumë nga dora shtazarake. Ai ishte yni! Imi, yti.“

„Pra kuçedra në duart e mia, ai hesht, e unë vazhdoj të dëgjoj:

„Ai ishte yni, yni si gjithçka tjetër. Emri yt atë ishte edhe emri i tij! Emër i cili ndalet në fyt dhe ngulfat njëjtë si imi... E di, dridhet kuçedra në duart e tua, zemrën s'ta nxë në kraharor. Hiqma pëlhurën dhe më shiko drejt në sy! Hajde! Unë dhe ti, si dikur sy më sy, ta këndojmë *Mos kërcit me nallane*,² dhe le të këndojë hekuri mes nesh.“

Ulërin zemra dhe unë, Sreten Svetislavov, Zotin e kam dëshmitar se e bardha e zezë më duket ngaqë dua t'ia themi njëritjetrit atë që moti s'ia kemi thënë këtu, në këtë livadh, në të cilin zemra më doli nga vendi. Kërcen zemra, kapërcen kufomë pas kufome të shënuar me gjakun e të gjithë symbyllurit, kërcen si bishti i rëndë i ujkut dhe humbet matanë çizmeve të ushtarëve, matanë kapelave dhe epoletave të ushtarëve, duke u ndalur para tufës së fluturave të bardha.

Ushtarët shajnë. Sipër pushkëve u renditën fluturat e bardha. Ushtarët shajnë. Grihen bëhen pluhur mes nofullave të shtrënguara

1 Armata Popullore e Jugosllavisë.

2 Ne klepeći nanulama, një këngë boshnjake shumë e njohur, nga koha e ish-Jugosllavisë.

krahët e bardhë, përcëllojnë vemjet e shtypura, hidhet plumb e gurë mbi farën e zanës... Nuk i shoh fluturat. I shoh vetëm sytë e verdhë të ujkut dhe në ta shpirtrat tona. Për një kohë të gjatë ai ishte ujku ynë, nëpër rrugën tonë, nëpër kalldrëmin tonë, nëpër kalldrëmet e të gjitha rrugëve.

Shajnë të gjithë ushtarët. Thërrmohen deri në pluhur mes nofullave të shtrënguara eshtrat e të gjithë të vdekurve, tharohet deri te gllënjka e fundit qumështi i nënës, hidhet plumbi dhe thika, drapri dhe çekiçi mbi farën stërgjyshore... Nuk i shoh ushtarët. Edhe ai nuk i sheh ushtarët. I sheh sytë e verdhë të ujkut dhe mua në ta se si e hedh pushkën në barin e shtypur dhe ngjitës dhe ndalem në rresht pranë tij. „Vëlla, s’je në listë!“, më thotë dhe para se të gurgullojë, si një e hedhim mes fyteve të zëshëm dhe të nxehtë plumbin nga të gjithë të tjerët më të nxehtë: „Ç’na qenka jeta!“

S’jam në listë, ia kthej pas shumë netëve, të cilat as dushmanit nuk ia dëshiroj. Përsëri është korrik, janë hapur të gjitha gonxhet. Dhe, unë? Unë erdha për t’ia thënë njëri-tjetrit atë që moti s’ia kemi thënë këtu, në këtë livadh, ku para shumë ditëve, në barin ngjitës, si një u ngjitën, njëjtë të kuq dhe njëjtë jetëdhënës, gjaku i Krishtit dhe gjaku i Allahut. S’jam në listë, por unë erdha për t’i thënë njëri-tjetrit, vëlla, unë ty, ti mua, dhe ta themi, si dikur kur verë ishte e kuqja në ne *Mos trokit me nallane*, ndërsa murmurit korriku si gjithmonë.

I ngrita sytë lartë dhe jo, s’pashë zogj dhe re, s’pashë erë nëpër degë, dhe as nga vijnë ato erëra marramendëse, pashë kemtarin me dritë hyjnore të vendosur në dorën e tij. Sepse fillova të qaj, ky është një rrëfim tjetër.

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Recimo si što odavno nismo si rekli

Suzana Đordjevska

Vuk je podigao oči prema gore. U njima još uvijek živješe treperenje nekolicine zvijezda ovdje-ondje porazbacanih po svodu, kad je s očnjacima navalio na svoju šapu uhvaćenu u zamku. Šiknula je krv po snijegu kojim se vukao dah prosinačkoga prevečerja i rasplitao tanke niti pare nad bijelom dolamom tamo gdje je crvenilo poništavalo bjelilo, toplo-hladno. Oni su stajali, zatečeni krvoločnim pogledom koji im je poput kame načeo utrobu, i promatrali ga ukopani u snijegu, bljeđi od mjesečine, kako slobodan i krvav nestaje među stablima, nalik straži što se pravi važna pred njima. Zanimivši kao da su jedan, spustili su puške i dobacili istodobno za repom, koji je poskakivao kao barjak usred bitke, otkinutim od otkucaja živaca: „Što ti znači život!“

I podigavši oči prema gore nije, nije tražio ni muhe ni komarce, nije tražio ni vjetroć među gredama ni odakle su se širili ti teški mirisi, već je tražio samo zraku sunčeve svjetlosti tek toliko da osjeti kako ga nebo vidi, ako ga već sâm ne vidi. Bili su zatvoreni nekoliko dana u školi, u staroj fiskulturnoj dvorani, a on je mislio, od prvoga dana, na vuka, na pregrizenu šapu, na mlaz što šiklja po snijegu i meni, te kako gutam njegovo ime. Gutam ga pa se zadavljujem. Od brojnih imena, što sam tih dana premetao po ustima, spotaknuo sam se samo na njegovo. „Omer Omeragić!“ rekoh nečujno gledajući u zemlju da ne bih vidio žute vučje oči u dupljama njegovih ukočenih vjeđa.

Podigao je lice prema nebu, i nije, nije vidio ptice i oblake, nije vidio vjetar u krošnjama niti odakle se šire ti teški mirisi, vidio je samo tračak sunčeve svjetlosti kroz crni povez i ispod brkova,

vidljiv samo mome oku, otegnuti bijeli smiješak. S rukama vezanim iza leđa žicom što izjeda kožu i pod njom otvara rane, nasmiješio se jer je mogao samo, tako vezan i obnevidio, s velikom mukom gristi pocijepani povez.

Vezan i obnevideo, prvi u redu koji je desetina za strijeljanje postrojila, bez riječi mi je okrenuo leđa. Vezan i nijem okrenuo mi je leđa, a ja znam – srce mu vrišti:

„Ako si mi brat, kao što si mnogo puta rekao, skini mi povez i pogledaj me ravno u oči. U njima mi moja majka još briše suze tvoje majke na peronu željezničke stanice pored lokomotive koja dahće, a u jednom od vagona – ja i ti, vojnici JNA. Skini mi povez i pogledaj me ravno u oči! Ne boj se ugledaš li u njima moga oca, on čuva šume Alahove od prvoga pucnja i ne zna da kopate jamu samo za jedno truplo. Skini mi povez i pogledaj me ravno u oči! U njima još tuguje tvoja sestra za mojim prvorodenim sinom koji je iščupan iz njezinih ruku i bačen u rijeku onom rukom psećom. Bio je naš! I moj, i tvoj.“

Iznemogla je neman u mojim rukama, a srce? Srce još vrišti:

„Bio je naš, naš kao sve drugo. Očevo ime bijaše i njegovo ime! Ime što zastaje u grkljanu i zagušuje te isto kao i moje... Znam, drhti neman u tvojim rukama, srce u grudima tvojima ne smiruje... Skini mi povez i pogledaj me ravno u oči. Ajde! Ja i ti, licem u lice kao nekada, recimo *Ne klepeči nanulama*, pa neka zapjeva željezo među nama.“

Vrišti srce, a meni, Sretenu Svetislavovu, Bog je svjedok da vidim sve bijelo crnim zbog čega želim da si rečemo što si odavno nismo rekli ovdje, na ovoj livadi na kojoj mi je srce iz grudi iskočilo. Bježi srce, preskače truplo za truplom obilježeno krvlju svih obnevidjelih, poskakuje kao težak vučji rep i nestaju otuda vojničke cipele, vojničke kape i epolete, zastajući pred rojem bijelih leptira.

Vojnici psuju. Na puškama su se načičkali bijeli leptiri. Vojnici psuju. Drobe se u prah među stegnutim vilicama bijela krilca, cvrče zgažene gusjenice, ispaljuje metak i kamen po sjemenu vilinskom... Ne vidim leptire. Vidim samo žute vučje oči, a u njima – duše naše. Dugo vremena bio je naš vuk, naš most preko Drine, pjesma nošena lagahno kao srmeni konac od lagana poveza, po našem sokaku, po kaldrmi svih sokaka.

Vojnici psuju. Drobe se i pretvaraju u prašinu među stegnutim vilicama kosti svih mrtvih, ukiseljuje se do posljednjeg gutljaja

majčino mlijeko, izbacaju metak i nož, srp i čekić sa sjemenom pradjedovim... Ne vidim vojnike. Ni on ne vidi vojnike. Vidi žute vučje oči i mene u njima kako odbacujem pušku u izgaženu ljepljivu travu i stajem u red pored njega. „Brate, nema te na spisku!“ kaže mi prije nego što zakrklja, pa ga bacamo među razgalamljena žarka grla što su užarenija od svih metaka: „Što ti je bio život!“

Nema me na spisku poslije mnogo, mnogo, ni dušmaninu nepoželjenih, noći – ponovno je srpanj, otvorili su se svi cvjetovi, a ja? Ja sam došao da si rečemo što odavno nismo si rekli ovdje, na ovoj livadi, na kojoj su se prije mnogo dana na ljepljivoj travi, kao jedna, slijepile, jednako crvene i jednako životne, krv Isusova i krv Alahova. Mene nema na spisku pa sam došao da si rečemo, ja tebi, ti meni – brate! I rekremo, kao nekad, kad vino bijaše crveno na nama, *Ne klepeči nanulama*, pa pustimo srpanj zujati kao uvijek.

Podigao sam oči prema gore i nisam, nisam vidio ptice i oblake, nisam vidio vjetar u krošnjama ni odakle se šire ti ošamućujući mirisi, vidio sam zraku božanstvene svjetlosti u njegovoj ispruženoj ruci, a zašto sam se rasplakao to je druga priča.

Prevod: Borislav Pavlovski

Të dy nën një
pikë shiu!

Двајцата под една капка дожд!

Dvoje pod jednom kapi kiše!

Të dy nën një pikë shiu!

Diellza Haxhimehmeti

Në këtë natë të pamëshirë, i humbur jam nën vetminë e territ! Endacak i braktisur, i përvëluar zjarr... i tërbuar ashtu sikurse shiu i kësaj nate.

Marrë frymë, i mbledh forcat e përplasem në realitet, siç përplasen ajo vetëtimë e shkrepur në maje të malit!

Një dashnor i ndarë nga dashuria, një kufi i prerë me shpatë, e në anën tjetër të saj derdhen lotët e një vashë.

Në këtë natë të heshtur, e humbur është edhe ajo, nën vetminë e fatit! E braktisur, e djegur hi... e me britmë që i del nga pikëllimi siç dëgjohen bubullimat e kësaj nate!

Të dy nën të njëjtin shi, derdhim lotë, që edhe nëse sonte ne s'takohemi, së paku lotët tanë le të bëhen bashkë.

Të dy mbi një tokë... të ndarë në Kolosh. Urrehemi e duhemi, çajmë mall e nuk shihemi, të lidhura i kemi edhe këmbët.

Bie në gjumë, po gjumë në sy s'kam! I dënuar të luftoj në jetë, së pari me armë në dorë, e së dyti në maratonën e dashurisë.

Shkruaj poezi për të, dhe i varros nën dhe... Ajo nuk është si të tjerat. Asaj në sy i qeshin kristalet, asaj nga fytyra i ndriçojnë rrezet e diellit, e nga zemra i rrjedh pafajësia...

Por ajo është bijë serbe... bijë e atyre me të cilët luftuan baballarët tanë deri më sot!

Ta quaj dashuri e egër... dashuri që vret... degë e paarritshme. Në vendin që dje është larë nën gjak, fati na ndau për të mos u dashur më kurrë.

E unë aq dua ta harroj, e po aq dua ta dashuroj edhe më shumë.

Shihemi më rrallë se hëna e plotë. Asaj gjithmonë i shkëlqejnë sytë më shumë se vetë hëna. Më shtrëngon dorën plot frikë e më pyet: „E çka nëse na shohin? Kush do të japë llogari?“

Dhe unë e di që ka shumë të drejtë, po për ta qetësuar zemrën e

saj, i them që nata s'ka dëshmitarë... askush s'jep llogari... askush s'ka parë gjë...

Çdo njeri është dashuruar se paku një herë, apo do të dashurohet. Ma përshkruaj dhembjen, kur ti çdo moment e ndjen mungesën e saj, duheni aq sa yjet shtrihen mbi galaktikë, por së bashku s'do t'ju lënë kurrë!

Kthehem kokëulur dhe ulem mbi litar. Në dritare, im atë ma sheh lotin dhe pa dashur i rrjedh edhe atij. Por ai nuk e di se çfarë kam unë. Ulem në sofër e buka nuk më hahet, nëna ime ma ndjen vuajtjen dhe largohet në dhomë të derdhë lot edhe ajo. Në shtëpinë e djegur s'ka shumë kohë që jemi kthyer, punoj ditën për ta riparuar dhe për t'i harruar brengat. E mbrëmja më bëhet makth, si me dashje më kujton ngrohtësinë e saj dhe sulem si një ujë maleve të ulërij dhe të nxjerr mllëfin.

Ç'është kjo botë! Të gjithë jemi të mallkuar. Unë e di sa vuajta, kur para syve m'u vranë shokët një nga një. Kush do të më jap përgjigje se sa vuaj tani, ndoshta edhe më shumë. Pse u dashurova? Kur thonë që dashuria është bekim, po unë bekim ende s'pashë.

A thua pse jetoj, kur e di që s'do ta kem dhe prapë ta shtyj çdo ditë plot shpresë... Në anën tjetër me bren kujt i takon, kur asaj ia urrej të atin, e atij ia dua të bijën!

O Zot, ç'po ndodh me mua, as nuk dua të fal as nuk dua të harroj. Sa dua të jem pranë saj, aq dua të jem larg tyre. E në këtë eklips që ra mbi të gjithë ne, askush ende s'është ngritur që ta mbajë pishtarin.

Numëroj çdo natë dhe e gdhend në zemër. Ende pyes veten: a thua edhe sa? Dhe sa herë dua t'i tregoj babait tim, ende pa nisur fjalët, përbihem dhe nuk më dalin më.

Ime motër ka kohë që është sëmurë, askush nga fshati nuk e shëroi. Ka kohë që rri e shtrirë ose qëndron në dritare për të parë si të tjerët ecin kur atë ende se mbajnë këmbët. Në qytet kush e di se sa do të kushtojë operimi, e ne ende s'kemi asgjë, prandaj nuk i ndihmojmë dot.

Një plakë dëgjoi për të dhe si papritur erdhi e trokiti në derë.

„Largohu që këtu, ç'kërkon? Ik.. Po të pa im shoq vaj halli për ty“, bërtiti nëna e cila ende se kishte marrë veten nga pasojat e luftës.

„Hipokrati“, ia ktheu butësisht ajo...

Por e kapluar nga frika, nëna e gJORë s'e kuptonte. E lashë atë

që e pata në dorë dhe vrapova që ta ftoj brenda. Nuk e di a dashuria më kishte mbyllur sytë e urrejtjes, apo butësia e saj për të falur.

Betimi i hipokratit, e shtyu të vinte që ta shëronte motrën time. Prindërit e mi të shtangur e shihnin e sikur mendja e tyre bluante pa pushim. Pas gjithçkaje është e ditur që dhembja dhe kujtimet nuk fshihen lehtë. Edhe pse koha, thonë, shëron plagët, ajo s'mund t'i pastrojë zemrat tona për të harruar gjithçka!

Mirëpo, me sa duket ajo grua që në pamje i ishin thinjur edhe flokët e dukej shumë e dobët, në realitet ishte më e fortë se të gjithë ne.

Erdhi disa herë për ta parë si po shkonte, a kishte bërë më mirë, dhe në momentin që ime motër u ngrit në këmbët e veta, ajo nuk erdhi më.

Por sikur ajo ishte pishtar... Edhe pse familja ime e dinte ç'kishim vuajtur, filluan t'i shihnin vlerat e njerëzve, e jo prejardhjen...

Nën rrezet e hënës edhe sot më reflektohet fytyra jote, në oborr zjarri i ndezur, kurse unë i vendosur që t'i them.

„Babë, e dua! Dhe s'dua tjetër pos saj!“ Dhe reagimi që prisja nuk ishte fare i tillë.

Një ofshamë e thellë u dëgjua... dhe pas pak minutash më tha: „Dëgjo biri im, mos ki frikë nga askush, sepse askush nuk është më i fuqishëm se Zoti. Njeriu i ditur e dëgjon një fjalë dhe i kupton dy. S'ke nevojë të thuash më asgjë. E ke lejen time ta sjellësh atë vajzë këtu. Edhe pse plaga në zemër nuk do të shërohet, ndoshta ky do të jetë hap që nipat e mi të rriten në dashuri të plotë e pa urrejtje.“

I ati i saj nuk u pajtua disa muaj, por pasi edhe ajo nguli këmbë, fëmia të lëndon e të dhimbset me shumë se fjalët që t'i thotë gjithë bota.

E për ne le të flasin, e le të na shajë nëse do tërë bota. Por derisa ne të rrojmë në dashuri, e nën një çati të jetojmë bashkë, e të mos na ndajë më as malli as urrejtja, ne do të jemi shembull për ata që kanë mend ta kuptojnë virtytin e faljes.

Po, kam vuajtur, dhe këtë nuk do ta harroj dot. Por pajtimi e falja janë më të fuqishme se sa vuajtja... Sot ne të dy nën një pikë shiu, ku lagen gjethet e vjeshtës, sollëm në jetë një krijesë të re si fryt i dashurisë. Një krijesë që s'do të dijë të urrejë asnjë nga ne, prandaj le të flasë emri i tij...

Mirëseerdhe në jetë Pajtim!

Двајцата под една капка дожд!

Диелза Хаџимехмети

Во оваа безмилосна ноќ, изгубен сум во самотијата на мракот! Напуштен скитник, оган изгорен... бесен како вечерниов дожд.

Дишам, собирам сила и се судрувам со реалноста, како што се судира онаа молња на врвот на планината!

Љубовник одвоен од љубовта, граница пресечена со меч, а од нејзината друга страна течат солзи на една девојка.

Во оваа тивка ноќ, изгубена е и таа под самотијата на судбината! Напуштена, пепел изгорена... и со крик кој ѝ избива од тага, како што се слушаат грмежите на оваа ноќ!

Двајцата под истиот дожд рониме солзи, па ако и вечерва не се сретнеме, нашите солзи нека се спојат.

Двајцата над една земја... раздвоени во Колошин. Се мразиме и се сакаме, полни со копнеж еден за друг, а не се гледаме, врзани ни се и нозете.

Легнувам да спијам, но сон немам! Осуден да се борам во животот, прво со оружје во рака, а потоа во љубовниот маратон.

Пишувам поезија за неа и ја закопувам в земја... Таа не е како другите. Нејзе в очи ѝ се смеат кристалите, од лицето ѝ светат зраците на сонцето, од срцето ѝ тече невиноста...

Но, таа е српска ќерка... ќерка на тие со кои војуваа нашите татковци до денес!

Да ја наречам дива љубов... љубов што убива... недостижна гранка. На местото на кое вчера течеше крв, судбината не раздвои за никогаш да не се сакаме.

Толку многу сакам да ја заборавам, а уште толку да ја сакам. Се гледаме поретко од полната месечина. Неа секогаш ѝ

сјаат очите повеќе од самата месечина. Ми ја стега раката и уплашена ме прашува: „Што ако нè видат? Кој ќе објаснува?“

И јас знам дека е во право, но за да го смирам нејзиното срце, ѝ велам дека ноќта нема сведоци... никој не објаснува... никој не видел ништо...

Секој човек се вљубува најмалку еднаш или ќе се вљуби. Опиши ми го стравот кога ти секој миг ја чувствуваш нејзината отсуност, се сакате толку колку што ѕвездите се протегаат во галаксијата, но заедно да бидете, нема никогаш да ви дозволат!

Се враќам со спуштена глава и седнувам на јаже. На прозор татко ми ја гледа мојата солза и несакајќи му протекува и нему. Но тој не знае што ми е мене. Седнувам на софра, а не ми се јаде, мајка ми ми ја чувствува тагата и оди во соба за и таа да истура солзи.

Не мина многу време откако се вративме во изгорената кука. Дење работам за да ја поправам и да ја заборавам тагата. А ноќта ми станува кошмар, како намерно да ме потсетува на нејзината топлина и се вртам наоколу како волкот низ планина за да завивам и да го исфрлам гневот.

Каков е овој свет! Сите сме проклети. Јас знам колку патев кога пред очи ми загинаа другарите, еден по еден. Кој ќе ми одговори колку патам сега? Можеби повеќе. Зошто се вљубив? Велат дека љубовта е благослов, а јас благослов сè уште не сум видел.

Зошто ли живеам кога знам дека нема да ја имам и да продолжам да го туркам секој ден полн со надеж... Од друга страна, ме мачи тоа кому припаѓа, кога го мразам татко ѝ, а неговата ќерка ја сакам!

Господе, што се случува со мене, ниту сакам да простувам, ниту сакам да заборавам. Колку сакам да бидам до неа, толку сакам да бидам подалеку од нив. А во ова затемнување кое падна врз сите нас, никој не станал да го држи факелот.

Ја бројам секоја ноќ и ја врежувам в срце. И понатаму се прашувам: уште колку? И кога и да посакам да му кажам на татко ми, уште пред да почнам, голтнувам и не ми излегуваат зборовите.

Сестра ми подолго време е болна, никој од селото не ја излечи. Подолго време лежи или е до прозорец гледајќи ги другите како одат, а неа не ја држат нозете. Којзнае колку

ќе чини операцијата в град, а ние сè уште немаме ништо и не можеме да ѝ помогнеме.

Една баба слушнала за неа и неочекувано ни тропна на врата.

„Бегај оттука, што бараш?! Оди си... Ако те види маж ми, тешко тебе“ – викна мајка ми, која се немаше смирено од последиците од војната.

„Хипократ“ – и возврати тивко таа.

Но опседната од страв, куцната мајка не ја сфаќаше. Го оставив тоа што ми беше в рака и се стрчав да ја поканам внатре. Не знам дали љубовта ми ги имаше затворено очите на омразата или нејзината милина за да ѝ простам.

Хипократовата заклетва ја имаше натерано да дојде да ја лекува сестра ми. Моите родители занемено ја гледаа, како мозокот непрестајно да им вриеше. И после сè, се знае дека болката и спомените не се бришат лесно. Иако времето, како што велат, ги лекува раните, тоа не може да ги исчисти нашите срца за да заборавиме сè! Меѓутоа, се чини дека таа жена, на која ѝ беше побелена косата и изгледаше многу слаба, беше многу посилна од сите нас.

Дојде неколку пати за да види како тече работата, да види дали ѝ е подобро. Откако сестра ми стана на нозе, таа веќе не се појави кај нас.

Како таа да беше факелот... Иако моето семејство знаеше низ што поминавме, почна да ги гледа вредностите на луѓето, не потеклото.

Под зраците на месечината и денеска ми се отсликува твоето лице, во двор огинот запален, а јас решен да му кажам.

„Тато, ја сакам! И не сакам друга освен неа!“ Реакцијата која ја очекував воопшто не беше таква.

Се слушна една длабока воздишка... и после неколку минути ми рече:

„Слушни, синко, од никого да не се плашиш, зашто никој не е посилен од Господ. Образован човек слуша еден збор, а разбира два. Нема потреба веќе ништо да кажеш. Ја имаш мојата дозвола да ја доведеш таа девојка тука. Иако раната во срцето нема да се излечи, можеби ова ќе биде чекор моите внуци да израснат во целосна љубов и без омраза.“

Татко ѝ не се согласуваше со месеци, но и таа беше

решителна. Чедото иако те повредува, те боли повеќе од зборовите што ти ги кажува цел свет.

А за нас нека зборуваат, нека нè напаѓа цел свет. Но додека ние живееме во љубов, под еден кров, и да не нè раздели ниту копнежот ниту омразата, ние ќе бидеме пример за тие кои имаат ум за да ја разберат доблеста на зборот.

Да, сум пател и ова никогаш нема да го заборавам. Но помирувањето и простувањето се посилни од страдањето...

Денеска, ние двајца под една капка дожд, каде се натопуваат есенските лисја, доведовме на овој свет едно ново суштество, како плод на љубовта. Едно суштество кое нема да знае да мрази никого од нас, затоа нека зборува неговото име...

Добредојде во животот, Пајтим!

Превод: Крешник Ајдини

1 Пајтим (на албански јазик – помирување)

Dvoje pod jednom kapi kiše!

Dielza Hadžimehmeti

U ovoj nemilosrdnoj noći, izgubljen sam u samoći tmine! Prazan dubak, žarki plamen... lud kao kiša u ovoj noći.

Udahni, skupi snagu za suočavanje sa stvarnošću, kao što se munja u plamenu odbija o vrhove planine!

Dragi razdvojen od svoje drage, granica iscrtana mačem, a s njene druge strane devojka u suzama.

U ovoj nemoj noći, izgubljena je i ona, u samoći sudbine! Napuštena, spaljena do pepeli... i sa uzvikom koji joj se od tuge otima, kao što se čuju gromovi u ovoj noći!

Nas dvoje pod istim pljuskom, lijem suze, a ako se večeras mi ne sretnemo, barem neka se naše suze sliju zajedno.

Dvoje na istoj zemlji... razdvojeni u Koljošinu. Mrzimo se i volimo, patimo jer se ne možemo videti, vezane su nam i ruke i noge.

Zaspim, ali nemam sna! Predodređen da se borim u životu, prvo s oružjem u rukama, a zatim i u ljubavnom maratonu.

O njoj pišem pesme, koje zatim zakopavam pod zemlju... Ona nije kao druge. Njoj se u očima smeju kristali, sa lica joj trepere zraci sunca, a iz srca joj ističe nevinost...

Ali ona je Srpkinja... ćerka onih koji su do juče ratovali s našim očevima!

Da ona bude strasna ljubav... ljubav koja ubija... nedostižna. U zemlji koja je do juče bila okupana krvlju, sudbina nas je razdvojila da se nikada više ne volimo.

A ja, koliko želim da je zaboravim, toliko i želim da je volim još više.

Vidamo se ređe nego pun mesec. Njene oči uvek blistaju jače nego sama mesečina. Stiska mi ruku, preplašena, i pita: „A šta ako nas vide? Ko će polagati račune?“

I ja znam da je potpuno u pravu, ali kako bih joj razbio brige, kažem joj da noć nema svedoke... niko ne polaže račune... niko ništa nije video...

Svako će barem jednom biti zaljubljen ili voljen. Opiši mi bol koju svakog trena osećaš u njenom odsustvu, kako se volite toliko koliko se zvezde protežu po galaksijama, ali vam nikada neće dati da budete zajedno!

Vraćam se pognute glave i sedam. U prozorskom oknu, moj otac ugleda moje suze, pa i njemu krenu, nevoljno. Ali on ne zna šta nas muči. Sedam za sto i nemam apetita, moja majka oseća moju patnju i odlazi u sobu da i ona plače. Nema mnogo kako smo se vratili u spaljenu kuću, radim iz dana u dan kako bih je obnovio i kako bih zaboravio na brige. Uveče mi je najteže, jer me uvek podseti na njenu toplinu i povlačim se kao planinski vuk da zavijam i utolim bol.

Kakav je ovo svet! Svi smo prokleti. Znam koliko sam propatio kada su mi pred očima ubijali drugove jednog po jednog. Ko će mi objasniti zašto i sada patim, možda još i više? Zašto sam se zaljubio? Kažu da je ljubav blagoslov, ali ja tog blagoslova još nisam video.

Zašto i živim, kada znam da je neću imati i da samo odlažem dane pune nade... S druge strane, izjeda me pomisao kome ona pripada, kada iz dna duše mrzim njenog oca, a čitavim srcem volim njegovu ćerku!

Bože, šta se događa sa mnom, niti želim da oprostim, niti želim da zaboravim. Koliko želim da budem kraj nje, toliko želim i da budem daleko od njih. I u tom pomračenju, koje nas je sve zahvatilo, niko još nije ustao da uključi svetlo.

Brojim svaku noć i urezujem je u srce. I dalje se pitam: da li je to previše? I koliko puta poželim da ispričam ocu, još dok ne pođu reći, progutam ih i više ne izlaze.

Moja sestra je već neko vreme bolesna, niko iz sela ne može da je izleči. Već neko vreme samo leži ili sedi na prozoru i gleda kako drugi idu dok nju jedva da drže noge. U gradu ko zna koliko bi koštala operacija, a mi još nemamo ništa, i zato joj nikako ne možemo pomoći.

Jedna starica čula je za to i bez oklevanja došla i pokucala nam na vrata.

„Idi odavde, šta hoćeš? Beži... Da te vidi moj muž, jao se tebi“, vikala je mama, koja tek što je dolazila sebi od posledica rata.

„Hipokrat“, odgovori joj ona nežno...

Ali oduzeta od straha, jedna majka nije je razumela. Ispustih šta sam imao u rukama i potrčah da je primim unutra. Nisam znao da li je to ljubav zaslepila moje oči ispunjene mržnjom ili njeno saosećanje i spremnost za oprostaj.

Hipokratova zakletva naterala ju je da dođe da izleči moju sestru. Moji roditelji zabezegnuto su gledali kao da im se razum pomutio. Nakon svega, poznato je da bol i sećanja ne blede lako. Iako vreme, kažu, leči rane, ono ne može da učini da naša srca sve zaborave!

Ipak, čini mi se da je ta žena sede kose, koja se činila veoma slabom, u stvari bila jača od svih nas.

Dolazila je nekoliko puta da vidi kako ide, da li ima napretka, i čim je moja sestra ustala na noge, više je nikad nismo videli.

Kao da je ona bila ono svetlo... Iako je moja porodica znala koliko smo propatili, počeli su da gledaju ljude po zasluži, a ne po poreklu...

Po mesečini, i danas mi odbleskuje tvoje lice, rasplamsano u dvorištu, i odlučan sam da mu saopštim.

„Oče, volim je! I ne volim nikoga osim nje!“ A njegova reakcija bila je sasvim neočekivana.

Začuo se duboki uzdah... i nakon nekoliko minuta, počeo je da govori:

„Čuj, sine, nemoj se plašiti ni od koga, jer niko nije snažniji od Gospoda: pametan čovek čuje jednu reč, a razumeo je dvije. Nema potrebe ništa više da mi pričaš. Imaš moju dozvolu da je dovedeš ovde. Iako bol u našim srcima neće nestati, možda će ovo omogućiti da moji unuci rastu okruženi ljubavlju, a ne mržnjom.“

Njen otac nije je davao nekoliko meseci, ali nakon što je uvideo njenu istrajnost, shvatio je da su bol i tuga koji bi se mogli naneti detetu veći od onoga što će svet reći.

I neka pričaju o nama, i neka se zamerimo ljudima. Ali dok živimo u ljubavi, dok smo zajedno pod jednim krovom, i dok nas ne može više razdvojiti mržnja, mi ćemo biti primer onima koji imaju razuma da shvate vrlinu oprostaja.

I tako, patio sam, ali ništa ne zaboravljam. Međutim, pomirenje i oprostaj jesu jači od patnje... Danas nas dvoje pod jednom kapi kiše, po vlažnom jesenjem lišću, donosimo na svet jedno novo biće

kao plod naše ljubavi. Biće koje neće znati da mrzi nikoga od nas,
stoga neka bude rečeno i njegovo ime...

Dobro došao u život, Pajtime!¹

Prevod: Đorđe Božović

¹ Alb. ime *Pajtim*, bukv. „pomirenje“. (Prim. prev.)

Njihova

E tyre

Нивна

Njihova

Korana Serdarević

Kad je konačno izašla, nitko nije rekao ništa, samo ju je jedna ruka krišom primila za prste. Brzo ih je iščupala i zavukla u džep. Nekoliko minuta ranije, ona je sa svojih ruku isprala svu nježnost. Odstranila ju je s dlanova i prstiju, trljajući kožu tekućinom za dezinfekciju, detaljno i brzo. Kao da je prljavština ili čak bolest, kao da se njome više nitko ne smije zaraziti. Njezin sin bio je posljednji koji ju je osjetio, dok mu je motala zavoj oko prsa iz kojih se rana žarila poput večernjeg sunca. Još malo pa će ga cijeloga preuzeti.

Kad je završila, poljubila ga je u obraze i pomislila da je dobro što nije pri svijesti. Taj mladić, dijete, njezin život, spava kao što je spavao kada ga je prvi put unijela u onu kuću na sredini ulice. Kuće više nema. Život je drugo. Na ulicama ispred nje čekalo je na desetke nepoznatih ranjenika: vidjela ih je kako leže po daščanim krevetima i krvare, bez prestanka. Crveno, sve je crveno. Pod njenim se nogama neprestano punilo jezero crvene, tople krvi i mogla je osjetiti kako joj ta slatka tekućina dolazi do usta, nosa, čela, tjemeni. Jedva da uspijeva uhvatiti zraka. Uvijek i posvuda ta ljepjiva, žarka krv. Morala je poći i zato je oprala ruke. Dobro ih je oprala. Njezin sin ostao je na tom mjestu, umirući.

Nikada nije ni pomislila da odustane od svog posla, pogotovo u vremenima kada se činilo da je to jedino što svijetu treba. Staviti gazu, zakrpati, zaustaviti krvarenje, prekinuti gušenje, uzdići glavu, oprati, isprati, umotati u čisto. Bila je hitra, vješta i uvijek spremna na pokret. Radila je toliko predano da je njezino osobno ime s godinama izbljედjelo u sjeni tog poziva, njene suštine. Zvali su ju Sestra.

„Opet je pijan“, rekla je susjedi dok je duž užeta razvlačila

oprano odjeću. Žena u dvorištu opasanom hrđavom ogradom napravila je tužnu grimasu i uzdahnula.

„Dok pjeva, dobro je.“

„Dobro je“, ponovila je Sestra i bacila pogled na djevojčicu koja je stajala sama na ulici. U ruci je držala gušterov rep. Izvijao se i batrgao kao da je još dio stvarnoga svijeta, kao da nije samo odbačeni batrljak, imitacija života. Sestra protrne od ideje koja joj je prerezala sliku curice u šarenoj haljini na cvjetice. U tom trenutku na strujnu žicu iznad njihovih glava sjedne prva lastavica i protegne krila. Proljeće je. Djevojčica stisne šaku i šapne nešto u malene prste.

Jutro je odmicalo. Sestrina roba ljuljala se na proljetnom vjetru, čista i mirisna. Razvlačila je posljednju košulju i lovila ju štipaljkama za ovratnik. Preglasna glazba iz dvorišta preko puta udarala joj je po bubnjićima i jedva je čekala ući u kuću, zatvoriti vrata, prebaciti oko vrata omču stare pregače i miješati u loncu narančasto varivo. Iako je sama, svakoga dana kuha. Brine se za sebe, vrijedna je i čista. Nitko joj ne dolazi i nikome ne zalazi u život. Da jedne godine u susjednu kuću nije doselio taj visoki glasni čovjek, ne bi imala razloga da se izmakne iz svog dugo traženog mira, kojeg je ostvarila uporno odbijajući od sebe tuđe rečenice i neke teške vlastite misli. Sav nered koji osjeća posljednjih par godina pokrenuo je u njoj taj muškarac, oženivši krupnu djevojku, susjedovu jedinicu. Doselio se u mjesto, pregazio ulicu dugačkim korakom, vodenasto plavim očima zagledao se u svakog susjeda, ciljao u svako dvorište. U prizemlju neožbukane kuće svježi je par razmjestio nešto jeftinog pokućstva i bacio se u naizgled običan život, koji im je uskoro donio djevojčicu žute kose. Ona je odrastala, a njen otac je svakoga dana susjedima zalazio u kuće, sjedao na čašu vina, pozdravljao s ceste, uvijek vičući, uvijek ukazujući da je tu, da ga se treba vidjeti, čuti. Da postoji i da je bitan.

Čim ga je prvi put ugledala, Sestra je na trenutak izgubila ritam. Dah joj se prekinuo, pred očima joj se zacrnilo i koljena su joj vidno posustala. Dvije susjede su ju primile ispod pazuha, da ne padne. Taj muškarac, nepoznati čovjek koji je došao tko zna odakle, izgledao je baš kao njezin mrtvi sin, njezin ranjeni jedinac kojeg je onoga jutra ostavila za sobom da bi zaustavljala krv tuđim sinovima.

Držala se podalje. On je živio kao da ispunjava zadatke. Sakupljao je priče o ljudima, hranio se njihovim sudbinama poput pijavice. Komentirao je i sudio, približavao se i napredovao. Došao

je k njoj jednoga popodneva, pokucao na prozorsko okno i zazvao ju imenom. Sestra se digla s kauča i pogledala fotografiju sina na ormaru s knjigama. Spremna je.

„Kažu mi ljudi da si i ti bila“, započeo je nakon što je otpio nekoliko gutljaja kave koja se na stolu pušila, vruća i crna. Ona je šutjela. „Koliko dugo?“

„Dovoljno.“

„I? Je li ti žao?“

Gledao je u nju dopola stisnutim očima. Dugački prsti gladili su uho keramičke šalice za kavu. Sestra je razumjela pogled tog čovjeka i znala je: on je drugi. Grč na licu ovog muškarca nije se nikada opustio, on čeka u zasjedi, napet i vruć, s tom ranom koja se širi, koja je zarazna i čija se bol osjeti u grudima svakoga tko mu se usudi približiti. Već je puno puta viđala neozdravljene, izbjegavala ih je i teško zaboravljala. Neke se bolesti dugo liječe i njihova gorčina prelazi na sve slabe, nemoćne i usamljene. Znala je što mora učiniti.

„Nemojte se ljutiti, ali moram uhvatiti autobus za grad.“

„Nego što, nego što. Ima dana, Sestro“, zapekao je tu posljednju riječ i ona ju osjeti kao krvavi žig.

Nikada više nije ušao u njezino dvorište. Sestra je svoju dijagnozu zapamtila i o njoj je šutjela. Više ju nije pogađala ona tužna sličnost koju je pokazivalo tijelo ovog stranca. Okrenula je leđa onako kako se ljudi okreću od zbivanja koje ne razumiju i na koje nisu sposobni utjecati. Često je, ipak, gledala u djevojčicu koja se igrala na ulici. Njezina kosa, pjege na nosu i nemirne ruke, budile su u Sestri onu davno ispranu nježnost. Kada bi prošla pored djeteta, ruka bi joj sama poletjela da pomazi nježne vlasi na tjemenu, da u šaku utisne bombon, da joj ispravi haljinu koju je sama naopako navukla.

Proljetni dan je stasao, a muškarac je još uvijek puštao glazbu, glasno pjevao i u zrak izvikivao oštre rečenice. Vjetar je postajao sve jači i nebom su se razvlačili tamni zastori. Sestra je zatvorila sve prozore. Još malo i počet će oluja.

Teška kiša lupa o vratnice i slijeva se niz žljebove. Kotrlja kamenčiće, raznosi zemlju iz vrtova, prigiba k tlu nježne stabljike i pljuska mlado lišće na granama.

„Sestro! Sestro, brzo!“ na vrata kuće udarale su mokre šake muškaraca. Dok je obuvala cipele, nije mislila ni na što. Samo da stigne na vrijeme.

Vjetar ih gura s puta, tjera i okreće, ne odustaje.

„Hitna je na putu“, rekao je jedan od susjeda dok su žurili preko ceste, a kiša im je lijepila kosu na čela. Vrata kuće su otvorena. Mlada žena leži na kauču, a krv joj je potpuno prekrila lice. Jedno je oko tamno i zatvoreno. Na tepihu razbijeno staklo, krv i zubi. Sestra je sjela pored nje. Krv iz usta mora stati. Žena se ne smije micati.

„Ako ju ona takne, u moj krevet više neće ući“, rekao je muškarac i ustao od stola gdje su ga bili posjeli, da se smiri, da zaboravi. Još je bio znojan i prljav od bijesa. Ljudi su se povukli u kutove. Nitko nije rekao ništa. Važno je jedino da ne ostanu sami.

„Ti si njihova, Sestro, pička ti materina. Njihove si spašavala dok smo mi umirali, kurvo jebena! Takni ju i mrtva si i ti, i ona.“

Sestra je šutjela. Na ramena muškarca spustile su se ruke. Ljudi su ga smirivali i uvjeravali. Sestra želi pomoći, ona mora raditi svoj posao, u tome je najbolja, to je jedino što se može učiniti da se stvar popravi. Neće valjda dozvoliti da žena iskrvari. Nije sad vrijeme za objašnjenja. Samo polako. Samo mirno. Sve će biti u redu. Sve će jednom sjesti na mjesto.

U kući se zgusnuo strah, nemir i krv. Izvana kiša, vjetar i oblaci.

Hitna pomoć odvela je ženu i pozvala policiju. Sestra je obrisala ruke i krenula prema vratima. Dok je lovila kvaku, neka ju je ruka uhvatila za prste. „Samo je smrt neizlječiva“, rekla su neka usta. Vrata sobe su se odškrinula i iz mraka je izvirilo lice djeteta.

Oluja se smirila i Sestra je konačno mogla s djevojčicom pretrčati cestu.

Jedan po jedan, ljudi su počeli otvarati prozorska krila. Gledali su u nebo. Oblaci su se još uvijek tiskali iznad krovova, ali tamo u daljini, nisko uz more, otvorio se dugački procjep i propuštao na zemlju zrake bijeloga svjetla.

Praznik je i Sestra hoda prema malom groblju na kraju grada. Dok se približava, osjeća sunce na leđima pa žuri da stigne natrag prije podneva. Ljeto je ugrijalo mramor i sasušilo cvijeće. Na središnjem dijelu groblja samo je tratina. Tu su grobovi bez ploča, u razini zemlje. Svi su jednake boje i veličine, a imena su na njima sitna. Sasvim u kutu, uza zid, jedan je grob potpuno prekriven crvenim tepihom. Sestra stane preda nj, a djevojčica joj se istrgne iz ruke, klekne i počne u usta trpati šumske jagode koje su tamo sazrele. Bilo ih je na stotine.

E tyre

Korana Serdareviq

Kur më në fund doli, askush nuk tha asgjë, vetëm një dorë fshehurazi e kapi për gishta. Shpejt i tërhoqi dhe i futi në xhep. Disa minuta më parë ai ia kishte larë nga duart gjithë butësinë. E hoqi nga shuplakat dhe gishtat, duke e fërkuar lëkurën me lëng për dezinfektim, në detaje dhe shpejt. Si të ishte papastërti ose madje edhe sëmundje, si të ishte sëmundje e cila nuk bën t'î ngjitet askujt tjetër. Djali i saj ishte i fundit i cili e ndjeu, ndërsa ia lidhte fashën rreth krahërorit nga i cili plaga digjej si dielli i muzgut. Edhe pak dhe do ta mbërthejë të tërin.

Kur përfundoi, e puthi në faqe dhe mendoi se ishte mirë që ishte pa vetëdije. Ai djalosh, fëmijë, jeta e saj, fle siç flinte kur e çoi për herë të parë në atë shtëpi në mes të rrugës. Shtëpia nuk është më. Jeta është ndryshe. Në rrugë përpara saj prisnin me dhjetëra të plagosur të panjohur: i shihte se si lëngonin shtrirë mbi krevatë prej dërrasash dhe nuk u ndalej gjaku, pandërprerë. Kuq, Gjithçka kuq. Nën këmbët e saj pandalshëm mbushej liqeni i gjakut të kuq, të ngrohtë, dhe ajo ishte në gjendje të ndjente se si ai lëng i ëmbël po i vinte deri te goja, te hunda, te balli, te lëkura e kokës. Mezi arrin të marrë frymë. Gjithmonë dhe gjithkund ai gjak i zjarrtë, i ngjitshtëm. I duhej të shkonte dhe prandaj i lau duart. I lau mirë. Djali i saj mbeti në atë vend, duke vdekur.

Kurrë nuk i kishte shkuar mendja të hiqte dorë nga puna e saj, sidomos në kohën kur i dukej se kjo ishte e vetmja gjë që i duhej botës. Të vinte fashë, të qepte, të ndalte gjakderdhjen, të ndërprente ngulfatjen, të ngriste kokën, të lante, të shpëlante, të mbështillte në të pastër. Ishte e shpejtë, e shkathët dhe gjithmonë e gatshme për lëvizje. Punonte me aq shumë përkushtim saqë emri

i saj personal ndër vite u venit nën hijen e atij misioni, thelbi të tij.
E quanin Motër.

„Prapë është i dehur“, i tha fqinjes ndërsa i varte rrobat e lara në litar. Gruaja në oborrin e rrethuar me gardh të parregulluar bëri një grimasë të trishtueshme dhe ofshau.

„Përderisa këndon, mirë është.“

„Mirë është“, përsëriti Motra dhe e hodhi shikimin te vogëlushja e cila rrinte vetë në rrugë. Në dorë mbante bishtin e hardhucës. Përdridhej dhe tundej sikur të ishte ende pjesë e botës së gjallë, si të mos ishte veç një copë e hedhur tutje, një imitim i jetës. Motra rrënqethet nga mendimi i cili ia pren imazhin e vogëlushes me fustanin lara-lara me lule. Në atë çast në telin e rrymës mbi kokat e tyre ndalet dallëndyshja e parë dhe i hap krahët. Është pranverë. Vogëlushja shtrëngon pëllëmbën dhe seç pëshpërit brenda gishtave të vegjël.

Mëngjesi po largohej. Rrobat e Motrës luhateshin me erën pranverore, të pastra dhe plot aromë. Po e hapte këmbishën e fundit dhe po e varte me kapësen për jakë. Muzika e zhurmshme nga oborri në anën tjetër të rrugës po ia vrante timpanët dhe mezi priti të hynte në shtëpi, t'i mbyllte dyert, ta hidhte rreth qafës përparësen e vjetër dhe ta përziante çorbën e portokolltë në tenxhere. Edhe pse jeton vetë, çdo ditë gatuan. Kujdeset për veten, është e zellshme dhe e pastër. Askush nuk i vjen dhe askujt nuk i futet në jetë. Po të mos vinte atë vit në shtëpinë përballë ai burrë i gjatë me zë të lartë, nuk do të kishte pasur arsye të largohej nga qetësia e saj të cilën e kishte kërkuar sa kohë, të cilën e arriti duke i refuzuar me ngulm fjalët e huaja dhe disa mendime të veta të vështira. Gjithë sikletin të cilin po e ndjente në dy vitet e fundit ia shkaktoi ai burrë, duke u martuar me vajzën shtatgjatë, hasreten e fqinjit. U vendos aty, e shkeli rrugën me hapin e tij të madh, sytë e tij ngjyrë deti ia nguli secilit fqinj, vështrimin e hodhi mbi secilin oborr. Në përdhesë të shtëpisë së pasuvatosur çifti i ri kishte vendosur ca orendi të lira dhe iu dha një jete në dukje të thjeshtë, e cila shumë shpejt u dhuroi një vogëlushe me flokë të verdhë. Ajo rritej, ndërsa babai i saj çdo ditë u shkonte fqinjëve në shtëpi, ulej sa për një gotë verë, përshëndetej nga rruga, gjithmonë duke bërëtitur, gjithmonë duke treguar se ishte aty, se duhet ta shihnin, ta dëgjonin. Se ekzistonte dhe se ishte i rëndësishëm.

Si e pa për herë të parë, Motra për një çast e humbi ritmin. Frymëmarrja iu ndërpre, para syve iu bë terr ndërsa gjunjët dukshëm iu dorëzuan. Dy fqinjet e morën për krah, që të mos rrëzohej. Ai burrë, ai njeri u panjohur i cili kushedi se nga erdhi, dukej tamam si djali i saj i vdekur, hasreti i saj i plagosur të cilin e la atë mëngjes për t'ua ndalur gjakderdhjen djemve të huaj.

Rrinte larg. Ai jetonte si të ishte duke përmbushur detyra. Mblidhte rrëfime për njerëzit, ushqeje me fatin e tyre si ushujzë. Komentonte dhe gjykonte, afrohej dhe përparonte. Asaj i erdhi një pasdite, trokiti në xhamin e dritares dhe e thirri në emër. Motra u ngrit nga shtrati dhe e shikoi forografinë e djalit në dollapin me libra. Gati është.

„Njerëzit më thonë se edhe ti ishe“, filloi pasi i kishte pirë disa ngërqe të kafesë së nxehtë dhe të zezë, nga e cila ende dilte avulli. Ajo heshtte. „Sa gjatë?“

„Mjaftueshëm.“

„Edhe? Të vjen keq?“

Ai e shikonte me sytë gjysmë të shtrënguar. Gishtat e gjatë ledhatonin veshin e filxhanit të qeramiks. Motra e kuptonte shikimin e atij njeriu dhe e dinte: ai është tjetri. Spazma në fytyrën e këtij burri asnjëherë nuk hiqet, ai pret në pritë, i tendosur dhe i nxehtë, me atë plagë që përhapet, që është ngjitëse dhe dhimbja e së cilës ndjehet në krahërorin e secilit i cili e merr guximin t'i afrohet. Shumë shpesh ka pasur raste t'i shohë të pashëruarit, ata i shmangte dhe vështirë i harronte. Disa sëmundjeve u duhet kohë e gjatë për t'u shëruar dhe dhimbja e tyre kalon te të gjithë të plogështit, të paaftit e të vetmuarit. E dinte ç'duhej të bënte.

„Mos u hidhëroni, por më duhet të marr autobusin për qytet.“

„Patjetër, patjetër. Ka ditë, Motër“, e nguli atë fjalën e fundit ndërsa ajo e ndjeu si damkë të përgjakur.

Kurrë më nuk hyri në oborrin e saj. Motra e mbajti mend diagnozën e vet, dhe nuk foli për të. Ajo vuante më shumë nga ngjashmëria e trishtë që shfaqte trupi i këtij jabanxhiu. E ktheu shpinën ashtu siç kthehen njerëzit nga ngjarjet të cilat nuk i kuptojnë dhe mbi të cilat nuk mund të kenë ndikim. Megjithatë, shpesh e shikonte vogëlushen e cila luante në rrugë. Flokët e saj, piklat në hundë dhe duart çapkëne Motrës ia zgjonin atë butësi që ka kohë që ishte shpëlarë. Kur kalonte pranë vajzës, dora vetvetiu i fluturonte që t'ia përkëdhelte flokët, që në dorë t'i fuste

një bombon, që t'ia ndreqte fustanin të cilin vetë e kishte veshur mbrapshtë.

Dita e pranverës e kishte arritur pikun, ndërsa burri ende lëshonte muzikë, këndonte me zë të lartë, dhe thoshte fjali të ashpra. Era bëhej gjithmonë dhe më e fortë ndërsa qielli po mbulohej nga perdet e errëta. Motra i mbylli të gjitha dritaret. Edhe pak dhe do të fillonte stuhia.

Rrebeshi i shiut godet portat dhe derdhet poshtë olluqeve. Rrokullis guralecë, çon pluhurin nga kopshtet, përkul përtoke pemët e njoma dhe spërkat gjethet e reja mbi degë.

„Motër! Motër, shpejt!“, në derë të shtëpisë përplasen pëllëmbat e lagura të burrave. Derisa i mbathte këpucët nuk mendonte për asgjë. Veç të mbërrinte me kohë.

Era i largon nga rruga, i shtyn dhe i rrotullon, nuk heq dorë.

„Ambulanca është rrugës“, tha njëri prej fqinjëve derisa nxitonin përtej rrugës e shiu ua ngjiste flokët për balli. Dera e shtëpisë është e hapur. Gruaja e re rri shtrirë mbi kauç, e gjaku ia mbulonte gjithë fytyrën. Njërin sy e ka të errët dhe të mbyllur. Mbi qilim xhami i thyer, gjaku dhe dhëmbët. Motra ulet pranë saj. Gjaku nga goja duhet të ndalet. Gruaja nuk guxon të lëvizë.

„Veç le ta prekë ajo, në krevatin tim më nuk do të shtrihet“, tha burri dhe u ngrit nga tavolina ku e kishin ulur, të qetësohet, të harrojë. Ende ishte i djersitur dhe i përlyer nga tërbimi. Njerëzit u tërhoqën nëpër skuta. Askush nuk tha asgjë. Me rëndësi ishte që të mos mbeteshin vetë.

„Ti je njëra prej tyre, Motër, nënën ta qifsha. Njerëzit e tyre i shpëtoje derisa ne vdisnin, kurvë e përdalë! Preke dhe të vrava, ty dhe atë.“

Motra heshtte. Mbi supet e burrit u lëshuan duart. Njerëzit e qetësonin dhe e siguronin. Motra është këtu për të ndihmuar, ajo duhet ta bëjë punën e saj, kjo i shkon më së miri për dore, vetëm kjo mund të bëhet që të përmirësohet gjendja. Mbase nuk do të lejonte që gruaia t'i mbetej pa gjak. Nuk është tash koha për sqarime. Veç ngadalë. Veç qetë. Gjithçka do të bëhet mirë. Gjithçka do të jetë në vendin e vet.

Në shtëpi gufoi frika, pasiguria dhe gjaku. Jashtë shiu, era dhe retë.

Ndihma e parë e mori gruan dhe e lajmëroi policinë. Motra i

fshiu duart dhe u nis drejt derës. Derisa po e kërkonte dorezën një dorë ia kapi gishtat. „Vetëm vdekja s’ka shërim“, tha një gojë. Dera e dhomës fishkëlleu dhe nga errësira u shfaq fytyra e vogëlushes.

Stuhia pushoi dhe Motra tani mund ta kalonte rrugën bashkë me vogëlushen.

Një nga një, njerëzit nisën t’i hapin krahët e dritareve. Shikonin qiellin. Retë ende shtypeshin mbi pullaze, por atje në largësi, poshtë buzë detit, u hap një boshllëk i gjatë duke lëshuar mbi tokë rreze drite të bardhë.

Është festë dhe Motra niset drejt varrezave të vogla në cep të qytetit. Ndërsa afrohet, e ndjen diellin në shpinë dhe nxiton të mbërrijë të kthehet përpara drekës. Vera e ka ngrohur mermerin dhe i ka tharë lulet. Në pjesën e mesme të varrezave është vetëm lëndinë. Aty varret janë pa pllaka, në nivel të tokës. Të gjitha varret janë me ngjyrë e madhësi të njëjtë, ndërsa emrat mbi to janë me shkronja të vogla. Krejt në cep, buzë murit, një varr është i mbuluar i tëri me një qilim të kuq. Motra ndalet përpara tij, ndërsa vogëlushja i ikën nga duart, struket dhe fillon të fusë në gojë dredhëza të egra të cilat tashmë ishin pjekur. Kishte me qindra.

Përkthim: Qerim Ondozi

Кога конечно излезе, никој не рече ништо, само една рака кришум ја фати за прстите. Брзо ја истргна и ја вовлече во џебот. Неколку минути претходно, таа од своите раце ја изми сета нежност. Ја отстрани од дланките и прстите, триејќи ја кожата со течност за дезинфекција, детално и брзо. Како да е валканица или болест, како никој да не смее повеќе да се зарази со неа. Нејзиниот син беше последниот кој ја почувствува додека му го моташе завојот околку градите, од кои раната жареше како вечерно сонце. Уште малку, па ќе го преземе целиот.

Кога заврши, го бакна во образите и помисли дека е добро што не е при свест. Тоа момче, дете, нејзиниот живот, спие како што спиеше кога првпат го внесе во онаа куќа на средина на улицата. Куќата повеќе ја нема. Животот е друго. На улиците пред неа чекаа десетици непознати ранети, ги виде како лежат на креветите од даски и крвават без престан. Црвено, сè е црвено. Под нејзините нозе непрестајно се полнеше езеро од црвена, топла крв и можеше да почувствува како таа слатка течност ѝ доаѓа до устата, носот, челото, темето. Едвај успева да земе воздух. Секогаш и насекаде таа леплива, врела крв. Мораше да тргне и затоа ги изми рацете. Добро ги изми. Нејзиниот син остана на тоа место, умирајќи.

Никогаш не ни помисли да се откаже од својата работа, особено во времиња кога се чинеше дека тоа е единственото што му треба на светот. Да се стави газа, да се закрепи, да се спречи крвавењето, да се прекине гушењето, да се крене главата, да се измие, испере, замота во чисто. Беше брза, вешта и секогаш спремна за движење. Работеше толку посветено што

нејзиното лично име со текот на годините избледе во сенка на тој повик, нејзината суштина. Ја викаа Сестра.

„Пак е пијан“, ѝ рече на сосетката додека долж јажето ја простираше испраната облека. Жената во дворот ограден со рѓосана ограда направи тажна гримаса и воздивна.

„Додека пее, добро е.“

„Добро е“, повтори Сестра и го фрли погледот на девојчето кое стоеше само на улицата. Во раката држеше опашка од гуштер. Се извиваше и преташе како уште да е дел од стварниот свет, како да не е само отфрлен остаток, имитација на животот. Сестра се стресе од идејата која ѝ ја пресече сликата на девојчето во шарен фустан со цветови. Во тој миг на струјната жица над нивните глави седнува првата ластовичка и ги протегнува крилјата. Пролет е. Девојчето ја стиска дланката и шепоти нешто во малиите прсти.

Утрото одминуваше. Облеката на Сестра се лулееше на пролетниот ветер, чиста и миризлива. Ја простре последната кошула и ја ловеше со штипките за околувратникот. Прегласната музика од дворот отспротива ја удираше по тапанчињата и едвај чекаше да влезе во куќата, да ја затвори вратата, да ја префрли околу вратот јамката од старата престилка и да го меша во лонецот портокаловото вариво. Иако е сама, готви секој ден. Се грижи за себе, вредна е и чиста. Никој не ѝ доаѓа и никому не му влегува во животот. Да не се доселеше една година тој висок, гласен човек во соседната куќа, не би имала причина да се извлече од својот долго баран мир, кој го оствари упорно одбивајќи ги од себе туѓите реченици и некои тешки сопствени мисли. Сиот наред кој го чувствува последните неколку години во неа го предизвика тој маж, женејќи се со крупната девојка, единицата на соседот. Се досели во местото, ја прегази улицата со долги чекори, со воденесто сините очи се загледа во секој сосед, целеше во секој двор. Во приземјето на немалтерисаната куќа свежиот пар размести малку евтин мебел и се фрли во навидум обичен живот, кој наскоро им донесе девојче со жолта коса. Таа порасна, а татко ѝ секој ден на соседите им влегуваше во куќите, седеше на чаша вино, ги поздравуваше од улица, секогаш викајќи, секогаш укажувајќи дека е тука, дека треба да го видат, да го чујат. Дека постои и дека е важен.

Кога го виде првпат, Сестра за миг го изгуби ритамот. Здивот ѝ се прекина, пред очите ѝ се стемни и колената видно ѝ затреперија. Двете сосетки ја зедаа под пазуви да не падне. Тој маж, непознатиот човек кој дојде којзнае од каде, изгледаше баш како нејзиниот мртов син, нејзиниот ранет единец кој она утро го остави зад себе за да ја запира крвта кај туѓите синови.

Се држеше подалеку. Тој живееше како да исполнува задачи. Собираше приказни за луѓето, се хранеше со нивните судбини како пијавица. Коментираше и судеше, се приближуваше и напредуваше. Едно попладне дојде кај неа, чукна на прозорското окно и ја викна по име. Сестра стана од каучот и ја погледна фотографијата од синот на орманот со книги. Спремна е.

„Луѓето ми велат дека и ти си била“, започна откако испи неколку голтки од кафето кое чадеше на масата, жешко и црно. Таа молчеше. „Колку долго?“

„Доволно.“

„И? жал ти е?“

Гледаше во неа со полузатворени очи. Долгите прсти го галеа увото на керамичката шолја за кафе. Сестра го разбираше погледот на тој човек и знаеше: тој е друг. Грчот на лицето на овој маж никогаш не се опушти, тој чека во заседа, напнат и жежок, со таа рана која жари, која е заразна и чија болка се чувствува во градите на секој што ќе се осмели да му се приближи. Веќе многупати гледаше неоздравени, ги избегнуваше и тешко ги забораваше. Некои болести се лечат долго и нивната горчина преминува на сите слаби, немоќни и осамени. Знаеше што мора да направи.

„Немојте да се лутите, но морам да фатам автобус за до град.“

„Нема проблем, нема проблем. Има денови, Сестро“, го изрече тој последен збор и таа го почувствува како крвав жиг.

Никогаш повеќе не влезе во нејзиниот двор. Сестра ја запамти својата дијагноза и молчеше за неа. Повеќе не ја погодуваше онаа тажна сличност која ја покажуваше телото на овој странец. Го сврте грбот онака како што луѓето се свртуваат од случувањата што не ги разбираат и на кои не се способни да влијаат. Сепак, често гледаше во девојчето кое си играше на улицата. Нејзината коса, пегите на носот и немирните раце, кај

Сестра ја будеа онаа одамна измиена нежност. Нејзината коса. Кога поминуваше покрај детето, раката сама ѝ полетуваше да ги погали нејзините влакна на темето, да ѝ пикне бонбона во дланката, да ѝ го намести фустанчето кое самата го облекла наопаку.

Пролетниот ден одминувааше, а мажот сè уште пушташе музика, гласно пееше и извикуваше остри реченици во воздухот. Ветерот стануваше сè посилен и по небото се развлекуваа темни завеси. Сестра ги затвори сите прозорци. Уште малку и ќе почне луња.

Тешкиот дожд тропа по вратата и се слева низ жлебовите. Тркала камчиња, ја разнесува земјата од градините, ги свива кон земјата нежните стебленца и ги плиска младите лисја на гранките.

„Сестро! Сестро, брзо!“, на вратата од куќата удираа мокри дланки на маж. Додека ги облекуваше чевлите, не мислеше на ништо. Само да стигне навреме.

Ветерот ги турка од патот, ги брка и врти, не се откажува.

„Брзата помош е на пат“, рече еден од соседите додека брзаа преку патот, а дождот им ја лепеше косата на челото. Вратата од куќата беше отворена. Млада жена лежи на каучот, а крвта целосно ѝ го покрила лицето. Едното око е темно и затворено. На тепихот има скршено стакло, крв и заби. Сестра седна покрај неа. Крвта од устата мора да запре. Жената не смее да се движи.

„Ако таа ја допре, веќе нема да влезе во мојот кревет“, рече мажот и стана од масата на која го седнаа да се смири, да заборави. Уште беше испотен и валкан од бес. Луѓето се повлекоа во аглите. Никој не рече ништо. Единствено е важно да не останат сами.

„Ти си нивна, Сестро, пичка ти мајчина. Ги спасуваше нивните додека ние умиравме, курво ебена! Допри ја и мртва си, и ти и таа.“

Сестра молчеше. На рамената на мажот се спуштија раце. Луѓето го смируваа и уверуваа. Сестра сака да помогне, мора да си ја работи работата, во тоа е најдобра, тоа е единственото што може да се направи за да се поправи работата. Белки нема да дозволи жената да искрвави. Не е сега време за објаснување.

Само полека. Само мирно. Сè ќе биде во ред. Сè еднаш ќе си дојде на место.

Во куќата се згусна стравот, немирот и крвта. Надвор дожд, ветер и облаци.

Брзата помош ја одведе жената и викна полиција. Сестра ги избриша рацете и тргна кон вратата. Додека ја ловеше рачката, некоја рака ја фати за прстите. „Само смртта е неизлечива“, рече некоја уста. Вратата од собата се отвори и од мракот се појави лицето на детето.

Луњата се смири и Сестра конечно можеше да ја претрча улицата.

Еден по еден, луѓето почнаа да ги отвораат прозорските крила. Гледаа во небото. Облаците сè уште се тискаа над покривите, но таму во далечина, ниско до морето се отвори долг процеп и пропушташе на земјата зраци бела светлина.

Празник е и Сестра оди кон малите гробишта на крајот од градот. Додека се приближува, го чувствува сонцето на грбот, а брза да стигне назад претпладне. Летото го загреало мермерот и го исушило цвеќето. На средишниот дел од гробиштата има само трева. Тука се гробовите без плочи, на ниво на земјата. Сите се со иста боја и големина, а имињата на нив се ситни. Сосема во аголот, зад нив, еден гроб е целосно прекриен со црвен тепих. Сестра застанува пред него, а девојчето ѝ се истргнува од рацете, клекнува и почнува да пика во устата шумски јагоди кои узреале таму. Ги имаше стотици.

Превод: Иван Шопов

Rukavice koje svetle u mraku

Dorezat që shndrisin në errësirë

Ракавици кои светат во мракот

Rukavice koje svetle u mraku

Božidar Knežević

Ušli su zajedno u prazan kupe, a sneg je ostao napolju. Zreo, ozbiljan sneg. Bez svetla u kućama, bez kuća, bez zemlje oko kuća. Samo sneg. Koji ne prestaje i postaje još ozbiljniji. Belo. I voz koji vozi kroz belo. I kroz crno, jer je noć – i napolju i unutra. A njih dvojica spavaju. Sami u kupeu. Mogli bi biti i sami na svetu – tako spavaju.

Da su zaista poslednji ljudi u poslednjem vozu, zaspali bi odmah. Zaspali bi odmah u svakom slučaju – da nije bilo kontrole karata i dve carine. Ali čim su ostali sami i kad se svetlo ugasilo... Takav je voz – malo je voz, malo sedativ.

Ušli su zajedno u prazan kupe i seli do prozora, jedan nasuprot drugom. Bez dogovora. Dva krupna ćutljiva čoveka koji se ne poznaju, u sličnim kaputima, svaki sa po koferom, očigledno teškim, sa kapama na kojima je znak istog bejzbol tima univerziteta u Minesoti. Nisu primetili da imaju iste kape. Niti šta znaju o bejzbolu. Ali su primetili da su seli na isti način – tako da se praznim rukavom naslone na zid do prozora. Kao da ga kriju.

Bilo je još putnika koji su zavirivali u kupe, ali svi su produžili dalje. Kad vidiš dva jednoruka čoveka u kupeu, taj kupe, nekako prećutno, postaje kupe za jednoruke, i ako nisi u toj kategoriji – produži. Nije to ni takt ni razumevanje, ti isti ljudi bi u velikoj gužvi parkirali na parking za invalide. Preko već parkiranog invalida. Ali voz je skoro prazan. (Za ovu pojavu postoji relevantno naučno objašnjenje, ali je to objašnjenje, zajedno sa ostalima, preskočilo ovaj kupe.)

Ušli su zajedno u prazan kupe u Beogradu – jer je bio prazan. I seli. Ćutke. I tek onda videli prazan rukav na saputniku. Sve ostalo saznali su slušajući odgovore na pitanja koja su postavljali

kondukter i carinici. A ono što su tako posredno saznali bilo im je dovoljno. Da nastave da čute.

Dve karte, druga klasa, do Zagreba. Kondukter misli da putuju zajedno i malo duže drži njihove karte u ruci, tek da ih još jednom pogleda. Ali i on čuti. Takav je kondukterski život – na kakvu god bizarnost da naiđeš, ti samo pregledaš karte i poželiš srećan put. Kasnije će pričati kolegama: „Matori ljudi, a obukli se isto, kô blizanci. Jedina razlika je što jednom fali leva, a drugom desna ruka. Seli, ovako kô sad ja i ti. I gledaju se. Kô u ogledalu. Ali, bože sačuvaj da bi koji progovorio. Jok! Takvih pre rata nije bilo.“

Malo posle konduktera – carine. Jedna na izlasku iz Srbije, druga na ulasku u Hrvatsku. Ista pitanja, isti odgovori, dovoljno. Iz Beograda za Zagreb, obojica, jedan sa sahrane, drugi na sahranu. (Takvi su putnici, jednoruki, stonogi, svejedno – ili negde odlaze, ili se odnekud vraćaju. Istim vozom.) I pasoš Srbije i pasoš Hrvatske. I jeste, prvi put prelaze granicu posle rata. Ne bi ni sad, nego ta sahrana... ne, ne, nije baš bliska rodbina, ali red je. A ruku su izgubili u ratu. Svaki sa svoje strane. I sad sede zajedno u kupeu, desilo se.

Ako su i mislili da progovore, sad sigurno neće. Neprijatelji.

I nisu progovorili. Mogli su malo da se mrze, ali nisu stigli – zaspali su. I sanjali sneg. I krv u snegu. Svako svoju. Jedan san sa pasošem Srbije, drugi sa pasošem Hrvatske. A u oba – sneg isprskan krvlju. Mogli bi ih i zameniti – ne bi primetili. Sneg je sneg i naučno je dokazano da pada s obe strane granice. A ni krv nema pasoš.

A mogli bi se i probuditi. Uskoro će izaći sunce i noć će sići s voza. Iza nje će, kao otisak cipele, ostati samo malo crne prljavštine na snegu oko pruge. Tek da ospori potpunu belinu. Takva je zima u ravnici – zemlja se ovde uvek nekako probije kroz sneg, kao masna mrlja. A i kad posle nekog pahuljastog ponedeljka osvane neki težak utorak, pritisnut sa dva metra beline (a vetar nanese još dva), i kad postane jasno da zemlja nema snage da se odozdo probije kroz ta četiri metra i da niko ne može blatnjavom cipelom stati sebi iznad glave, čak i tad, obavezno, na najvećem smetu osvane crtež nacrtan toplom mokraćom. Onom žutom, bolesnom. Velikog formata. A kako, niko ne zna. Nema naučnog objašnjenja. Ni snega bez fleke.

Ušli su zajedno u prazan kupe i zaspali. A sad ih budi trzaj koji ih skoro obara. Tako je to s kočnicama – malo te zaustavljaju, malo pokreću. (Imaju li kočnice naučno objašnjenje zašto su takve?

Imaju. I kako počinje to naučno objašnjenje – psovkom. A tako najčešće i završi.)

Razbuđeni, izviruju napolje. Svetla, kuće, zemlja – ništa. Samo sneg. Napolju. A u kupeu... sad ih već možda i svrbi jezik. Bar za tu psovku. Ali ćute. (Takvo je ćutanje – što duže traje, teže prestaje.)

A onda se vrata kupea otvaraju. Crn, sitan čovek sa prevelikom torbom. Drži rukavice u ruci, govori brzo i ne čeka mnogo na odgovor: „Zastoj. Smet. Ima u njemu... ne znam. Ima pet metara. Trebaće im dva dana da očiste.

„Prošao sam kroz voz, svi će peške do stanice. Ima jedno... ne znam. Ima kilometar.

„A je l' vama to iz rata? Pa, da, gadno. Mene nisu pokupili. Krio sam se... ne znam. Dve godine. Ne mogu svi da ratuju, neko mora i da šverca. Pa, je l'? A jesu bili navalili: Idi, moraš, važno je učestvovati... Kô da me šalju na olimpijadu. A kad smo već kod olimpijade...”

Poturi im one rukavice pod nos.

„Službene, za sledeću olimpijadu. Ovu zimsku. Trideset evra par.”

Trguje. A njih dvojica ćute.

„Ne možete da nosite kofer po ovoj hladnoći bez rukavica. Ni ruku ne možete da promenite.”

Ništa. Ćutanje.

„Dobro, dvadeset. Zato što ste gluvonemi. I ako uzmete obojica. Evo vam ih tu na sedištu, pa opipajte. Jesu kineske, al' su kvalitet. Tople su, ne propuštaju vodu, a ovi olimpijski krugovi odozgo – oni su fluorescentni.”

Dvojica jednorukih posegnu u džep, švercer se malo trgne. Kad izvuku ruke iz džepa, u svakoj je novčanica od deset evra. Bez gledanja, kao da su ih ranije spremili. Onda samo spuste novac na sedišta. A rukavice uzmu. Svaki svoju. (Sva savezništva utemeljena na parnom broju rukavica naučno su objašnjena. Na olimpijskom kineskom.) Švercer pokupi novac.

„Evro integracije, a? A sve po nama švercerima. Kakvi ljudi. Hoćete bar kape? Dva modela, za slalom i za veleslalom. Trideset evra jedna, koju god da uzmete. Od tih vaših za bejzbol otpašće vam uši.”

Ništa. Ćutanje.

„U redu, dvadeset. Ali ako kupite dve. Tu su mi u torbi. Da izvadim?”

Ćutanje. Ništa.

„Nećete? Dobro, nećete. Kakve ste cicije, mogli ste i s jednom glavom putovati. 'Ajd, uzdravlje. Paraolimpijci.“

Švercer pokupi svoju torbu i ode da trguje dalje, a dva jedno-ruka čoveka ponovo ostadoše sami u kupeu. Sa parom rukavica. Uslovno gledano.

Kad nasloniš dlan o dlan, levi je uvek ogledalo desnom, a desni levom. Takve su ruke – uvek su par. Čak i kad su rasparene. I uvek jedna ruka pomaže drugoj da obuče rukavicu.

A može i zubima.

Ušli su zajedno u prazan kupe. Iz snega. A sad su i izašli zajedno. U sneg. I sad se, zajedno sa ostalim putnicima, i njih dvojica, u razvučenoj koloni, probijaju kroz taj sneg prateći prugu kao putokaz. Idu jedan iza drugog i ćute. Sa dva preteška kofera. I kapama istog bejzbol tima (mada ne znaju ništa o bejzbolu). U fluorescentnim rukavicama.

Pod određenim uglom, i kad im se siluete preklope, baš zbog tih rukavica, onima neposredno iza, njih dvojica izgledaju kao jedan. Sa dva kofera. A onima na kraju kolone ne izgledaju ni kao dvojica ni kao jedan – oni vide samo par rukavica koje svetle u mraku.

Uskoro će izaći sunce i putnici će stići do stanice. Bez voza. A na stanici će ih sačekati drugi voz. (U verziji za japansko tržište. Ovdje će ipak putnici sačekati voz.)

Čekaće i njih dvojica, zajedno sa ostalima. Samo to. Na stanici će biti prehladno za mržnju.

A onda će opet sesti u neki prazan kupe. I odmah će zaspati. U rukavicama. I opet će sanjati – prvo sneg i zimsku olimpijadu, a onda i bejzbol. Finale. Sanjaće sebe i onog drugog. Kako sede jedan do drugog. I zajedno viču: „Napred, Minesota!“

Dorezat që shndrisin në errësirë

Bozhidar Knezheviq

Hynë bashkë në kupenë e zbrazët, e bora mbeti jashtë. Borë madhore, serioze. Pa drita nëpër shtëpi, pa shtëpi, pa tokë rreth shtëpive. Vetëm borë. E cila nuk ndalet dhe bëhet edhe më serioze. Bardhësi. Dhe treni i cili lëviz nëpër bardhësi. Dhe nëpër errësirë, sepse është natë – edhe jashtë edhe brenda. Ndërsa ata flejnë. Të vetëm në kupe. Mund të kishin qenë edhe të vetëm në botë – ashtu flinin.

Po të ishin vërtetë njerëzit e fundit në trenin e fundit, do t'i kishte zënë gjumi menjëherë. Do t'i kishte zënë gjumi gjithsesi – po të mos vinte kontrolli i biletave dhe dy dogana. Por si mbetën vetëm dhe kur drita u fik... Ashtu e ka treni – pak treni, pak qetësuesi.

Hynë bashkë në kupenë e zbrazët dhe u ulën pranë dritares, njëri kundrejt tjetrit. Pa marrëveshje. Dy burra trupmëdhenj të heshtur të cilët nuk njihen, me pallta të ngjashme, secili me nga një valixhe, që duket e rëndë, me kapela me shenja të ekipit të njëjtë të bejsbollit të universitetit të Minesotës. Nuk e vërejtën se kishin kapela të njëjta. Dhe as që dinin diçka për bejsbollin. Por e panë se ishin ulur në mënyrë të njëjtë – ashtu me mëngë të mbështetur për muri pranë dritares. Thuajse i fshihnin.

Kishte edhe udhëtarë tjerë të cilët e fusnin kokën në kupe, por të gjithë vazhdonin tutje. Kur sheh dy njerëz me një dorë në kupe, ajo kupe, disi heshturazi, bëhet kupe për njerëz me një dorë, dhe nëse nuk bën pjesë në atë kategori – vazhdo tutje. Nuk është kjo as takt as mirëkuptim. Po ata njerëz në një turmë njerëzish do të ishin parkuar në parking për invalidë. Përgjatë invalidit tashmë të parkuar. Por treni është gati i zbrazët. (Për këtë dukuri ekziston një shpjegim relevant shkencor, por ai shpjegim, së bashku me shpjegimet tjera, e ka kapërcyer këtë kupe.)

Hynë bashkë në kupenë e zbrazët në Beograd – sepse ishte e zbrazët. Dhe u ulën. Në heshtje. Dhe vetëm atëherë e panë mëngën boshe të bashkëudhëtarit. Të tjerat i kuptuan duke i dëgjuar përgjigjet në pyetjet e konduktorit dhe doganierëve. E ajo që e kuptuan ashtu tërthorazi, u mjaftoi. Që të vazhdonin të heshtnin.

Dy bileta, klasa e dytë, për Zagreb. Konduktori mendon se udhëtojnë bashkë dhe biletat e tyre i mban pak më gjatë në dorë, ashtu, që t'i shikojë edhe njëherë. Por edhe ai hesht. E tillë është jeta prej konduktorësh – pavarësisht ç'gjëra bizare has, ti veç i kontrollon biletat dhe uron rrugë të mbarë. Më vonë do t'u tregonte kolegëve: „Njëri në moshë, e ishin me rroba të njëjta, si binjakë. I vetmi dallim është se njërit i mungon dora e majtë, e tjetrit e djathta. Të ulur, kështu si unë e ti. Dhe po e shikonin njëri-tjetrin. Si në pasqyrë. Por, as edhe një fjalë s'e thanë. Hiç! Njëri në luftë para nuk kemi pasur.“

Menjëherë pas konduktorit – doganat. Njëra në dalje nga Serbia, tjetra në hyrje të Kroacisë. Pyetjet e njëjta, përgjigjet e njëjta, mjafton. Nga Beogradi për Zagreb, të dytë, njëri nga varrimi, tjetri në varrim. (Ashtu janë udhëtarët, njëdorësh, shumëkëmbësh, s'ka rëndësi – ose shkojnë diku, ose kthehen nga diku. Me trenin e njëjtë.) Edhe pasaportë të Serbisë edhe pasaportë të Kroacisë. Dhe po, hera e parë që po e kalonin kufirin nga paslufta. As tani nuk do ta kishin kaluar, por ai varrim... jo, jo, nuk ishte familje shumë e ngushtë, por kështu e ka rendi. E dorën e kishin humbur në luftë. Secili në anën e tij. Dhe rrinë bashkë në kupe, ashtu ndodhi.

Edhe nëse u kishte shkuar mendja të bisedonin, tani sigurisht se e kishin ndërruar mendjen. Armiq.

Dhe nuk e thanë asnjë fjalë. Mund të ishin urryer sadopak, por nuk ia dolën – i zuri gjumi. Dhe ëndërruan borën. Dhe gjakun në borë. Secili gjakun e vet. Njëra ëndërr me pasaportë të Serbisë, ëndërra tjetër me pasaportë të Kroacisë. E në të dyjat – bora e spërkatur me gjak. Madje edhe mund t'i ndërronin – nuk do ta vërenin. Bora është borë dhe është e dëshmuar shkencërisht se ajo bie në të dy anët e kufirit. Dhe as gjaku nuk ka pasaportë.

Por edhe do të mund të zgjoheshin. Së shpejti do të dalë dielli dhe nata do të zbresë nga treni. Prapa saj, si gjurmët e këpucëve, do të mbetet pak ndyrësi e zezë në borën rreth hekurudhës. Aq sa ta kundërshtojë bardhësinë e plotë. Ashtu e ka dimri në rrafshinë

– toka këtu gjithmonë ia del të depërtojë në borë, si njollë e yndyrshme. Dhe gjithashtu kur pas një të hëneje fjolla-fjolla lind një e martë e rëndë, e shtypur me dy metra bardhësi (dhe era sjell edhe dy), dhe kur bëhet e qartë se toka nuk ka fuqi që të dalë nga poshtë përtej atyre katër metrave dhe që askush me çizmen e tij të përbaltur nuk mund ta prekë majën e kokës së tij, edhe atëherë, në përgjithësi lind vizatimi i bërë me urinën e ngrohtë. Në atë të verdhë, të sëmurë. Të formatit të madh. Si e tek, askush nuk e di. Nuk ka shpjegim shkencor. Siç nuk ka borë pa njolla.

Hynë bashkë në kupenë e zbrazët dhe i zuri gjumi. Dhe tani i zgjon tronditja e cila gati i rrëzon. Ashtu e kanë frenat – pak të ndalin, pak të vënë në lëvizje. (A kanë frenat shpjegim shkencor se pse janë të tillë? Kanë. Dhe si fillon ai shpjegim shkencor – me të sharë. Dhe ashtu edhe përfundon në shumë raste.)

Të zgjuar, shikojnë mbrapa. Drita, shtëpi, tokë – asgjë. Veç borë. Jashtë. E në kupe... tash mbase edhe u kruhet gjuha. Të paktën për atë të sharë. Por heshtin. (Ashtu e ka heshtja – sa më shumë që zgjat, aq më vështirë përfundon.)

Dhe pastaj dyert e kupesë hapen. Një njeri i zi, trupvogël, me një çantë të stërmadhe. I mban dorezat në dorë, flet shpejt dhe nuk pret shumë që të marrë përgjigje: „Pengesë. Përg. Do të ketë aty... nuk e di. Pesë metra. Do t’u duhen dy ditë ta pastrojnë.

„Përkundraiz gjithë trenin, të gjithë do të shkojnë në këmbë në stacion. Do të ketë... nuk e di. Një kilometër.

„E ju këtë e keni nga lufta? Paj, po, tmerr. Mua nuk më morën. Fshihesha... nuk e di. Dy vjet. Nuk mund të luftojnë të gjithë, dikush edhe duhet të kontrabandojë. Apo jo? E nuk pushonin: Shko, duhet të shkosh, pjesëmarrja është e rëndësishme... Thuajse bëhej fjalë për olimpiadë. E kur jemi te olimpiada...”

Ua fut dorezat përpara hundëve.

„Zyrtare, për olimpiadën e ardhshme. Këtë, dimërore. Tridhjetë euro një palë.”

Bën pazar. E ata të dy heshtin.

„Nuk mund ta mbani valixhen në këtë të frohtë pa doreza. As dorën s’mund ta ndërroni.”

Asgjë. Heshtje.

„Mirë, njëzet. Për shkak se jeni shurdhmemecë. Dhe atë nëse i merrni të dytë. Që, këtu i keni te ulësja, mund t’i prekni. Janë

kineze por janë kualitet. Të nxehta, nuk e lëshojnë ujin, e këta rrathtë olimpikë këtu sipër – ata janë fluoreshentë.“

Dy burra njëdorësh kapen për xhepi, kontrabanduesi pak tërhiqet. Kur i nxjerrin duart nga xhepi, në secilën dorë është nga një monedhë prej dhjetë eurosh. Pa shikuar, thuajse i kishin bërë gati më parë. Pastaj vetëm i lëshojnë paratë në ulëse. E dorezat i marrin. Secili të veten. (Secila aleancë e mbështetur në numër çift të dorëzave është e shpjegueshme shkencërisht. Në kinezishte olimpikë.) Kontrabanduesi i mbledh paratë.

„Eurointegrimet, a? Dhe e gjithë kjo mbi kurrizin tonë, mbi kontrabanduesit. Çfarë njerëz. Doni bile kapele? Dy modele, për slalom dhe kryeslalom. Tridhjetë euro copa, cilëndo që e merrni. Nga këto tuajat për bejsboll veshët do t’ju bien në tokë.“

Asgjë. Heshtje.

„Mirë, njëzet. Por nëse i bleni dy. I kam këtu në çantë. T’i nxjerr?“

Heshtje. Asgjë.

„S’doni? Mirë, s’doni. Kështu kopracë, është dashtur të udhëtoni veç me një kokë. Hajt, tungjatjeta. Paraolimpikë.“

Kontrabanduesi e merr çantën dhe shkon për të shitur tutje, ndërsa dy burra njëdorësh përsëri mbetën vetë në kupe. Me një palë doreza. Thënë kushtimisht.

Kur njeriu i bën bashkë shuplakat, e majta gjithmonë është pasqyrë e së djathtës, ndërsa e djathta pasqyrë e së majtës. Ashtu janë duart – gjithmonë janë çift. Madje edhe kur janë tek. Dhe gjithmonë njëra dorë i ndihmon tjetrës për ta vënë dorezën.

Por edhe dhëmbët mund të kryejnë punë.

Hynë bashkë në kupenë e zbrazët. Nga bora. E tash edhe dolën bashkë. Në borë. Dhe tani, bashkë me udhëtarët tjerë, edhe ata të dy në një kolonë të gjatë, depërtojnë nëpër atë borë duke e përcjellë hekurudhën si udhëtregues. Ecin njëri pas tjetrit dhe heshtin. Me dy valixhe të stërngarkuara. Dhe me kapela të ekipit të njëjtë të bejsbollit (megjithëse s’kanë haber për bejsboll). Me doreza fluoroshente.

Në një kënd të caktuar, dhe kur u përputhen siluetat, pikërisht për shkak të atyre dorezave, atyre menjëherë pas tyre këta të dytë u duken si një person. E atyre në fund të kolonës nuk u duken as si dy e as si një person – ata shohin vetëm një palë doreza që shndrisin në errësi.

Së shpejti do të lind dielli dhe udhëtarët do të mbërrijnë në stacion. Pa tren. E në stacion do t'i presë treni tjetër. (Në versionin për tregun japonez. Në këtë rast, megjithatë, udhëtarët do ta presin trenin.)

Do të presin edhe ata të dy, së bashku me të tjerët. Dhe asgjë më shumë. Në stacion do të jetë tepër ftohtë për urrejtje.

E pastaj prapë do të ulen në ndonjë kupe të zbrazët. Dhe menjëherë do t'i zërë gjumi. Me doreza. Dhe prapë do të ëndërrojnë – së pari borën dhe olimpiadën dimërore, dhe pastaj bejsbollin. Do ta ëndërrojnë veten dhe atë tjetrin. Se si rrinë njëri pranë tjetrit. Dhe brohorasin së bashku: „Përpara, Minesota!“

Përkthim: Qerim Ondozi

Ракавици кои светат во мракот

Божидар Кнежевиќ

Влегоа заедно во празното купе, а снегот остана надвор. Зрел, сериозен снег. Без светло во куќите, без куќи, без земја околу куќите. Само снег кој не престанува и станува уште посериозен. Бело. И воз кој вози низ белото. И низ црното, зашто е ноќ - и надвор и внатре. А тие двајца спијат. Сами во купето. Би можеле да бидат и сами на светот - така спијат.

Да се навистина последни луѓе во последниот воз, би заспале веднаш. Би заспале веднаш во секој случај да не беше контролата на картите и двете царини. Но штом останаа сами и кога светлото се угасна... Таков е возот - малку е воз, малку седатив.

Влегоа заедно во празното купе и седнаа до прозорецот, еден спроти друг. Без договор. Двајца крупни молчаливи луѓе кои не се познаваат, во слични капути, секој со по еден куфер, очигледно тежок, со капи на кои има знак на истиот бејзбол тим на универзитетот во Минесота. Не забележаа дека имаат исти капи. Ниту знаеја нешто за бејзболот. Но забележаа дека седнале на ист начин така што со празниот раков се потпираа на сидот до прозорецот. Како да го кријат.

Имаше уште патници кои сиркаа во купето, но сите продолжија понатаму. Кога гледаш двајца еднораци луѓе во купе, тоа купе, некако премолчено, станува купе за еднораци и ако не си во таа категорија - продолжи. Не е тоа ни такт ни разбирање, истите тие луѓе во голема гужва би паркирале на паркинг за инвалиди. Преку веќе паркираниот инвалид. Но возот е скоро празен. (За оваа појава постои релевантно научно објаснување, но тоа објаснување, заедно со останатите, го прескокна ова купе.)

Влегоа заедно во празно купе во Белград - зашто беше празно. И седнаа молчејќи. И дури потоа го видоа празниот ракав на сопатникот. А она што го дознаа така посредно, им беше доволно да продолжат да молчат.

Две карти, втора класа, до Загреб. Кондуктерот мисли дека патуваат заедно и малку подолго ги држи нивните карти во раката, само за да ги погледне уште еднаш. Но и тој молчи. Таков е кондуктерскиот живот - на каква бизарност и да наидеш, само ги прегледуваш картите и им посакуваш среќен пат. Подоцна ќе разговара со колегите: „Стари луѓе, а се облекле исто, ко близнаци. Единствената разлика е што на едниот му фали левата, а на другиот десната рака. Седнаа, вака како јас и ти сега. Како во огледало. Ама, чувај боже некој да прозбори. Јок! Немаше такви пред војната.“

Малку после кондуктерот - царина. Една на излезот од Србија, друга на влезот во Хрватска. Исти прашања, исти одговори, доволно. Од Белград до Загреб, двајцата, еден од погреб, друг на погреб. (Такви се патниците, еднораки, стоноги, сеедно - или одат некаде, или се враќаат од некаде. Со истиот воз.) И пасошот на Србија и пасошот на Хрватска. И да, првпат ја преминуваат границата по војната. Не би ја преминале ни сега, ама тој погреб... не, не, не е баш близок роднина, но ред е. А раката ја изгубиле во војната. Секој од својата страна. И сега седат заедно во купето, се случи.

Ако воопшто мислеле да прозборат, сега сигурно нема. Непријатели.

И не прозбореа. Можеа малку да се мразат, ама не стигнаа - заспаа. И сонуваа снег. И крв во снегот. Секој својата. Еден сон со пасош на Србија, друг со пасош на Хрватска. А во двата - снег испрсан со крв. Би можеле и да ги заменат - не би забележале. Снегот е снег и научно е докажано дека паѓа од двете страни на границата. А ни крвта нема пасош.

А би можеле и да се разбудат. Наскоро ќе излезе сонцето и ноќта ќе се симне од возот. Зад неа, како отпечаток од чевел, ќе остане само малку црна валканица на снегот околу пругата. Колку да ја оспори целосната белина. Таква е зимата во рамнина - земјата овде отсекогаш некако се пробива низ снегот, како мрсна дамка. А и кога по некој снежен понеделник ќе осамне некој тежок вторник, притиснат со два метри белина

(а ветерот нанесува уште два) и кога станува јасно дека земјата нема сила да се пробие одоздола низ тие четири метри и дека никој не може со каллив чевел да си застане себеси над глава, дури и тогаш, задолжително, на најголемиот намет осамнува цртеж нацртан со топла мочка. Онаа жолта, болна. Во голем формат. А како, никој не знае. Нема научно објаснување. Ни снег без флека.

Влегоа заедно во празното купе и заспаа. А сега ги буди тресење кое речиси ги соборува. Така е тоа со кочниците - малку те запираат, малку те помрднуваат. (Имаат ли кочниците научно објаснување зошто се такви? Имаат. И како почнува тоа научно објаснување - со пцовка. А така најчесто и завршува.)

Разбудени, излегуваат надвор. Светла, куќи, земја - ништо. Само снег. Надвор. А во купето... сега веќе можеби и ги чеша јазикот. Барем за таа пцовка. Но молчат. (Такво е молчењето - колку подолго трае, потешко престанува.)

А тогаш вратите во купето се отвораат. Црн, ситен човек со преголема торба. Држи ракавици во раката, зборува брзо и не чека многу на одговор. „Застој. Намет. Има во него... не знам. Има пет метри. Ќе им треба два дена да исчистат.“

„Поминав низ возот, сите ќе одите пеш до станицата. Има едно... не знам. Има километар.“

„А тоа ви е од војната? Па, да, гадно. Мене не ме собраа. Се крив... не знам. Две години. Не можат сите да војуваат, некој мора и да шверцува. Нели? А баш навалија: Оди, мораш, важно е да се учествува... Ко да ме праќаат на олимпијада. А кога сме веќе кај олимпијадата...“

Им ги стави ракавиците под нос.

„Службени, за следната олимпијада. Оваа зимската. Триесет евра пар.“

Тргува. А тие двајца молчат.

„Не можете да носите куфер по овој студ без ракавици. Не можете ни да ја смените раката.“

Ништо. Молчење.

„Добро, дваесет. Затоа што сте глувонеми. И ако земете двајцата. Еве ви ги тука на седиштето, па опипајте ги. Кинески се, ама квалитетни. Топли се, не пропуштаат вода, а овие олимписки кругови одозгора - тие се флуоресцентни.“

Двајцата еднораки посегнуваат во џебот, шверцерот малку

се потргнува. Кога ги извлекуваат рацете од џебот, во секоја има банкнота од десет евра. Без гледање, како да ги спремиле претходно. Потоа само ги спуштаат парите на седиштето. А ги земаат ракавиците. Секој својата. (Сите сојузништва втемелени на парен број ракавици се научно објаснети. На олимписки кинески.) Шверцерот ги собира парите.

„Евроинтеграции, а? А сè по нас шверцерите. Какви луѓе. Сакате барем капи? Два модела, за слалом и велеслалом. Триесет евра една, која и да ја земете. Од тие вашите за бејзбол, ќе ви отпаднат ушите.“

Ништо. Молчење.

„Во ред, дваесет. Ама ако купите две. Тука ми се, во торбата. Да ги извадам?“

Молчење. Ништо.

„Не сакате? Добро, не сакате. Какви циции сте, можевте да патувате и со една глава. Ајде со здравје. Параолимпијци.“

Шверцерот си ја собра торбата и отиде да тргува понатаму, а двајцата еднораки луѓе повторно останаа сами во купето. Со пар ракавици. Условно гледано.

Кога ќе ја потпреш дланката на дланка, левата секогаш е огледало на десната, а десната на левата. Таквите раце се секогаш пар. Дури и кога не се во пар. И секогаш едната рака ѝ помага на другата да ја облече ракавицата.

А може и со заби.

Влегоа заедно во празното купе. Од снегот. А сега и излегоа заедно. Во снегот. И сега, заедно со останатите патници, и тие двајца, во развлечената колона се пробиваа низ снегот следејќи ја пругата како патоказ. Одат еден зад друг и молчат. Со два претешки куфера. И капи од истиот бејзбол тим (иако не знаат ништо за бејзболот). Во флуоресцентни ракавици.

Под одреден агол, и кога ќе им се преклопат силуетите, баш поради тие ракавици, на оние непосредно зад нив, двајцата им изгледаат како еден. Со два куфера. А на оние од крајот на колоната не им изгледаат ни како двајца ни како еден - тие гледаат само пар ракавици кои светат во мракот.

Наскоро ќе излезе сонцето и патниците ќе стигнат до станицата. Без воз. А на станицата ќе ги дочека друг воз. (Во верзијата за јапонскиот пазар. Овде патниците сепак ќе го почекаат возот.)

Ќе чекаат и тие двајца, заедно со останатите. Само тоа. На станицата ќе биде престудено за омраза.

А потоа повторно ќе седнат во некое празно купе. И веднаш ќе заспијат. Со ракавиците. И повторно ќе сонуваат - прво снег и зимска олимпијада, а потоа и бејзбол. Ќе се сонуваат себеси и оној другиот како седат еден до друг и заедно викаат: „Напред, Минесота!“

Превод: Иван Шопов

Na lijepom *kpbabom* Dunavu

Në Danubin e bukur të *gjakosur*

Ha убавиот *kpbab* Дунав

Na lijepom *kpbabom* Dunavu

Petar Babić

Umirovljeni nadnarednik Jozo iz gepeka vadi ribičke štapove. Sinčić Matan postavlja ih na podmetače, vadi tronošce i otvara suncobran.

„Ćaća, ćaća, pogle drugu stranu, opet čejeni došli pecat.“

Otac Jozo, borovnik s tisuću dana u borbenom sektoru, motri dalekozorom preko ade. Ljudi se gledaju kao u zrcalu, vatra roštilja, šest komada ribičkih štapova, suncobrani, *Opel* iz 2010. i *Opel* iz 1993. Matan čeprka po kukuruzima u žaru, da ne zagore, gleda one preko, a srce tuče, tuče.

„I čejeni su ljudi, sine“, muklo otpuhne Jozo, pa zubima odčepi bocu Kasačkog, „al zapamti, da tvoj ćaća devedeset prve nije rato-va protiv takih, naše Hrvatske sad ne bi bilo.“

„Auu, ćaća?“ zaprepasti se dječak, „a šta bi to bilo da ti nisi oša u rat?“

Nadnarednik Jozo stoji u plićaku, otkopčava šlic, mokri ravno prema onoj dvojici na drugoj obali. Zadimljena pišaka praska po površini, tjera ribu.

„Dok sam psihijatru opisiva zadnji dan u Vukovaru, usta je od stola i kanarincu kojeg drži u ordinaciji bacio šaku sjemenki u krletku. Ptica u Vukovaru tih mjeseci nije bilo. Valjda od neprestanog granatiranja, jednostavno, nije ih bilo, ili ih ja nisam primjećiva. U jednoj kući u Preradovićevoj, u pretresu nakon ne znam više kojeg odbijenog napada, naiša sam na jednu takvu papigu tigricu u krletki. Upa sam s Brdarom u tu kuću zbog zaostalih čejena, i ugleda u kutu sobe šarenu papigu. Bila je zelena s plavim repom, crnih crta po krilima i sjajno žutom glavom, prepuštena sama sebi u gajbi od pruća. Vratašca su bila otvorena, prozori razbijeni, a ona nije odletjela. Vratija sam se u tu sobu nakon češljanja ulice, zavalija u

sofu i dugo ju promatra. Njihov sanitet izvlačija je mrtve arkanovce iz propalog pješačkog napada, a ja sam si na rešou skuha čaj, zavalija se i lagano pijucka, nevirujući u prizor pred sobom. Listopadsko sunce zalazilo je za polje neobranih kukuruza, i to je, doktore, bila jedina ptica koju sam tih miseci vidija, jedna jedina u cilom Vukovaru. Sidija sam tako nekih pola sata i nijemo gleda šarenu papigu ka da gledam samog Boga. Stan je bija pospremljen ko da će domaćin ući svake sekunde, ka da je samo nakratko s obitelji iziša u šetnju do Dunava. Odložija sam oružje uz komodu i čeka ukućane, mirisa svježe pokošenu livadu, slatku zaparu sjenokoše po kojoj živo skakuću vrapci i ruju poljski miševi. Davna sićanja, slike ditiñstva, bile su mi jedina oaza mira tih dana. Mira koji mi je bija toliko potreban, a dugo ga nije bilo. Predugo. Tog predvečerja tigricu nisam pustija, mislio sam da je sigurnija u miru krletke nego vani, u opkoljenom gradu. Ostavija sam joj sjemenki i vode za par dana. Ti trenuci spokojsva u prašnjavoj sofì nisu potrajali dugo, ali bilo je dovoljno da se sitim koliko je neprocjenjivo važna sloboda, popodnevni odmor uz šalicu čaja, papiga na ramenu gusara.“

Nadnarednik se podboči i unese sinu u lice:

„Šta reć, ka prvo, da Tuđman nije pozva narod u obranu, nego da je samo onako bezveze reka, Rvati i Rvatiće, ajmo mi jugoslavensku narodnu armiju dočekat s kunicom u rukama, e sad bi se ti krstija s tri prsta.“ Jozo ga trese dugo i plitko, zadnjih mjeseci muči ga prostata.

„Auu, čaća, al to nije bilo, jel da? Nije Tuđman bija manit.“

„Jašta, i tako četnici ušetali u Osijek, Zadar, Sisak, Dubrovnik, plešu valcer s tvojim sestrama i materom, a rvatski narod po crkvama iščekiva trublje. Ka prvi kršćani za Neronovih dana jauču da ih premazane mjedom ne zašiju u utrobe tovara i prizovu pčele.“

Rusavi Mate zaprepasti se okrutnošću poganih Rimljana:

„Čaća, jesi ti jutros popija terapiju? Mater je jučer donila novu dozu iz apoteke.“

„Gledaj svoja posla, el bi te poveo vamo da nisam.“

Umirovljeni nadnarednik Jozo panično stane prekapati po džepovima tankerice. Od prošlog vikenda stanje mu se jako pogoršalo, tako uvijek bude u jesen kad bašte zamirišu olovom, a paradajzi ugnjile kao zgrušana krv. Nešto se prelomilo na krstikama kod brata u Zagrebu kad se poslije mise povela rasprava o Titu, kalifatu i pederima, a kao vrhunac fešte, listale čitanke za osnovnu

školu. Pita Jozo nećeke oko trampolina znaju li oni što je to Domovinski rat, tko se tu protiv koga borio, a dječurlija blenula pa šuti, samo štreberica Lara, kćer jedinica iz sestrinog prvog braka, izrecitira kako su Osječani ratovali protiv Vukovaraca sedamdeset i prve.

Nadnarednik Jozo proučava dvojac s druge obale. Mirna voda prenosi svaku riječ i pojačava ju s jekom, u valovima čuje spominjanje cara Dušana, Kosovskog polja, ćiriličkih tabli, Obilića, Jasenovca...

„Čili svit čestita je drugu Slobodanu, dobitniku Nobela za mir, šta je reformira plemena Jugoslavije u modernu europsku naciju. Po oslobođenju od krvoločnih ustaša prvo se krenulo sa skidanjem cripa sa crkve Svetog Marka i klesanja četiri C na čelo dubrovačkog Orlanda.“

„Ćaća, trza šaran!“ viče Matan, alka odskače i tone, „dobri su nam ovi kederi od patuljana!“ Nadnarednik Jozo ne reagira, trom je, rozu tableticu zalijeva tamnom pivom.

Matan izvlači šarana od tri kile i stavlja ga u sklizavu mrežu.

„Na televiziji piva Srbin Oliver Dragojević, a Mljet i Korčulu preimenovali u Ćosićevo i Karadžićevo.“

„Ćaća, dobro je, tiše malo, čut će nas Spasoje.“

„Neka čuje, govno jedno.“

I dok se terapija još otapa pod jezikom, nadnarednik Jozo se ozari, pomisli da možda nije on prolupao, nego je prolupala država u kojoj živi. Ta veličanstvena misao istovremeno ga oduševi i prestravi. Ta zar prošle nedilje sam presvitli župnik nije baš o tome propovida, kako se uvozi tri godine smrznuta govedina iz Brazila, domaće mliko proliva po krčevini, bolesnici diraju malu dicu, muški žene muške, otapa se Antarktika, hurac-palac.

Nadnaredniku Jozi zastakle se oči:

„Jugoslavija je primljena u Evropsku uniju 1993. i mnoge su suze radosnice potekle kad je precidnik Slobodan s Amerima potpisa famozni svemirski program, projekat zajedničkog ulaganja u otkrivanje kozmičkih prostranstava i iskorištavanja minerala s okolnih planeta. A u čast treće Jugoslavije na krcatom Maksimiru svira mu je oni, oni tvoj Azra, šta neće hrvatsku putovnicu.“

„Ćaća, nemoj, ja kod kuće slušam Đonija!“

Jozo gubi ravnotežu.

„Nemoj, ćaća, pusti Đonija...“

„Šta pusti?! Jeba bog mater četničku tebi i tvom Đoniju! El ja imam pravo govorit šta god oču i kad god oču?! El je ovo hrvatska država? El mi živimo u demokraciji il' Jugoslaviji?“

Plava sumaglica povlači se nad rijekom, večernja hladnoća. Dunav zrcali plamen dok dvije sjene plešu oko roštilja. Nadnarednik Jozo drži se za glavu, samo da još čuje onaj spasonosni klik u spiralama uha. Ta kome da se on više pojada, kome? Možda onim tisućama na derneku u Čavoglavama, a pola njih nije vidjelo mrtvaca, kamoli puške. Ne znaju oni kako smrdi izgorio čovjek u tenku i kako je snajperom birat žrtvu, računat koji doma nema djece, i da nije naš, ročna vojska koja služi za topovsko meso. Ne znaju oni da u ratu nema mržnje i slave, da je nakon prvog okršaja s mrtvima rat kao posao. Budiš se u pet, šalabrcneš nešto na brzinu, legneš na položaj i čekaš. Onda ubiješ pet-šest četnika i već je noć. Malo zajebancije, oplakivanja mrtvih pa na spavanje. Ne znaju oni kako jež diše u noći. Jeste li to ikad čuli? Ne? Zvuči kao čovjek. Jednom je Jozo zalegao u grabu iza protivničkih linija i mislio kako su ga našli. Čuo je čejena kako diše iznad njega, pravio se mrtav neko vrijeme, kao da je odbačeno truplo. Bez mjesec dana kupanja tako je i zaudarao. Nakon deset minuta mu je puklo, šta dašćeš, šta ne pucaš mater ti tvoju, tad podigne glavu, i ugleda ježa kako trči po livadi. Jozo na regalu u dnevnom boravku ima Ćopićevu raskupusanu *Ježevu kućicu* i uvijek se toga sjeti kad ju kćerima čita pred spavanje.

Ali, što on to sve ima pričati psihijatru, taj ga je tražio tisuću eura da mu izda potvrdu o petespiju, a samo bleji u laptop i zijeva. Briga njega što on noću piša u krevet kao malo dite. I ne daj Bože da sazna supruga, kako vlastitoj ženi reć' da ti je mlohav zbog jake terapije, zato ju i ne uzima, jer se ne diže kako triba. Gleda sijedi Jozo šarana na suhom, kako širom otvara usta, halapljivo hvata zrak, bori se za svaki dah. Ista im je muka, u ovakvoj domovini i on kao da diše na škrge.

Kad je poslije logora u Stajićevom stigao u centar Zagreba, zalegao je na asfalt kad je grički top opalio u podne. Još u filmu, mislio je da počinje minobacački napad. Onda je zaručnicu odveo na koncert, na Juru Stublića i Film. Pobjegao je glavom bez obzira dok je otišla na zahod. Buka ga je uništavala.

Po vedrom noćnom nebu prosule se milijarde krupnih zvijezda. Nebeski mir remeti tek svjetlucanje sporih satelita i putničkih

zrakoplova. Terapija počinje djelovati.

Nadnarednik Jozo poviče onoj dvojici na drugoj obali:

„Spasoje, ajd s malim na šarana s rašlji!“

Šutnja.

„Ajde, Spasoje, bogati, nek se dica poigraju!“

Čuje se povlačenje čamca iz gustiša, zamah vesala po uzburkanoj, dizdarmodroj rijeci. Matan radosno pljesne i otrči po karte za belu.

„Eto nas, Jozo, samo, bre, nemoj da je pivce mlako ko prošli put!“

Në Danubin e bukur të *gjakosur*

Petar Babiq

Rreshteri i pensionuar Jozo nga gepeku nxjerr grepat për peshkim. Djali i tij Matani i vendos mbi mbështetës, nxjerr tripodë dhe hap çadrën.

„Bal, bal, kqyrr n’anën tjetër, prapë shkijet kanë ardhë me peshku.“

Babai Jozo, luftëtar me njëmijë ditë të kaluara në sektorin luftarak, shikon me dylbi përtej ishullit. Njerëzit shikohen si në pasqyrë, zjarri gulçon, gjashtë copa grepë për peshkim, çadra dielli, *Opel* 2010 dhe *Opel* 1993. Matani i kthen shtalbat në zgarë, të mos digjen, i shikon ata matanë, e zemra rrah, gjëmon.

„Edhe shkijet janë njerëz, bir“, murmuron Joza, dhe me dhëmbë e hap shishen e birrës, „po mbaje mend, po t’mos kish luftu bali yt n’vitin nëntëdhjetenji kundër q’atyne, na Kroaci s’kishim me pasë.“

„Auu, bal?!“, shtanget djaloshi, „e çka ish ba t’mos kishe shku n’luftë?“

Rreshteri Jozo qëndron në cekëtinë, e hap patentin, urinon drejt dy personave në bregun tjetër. Urina me avull stërpik sipërfaqen, tremb peshqit.

„Kur ia përshkruejta psikiatrit ditën e fundit në Vukovar, u çu prej karriges dhe kanarinës që e mban n’ordinancë ia gjujti një grusht fara n’kafaz. Ato muaj zogi n’Vukovar s’ke gjetë kund. Ban vaki nga granatimi i pandërpremë, thjesht, s’ka pasë, o unë s’i kam pa. Në një sh’pi në rrugën Preradoviçeva, gjatë bastisjes pas s’di sa sulmeve t’kthyeme mbrapsht, e gjeta një papagall n’kafaz. Hyna me Brdarin n’atë shtëpi për shkak të shkijeve që kishin mbetë, dhe n’qosh e pashë papagallin lara-lara. Ishte jeshil me bisht mavi, me vija t’zeza n’krah dhe me kokë sari, i braktisun në një kuti prej thupre. Dera ish çelë, dritaret e thyeme, e ai nuk fluturoi. U ktheva

n'atë dhomë mbasi i pastruam rrugët, u ula n'kauç dhe s'ia hoqa sytë. Ambullanca e tyne nxjerrte arkanca t'mbytn nga sulmi i dështuem i artilerisë, e unë në resho e zieva një kafe, u shtriva dhe e piva kadalë dalë, tue mos besu çka po shoh para vetes. Djelli i tetorit mshefej mbrapa arës së kollomoqit të pakorrn, dhe ky, doktor, ish zogu i vetëm që e kam pa atë kohë, i vetmi në krejt Vukovarin. Ndejta ashtu një gjysë ore dhe e kqyrrsha papagallin i shtangun si me e kqyrë vetë Zotin. Banesa ish e ndrequn si me e pasë pritë nikoqirin në çdo çast, si me pasë dalë familja me shëtitë deri n'Danub. Armën e lashë te komodina dhe i pritsha anëtarët e familjes, me erën e barit që sapo ish kositë, me zapullinën e ambël t'sanës mbi t'cilën k'cejnë harabelat dhe bëjnë kërdi minjtë e fushës. Kujtime t'kahmotshme, pamje t'fëmijënisë, ishin atë kohë e vetmja oazë e qetësisë. Qetësisë që m'duhej aq shumë, e nuk e kisha. Për një kohë t'gjatë. Atë mbramje papagallin nuk e l'shova, ma mur mendja se ish ma i sigurtë aty n'kafaz se jashtë, n'qytetin e rrethuem. I lashë do fara edhe ujë për do ditë. Ato momente t'qetësisë n'kauçin me pluhun nuk zgatën shumë, por m'kanë mjaftue me e kuptu se sa e vlefshme asht' liria, pushimi i mbasditës me një filxhan kafe, papagalli n'krahun e piratit.“

Rreshtiri i vë duart n'ijë dhe i kthehet djalit:

„Çka me thanë, ma s'pari, t'mos e kish thirrë Tuxhmani popullin me u mbrojtë, e t'kish thanë ashtu palidhje, kroatë dhe kroate, hajde ta presim armatën jugosllave me kunorë n'dorë, tash ishe kryque me tri gishta.“ Jozo e shkund gjatë dhe cekët, muajve të fundit po e mundon prostata.

„Auu, bal, po s'ka qenë k'shtu, a po? Tuxhmani s'ka qenë hajvan.“

„Eh, de, edhe q'ashtu çetniku hyn n'Osijek, Zarë, Sisak, Dubrovnik, k'cen vallcer me nanën edhe me motrën tande, e kroati n'kishë i pret buritë. Si katolik't e parë t'kohës s'Neronit ulurijnë për mos me i ly me mjalte e me i kepë n'barkun e magarit e me i tubue bletat.“

Mati flokëshprishur tmerrohet nga brutaliteti i romakëve paganë:

„Bal, a e ki marrë terapinë ti sot? Nana e ka pru dje dozën e re prej barnatores.“

„Kqyrre punën tande, s't'kisha marrë me vete t'mos kisha pi terapi.“

Rreshteri i pensionuar me panikë kontrollon xhepat e pantollonave. Që nga fundjava e kaluar gjendja i ishte përkeqësuar mjaft shumë, kështu ndodh çdo vjeshtë kur kopshtet marrin erë plumbi, e domatet kalben si gjaku i mpiksur. Seç u thye diçka gjatë pagëzimit të vëllau në Zagreb kur pas meshës filloi muhabeti për Titon, kalifatin dhe pederët, e si kulminacion i gjithë kësaj, morën t'i shfletonin libërleximet për shkollë fillore. Pyet Jozo nipërit rreth trampolinës a e dinë se ç'është Lufta Atdhetare, kush kundër kujt luftoi, e fëmija i hapën sytë e asnjë fjalë s'e thanë, vetëm zeirekja Lara, hasretja nga martesë e parë e motrës, reciton se si osjekasit luftuan kundër vukavarasve në vitin shtatëdhjetenjë.

Reshteri Jozo s'ia lëshon sytë dyshtit matanë bregut. Uji i qetë bart çdo fjalë e jehona i forcon, valët sjellin përmendjen e car Dushanit, Betejës së Kosovës, tabelave çirilike, Obilqiqit, Jasenovacit...

„Tanë bota i uron shokut Slobodan, fituesit të Nobelit për paqe, që i ka reformue fiset e Jugosllavisë në një komb modern europian. Mbas çlirimit nga ustashët gjakatarë, së pari u hoqën tjegullat nga kisha e Shën Markut dhe pastaj u gdhendën katër S-jat në ballë të Orlandos së Dubrovnikut.“

„Bal, krapi po tërhjek!“, bërtet Matani, hallka kërcen dhe fundoset, „të mirë këta peshq karremi!“ Rreshteri Jozo nuk reagon, është i ngathtë, tabletën pembe e shplan me birrën e zezë.

Matani e nxjerr krapin trekilësh dhe e fut në rrjetën e rrëshqitshme.

„N'televizor k'non serbi Oliver Dragojeviq, e Mljetin dhe Korçulën i kanë riemëruar Qosiq dhe Karaxhiq.“

„Bal, mirë është, ma ngadalë, po na ndin Spasoje.“

„Le t'na ndin, mut muti.“

Dhe ndërsa terapia shkrihet nën gjuhë, rreshteri Jozo bëhet flakë, mendon se ndoshta ai nuk ka plasur po ka plasur shteti në të cilin jeton. Kjo ide e mrekullueshme njëkohësisht e fascinon dhe e tmerron. Po a nuk thoshte vetë pastori i shenjtë bash këtë javën e kalueme, se që tre vjet po importohet mish lope i ngrimë nga Brazili, tambli vendor po derdhet përtokë, të s'mutit po i ngacmojnë fëmijët e vegjël, burrat po martohen me burra, Antarktikun po shkrihet, dreqi dhe i biri.

Sytë e Jozës shkëlqejnë si xhami:

„Jugosllavia u pranue n'Bashkimin Europian n'vitin 1993 dhe

shumë lotë g'zimi u derdhën kur president Milloshi me amerikanë e qiti nënshkrimin për programin e famshëm n'hapësinë, për projektin e investimeve të përbashkëta në zbulimin e hapësirave kozmike dhe shfrytëzimin e mineraleve nga planetet përreth. Dhe për nder t'Jugosllavisë së tretë në Maksimirin e stërmbushur i bënte muzikë ajo, ajo Azra jote, që s'e don pasaportën kroate.“

„Bal, mos, unë n'shtëpi e dëgjoj Xhonin!“

Jozo e humb drejtpeshimin.

„Mos, bal, leje Xhonin...“

„Çka leje?! Ta qifshin ty nanën çetnike, ty dhe Xhonit! A kam unë drejt me folë çka t'due dhe kur t'due?! A asht' ky shtet kroat? A jetojmë n'demokraci a n'Jugosllavi?“

Mjegullimi i kaltër shtrihet mbi lumë, freski e mbrëmjes. Danubi flakë në pasqyrë ndërsa dy hije vallëzojnë rreth zgarës. Rreshteri Jozo kapet për kokë, veç edhe ta dëgjojë atë ulërimë shpëtimtare në spiralet e veshit. E kujt t'i ankohet më, kujt? Ndoshta atyre mijërave në gostinë në Çavogllavë, e gjysma e tyre kurrë s'kanë parë kufomë, e të mos flasim për pushkë. Nuk e dinë ata se qysh kutërbon kufoma e djegur në tank, dhe se qysh është kur me snajper përzgjedhet viktimë, qysh llogaritet kush nuk ka fëmijë në shtëpi, dhe mos është i joni, mos është ushtri e rregullt që shërben si mish për top. Nuk e dinë ata se në luftë nuk ka urrejtje dhe famë, se pas hesapit të parë me të vdekur lufta bëhet si orar pune. Çohesh n'ora pesë, fut diçka n'gojë shpejt e shpejt, e merr pozicionin dhe pret. Pastaj vret nja pesë a gjashtë çetnikë dhe bëhet terr. Pak hajgare, pak vajtim për t'vdekurit dhe në gjumë. Nuk dinë ata se si merr frymë iriqi natën. Keni dëgjuar ndonjëherë? Jo? Anjile si njeriu. Njëherë Jozo u fut në hendek mbrapa linjave të armikut dhe mendoi se e kishin gjetur. E dëgjoi shkaun se si po merrte frymë mbi të, u bë si i vdekur për një kohë, si të ishte kufomë e hedhur. Një muaj pa u larë ashtu edhe kutërbonte. Pas dhjetë minutash i plasi, çka po merr frymë, gjuaj t'qifsha nanën, e ngrit kokën dhe e sheh iriqin duke vrapuar nëpër livadh. Jozo në regall në dhomën e ditës e mban Shtëpizën e iriqit të Qopiqit, megjithëse copë e grimë, dhe gjithmonë i kujtohet ky moment kur u lexon vajzave para gjumit.

Po, s'ka pse t'i tregojë gjithçka psikiatrit, ai i ka kërkuar njëmijë euro për t'ia lëshuar vërtetimin për pëtësëpë, e veç shikon në laptop dhe kotet. S'mërzitet ai që Jozo e bën qishën në krevat si

fëmijë i vogël. Dhe mos dhashtë Zotë ta marrë vesh e shoqja, qysh me i thanë gruas që e ke të butë për shkak të terapisë së fortë, prandaj edhe nuk e merr, se nuk i çohet qysh duhet. E shikon Jozo i thinjur krapin në të thatë, se si e hap gojën gjerë e gjatë, llapërçitet, lufton për çdo frymëmarrje. Hallin e kanë të njëjtë, në kesi ardheu edhe ai merr frymë si ta kishte gushën.

Kur pas llogorit në Stajiçevo mbërriti në qendër të Zagrebit, u shtri në asfalt kur topi nga kodrina shkrepri në mesditë. Si në film, mendonte se po fillonte sulmi minahedhës. Pastaj të fejuarën e çoi në koncertin e grupit Jure Stubliç i Film. Iku si pa kokë derisa ajo shkoi në nevojtoje. Zhurma e shkatërronte.

Në qiellin e kthjellët të natës u shfaqën me miliona yje të mëdha. Qetësinë qiellore e prish vetëm shkëlqimi i satelitëve të ngadalshëm dhe avionëve udhëtarësh. Terapia fillon të ketë efekt.

Rreshteri Jozo e thërret atë dyshin matanë bregut:

„Spasojë, hajde me t’voglën të hamë krap zgare!“

Heshtje.

„Hajde, Spasojë, pash Zotin, le t’lujnë f’mija!“

Dëgjohet tërheqja e barkës nga shkorret, vringëllima e lopatëzave në lumin e trazuar, mavi. Matani përplas shuplakat dhe fluturimthi vrapon t’i marrë letrat për pishpirik.

„Qe, Jozo, po, aman, mos t’jetë birra e vak’t si herën e kalueme!“

Përkthim: Qerim Ondozi

На убавиот крџаб Дунав¹

Петар Бабиќ

Пензионираниот водник Јозо вади трски за ловење риби од гепекот. Синчето Матан ги поставува на држачите, вади треножни столчиња и го отвора чадорот.

„Тато, тато, глеј на другата страна, повторно чејените² дошле да ловат риби.“

Таткото Јозо, борец со илјада денови во борбениот сектор, гледа со двоглед преку речното островче. Луѓето се гледаат како во огледало, огнот од скарата, шесте парчиња трски за риболов, чадорите, „Опел“ од 2010 и „Опел“ од 1993. Матан чепка по пченките во жарта да не загорат, ги гледа оние отспротива, а срцето бие, бие.

„И чејените се луѓе, сине“, тивко одвраќа Јозо, па со забите го отвора шишето Касачко, „но запамти дека ако татко ти деведесет и прва не војуваше против таквите, нашата Хрватска немаше да постои сега.“

„Ауу, тато?!“, се запрепасти момчето, „а што би се случило ако не отидеше во војна?“

Водникот Јозо стои во плиткото, го откопчува шлицот, мокри директно кон оние двајца на другиот брег. Зачадената мочка прска по површината, ги брка рибите.

„Додека на психијатарот му го опишувал последниот ден во Вуковар, стана од масата и на канаринецот, кој го чува во ординацијата, му фрли рака семки во кафезот. Три месеци

1 Оригиналниот наслов гласи „Na lijerom kрџabom Dunavu“ – игра со мешање кирилични и латинични букви. (Заб. прев.)

2 Назив за припадниците на српските вооружени сили (и погрден назив за Србите воопшто), кој припадниците на хрватската војска го користеле за време на Татковинската војна 1991–1995. (Заб. прев.)

немаше птици во Вуковар. Веројатно од непрестајното гранатирање, едноставно ги немаше или јас не ги забележував. Во една кука во „Прерадовиќева“, во претресот по не знам веќе кој одбиен напад, наидов на еден таков папагал-тигрица во кафез. Упаднав со Брдар во таа кука поради заостанатите чејени и во аголот од собата го здогледав шарениот папагал. Беше зелен со сина опашка, црни линии по крилјата и сјајножолта глава, препуштен сам на себе во гајбата од прачки. Вратичката беше отворена, прозорците скршени, а тој не одлета. Се вратив во таа соба по чешлањето на улицата, се навалив во софата и долго го гледав. Нивниот санитар извлекуваше мртви аркановци од пропаднатиот пешадиски напад, а јас на решото си сварив чај, се навалив и полака си потпивнував, не верувајќи во глетката пред себе. Октомвриското сонце заогаше зад полето со необрани пченки, и тоа, докторе, беше единствената птица која ја видов тие месеци, една единствена во цел Вуковар. Седев така некој половина час и немо гледав во шарениот папагал како да го гледам самиот Бог. Станот беше среден, чиниш домаќинот ќе влезе секоја секунда, како да излегол само накратко со семејството на прошетка до Дунав. Го потпрев оружјето на комодата и ги чекав домаќините, ја мирисав свежо искошена ливада, слатката запурнина од сеното по кое живо скокаат врапчињата и роварат полските глупци. Дамнешните сеќавања, сликите од детството ми беа единствена оаза на мирот тие денови. Мирот кој ми беше толку потребен, а долго време го немаше. Предолго. Тоа предвечерие не ја пуштив тигрицата, мислев дека е посигурна во мирот на кафезот отколку надвор, во опколениот град. Ѓ оставив семки и вода за неколку денови. Тие мигови на спокојство во правливата софа не потрајаа долго, но беше доволно да се сетам колку е непроценливо важна слободата, попладневниот одмор со шолја чај, папагал на рамото на гусарот.“

Водникот се наведна и му се внесе на синот во лице:

„Што да се каже, како прво, да не го повикаше Туѓман народот во одбрана, туку само онака без врска да речеше, Хрвати и Хрватки, ајде да ја дочекаме Југословенската народна армија со бројаница во рацете, сега ти би се крстел со три прсти.“ Јозо го тресе долго и плитко, последниве месеци го мачи простатата.

„Ауу, тато, ама тоа не се случило, така? Туѓман не бил луд.“

„Секако, и четниците ќе влезеа во Осиек, Задар, Сисак, Дубровник да играат валцер со твоите сестри и мајка ти, а хрватскиот народ по црквите ги очекува трубите. Како првите христијани во време на Нерон лелекаат да не ги зашијат во утроби од магаре премачкани со мед и да повикаат пчели.“

Црвенокосиот Мате се запрепасти од суровоста на поганите Римјани:

„Тато, дали сабајлево се напи од терапијата? Мама вчера донесе нова доза од аптека.“

„Глеј си ја твојата работа, би те донел ли ваму ако не ја испив?“

Пензионираниот водник Јозо панично почнува да буричка по џебовите од јакната. Од минатиот викенд состојбата многу му се влоши, така е секогаш наесен кога бавчите замирисуваат на олово, а домотите гнијат како згрутчена крв. Нешто се скрши на крштевката кај брат му во Загреб кога по мисата се поведе расправа за Тито, калифатот и педерите, а како врв на забавата листаа читанка за основно училиште. Ги прашува Јозо внуците околу трамбулината дали знаат што е тоа Татковинска војна, кој против кого се борел, а дечињата зјапаа и молчеа, само бубалицата Лара, ќерка единица од првиот брак на сестра му, изрецитира дека осиечани војувале против вуковарците седумдесет и прва.

Водникот Јозо го проучува двоецот од другиот брег. Мирната вода го пренесува секој збор и го засилува со екот, во брановите се слуша спомнувањето на цар Душан, Косово Поле, кириличните табли, Обилиќ, Јасеновац...

„Целиот свет му честита на другарот Слободан, добитник на Нобел за мир, што ги реформира племињата на Југославија во модерна европска нација. По ослободувањето од крволочните усташи, прво се почна со вадење на ќерамидите од црквата Свети Марко и врежување на четири С на челото на дубровничкиот Оландо.“

„Тато, влече шаранот!“, вика Матан, тапата отскокнува и тоне, „добри ни се овие мамци од мали сомчиња!“

Водникот Јозо не реагира, тромав е, ја залева розовата таблета со темно пиво.

Матан извлекува шаран од три кила и го става во лизгавата мрежа.

„На телевизија пее Србинот Оливер Драгоевиќ, а Млет и Корчула ги преименуваа во Косиќево и Караџиќево.“

„Тато, добро е, малку потивко, ќе нè чуе Спасоје.“

„Нека чуе, гомно едно.“

И додека терапијата уште се топи под јазикот, водникот Јозо се озарува, помислува дека можеби не е „отиден“, туку „отишла“ државата во која живее. Таа величествена мисла истовремено го одушевува и преплашува. Зарем минатата недела самиот пресвет жупник не проповедаше баш за тоа, како се увезува три години смрзнато говедско од Бразил, домашното млеко се истура по земја, болните луѓе ги задеваат малите деца, машките жени машките, се стопува Антарктикот, курци-палци.

На водникот Јозо му се застаклуваат очите:

„Југославија е примена во Европска унија во 1993 година и на многумина им потекоа солзи радосници кога претседателот Слободан со Американците ја потпиша фамозната вселенска програма, проект за заедничко вложување во откривањето на космичките просторства и искористување на минералите од околните планети. А во чест на третата Југославија на преполниот Максимир му свири оној, оној твој Азра, што не сака хрватски пасош.“

„Тато, немој, дома го слушам Џони!“

Јозо ја губи рамнотежата.

„Немој, тато, пушти го Џони...“

„Што да го пуштам?! Да ви ебам мајката четничка и тебе и на твојот Џони! Имам ли право да зборувам што сакам и кога сакам?! Дали е ова хрватска држава? Дали живееме во демократија или во Југославија?“

Сина магла се повлекува над реката, вечерен студ. Дунав го одразува пламенот додека две сенки играат околу скарата. Водникот Јозо се држи за главата, само да го чуе оној спасоносен клик во спиралата на увото. Па кому веќе да се пожали, кому? Можеби на оние илјадници на веселбата во Чавоглаве, половина од нив не видеде мртовец, а камо ли пушка. Не знаат тие како смрди изгорен човек во тенк и како е да се бира жртва

со снајпер, да се пресметува кој дома нема деца, и дека не е наш, редовната војска која служи како топовско месо. Не знаат тие дека во војната нема омраза и слава, дека по првиот судир со мртви војната е како работа. Се будиш во пет, каснуваш нешто набрзина, легнуваш на положба и чекаш. Потоа убиваш пет-шест четници и веќе е ноќ. Малку заебанции, оплакување на мртвите, па на спиење.

Не знаат тие како ежот дише навечер. Дали сте го чуле тоа некогаш? Не? Звучи како човек. Еднаш Јозо залегнал во габерите зад противничката линија и си мислел дека го нашле. Слушал како некој чејен дише над него, се правел мртов некое време, како да е отфрлен труп. Еден месец без капење, така и мирисал. По десет минути му дошло преку глава, што дишеш, што не пукаш, мајката твоја, тогаш ја крева главата и здогледува еж како трча по ливадата. Јозо на регалот во дневната соба ја има разлистана „Куќата на ежот“ од Ќопиќ и секогаш се сеќава на тоа кога им ја чита на ќерките пред спиење.

Но зошто мора сето тоа да му го раскажува на психијатарот, кој му бараше илјада евра да му издаде потврда за ПТСП³, а само блее во лаптопот и зева. Гајле му е нему што тој навечер моча во кревет како мало дете. И не дај Боже да дознае сопругата, како да ѝ кажеш на сопствената жена дека ти е мек заради силната терапија, затоа и не ја зема, зашто не му се дига како што треба. Го гледа седиот Јозо шаранот на суво, како ширум ја отвора устата, алчно го фаќа воздухот, се бори за секој здив. Иста им е маката, во ваква татковина и тој како да дише на жабри.

Кога по логорот во „Стаиќева“ стигна во центарот на Загреб, залегна на асфалтот кога гричкиот⁴ топ пукна напладне. Уште во филм, мислеше дека почнува минофрлачки напад. Потоа ја однесе свршеницата на концерт на Јура Стублиќ и „Филм“. Побегна како мува без глава кога таа отиде во тоалет. Вревата го уништуваше.

По ведрото ноќно небо беа расеани милијарди крупни ѕвезди. Небескиот мир го нарушуваше само светкањето на

3 ПТСП – кратенка за Посттравматско стресно пореметување. (Заб. прев.)

4 Грички топ – знаменитост во Загреб, стар топ кој секој ден со пукање означува пладне. (Заб. прев.)

бавните сателити и патничките авиони. Терапијата почнува да дејствува.

Водникот Јозо им довикнува на оние двајца на другиот брег:
„Спасоје, ајде со малиот на шаран на оган!“

Молк.

„Ајде Спасоје, жити бога, нека си поиграат децата!“

Се слуша повлекување на чамец од густежот, замав на весла по разбрануваната, диздар-модра река. Матан радосно плеснува и оди по карти за бељот.

„Ете нè, Јозо, само, бре, немој пивото да биде млако ко минатиот пат!“

Превод: Иван Шопов

Varg(e)vi

Варг е ви

Varg(e)vi

Varg(e)vi

Dalip Xh. Gashi

Para shpërbërjeve të mëdha, ndodhnin vetëvrasje masive megjithëse të paorganizuara. Secila pikë e jetës kishte humbur kuptimin! Njerëzit flisnin me vetveten dhe ishin të mbyllur në vetvete bashkë me hesapet e veta. Vetëm një pjesë e vogël revolucionarësh e disidentësh e mbanin vitalitetin dhe mundoheshin të dëshmonin se jeta e ka ruajtur kuptimin e vet dhe edhe ashtu mund të vazhdohej me bindjen që kurdoherë njerëzit do t'i kthehen shoqërisë. Gjithçka kishte marrë flakë të brendshme, dhe pritej që të dilte në sipërfaqe me shpërthime shpirtërore. Inteligjenca ishte në kulmin e shkëlqimit, megjithëse edhe ato foshnje që lindnin, me kohë stërkeqeshin dhe izoloheshin si paraardhësit! Nuk është dashur edhe shumë kohë dhe filluan kërcënimet e mëdha nga Regjionet në rrezik. Kurrë nuk u vërtetua se kush e hodhi bombën e parë, por një gjë dihej që nga zanafilla: ajo bombë u hodh me dëshirën e *Babagyshit*, edhe pse rrezikonte jetën e miliarda bijve nëpër kornizat e ekzistencës, një ndër ato jetë në rrezik ishte edhe ajo e *Babait*, jetë pastë, por *Babagyshi* ishte i vendosur! Kur shpërtheu bomba e parë ua qëroi muret dhe të gjithë që ndodheshin në Regjionin e Fundit i rrafshoi me nivelin e detit. Regjionet përreth dhe një pjesë e Regjionit të Fundit që nuk u rrafshuan u prekën keq nga radioaktiviteti dhe vala e nxehtë e shpërthimit të madh që më vonë rezultoi edhe me rreze gama. Një pjesë e madhe vdiqën vetëm nga detonimi, një pjesë tjetër nga nxehtësia e plazmave atomike dhe pjesa më e përvuajtur ishte ajo e atyre që mbijetuan dhe përjetuan gjysmë përvëlimin që shkaktonte efekte të thella anësore! Zona e Fundit, atë ditë, ishte thellë në monotoninë e përditshme dhe efekti i parë që i bëri të merrnin vesh që diçka po ndodhte me ato qenie të trasha ishte shkatërrimi

i teknologjisë dhe i radarëve automatikë vetëmbrojtës nga një valë elektromagnetike me një fuqi të panjohur deri atëherë! Pas shumë muajsh izolimi nëpër ato qoshe të ftohta e të ngarkuara me monitor të teknologjisë së avancuar, ato qenie të trasha, kishin dalë në mënyrë demonstrative rrugëve duke i zvarritur rëndë këmbët e lodhura dhe të pamësuara me terrene reale ku i kishte pritur e papritura! Nga vala e nxehtë e shpërthimit të parë atomik shumica prej tyre ishin shkrirë në vend! Një dritë e madhe dhe një valë përvëluese ishte përhapur vullshëm duke marrë gjithçka me vete dhe duke shkrirë edhe një pjesë dheu nën betonin e trashë që ishte shtresuar me vite! Regjioni i Fundit ishte rrafshuar. Menjëherë pas shpërthimit të parë, të gjitha Regjionet ishin alarmuar dhe kishin bërë thirrje për një mbledhje të menjëhershme! Duhej të gjendej arsyeja dhe fajtori për shkaktimin e asaj katrohure që rrënoi gjithçka që ishte ndërtuar me vite! Dikush *pa dashje* e kishte përmendur *Babagyshin* dhe gjithçka kishte dalë nga kontrolli! Të gjitha Regjionet ishin larguar nga mbledhja duke kërcënuar njëra-tjetrën dhe pas një kohe të shkurtër, në vend të ngarkesave me ndihma emergjente për Regjionin e Fundit, nëpër rrugët e të gjitha regjioneve kishin filluar planet e evakuimeve dhe kudo shiheshin përgatitjet e Forcave ushtarake për bombardime të rënda. Nuk u deshën më shumë se pak orë dhe të gjitha regjionet u bënë shkumb e hi! Epiqendrat e shpërthimeve dhe vetëshpërthimeve të armëve nukleare nëpër Regjione krijonin format e kërpuhave gjigante dhe shkatërronin gjithçka brenda rrezeve të tyre! Pas një kohe, kishin mbetur fare pak njerëz dhe rreziku për shfarosje totale ishte më afër se kurrë! Gjithçka ishte shkatërruar dhe mbi të gjitha vërehej dukshëm mungesa e energjisë dhe zbulimeve të mëdha! Për pak kohë jeta kishte marrë krejt tjetër kuptim, nuk ekzistonin *planet e mëdha*, librat e shenjtë, dhe nuk vërehej aspak mungesa e atij farë fakti faqezi! Vetëm edhe pak kohë është dashur që edhe jeta filloi ta humbte kuptimin e deriatëhershëm! Filloi njëfarë lufte për ekzistencë dhe mbijetesë vetjake... Gjithçka ishte e pritshme. Kudo shiheshin viktimat të sakatosura, të përgjysmuara dhe qenie në halle që përpëliteshin në momentet më kritike të ekzistencës së vet! Gjithçka përreth ishte e mbushur me radioaktivitet dhe gjithçka kundërmonte vdekje e shfarosje!

Pas një periudhe edhe pak më të gjatë, ato qenie në hall tuboheshin me dëshirë që ta ndjenin për herë të fundit ngrohtësinë e shoqërimit me llojin e tyre dhe vdisnin duke pasur frikën se dita ditës po shkonin drejt shfarosjes dhe nuk do ketë një të nesërme! Ajo e nesërme që ishte bërë aq e rëndësishme nuk dukej edhe fizikisht, kurrë nuk dallohej kur ishte ditë e kur natë! Reshjet e egra radioaktive fëlliqnin gjithçka dhe ua bënë edhe më të rënda ditët e fundit të ekzistencës edhe atyre pak qenieve që i kishin mbijetuar shfarosjes së madhe! Nëpër secilin Regjion të bombarduar, kishte ngapak të mbijetuar! Megjithëse ishin bërë përgatitje paraprake për ditë të atilla, bombardimet atomike kishin dalë larg parashikimeve! Drita pengohej nga reshjet e zeza dhe reshjet e zeza acidike vrisnin edhe ato pak bimë që kishin mbetur në errësirë. Prej të gjitha regjioneve kishin shpëtuar vetëm tri vargmale pa u infektuar nga radioaktiviteti! Vargmalet e Shpresës, kryesisht shkëmb graniti, ngrinin kokë mbi renë e zezë radioaktive dhe luftonin vazhdimisht me shtresën e holluar të ozonit dhe u shtroheshin natyrshëm proceseve natyrore. Sapo ishte përhapur lajmi që ato qenie në hall, kishin filluar udhëtimet drejt Vargmaleve të Shpresës. Shihej dhimbshëm shpresa e njerëzve për t'i mbijetuar asaj katrahure. Shumica prej të cilëve ishin të djegur e të shkrumbuar në pjesën më të madhe të trupit. Dukeshin trishtueshëm plagët që rridhnin qelb dhe kundërmimi përhapej shpejt! Për herë të parë kishte filluar të shfrytëzohej inteligjenca gjeniale që gjendej e heshtur prej kohësh në mesin e njerëzve dhe me kombinatorikë, nga nevoja për jetë, filluan kurat popullore dhe dita ditës po viheshin në rrezik edhe Vargmalet e Shpresës! Kështu kishin vendosur; ata që ishin pa shpresë për shërim, duhej të vetëflijoheshin dhe të zbrisnin nën re të zeza radioaktive e ta zhvillonin burrërisht luftën me vdekjen! Një pjesë e madhe mori rrugën menjëherë, ndërsa një pjesë tjetër refuzoi kërkesën e njëanshme të atyre që ishin prekur më pak nga radioaktiviteti. Habitshëm kishte filluar një luftë e tmerrshme; edhe ata pak trupa të mbijetuar kishin filluar të luftonin duke vrarë e përgjakur njëri-tjetrin me thonj e dhëmb! Përgjakeshin e qelbeshin erë Vargmalet e Shpresës që edhe shiu radioaktiv ishte më i pranueshëm se ajo erë e ai gjak që kishte sjellë sëmundje të pashërueshme. Një re e bardhë mbi Vargmalet e Shpresës kishte filluar reshjet dhe po pastronte gjakun e qelbin që ishte zbrazur gjithandej! Njerëz të lodhur me shpirt kishin parë çuditshëm nga

qielli dhe kishin shfaqur hapur shenjat e një çmendurie masive nga era e atij gjaku e atij qelbi të përzier me shi dhe ishin lutur që të binin shira edhe më të mëdha! Pasi që kishin pushuar reshjet ishin shfaqur ato Vargmalet e vjetra të Shpresës me të gjitha proceset e përditshme dhe të natyrshme dhe ishte shfaqur një pikë shprese se dikush do t'i mbijetonte atij tmerr!

Është dashur një kohë shumë e gjatë dhe e mbushur me tmerr e frikë e erë qelbi e gjaku që të tejkalohet ajo kohë e padashur për të gjithë! Erdhi koha e *zanafillës* dhe të ftohtit kur u shfaq nevoja për vetëdijësim dhe ekzistencë! Problemet ishin pothuajse të njëjtat! Gjenerata të tëra kishin kaluar dhe deformimet s'kishin të mbaruar! Lloj-lloj qeniesh gjendeshin shportave të mëdha nëpër furnnaltat industriale që ishin ndërtuar pas Luftës Atomike! Ajo kohë e padashur e Luftës Atomike ishte shlyer nga kujtesa dhe askush s'e dinte me saktësi pse po ndodhnin ato deformime, nga e kishim prejardhjen dhe si kishte filluar gjithçka! Kishin ndodhur stërkeqe psikike dhe nga nevoja për të jetuar dhe për të filluar nga e para kishte humbur filli dhe nuk kishte dëshmi tjetër për Luftën Atomike përveç kraterëve që kishin mbetur mbi sipërfaqet e ish-regjioneve të dikurshme. Prej kohës së luftës e shumë vite më vonë nuk ishte hartuar asnjë *Plan i Madh* dhe nuk ishte shfaqur asnjëherë një nevojë aq absurde! Personazhet ishin zhdukur sikur të mos kishin ekzistuar kurrë. Shtresat mbrojtëse të atmosferës ishin tëholluar tej mase dhe herë pas here ndodhnin përplasje që tmerrnin të gjithë banoret e regjioneve të reja. Rrezet Gama depërtonin thellë nëpër zonat e ekzistencës dhe shkaktonin tumore nëpër trutë e sëmura të asaj ekzistence! Është dashur një kohë e gjatë, shumë e gjatë që të fillonte shërimi nga ai farë mjerimi që nuk e dinte askush nga e kishte zanafillën! Një nevojë e tillë i bëri të gjithë bashkë edhe një herë!

Варг е ви¹

Далип Џ. Гаши

Пред големите разурнувања се случуваат масовни, но неорганизирани самоубиства. Секој дел од животот ја имаше изгубено смислата! Луѓето зборуваа сами со себе и беа затворени во себе, сосе своите пресметки. Само мал дел револуционери и дисиденти ја одржуваа виталноста и се залагаа да докажат дека животот ја зачувал својата смисла и дека и така можело да се продолжи со убедувањето дека луѓето кога-тогаш ќе му се вратат на општеството. Сè беше опфатено со внатрешен оган и се очекуваше да излезе на површина со душевни изблици. Интелигенцијата го имаше достигнато врвот, иако и тие бебиња што се раѓаа, со текот на времето стануваа сè полоши и се изолираа како нивните претходници!

Не помина многу време и започнаа големите закани од Регионите во опасност. Никогаш не се откри кој ја фрли првата бомба, но едно нешто се знаеше уште од самиот зачеток: таа бомба беше фрлена по желба на *Дедото*, иако ги доведуваше во опасност животите на милијарда синови низ рамките на постоењето. Еден од тие животи во опасност беше и тој на *Таткото*, жив бил, но Дедото беше решителен! Кога пукна првата бомба, им ги олупи сидовите и сите кои се наоѓаа во Последниот Регион ги срамни со нивото на морето. Околниот Регион и дел од Последниот Регион, кој не беше уништен, тешко беа погодени од радиоактивноста и топлиот бран на големата експлозија, што подоцна резултираше со гама-зраци.

1 Варг е Ви – на алб. јаз. Varg(e)vi е кованица на авторот со значење: Varg – редица, колона; е – и; Vi - произлегува од vizë – црта или vij – доаѓам.

Голем дел умре само од детонацијата, друг дел од топлината на атомските плазми, а најнапатениот дел беше тој со луѓето кои преживеаја и доживеаја полуопекотини, кои резултираа со тешки странични ефекти! Последната Зона, тој ден, беше во длабока секојдневна монотонија и првиот ефект кој доведе до тоа да разберат дека нешто се случува со тие дебели суштества беше уништувањето на технологијата и самоодбранбените автоматски радары од еден електромагнетен бран, со невидена сила дотогаш!

По многу месеци изолација по тие студени места, збогатени со монитори со напредна технологија, тие дебели суштества излегоа демонстративно по улиците, тешко влечејќи ги изморените нозе, ненавикнати на реалните терени, каде што ги дочека неочекуваното! Од топлиот бран на првата атомска експлозија, многумина од нив се стопија на место! Едно големо светло и голем врел бран жестоко се раширија, носејќи сè пред себе и топејќи и дел од земјата под дебелиот бетон, која се таложела со години! Последниот Регион беше срамнет. Веднаш по првата експлозија, сите региони беа алармирани и упатија барање за итен состанок! Требаше да се најде причината и виновникот за хаосот во кој се урна сè изградено со години наназад!

Некој не сакајќи го спомна Дедото и сè беше излезено од контрола! Сите региони го напуштија состанокот заканувајќи се едни на други и, по кратко време, наместо товарот со итна помош за Последниот Регион, по улиците на сите региони почнаа плановите за евакуација и насакаде се гледаа подготовките на воените сили за силни бомбардирања. После неколку часа, сите региони се пеплосаа! Епицентарот на експлозиите и самоексплозивните нуклеарни оружја низ регионите создаваа форми на гигантски печурки и рушеа сè што се наоѓаше во нивниот радиус! По некое време, останаа многу малку луѓе и опасноста од целосно истребување беше поблиску од кога и да е! Сè беше уништено и пред сè беше очигледен недостигот од енергија и големите откритија! За кратко време животот доби сосема друга смисла, не постоеше *големата планета*, светите книги и воопшто не се приметуваше недостигот од тој некаков си злокобен факт! Само маклу време недостасуваше и животот да ја загуби дотогашната смисла! Започна една

борба за опстанок и лично преживување... Сè беше очекувано! Насекаде се гледаа жртви без делови од телото, преполовени, и суштества во маки кои се прпелкаа во најтешките мигови на нивното постоење! Сè наоколу се наполни со радиоактивност и сè смрдеше на смрт и исчезнување!

По еден подолг период, тие суштества во мака се собираа со желба да ја почувствуваат за последен пат топлината на дружењето со нивниот вид и умираа плашејќи се дека од ден на ден одат кон исчезнување и дека ќе нема иднина! Таа иднина која беше станала толку важна не се гледаше ниту физички, никогаш не се забележуваше дали е ден или ноќ! Силните радиоактивни врнежи валкаа сè и им ги правеа уште потешки последните денови на постоење и на тие малку суштества кои го преживеаја големото истребување! Во секој бомбардиран регион имаше по малку преживеани!

Иако претходно се правеа подготовки за такви денови, атомските напади беа отидени подалеку од очекувањата! Светлото беше спречено од црните врнежи и црните ацидни врнежи ги убиваа и тие малку растенија останати во темнината. Од сите региони, три планински масиви се спасија од инфицирањето од радиоактивноста! Планините На Надежта, главно од гранитни карпи, ги извишуваа главите над црниот радиоактивен облак и постојано се бореа со истенчениот озонски слој и природно им се потчинуваа на природните процеси. Само што се прошири веста дека тие суштества во мака го фатиле патот за Планините На Надежта. Болно изгледаше надежта на луѓето да го преживеат овој хаос. Мнозинството од нив беа изгорени и пеплосани во најголемиот дел од телото. Ужасно изгледаа раните од кои течеше гној, а реата брзо се ширеше! Првпат се користеше генијалната интелигенција, која беше молчелива меѓу луѓето и со комбинаторика, од потребата за живот, започнаа да се користат народните лекови и од ден на ден се ставаа во опасност Планините На Надежта! Вака решија: тие што беа безнадежни за лекување, требаше да се саможртвуваат и да се симнат под црните радиоактивни облаци и машини да ја почнат борбата за живот! Добар дел од нив појде веднаш, а друг дел го одби едностраното барање на тие кои беа помалку погодени од радиоактивноста. Одненадеж започна ужасна војна; малкуте преживеани трупи започнаа да

војуваат убивајќи се и закрвавувајќи се меѓусебно со нокти и заби! Се закрвавија и се засмрдеа Планините На Надежта, а радиоактивниот дожд беше поприсутен од тој мирис и таа крв, кои ја доведоа таа неизлечива болест. Од еден бел облак над Планините На Надежта започна да врне дожд, кој почна да ги чисти крвта и гнојот, кои се наоѓаа насекаде! Луѓе со изморени души чудно гледаа кон небото и отворено покажуваа знаци на масовно лудило од мирисот на крвта и гнојот помешан со дождот и се молеа да врнат и поголеми дождови! Отако престанаа врнежите, се појавија старите Планини На Надежта, со сите секојдневни и природни процеси и се појави капка надеж дека некој ќе го преживее тој ужас!

Беше потребно долго време, исполнето со ужас и страв, со мирисот на гној и крв, за да се надмине тоа време, непосакувано за сите! Дојде времето на *зачетокот* и на студот кога се појави потребата од самоосвестување и опстанок! Проблемите беа речиси исти! Минаа цели генерации и деформациите немаа крај! Секакви суштества се наоѓаа по големите корпи на индустриските печки кои се изградија по Атомската војна! Времето на *нанесаканата Атомска војна* се избриша од сеќавањето и никој точно не знаеше зошто се случуваат тие деформации, од каде им беше потеклото и како започна сè! Започнаа психички болести и од потребата за живот и да се започне од почеток, се изгуби зачетокот и немаше друг доказ за Атомската војна, освен кратерите кои останаа на површината на некогашните Региони. Од времето на војната и многу години подоцна не се подготви ниту еден *Голем план* и никогаш се немаше појавено толку апсурдна потреба! Ликовите се изгубија како никогаш да не постоеле. Одбранбените слоеви на атмосферата премногу се истенчија и од време на време се случуваа удари кои ги ужаснуваа сите жители на новите региони. Гама-зраците длабоко продираа низ зоните на опстојувањето и причинуваа тумори во болните мозоци на овој опстанок!

Беше потребно долго време, многу долго време за да започне лечењето на семејното бедата, за која никој не знаеше од каде потекнува! Таквата потреба ги спои сите уште еднаш!

Превод: Крешник Ајдини

Varg(e)vi¹

Dalip Dž. Gaši

Pred velike raspade, događala su se masovna, mada neorganizovana, samoubistva. Svaka stvar u životu izgubila je smisao! Ljudi su razgovarali sami sa sobom i bili zatvoreni u sebe, sami sa svojim problemima. Samo je mali deo revolucionara i disidenata održavao vitalnost i mogao da posvedoči da je život sačuvao svoj smisao i da se i tako mogao nastaviti, s uverenjem da će se ljudi jednom ponovo vratiti u društvo. Sve je gorelo iznutra i čekalo da izađe na površinu kao duševna eksplozija. Inteligencija je bila na blistavom vrhuncu, iako su se i novi naraštaji prozlili i izolovali kao i njihovi preci! Nije prošlo mnogo vremena i javile su se velike pretnje od rizičnih Regiona. Nikada nije potvrđeno ko je bacio prvu bombu, ali jedno se znalo još od početka: ta bomba je bačena po želji Dede, iako je ugrozila živote milijardi sinova, jedan od kojih bio je i Očev, živ bio, ali Deda je bio odlučan! Kada je eksplodirala prva bomba, eliminisala je zidove i sve što se nalazilo u Poslednjem Regionu sravnjeno je sa nivoom mora. Okolni Regioni i jedan deo Poslednjeg Regiona, koji nisu bili sravnjeni, teško su bili pogođeni radijacijom i toplim talasom velike eksplozije, koji je kasnije rezultovao gama zracima. Veliki broj ljudi umro je samo od detonacije, drugi deo od toplote atomske plazme, a u skupini koja je najviše propatila nalazili su se oni koji su preživeli i zadobili opekotine koje su uzrokovale duboke posledice! Toga dana je Poslednja Zona bila duboko u monotoniji svakodnevice, a efekat koji je prvi otkrio da se nešto dogodilo s tim oteklim bićima bilo je uništenje tehnologije i automatskih samozaštitnih radara

1 Kovanica autora. Varg e vi (alb.): varg - kolona; e - i; vi - homonim sa značenjem *linija*, ali i *dolazak*. (Prim. prev.)

elektromagnetnim talasom do tada neviđene snage! Nakon više meseci izolacije po tim hladnim uglovima, prikazanim na monitoru napredne tehnologije, ova utonula bića izašla su demonstrativno na ulice, vukući teška i umorna stopala, nenaviknuta na stvarni teren na kome ih je čekalo neočekivano! Od toplog talasa prve atomske eksplozije većina njih su pali na zemlju! Snažno svetlo i jedan gorući talas velikom brzinom su se proširili, obuzimajući sve pred sobom i obaljujući i jedan deo zemlje ispod debelog betona koji se slagao godinama! Poslednji Region bio je srušen. Neposredno nakon prve detonacije svi Regioni bili su alarmirani i pozvani na hitni sastanak! Trebalo je pronaći razlog i krivca koji je uzrokovao tu zbrku kojom je srušeno sve što je građeno godinama! Neko je *nenamerno* pomenuo *Dedu* i sve se otelo kontroli! Svi Regioni su napustili sastanak, preteći jedan drugom, i ubrzo su ulice regionā, umesto paketa sa prvom pomoći za Poslednji Region, ispunili planovi za evakuaciju i svuda su se mogle videti pripreme Vojnih Snaga za teška bombardovanja. Nije prošlo više od nekoliko sati i svi regioni su postali prah i pepeo! Epicentri eksplozija i samoeksplozija nuklearnog oružja po Regionima stvorili su oblike gigantskih pečurki i uništili sve u doseg svojih zraka. Nakon nekog vremena, ostalo je sasvim malo ljudi i rizik od totalne eliminacije bio je bliži nego ikada ranije! Sve je bilo razoreno, a iznad svega — bilo je jasno da je na pomolu mogući nedostatak energije i velikih resursa! Na neko vreme život je zadobio potpuno drugačiji smisao, nisu postojali *veliki planovi*, skupe knjige i nije se uopšte obraćala pažnja na nedostatak tog sramnog fakta! Sasvim je malo vremena trebalo da život počne da gubi svoj dotadašnji smisao! Počeo je rat za egzistenciju i sopstveno preživljavanje. Sve je to bilo očekivano. Svuda su se videle obogaljene žrtve, prepолоvljene, i ljudi u mukama, koji su se koprcali u najkritičnijim momentima svojih života! Sve je naokolo bilo prožeto radijacijom i sve je mirisalo na smrt i istrebljenje!

Nakon jednog dužeg perioda, ta bića na mukama okupila su se sa željom da poslednji put osete toplotu zajedništva sa svojom vrstom i umirali od straha da će iz dana u dan ići put istrebljenja u kome više neće biti sutra! To *sutra*, koje je toliko bilo važno, nije se naziralo ni fizički, nikada se nije moglo razaznati da li je bio dan ili je bila noć. Divlje radioaktivne kiše zagadile su sve i poslednji dani egzistencije postali su još teži onim malobrojnim bićima koja su

preživela veliko istrebljenje! U svakom bombardovanom Regionu bilo je sve manje preživelih! Iako je bilo priprema za takve dane, atomska bombardovanja bila su izvan predviđenog! Dnevno svetlo borilo se sa crnim kišama, a crne kisele kiše ubile su i ono malo biljaka koje su ostale u tmini. Od čitavih regiona, samo tri planinska lanca spasla su se radioaktivne infekcije! Lanac nade, koji su uglavnom činile granitne stene, digao je glavu iznad crnih radioaktivnih padavina i neprestano se borio sa istanjenim ozonskim omotačem, uz pomoć prirodnih procesa. Čim se proširila vest o ljudima na mukama, počela su putovanja ka Lancu nade. Videla se, bolno, nada ljudi da će preživeti tu katastrofu. Većina njih bili su spaljeni i imali su opekotine po velikoj površini tela. Tužno su izgledale rane iz kojih je izbijao smrad i mirisi su se brzo proširili! Prvi put u istoriji počela je da se koristi genijalna inteligencija i kombinatorika, koju su ljudi već neko vreme ućutkivali, iz potrebe za životom počeli su se koristiti narodni lekovi i tako je, dan za danom, doveden u opasnost i Lanac nade! Oni koji su bili bez nade za oporavak, ovako su odlučili: trebalo bi da se žrtvuju i da siđu pod crnu radioaktivnu kišu, da se muški bore sa smrću! Veliki deo njih odmah je krenuo, dok je drugi deo odbio jednostrani zahtev onih koji su manje bili zahvaćeni radijacijom. Začudo, počeo je zastrašujući rat; i ono malo preživelih ljudi počeli su da se bore međusobno, krvavo ubijajući jedni druge noktima i zubima! Ranjavali su se i zagađivali su vazduh na Lancu nade smradom, tako da je i radioaktivna kiša bila prihvatljivija nego ovaj miris i ova krv koji su donosili neizlečive bolesti. Iz jednog belog oblaka nad Lancem nade počela je da pada kiša i spira krv i smrad koji su ispunili sve! Umorni ljudi gledali su sa čuđenjem u nebo, pokazujući znake masovnog ludila od mirisa te krvi i tog smrada pomešanih s kišom, pa su još više bili zahvalni za kišu! Kada je kiša prestala, pokazao se stari Lanac nade sa svim svakodnevnim prirodnim procesima i pokazalo se jedno zrnce nade da će neko ipak preživeti taj užas!

Trebalo je da prođe dosta vremena, ispunjenog užasom i strahom i mirisom gnoja i krvi, do završetka tog nesrećnog perioda! Došlo je vreme *postanja* i hladnoće, kada se ukazala potreba za samosvešću i egzistencijom! Svačiji problemi bili su skoro isti! Čitave generacije bile su deformisane! Nekakva bića nalazila su se po velikim kontejnerima u industrijskim kompleksima koji su bili izgrađeni nakon Atomskog rata! To nesrećno doba Atomskog rata

izbrisano je iz pamćenja i niko nije tačno znao zašto su se događale te deformacije, otkuda smo došli i zašto je sve to uopšte počelo! Dešavale su se psihičke tegobe, ali iz potrebe za življenjem i novim početkom izgubljena je svaka nit sa prošlošću i nije bilo više svedoka Atomskog rata, osim kratera koji su ostali na površini nekadašnjih bivših regiona. Od vremena rata i još mnogo godina kasnije, nije napravljen nijedan *Veliki plan* i nije se više nijednom ukazala tako apsurdna potreba! Određene ličnosti su nestale kao da nikada nisu ni postojale. Atmosferski sigurnosni omotači ponovo su obavili Zemlju i s vremena na vreme događali su se sudari koji su plašili sve stanovnike novih regiona. Gama zraci duboko su prodrli u sve naseljene zone i izazivali tumore po telu i druge bolesti! Trebalo je dugo, dugo vremena da otpočne oporavak od te krajnje bede o kojoj niko ništa nije znao otkako je ponovo počeo novi život! Potreba za tim ponovo je, još jednom, spojila ljude!

Prevod: Đorđe Božović

Novo doba

Periudhë e re

Нова доба

Novo doba

Željka Horvat Čeč

Dedu smo zvali Deda iako nije bio deda nikome od nas. Nismo znali je li on uopće deda. Ima li negdje u nekom gradu ili selu djecu i unuke. Kako se ponašao prema djeci, zaključili smo da nema.

Deda je govorio da smo „gamad“ i „štetočine“. Par puta nam je rekao i „štakori“. Ponekad nas je gađao drvcima naslaganim kraj kuće. Bila su to mala drvca, dugačka kao naša šaka, ne veća od toga. Nikada nas nije gađao velikim drvim ili kamenjem. Prijetio je, ali ih nije bacao. Samo trješčicama i sitim kamenčićima kakvima se pokriva dvorište da ne moraš kositi. Tako smo mi napravili i sada ti sve pucketu pod nogama kada hodaš od dvorišnih vrata do ulaza u kuću.

Smijali smo se dok smo trčali kraj Dedine kuće, bila je to neka igra. On više, mi se smijemo i trčimo, a kasnije prepričavamo kome je skoro doletilo. Prijetio je i da će nam zvati roditelje, ali nismo mu vjerovali.

Meni je jednom rekao „ti si od komunjara“, a ja sam se pravila da ne čujem. Baba Štefa je često vikala na Dedu neka nas pusti na miru. Nas je upozoravala neka se igramo ispred svojih kuća i da ne pričamo kada prolazimo kraj njihove kuće jer Dedi smeta buka.

Dečki i ja družimo se od početka ove školske godine. Prošlo lje-to su me gađali žabama. Ponekad kada su me gađali ja sam sklopila oči i bojala se da će me ubiti jer su govorili da smo izdajice.

U školi smo na kraju školske godine na mali papirić morali napisati tko nam se od ljudi sviđa.

Ja sam napisala Isus i Tito. Učitelj mi je rekao nakon sata da će pozvati mamu i tatu u školu jer zajebavam. Renato je napisao Žli deda, ali njega učitelj nije opomenuo. Sanja kaže da je sigurno htio napisati Željana, ali se predomislio i onda napisao Žli deda

jer je jedino to mogao napraviti od Ž. Zašto bi inače to napisao. „Pa, da zajebava“, rekla sam joj potihlo. Htjela sam reći učitelju da volim ljude koji čine dobro, a bilo je glupo napisati mama ili tata. Samo sam mu rekla oprostite. Kasnije smo se smijali, ali onome „Žli deda“. Nisam im rekla za Isusa i Tita.

Od svih curica u selu samo ja ne vrištim pred žabama, zato su me dečki primili u svoje društvo. A kada mi vade krv u bolnici, uvijek se srušim. Od kad se družim s dečkima ne bojim se kada bacaju skakavce ili žabe.

Na kraju škole dečki su otrčali do bare, a ja sam morala na završni ples kod Sanje. Mašemo rukama i nogama i pjevamo engleske pjesme. Ne razumijem baš što pjevamo. Ne razumijem ni zašto lovimo skakavce i žabe. U mislima mi je bio Joža i sjekira i onaj prvi stražnji krak žabe koji joj je odrezao još prošlo ljeto. Bila sam uvjerena da tako počinju i ubojice ljudi.

A zašto je onda čovjek stavio mačetu tati odmah pod vrat?

Kada plešemo često griješim. Kažu da je to jer nemam ritma. Baka Štefa često pije kavu kod Sanjine bake. Ona kaže da nisam za ples jer se previše družim s dečkima i jer stalno igram nogomet. Taj nogomet mi treba zabraniti jer ću inače imati ružne noge. „Cure moraju imati lijepe noge“, kaže baka Štefa.

Meni su moje noge normalne. Stoje ravno, imaju koljena i koju modricu. Modrice su od šume i nogometa, ponekad i od bobica kojima se gađamo s pračkama. Pračke radimo kod zadnje lampe jer tu nema kuća i blizu je naša bara i drveće.

Opet su došli oni naši cigani i srušili nam kućicu na stablu. Oni se boje žaba i kukaca, zato ih gađamo njima. Mi kažemo ovi naši cigani kada mislimo na cigane iz naše škole. Cigani u našoj školi su fini, imaju najljepše šušakavce, nike tenisice, i najveći džeparac, a roditelji im imaju tvrtke i kažu da su muslimani iz Bosne, a ne cigani. Njima nitko ne govori izdajice i komunjara, samo ponekad potihlo netko kaže cigani, a njih čak i to smeta. Nitko ne zna zašto su došli u naše selo. Lazar i Sanja su došli jer su bili iz nekog mjesta gdje je bilo rata i ostali su bez kuće pa su sada izbjeglice. Možda će uskoro otići dalje, tako kaže Sanja. Izbjeglice popunjavaju prazne kuće u našem selu. Zanima me plaćaju li stanarinu ili su im ljudi dali da žive u njima besplatno.

Sanjin tata je jednu večer zvonio na naša vrata. Smrdio je po pivu i pričao nerazumljivo. Mama me potjerala u sobu. Drugi dan

je u našu kuću donio čahuru od topa u znak isprike. U toj čahuri je brat držao sliku od cure i neka pisma.

Sa Sanjom se nitko na početku nije htio družiti. Nisu se ni sa mnom, pa su me prihvatili dečki iz ulice. Sve je više čudne djece u našoj školi. Neki su došli na kratko vrijeme i već su otišli u Austriju ili Njemačku. Kuća preko puta naše je opet prazna. Ostao je razbijen prozor na prvom katu. Možda će ga iduće izbjeglice popraviti.

Izradili smo pištolje od dasaka i kvačica i gume. Punimo ih čepovima od pive. Tata kaže da je to opasno pa mi je dao pračku u koju moram stavljati žuta plastična Kinder jaja. Svi dečki imaju majice na Cro Army. To su dobili jer su sakupili album samoljepljivih sličica kojima smo tapkali ispred škole.

Joža je rekao da sam poganin. Ponekad mi kažu da ću u pakao jer nisam krštena. Našim ciganima to ne govore jer su oni muslimani. Pravim se da mi ništa ne znači kada mi to govore. Navečer u krevetu vježbam biti ninja, stisnem zube i napravim opasan pogled.

Sada se sramim što sam plakala kada je došao čovjek koji je rezao tati vrat i rekao da nas sve treba zaklati jer smo protiv Hrvatske. Ali to je bilo prije 5 godina i tada sam bila mala. Policajac je rekao da je to zbog politike. Mama kaže da moramo šutjeti o tome i da mi nismo protiv Hrvatske, iako ne idemo u crkvu. Svi smo preživjeli, ali dva puta zaključavamo vrata. Svaku noć sanjam da se Čovjek vraća i želi nas ubiti. Ako zaplačem u snu, opalim si šamar da očvrsnem. Ne plačem.

Takvih ljudi više nema. Mama kaže da je i Deda bio u ratu i da zato ne voli buku. Renato kaže da je on prestar da bi bio u ratu. Po našoj ulici više ne prolaze džipovi i mi ne vičemo Ha Ve i ne dižemo dva prsta. Sada kada više nema škole igramo graničare ispred Dedine kuće.

Našim ciganima više nitko ne govori cigani. Zovemo ih imenima. Ostat će ovdje zauvijek.

Sada sam samo ja nevjernik. Kažu da neću ići u nebo jer ne idem u crkvu. Ali svejedno se ovo ljeto igramo svi zajedno. Najzabavnije su lovice blizu Dedine kuće.

Sanja mi je rekla da je Renato rekao da mu se sviđam. Sigurno zbog nogometa i jer sam mu dala svoju Cro Army majicu prošle godine. Sanja kaže da nije zbog toga nego da se zaljubio.

Ove jeseni ćemo u 5. razred i neki već imaju curu ili dečka. Mama

kaže da je to novo doba za djecu. Sada smo veći. Više se nećemo gađati žabama i skakavcima.

Tko zna hoće li i ove školske godine Deda trčati za nama ili će i za njega ovo biti novo doba.

Periudhë e re

Zhelka Horvat Çeç

Gjyshin e thërrisnim Gjysh ndonëse nuk ishte gjysh i asnjërit prej nesh. As nuk dinim nëse ai ishte gjyshi i dikujt. Nëse kishte diku në ndonjë qytet apo fshat fëmijë dhe nipër. Sipas sjelljes së tij me fëmijët, erdhëm në përfundim se nuk kishte.

Gjyshi thoshte se ne ishim „parazitë“ dhe „të dëmshëm“. Disa herë na quajti edhe „brejtës“. Ndonjëherë na gjuante me drurë të vegjël që i mbante të radhitur buzë shtëpisë. Këta ishin drurë të vegjël, të gjatë sa shuplakat tona, jo më shumë. Kurrë nuk na gjuajti me drurë të mëdhenj apo me gurë. Na kërcënonte, por kurrë nuk na gjuajti. Vetëm me shkarpa dhe guralecë të vegjël me të cilët mbulohet kopshti për të mos pasur nevojë për kositje. Ashtu e kishim bërë edhe ne dhe tash kur shkon nga dera e oborrit deri te hyrja në shtëpi kërcitjet nën këmbë s’kanë të ndalur.

Qeshnim teksa vraponim pranë shtëpisë së Gjyshit, ishte kjo njëfarë loje. Ai ulërinte, ne qeshnim e vraponim, dhe më vonë bisedonim se kush i kishte shpëtuar për pak. Na paralajmëronte se do t’u tregonte prindërve, por nuk i besonim.

Mua njëherë më tha „ti je komuniste“, ndërsa unë u bëra sikur nuk e dëgjova. Nana Shtefa shpesh e qortonte Gjyshin që të na linte rehat. Neve na thoshte të luanim përpara shtëpive tona dhe të mos flasim kur kalojmë pranë shtëpisë së tij sepse Gjyshit i pengonte zhurma.

Unë shoqërohem me djem që nga fillimi i këtij viti shkollor. Vitin e kaluar më gjuanin me bretkoca. Ndonjëherë kur më gjuanin i mbyllja sytë dhe kisha frikë se do të më vrisnin sepse thonim që ishim tradhtarë.

Në fund të vitit shkollor, në shkollë na dhanë detyrë që në një

letër të bardhë të shkruanim se cilët njerëz na pëlqenin më së shumti.

Unë shkrova Jezusi dhe Tito. Mësuesi pas orës më tha se do ta thërriste nënën dhe babanë tim në shkollë sepse po bëja shaka. Renato shkroi Zli deda,¹ por atij mësuesi nuk i tërhoqi vërejtje. Sanja thotë se ai sigurisht ka dashur të shkruajë Zhelana,² por e ndërroi mendjen dhe pastaj shkroi Zli deda sepse vetëm këtë arriti ta shkruante me shkronjën Zh. Nuk ka arsye tjetër për ta shkruar këtë. „Paj, po, po bën shaka“, i thashë heshturazi. Doja t'i thosha mësuesit se unë i dua njerëzit që bëjnë mirë, e nuk kishte kuptim të shkruaja mami ose babi. Vetëm i thashë më falni. Më vonë kemi qeshur, por në lidhje me „Zli deda“. Nuk u tregova për Jezusin dhe Titon.

Nga të gjitha vajzat në fshat vetëm unë nuk ulërij para bretkocave, prandaj djemtë më pranuan në shoqërinë e tyre. E kur më marrin gjak në spital, gjithmonë më bie të fikët. Qëkur shoqërohem me djem, nuk frikësohem kur gjuajnë me karkaleca apo bretkoca.

Me të përfunduar shkolla, djemtë shkuan te pellgu, ndërsa mua m'u desh të shkoja në vallëzim përfundimar te Sanja. Tundim duart dhe këmbët dhe këndojmë këngë në anglisht. Nuk marr vesh plotësisht atë që këndojmë. Nuk marr vesh as arsyen se pse gjuajmë karakalecë dhe bretkoca. Në mendje më sillej Jozha dhe sëpata dhe këmba e parë e pasme e bretkocës të cilën ia kishte prerë verën që shkoj. Isha e bindur se ashtu fillonin edhe vrasësit e njerëzve.

E pse pra ai njeri ia kishte vënë hanxharin babit tim nën qafë?

Kur vallëzojmë gjithmonë gabo. Thonë se kjo është për shkak se unë nuk kam ritëm. Nana Shtefa shpesh pi kafe te gjyshja e Sanjës. Ajo thotë se unë nuk jam për vallëzim sepse shoqërohem shumë me djem dhe sepse gjithë kohën luaj futboll. Atë futboll duhet të ma ndalojnë se në të kundërtën do të kem këmbë të shëmtuara. „Vajzat duhet të kenë këmbë të bukura“, thotë nënë Shtefa.

Mua këmbët e mia më duken normale. Qëndrojnë drejt, kanë gjunj dhe aty-këtu ndonjë të mavijosur. Mavijosjet i kam nga pylli

1 Gjyshi i keq, fjala e parë në sllovenisht. Vër. përk.

2 Emër vajze. Vër. përk.

dhe futboli, ndonjëherë edhe nga manaferrat me të cilat gjuhemi me hobe. Hobet i përdorim te llamba e fundit sepse aty nuk ka shtëpi dhe e kemi afër pellgun dhe drunjtë tanë.

Prapë erdhën ata romët tanë dhe na e prishën shtëpizën mbi dru. Ata kanë frikë nga bretkocat dhe karkalecët, prandaj edhe i gjuajmë me to. Ne themi romët tanë kur mendojmë për romët e shkollës sonë. Romët e shkollës sonë janë të mirë, kanë rroba sportive më të mira, atlete Nike, ndërsa prindërit e tyre kanë fabrika dhe thonë se janë myslimanë të Bosnjës, e jo romë. Atyre askush nuk u thotë tradhtarë apo komunistë, vetëm dikush ndonjëherë heshturazi u thotë romë, e edhe kjo u pengon. Askush nuk e di se pse kishin ardhur në fsharin tonë. Llazari dhe Sanja kishin ardhur sepse ishin nga një vend ku kishte pasur luftë, dhe mbetën pa shtëpi prandaj tani janë refugjatë. Ndoshta së shpejti do të vazhdojnë tutje, ashtu thotë Sanja. Refugjatët vendosen në shtëpitë boshe në fshatin tonë. A thua paguajnë qira apo njerëzit i kanë lënë të jetojnë aty pa pagesë.

Babai i Sanjës një mbrëmje i ra ziles së derës sonë. I vinte era birrë dhe fliste përçart. Nëna më çoi në dhomë. Ditën e dytë na solli predhën e topit në shenjë kërkim faljeje. Në atë predhë vëllai mbante fotografi vajzash dhe disa letra.

Në fillim me Sanjën askush nuk deshi të shoqërohej. As me mua nuk deshën, prandaj më pranuan djemtë e lagjes. Në shkollën tonë ka shumë e më shumë fëmijë të çuditshëm. Disa erdhën për kohë të shkurtër dhe vazhduan për në Austri apo Gjermani. Shtëpia përballë nesh është përsëri boshe. Ka mbetur dritarja e thyer në katin e parë. Mbase refugjatët e ardhshëm do ta ndreqin.

Bëjmë revole nga dërrasat, kapëset dhe nga goma. I mbushim me kapakë birrash. Babi thotë se kjo është e rrezikshme, prandaj ma dha hoben me të cilën duhet të gjuaj Kinder vezë të verdhë të plastikës. Të gjithë fëmijët kanë bluza ku shkruan Cro Army. Ato i morën si shpërblim pasi mblodhën albumin me fotografi vetëngjithëse të cilat i fitonim duke luajtur hoka para shkollës.

Jozha thoshte se unë jam pagane. Nganjëherë më thonë se do të shkoj në ferr sepse nuk jam e krishterë. Romëve tanë nuk u thonë kështu sepse ata janë myslimanë. Bëhem sikur kjo s'ka rëndësi për mua. Mbrëmjeve në krevat ushtroj për t'u bërë ninxha, shtrëngoq dhëmbët dhe hedhi shikime të rrezikshme.

Tani më vjen turp qava kur erdhi njeriu i cili ia preu fytin babit

dhe i tha se duhet të na prisnin të gjithëve sepse jemi kundër Kroacisë. Por kjo ishte para pesë vjetësh, dhe atëherë unë isha e vogël. Polici thoshte se kjo është për shkak të politikës. Nëna thotë se duhet të heshtim në lidhje me këtë dhe se ne nuk jemi kundër Kroacisë, tani pse nuk shkojmë në kishë. Të gjithë kemi mbijetuar, por prapëseprapë derën e mbylлим dy herë. Çdo natë shoh ëndërr se ai Njeri po kthehet dhe dëshiron të na vrasë. Nëse qaj në gjumë, ia fus vetes shuplakë që të bëhem më e fortë. Nuk qaj.

Njerëz të tillë nuk ka më. Nëna thotë se edhe Gjyshi kishte qenë në luftë dhe prandaj nuk e duron zhurmën. Renato thotë se ai është shumë i moshuar që të ketë qenë në luftë. Rugës sonë nuk kalojnë më foristradat dhe ne nuk brohorasim më Hë Vë dhe nuk çojmë dy gishta. Tani që nuk ka më shkollë, luajmë lojën policët kufitarë përpara shtëpisë së Gjyshit.

Romëve tanë askush më nuk u thotë romë. I thërrasim me emra. Këtu do të mbesin përgjithmonë.

Tash vetëm unë jam jobesimtare. Thonë se nuk do të shkoj në parajsë sepse nuk shkoj në kishë. Por pavarësisht kësaj këtë verë luajmë të gjithë së bashku. Loja më argëtuese është kukafshehtas pranë shtëpisë së Gjyshit.

Sanja më tha se Renato kishte thënë se po i pëlqej. Sigurisht për shkak të futbollit dhe sepse ia kam dhënë bluzën time Cro Army vitin që shkoi. Sanja thotë se nuk bëhet fjalë për këtë por që ai ishte dashuruar.

Këtë vjeshtë do të fillojmë klasën e pestë dhe disa prej nesh tashmë kanë të dashur. Nëna thotë se kjo është një periudhë e re për fëmijët. Tani jemi më të rritur. Më nuk do të gjuhemi me bretkoca e karkalecë.

Kushedi nëse edhe këtë vit Gjyshi do të na shkojë pas apo edhe për të kjo do të jetë një periudhë e re.

Përkthim: Qerim Ondozi

Нова доба

Жељка Хорват Чеч

Дедо го викавме Дедо, иако не му беше дедо никому од нас. Не знаевме дали е тој воопшто дедо. Дали има негде во некој град или село деца и внуци. Како се однесуваше кон децата, заклучивме дека нема.

Дедо велеше дека сме „гадинки“ и „штетници“. Неколкупати ни имаше речено „стаорци“. Понекогаш нè гаѓаше со дрвцата наредени крај куќата. Беа тоа малечки дрвца, долги колку нашите дланки, не поголеми од тоа. Никогаш не нè гаѓаше со големи дрва или со камења. Се закануваше, ама не фрлаше. Само со трески и ситни камчиња со какви што се покрива дворот за да не мораш да косиш. Така направивме ние и сега сè ти крцка под нозете кога одиш од дворната врата до влезот на куќата.

Се смеевме додека трчавме крај куќата на Дедо, беше тоа некоја игра. Тој вика, ние се смееме и трчаме, а подоцна прераскажуваме кого за малку ќе го погодело. Ни се закануваше и дека ќе ни ги викне родителите, ама не му верувавме.

Мене еднаш ми рече: „Ти си од комуњарите“, а јас се правев дека не слушам. Баба Штефа често викаше по Дедо да нè пушти на мир. Нас нè предупредуваше да си играме пред своите куќи и да не зборуваме кога поминуваме крај нивната куќа зашто на Дедо му пречела бучавата.

Момците и јас се дружиме од почетокот на оваа школска година. Минатото лето ме гаѓаа со жаби. Понекогаш кога ме гаѓаа, ќе ги склопев очите и се плашев дека ќе ме убијат зашто велеа дека сме предавници.

На училиште на крајот од учебната година на мало хартивче моравме да напишеме кој од луѓето ни се допаѓа. Јас напишав

Исус и Тито. Учителот ми рече дека по часот ќе ги повика мама и тато зашто заебавам. Ренато напиша Жлиот дедо, ама него учителот не го опомена. Сања вели дека сигурно сакал да напише Желјан, ама се предомислил и потоа напишал Жлиот дедо, зашто само тоа можел да направи од Ж-то. Зошто инаку би го напишал тоа? „Па, за да заебава“, ѝ реков тивко. Сакав да му кажам на учителот дека сакам луѓе што прават добро, а беше глупо да напишам мама или тато. Само му реков: „Простете“. Подоцна се смеевме, ама за она „Жлиот дедо“. Не им кажав за Исус и Тито.

Од сите девојчиња во селото само јас не вриштам од жаби, затоа момците ме примија во своето друштво. А кога ми земаат крв во болница, секогаш се онесвестувам. Откако се дружам со момците, не се плашам кога фрлаат скакулци или жаби.

На крајот од годината момците отрчаа до барата, а јас морав на завршниот танц кај Сања. Мавтаме со рацете и нозете и пееме англиски песни. Не разбирам баш што пееме. Не разбирам ни зошто ловиме скакулци и жаби. Во мислите ми беше Јожа и секирата и онаа прва предна нога што ѝ ја отсеке минатото лето. Бев уверена дека така почнуваат и убијците на луѓе.

А зошто тогаш човекот му ја стави на тато мачетата веднаш под вратот?

Кога танцуваме, често грешам. Велат дека тоа е затоа што немам ритам.

Баба Штефа често пие кафе кај баба ѝ на Сања. Таа вели дека не сум за танц зашто премногу се дружам со момците и зашто постојано играм фудбал. Тој фудбал треба да ми се забрани зашто инаку ќе имам грди нозе. „Девојките мора да имаат убави нозе“, вели баба Штефа.

Мене моите нозе ми се нормални. Стојат право, имаат колена и понекоја модринка. Модринките се од шумата и фудбалот, понекогаш и од бобинките со кои се гаѓаме со прачките. Прачките ги правиме кај задната ламба, зашто тука нема куќи и близу е нашата бара и дрвјата.

Пак дојдоа оние наши цигани и ни ја срушија куќичката на дрво. Тие се плашат од жаби и инсекти, затоа ги гаѓаме со нив. Ние велиме овие наши цигани кога мислиме на циганите од нашето училиште. Циганите во нашето училиште се фини,

имаат најубави шушкавци, „најк“ патики и најголем џепарлак, а родителите им имаат фирми и велат дека се муслимани од Босна, а не цигани. Ним никој не им вели предавници и комуњари, само понекогаш тивко некој вели цигани, а ним дури и тоа им пречи. Никој не знае зошто се дојдени во нашето село. Лазар и Сања се дојдени затоа што биле од некое место каде што имало војна и останале без куќа, па сега се бегалци. Можеби наскоро ќе отидат понатаму, така вели Сања. Бегалците ги пополнуваат празните куќи во нашето село. Ме интересира плаќаат ли станарина или луѓето им дале да живеат бесплатно во нив.

Татко ѝ на Сања една вечер засвони на нашата врата. Смрдеше на пиво и зборуваше неразбирливо. Мама ме отера во соба. Другиот ден во нашата куќа донесе чаура од топ во знак на извинување. Во таа чаура брат ми ја чуваше сликата од девојката и некои писма.

Со Сања на почетокот никој нејќеше да се дружи. Ни со мене не се дружеа, па ме прифатија момците од улицата. Сè повеќе чудни деца има во нашето училиште. Некои беа дојдени на кратко и веќе беа заминати за Австрија или Германија. Куќата карши нашата е пак празна. Остана скршениот прозорец на првиот кат. Можеби следната година бегалците ќе го поправат.

Направивме пиштоли од штици, штипки и гума. Ги полниме со тапи од пиво. Тато вели дека е тоа опасно, па ми даде прачка во која морам да ставам жолти пластични киндер-јајца. Сите момци имаат маици на „Кро арми“. Ги добија затоа што го собраа албумот со самолепливи сликички со кои се тапкавме пред училиште.

Јожа рече дека сум поганка. Понекогаш ми велат дека ќе одам во пеколот зашто не сум крстена. На нашите цигани не им го велат тоа зашто тие се муслимани. Се правам дека ништо не ми значи кога ми го велат тоа. Навечер во кревет вежбам да бидам нинџа, ги стискам забите и правам опасен поглед.

Сега се срамам што плачев кога дојде човекот што му го сечеше вратот на тато и рече дека сите треба да нè заколе зашто сме против Хрватска. Ама тоа беше пред 5 години и тогаш бев мала. Полицаецот рече дека е тоа поради политиката. Мама вели дека мора да молчине за тоа и дека не сме против Хрватска, иако не одиме во црква. Сите преживевме, ама

двапати ја заклучувавме вратата. Секоја ноќ сонувам дека човекот се враќа и сака да нè убие. Ако заплачам во сонот, си влепувам шлаканица за да се исчеличам. Не плачам.

Такви луѓе веќе нема. Мама вели дека и Дедо бил во војната и дека затоа не сака бучава. Ренато вели дека е тој престар за да бил во војната. По нашата улица веќе не поминуваат ципови и ние не викаме „Ха Ве“ и не креваме два прста. Сега кога веќе нема училиште, играме граничари пред куќата на Дедо.

На нашите цигани веќе никој не им вели цигани. Ги викаме по име. Ќе останат овде засекогаш.

Сега само јас сум неверник. Велат дека нема да одам на небото зашто не одам во црква. Ама, сеедно, ова лето си играме сите заедно. Најзабавни се ловењата близу куќата на Дедо.

Сања ми рече дека Ренато рекол дека му се допаѓам. Сигурно поради фудбалот и зашто му ја дадов својата „Кро арми“ маица минатата година. Сања вели дека не е поради тоа, туку дека се вљубил.

Есенва ќе тргнеме во петто одделение и некои веќе имаат девојка или момче. Мама вели дека е тоа нова доба за децата. Сега сме поголеми. Веќе нема да се гаѓаме со жаби и со скакулци.

Којзнае дали оваа година Дедо ќе трча по нас или и за него ова ќе биде нова доба.

Превод: Ѓоко Здравески

Лек

İlaç

Lijek

Лек

Петре Димовски

*Приказната е вистинита,
имињата на ликовите се изменети.*

Светлосен бран ѝ го помеша просторот и ја збуни. Место да излезе во видикот, Луција се подзасолна зад мониторот. Тоа што го виде ѝ го затупка срцето, а светлината заблескоти со мека топлина низ душата. Се затегна за вик. Истиот миг инстинктивен страв ја парализира.

Во видикот влезе Милосава...

Ја спушти Милосава корпата да се исправи и, загледана напред, го смрзна погледот. Посака да избега од средбата. Но не стори ништо.

Двете жени неизбежно се фатија во погледот од краевите на патеката во фабриката за компјутери Франклин Електроник во Вест Раид, во Сиднеј. Се гледаа немо, вратени во пукнатината на времето. Беа нерешително збунети, како да бараат пат за назад. Бесшумно тргнаа една кон друга. Забрзаа. Поттрчнаа. Пред дофатот за преграб, ги задржа внатрешно бунило. Се погледнаа неодлучно застанати. Низ светлината на очите влегуваа во душите. И одеднаш се прегрнаа. Цврсто, чувствувајќи страв од разделба. Заплакаа. Со силен внатрешен немир низ кој се чинеше ги излеваат сите мачнини што се насобрале.

Секавично минуваше лентата на животот.

Седеле во бифето на фабричкиот погон на Барда и се шегувале. Тие три. Неразделни од проодување. Кажувале спомени од престојот во градинката, кои сега им изгледале скокотливо невини. Шарената панорама на градот ги полнела

очите. Од планината Игман дувал свеж југозападен ветар. Луција погледнала на часовникот и се поднакрнала. „Време е да се вратиме во халата.“

Пред влезот ги пресретнале брадести луѓе кои пијано вревеле. Наоружани со пушки, носеле закана што ги измешувала мислите. Сликата од просторот им ја натоварила сета тежина на времето кое неочекувано станало подивено. Се слушале пукотници низ Сараево. Настанувале делби. Федерацијата се кинела. Завладувала мачна неизвесност. Се плетеле морничави прикажувања. Појавата на вооружени луѓе, со очи во кои горел оган на омраза, внесувала губење на присебноста, толку потребна да се остане човек кога заплускува невреме.

„Има ли Србинки меѓу вас?“

Заканата била внесена во воздухот и го испомешала.

„Ти со нас“, шибнувајќи ја со пушката, ја поттурнал тој што бил до Луција. Во срцето ѝ удрил паничен страв. „Таа е Србинка“, избрзано покажала Луција кон Милосава, изгубена во својот страв. И дури да се соземе што рекла, Милосава била вклетштена од студените цевки на оружјето, притисната да поттрчува пред нив. Додека Луција збунето гледала во Милосава, немајќи повеќе збор во устата, таа ѝ го пресретнала погледот. Имала панична молба што се праќа во грч на ужасен страв. Смртното бледило од лицето на Милосава се откинало од сликата и се залепило во душата на Луција. „Што сторив?!“, се прашала, немојќна да влезе во реалноста. Збунета и исплашена влегла во фабричката хала. Зошто не успеа да каже дека таа ѝ е најдобрата пријателка? Како сестра. Се измачувала не можејќи да најде утеха во гласот што противел дека ништо не можела да стори. Гаволот влегол во луѓето и ја презел судбината. Од спротивната машина сиркала Мирзета, а црн облак се лепел по нејзиното лице. Студенило влегло во просторот. Од кого да се плашиш, на што да се наслониш?! Зошто пријателството станува предавник, а не може ништо да стори за заштита?

По неколку дена кај чаршијата вооружени луѓе со присила повеле една група. Луција пропаѓала со погледот во настаните, подавајќи рака кон Мирзета.

Се видеа кратко.

„Мирзета, душо! И тебе ќе те изгубам?!“

„Кој ме поткажа?“

Збунета и преплашена, Луција не можела да ги среди мислите. Ми раскажа што ѝ се случило следниот ден.

„Кога затропаа на вратата од станот, го очекував враќањето на Станојко со децата да ја споделиме грижата што натиска. А влегоа брадести луѓе и внесоа смртна закана. Чув дека мојот маж, лојален на нивното дело, ме поткажал како туѓа, а со децата избегал во Белград.

Не се одбранив. Таква сила во злото! Тој што се нафрли врз мене со првиот зафат ми ги раскина фармерките. Продре во мене со остар бодеж низ душата. Небото се отвораше и се затвораше. Тонев и излегував од темното црнило на свеста.

Кога ме затворија во логор, ме препозна еден школски. Ме повлече зад бараката со закана да ме силува и тој за одмазда што сум била разгалена кокона. Другите пијано се клештеа. Немав сили да се спротивставам, ниту да се молам. „Викај“, рече тивко кога ме турна на земјата. „Викај, реви, урликај... Ако насетат дека импровизирам, ќе нè застрелаат и двајцата. Ништо не се може против лудилото. Злото е запален брод што плови низ немирно море со ајкули.“ Ми го покажа патот. Од чевлите извлеков илјада марки да му ги предаде на друг да ме откупи и да ми ја даде слободата.

Но судбината не ми беше наклонета. Од една дупка паднав во друга. Во муслимански логор. Можев ли уште маки да издржувам? Се сушев, се топев, згаснував. Не бев привид на живот, туку привид на смрт штом се довлечкав до оградата без да пукаат. Низ отворот низ кој не збира човек, се воврев. Барем ќе умрам по своја желба. Смртта ја спомнав зашто само неа ја сретнав. Белата планина, затворена во снег, не би ја минала ни да сум сита и исполнета, не гладна и исушена. Но грабав низ снегот да избегам подалеку од насилната смрт што ми ја бара трагата, чувствувајќи ја оваа попристојна.

Премрзната, а жива лежев во кревет. Хеликоптер на УНПРОФОР ја забележал црната дамка во белиот снег. Две години бев во логор во Шпанија. Станојко ме барал по континентите. Кога стигнав во Австралија, тргнал на пат да ми ги донесе децата.“

Милосава ми кажуваше за кошмарен сон кој го потиска пред јавето.

„Со другите грабнати нè внесоа во ограден простор. Чуварите беа пијани и уште локаа. Ме фрлија во мала просторија и ми ја истргнаа облеката. Се осверуваа. Еден сакаше да води љубов. Друг го оттурна топорејќи нож. Замижав да не го видам замавот, а ја чув заканата: „Не задоволство, за неа ова!“ Ми ја фати градата и замавна. Остра болка ми ја одзеде свеста, паднав во темна длабочина. Настана неред, викања, пукања. Со последната искра на мислата сфаќав дека меѓусебно се убиваат.

Нè изнесоа во камион нафрлани на купче. Кога сфативме дека сме живи, бевме на пат. Ме лекуваа во болница на УНПРОФОР. Преку хуманитарците стигнав во Холандија. Потоа овде.“

Мирзета пак ја развиваше лентата што постојано минуваше пред неа.

„Бевме построени над длабок ендек. Пушките вперени во нас. Ја гледав само смртта. Чувствував како тонам, се губам. Паѓав. Ја допирав земјата кога почна пукањето. Се стркалав во ендекот. Кога се созедов, студенилото ми ја бистреше свеста. Открив дека лежам на земјата и така треба да останам до ноќта. Си го зедев животот и излегов од ендекот. Детето ми го однеле во Норвешка. Долго го докажував мајчинството. Кога ми ја предложија Австралија, си реков, подобро подалеку од спомените. Но потоа открив дека спомените ги носам во душата.“

**

„Тука е и Мирзета“, Милосава ѝ кажа на Луција, „во логор во Парамата. Чека работа. Мене ме пронајде Цветан од Скопје, држеше трафика на аголот од „Игманска“, кај Вогошка џамија. Отворил бизнис за чистење и ми понуди работа. Носталгичен е за нашите краеве. Му реков да те побара и тебе, од некаде знаев дека исти патишта одиме. Кога те видов, сфатив дека те нашол.“

„Ме најде“, со поглед заблагодари Луција. „Да ја повикаме и Мирзета.“

Трите жени седеа на западната страна од фабриката. Меѓу разгранетите еукалиптуси шумолеа водите на Леин Ков Рива, измешувајќи го шумот со крикот на какадуата што долетаа

како бел облак. Разговараа за добрите стари спомени и за новите планови. Војната не ја спомнуваа. Тоа што не може да се збрише од меморијата го потискаа во себе.

„Станојко ќе дојде тука“, им кажа Луција на двете пријателки.

„Ќе сака да нè види со тебе?“

„Ќе биде среќен. Се мачи да се опорави од хаосот што го подзеде. Не му ги навраќам лошите спомени. Мислата му била како да ги спаси децата. А исплашен во љубовта, човекот греша во животот.“

Од кај Лаин Ков Роуд пред Таквел Парк, крај самиот агол на Магдоналд се појави Станојко. Го виде Луција и возбудено го следеше кога застана крај еден дебел гуштер, очигледно смирувајќи некој презатегнат нерв. Потоа забрза и се качи кај нив. Се поздрави со Милосава и Мирзета и отсутно ја допре косата на Луција. Тешко завлегуваше во разговорот. Но темите беа живи, отвораа среќни хоризонти и набргу и тој се внесе во досетките.

Милосава предложи со такси да се вратат во логорите, но се вмеша Станојко:

„Ќе ве однесам со автомобилот.“

„На различни страни сме“, му кажа Мирзета.

„И на различни краеве на светот да сте, ќе ве однесам. Ќе ја носам и Луција. Не сака да се раздели од вас.“

„Па логорот и не е толку привлечен да не сака да го напушти“, се насмевна Милосава.

„Не е, но останувам таму додека се добијат документите. Кога ќе се вратам кај Станојко и децата, ќе ве повикам да живееме во заедничка кука. Не ќе можам да поднесам да бидеме разделени. Треба целосно да му се вратиме на животот.“

Следниот месец се вселија во кука во Редферен, до паркот кај Ројал Хоспитал. Блиску беше за терапијата на Луција. Од премрзнувањето ноктите на нозете ѝ се свиткуваа во месото, раскинувајќи го со остри болки, па ѝ ги оперираа.

„А нема операција за душата“, кога беа повторно трите заедно, се пожали Луција.

„Операција нема, но лек е пријателството“ - самоуверено рече Мирзета.

*Ky rrëfim është i vërtetë,
emrat e personazheve janë ndryshuar.*

Një valë drite ia përzeu hapësirën dhe e hutoi. Në vend që të dalë në horizont, Lucia u fsheh prapa monitorit. Ajo që e pa ia dridhi zemrën dhe drita shkëlqeu me një nxehtësi të butë në shpirt. U përgatit për një klithmë. Të njëjtin çast një frikë instiktive e paralizoi.

Në horizont hyri Milosava...

Milosava e lëshoi shportën për t'u drejtuar dhe, duke parë përpara, iu ngurua shikimi. Dëshiroi të shmangej nga takimi. Por, s'bëri asgjë.

Të dyja gratë pashmangshëm u kapën në shikim nga skajet e rrugicës së fabrikës për kompjuterë Franklin Elektronik në Uest Raid, në Sidnej. Shikonin njëra-tjetrën pa fjalë, të kthyer në plasat e kohës. Ishin të hutuara dhe të pavendosura, sikur e kërkonin rrugën për prapa. Qetë iu drejtuan njëra-tjetrës. E shpejtuan hapin. Filluan të vraponin. Para se të arrinin të përqafoheshen, i ndaloj një përçarje e brendshme. U shikuan të pavendosura. Nëpërmjet dritës së syve hynin në shpirtat. Dhe, përnjëherë u përqaftuan. Fuqishëm, duke ndjerë frikën nga ndarja. Filluan të qanin. Me një shqetësim të thellë të brendshëm nëpërmjet të cilit i zbrazin të gjitha hallet që janë grumbulluar.

Rrufeshëm kalonte shiriti i jetës.

Rrinin në bufenë e fabrikës së Bardës dhe bënë shaka. Ato të triat. Të pandashme qëkur kanë filluar të ecin. Kishin rrëfyer kujtime nga qëndrimi në kopsht, të cilat tani u janë dukur ngacmueshëm të sinqerta. Panorama e larme e qytetit i ka mbushur sytë. Nga mali

Igman frynte erë e freskët jug-perëndimore. Lucia e pa orën dhe u çua. „Erdhi koha të kthehemi në sallë.“

Para hyrjes takuan njerëz me mjekra të cilët qëndronin të dehur dhe bërtisnin. Të armatosur me pushkë, bartnin një kërcënim i cili i përziente mendimet. Pamja e hapësirës ua kishte ngarkuar tërë peshën e kohës, e cila papritmas u egërsua. Dëgjoheshin krisma nëpër Sarajevë. Filluan ndarjet. Federata filloi të kërcasë. Dalja e njerëzve të armatosur, me sy në të cilët shpërthente zjarri i urrejtjes, bartte humbjen e qetësisë, aq të nevojshme për të mbetur njeri, në një kohë kur pikon stuhia.

„A ka serbe mes jush?“

Kërcënimi u fut në ajër dhe e përzejë atë.

„Ti eja me ne“, duke i rënë me pushkë, e shtyri njëri që ishte afër Lucisë. Në zemër e godet një panik. „Ajo është serbe“, shpejt tregoi Lucia drejt Milosavës, e humbur në frikën e vet. Dhe, deri sa ta kuptojë se ç’ka thënë, Milosava u rrethua nga gypat e ftohtë të armëve, e detyruar të vraponte para tyre. Derisa Lucia e habitur e shikonte Milosavën, duke mbetur pa fjalë, ajo ia drejtoi shikimin në sy. Kishte një lutje të frikshme, e cila dërgohet në ngërçin e frikës së skajshme. Zbehja mortore e fytyrës së Milosavës u këput nga kjo pamje dhe u ngjiti në shpirtin e Lucisë. „Ç’bëra?!“, e pyeti veten, pa pasur mundësi të hynte në realitet. E habitur dhe e trembur hyri në sallën e fabrikës. Pse nuk ia doli të tregonte se ajo ishte shoqja e saj më e ngushtë? Si motër. Mundohej pa mundur të gjente ngushëllim në zërin i cili kundërshtonte se asgjë nuk mund të bënte. Djalli ka hyrë në njerëz dhe e ka marrë fatin në duart e veta. Nga makina përballë shikonte Mirzeta, ndërsa një re e zezë i ngjitej në fytyrë. I ftohti ka hyrë në hapësirë. Prej kujt të trembesh, ku të mbështetesh?! Pse miqësia bëhet tradhtare dhe asgjë s’mund të bëhet për mbrojtje?

Pas disa ditëve, njerëz të armatosur me dhunë e rrëmbyen një grup. Lucia është zhytur me shikimin në ngjarjet, duke e zgjatur dorën drejt Mirzetës.

E kanë shikuar njëra-tjetrën për shkurt.

„Mirzetë, shpirt! Edhe ty kam për tët’ humbur?!“

„Kush më spiunoi?“

E habitur dhe e trembur, Lucia s’mundej t’i qetësonte mendimet. Më tregoi se çfarë i kishte ndodhur të nesërmen.

Kur trokitën në derën e banesës, e prisja Stanojkun me fëmijët

për ta ndarë brengën që po na shtypte. Por, hynë njerëzit me mjekra dhe futën brenda kërcënim vdekjeprurës. E dëgjova se burri im, besnik i veprës së tyre, më kishte spiunuar si të huaj, ndërsa ai me fëmijët kishte ikur në Beograd.

Nuk u mbrojta. Fuqi e tillë në ligësi! Ai që u hodh mbi mua sapo më kapi m'i zhveshi pantallonat. Depërtoi në mua me një goditje të ashpër në shpirt. Qielli hapej e mbyllej. Zhytesha dhe dilja nga errësira e vetëdijes.

Kur më mbyllën në kamp, e njoha një shok klase. Më tërhoqi prapa barakës me kërcënimin se edhe ai do të më dhunonte si hakmarrje që kam qenë një kokonë e lazduar. Të tjerët zgërdhiheshin të dehur. S'kisha fuqi të kundërvihesha, as të lutesha. „Bërtit“, tha qetë duke më hedhur në tokë. „Bërtit, klith, ulërit... Nëse mendojnë se po improvizoj, do të na pushkatojnë të dy. Asgjë s'mund të bëhet kundër çmendurisë. E keqja është një anije e ndezur që lundron në detin e trazuar me peshkaqenë.“ Ma tregoi rrugën. Nga këpucët nxora një mijë marka për t'ia dhënë tjetrit për të më blerë dhe për të ma dhënë lirinë.

Por, fatin s'e kisha në anën time. Nga një gropë rashë në një gropë tjetër. Në një kamp myslimanësh. A mundesha të duroja vuajtje të tjera? Thahesha, shkrihesha, shuhesha. Nuk isha fantazmë e jetës, por fantazmë e vdekjes, pasi u zvarrita deri te gardhi pa të shtëna. Nëpër një vrimë nëpër të cilën s'mund të kalonte njeri, kalova. Së paku, do të vdes me dëshirën time. Vdekjen e përmenda sepse vetëm atë e takova. Malin e bardhë, të mbyllur me borë, s'do ta kaloja edhe sikur të isha e ngopur dhe e plotësuar, jo e uritur dhe e tharë. Por, rrëmbeja nëpër borë për të ikur më larg nga vdekja e dhunshme që ma kërkon gjurmën, duke e ndjerë këtë si më të ndershme.

E ngrirë, por e gjallë qëndroja e shtrirë në krevat. Helikopteri i UNPROFOR-it e vërejti njollën e zezë në borën e bardhë. Dy vjet isha në kamp në Spanjë. Stanojku më kërkonte nëpër kontinente. Kur arrita në Australi, ishte nisur që të m'i sillte fëmijët.

Milosava më tregonte për ëndrrën me makth të cilin e shtypte përpara realitetit.

Me të rrëmbyer të tjerë na futën në një ambient të rrethuar. Rojtarët ishin të dehur dhe vazhdonin të pinin. Më hodhën në një dhomë të vogël dhe m'i zhveshën rrobat. Zgurdulloheshin. Njëri dëshironte të bënte dashuri. Tjetri e shtyri me thikën në dorë. I

mbylla sytë për të mos e parë hovin e dorës, por e dëgjova kanosjen: „Jo kënaqësi, për të është kjo!“ Ma kapi gjirin dhe mori hov me dorë. Një dhembje e thellë ma mori vetëdijen, rashë në një thellësi të errët. U krijua një tollovi, britma, të shtëna. Me shkëndijën e fundit të mendimit e kuptova se janë duke u vrarë njëri me tjetrin.

Na hodhën në kamion në një grumbull. Kur e kuptuam se jemi të gjallë, ishim duke udhëtuar. Më trajtonin në spitalin e UNPROFOR-it. Me ndihmë të humanitarëve arrita në Holandë. Pastaj këtu.“

Mirzeta vazhdonte ta zhvillonte shiritin i cili pandërprerë kalonte para saj.

Ishim të rreshtuar sipër një hendeku të thellë. Pushkët i kishin drejtuar në drejtimin tonë. E shikoja vetëm vdekjen. E ndjeja se si zhytem, humbem. Rrokullisesha. E prekja tokën kur filluan të gjuajnë. Rashë në hendek. Kur erdha në vete, të ftohtit ma kthelloi vetëdijen. E kuptova se jam shtrirë përtokë dhe ashtu duhet të qëndroj deri në mbrëmje. E mora jetën dhe dola nga hendeku. Fëmijën ma kishin dërguar në Norvegji. Gjatë kohë e dëshmoja amësinë. Kur ma propozuan Australinë, thashë, më mirë më larg kujtimeve. Por, pastaj e kuptova se kujtimet i bart në shpirt.

„Këtu është edhe Mirzeta“, Milosava i tha Lucisë, „në kamp në Paramata. Pret punë. Mua më gjeti Cvetani nga Shkupi, mbante një qoshk në këndin e rrugës Igman, te xhamia e Vogoshit. Ka nisur biznes pastrimi dhe më ofroi punë. Është nostalgjik për anën tonë. I thashë të të kërkojë edhe ty, e dija disi se të njëjtën udhë jemi duke e bërë. Kur të pashë, e kuptova se të ka gjetur.“

„Më gjeti“, me shikim u falënderua Lucia. „Ta thërrasim edhe Mirzetën.“

Tri gratë rrinin në anën perëndimore të fabrikës. Mes eukalipteve të degëzuara fërfëllinte uji i lumit Lein Kov, duke e përzier fërfëllimën me klithmën e kakaduve që erdhën duke fluturuar si një re e bardhë. Bisedonin për kujtimet e vjetra e të mira dhe për planet e reja. Luftën nuk e përmendnin. Atë që nuk mund të fshihet nga kujtimi e shtypnin në vete.

„Stanojku do të vijë këtu“, u tha Lucia dy shoqeve.

„Do të dëshironte të na shihte me ty?“

„Do të jetë i lumtur. Mundohet të vijë në vete pas kaosit që e rrëmbeu. Nuk ia kthej kujtimet e këqija. Ka menduar se si t'i

shpëtojë fëmijët. Dhe, i frikësuar nga dashuria, njeriu gabon në jetë.“

Nga Lain Kov Roud para Takuel Park, pranë këndit të Magdonaldit, u shfaq Stanojku. E pa Lucia dhe e ngazëllyer e ndiqte kur u ndal pranë një hardhuce të plotë, dukshëm duke qetësuar një nerv të ngrehur. Pastaj e shpejtoi hapin dhe u ngjiti te ato. U përshëndet me Milosavën dhe Mirzetën dhe si i hutuar i preku flokët e Lucisë. Vështirë hynte në bisedë. Por, temat ishin të gjalla, hapnin horizonte të lumtura dhe së shpejti edhe ai filloi të bënte shaka.

Milosava propozoi që me taksi të kthehen nëpër kampe, por ndërhyri Stanojku:

„Do t’ju çoj unë me makinë.“

„Jemi në anë të kundërta“, tha Mirzeta.

„Sikur të ishit edhe në anë të kundërta të botës, do t’ju çoja. Do ta çoj Lucinë. S’dëshiron të ndahet nga ju.“

„Kampi s’është aq tërheqës që të mos dëshironte të largohej“, tha duke qeshur Milosava.

„S’është, por do të mbetem atje deri sa t’i fitoj dokumentet. Kur do të kthehem te Stanojku dhe fëmijët, do t’ju thërras të jetojmë në shtëpinë e përbashkët. Nuk mund ta përballoj që të jemi të ndara. Duhet tërësisht t’i kthehemi jetës.“

Muajin tjetër u strehuan në një shtëpi në Redferen, pranë parkut te Rojall Hospitëll. Ishte afër për terapinë e Lucisë. Nga ngrirja, thonjtë e këmbës i hynin në mish, duke e çarë atë me dhembje të mëdha, dhe e operuan.

„Por, s’ka operacion për shpirt“, kur përsëri ishin së bashku të tri shoqet, u ankua Lucia.

„Operacion s’ka, por ilaç është miqësia“, me vetëbesim tha Mirzeta.

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Lijek

Petre Dimovski

*Priča je istinita,
imena likova su izmjenjena.*

Svjetlosni val pomiješao je prostor te ju zbunio. Umjesto da bude na vidiku, Lucija se sakrila iza monitora. To što je vidjela ubrzalo joj je rad srca, a svjetlost zasjala mekom toplinom kroz dušu. Napregnula se za povik. Istoga trenutka paralizirao ju je instinktivni strah.

Na vidik je stupila Milosava...

Milosava je spustila korpu pa se uspravila i, zagledana naprijed, zamrznula pogled. Poželjela je pobjeći sa susreta. Ali nije učinila ništa.

Dvije žene neizbježno su se uhvatile pogledom na krajevima trake u tvornici kompjutera Franklin Electronic u West Raidu u Sydneyju. Promatrale su se nijemo, vrativši se u pukotinu vremena. Bile su neodlučno zbunjene, kao da traže put natrag. Bešumno krenuše jedna prema drugoj. Ubrzaše. Potrčaše. Nadohvat zagrlja-ja zadržalo ih je unutarnje bunilo. Pogledavši se, neodlučno su zastale. Kroz svjetlost očiju ulazile su u duše. I, odjednom se zagrlj-še. Čvrsto, osjećajući strah od rastanka. Zaplakaše. Sa snažnim unutarnjim nemirom kojim su istiskivale, izgleda, sve mučnine što su se nakupile.

Munjevito je protjecala traka života.

Sjedile su u tvorničkom pogonu Barde te se šalile. Njih tri. Nerazdvojne od kada su prohodale. Razgovarale su o uspomenama iz boravka u vrtiću, koje su im sada izgledale golicavo nevine. Šarena panorama grada ispunjavala im je oči. S planine Igman puhao je svjež jugozapadni vjetar. Lucija je, pogledavši na sat, ustala. Vrijeme je za povratak u halu.

Susrele su na ulazu pijane bradate ljude koji su galamili. Onako naoružani puškama, predstavljali su prijetnju što je remetila misli. Slika iz toga prostora natovarila je na njih svu težinu vremena, koje je neočekivano podivljalo. Čuli su se pucnjevi po Sarajevu. Počele su podjele. Federacija se raspadala. Zavladavala je mučna neizvjesnost. Plele su se jezovite priče. Pojava naoružanih ljudi, s očima u kojima je gorjela vatra mržnje, unosila je gubitak prisebnosti, toliko potrebne da se ostane čovjek kad zapljusne nevrijeme.

Ima li Srpkinja među vama?

Prijetnja je uskomešala zrak u koji je bila unijeta.

Ti podi s nama, udarajući ju puškom, gurnuo ju je onaj što je bio do Lucije. Osjetila je u srcu udar paničnoga straha. Ona je Srpkinja, pretjerano žurno pokazala je Lucija prema Milosavi, izgubljenoj u svome strahu. I tek što se pribrala od izrečenoga, Milosavu su već ukliještile hladne cijevi oružja, prisilivši ju da potrči pred njima. Dok je Lucija zbunjeno gledala u Milosavu, nemajući više riječi na ustima, ona joj je presrela pogled. Panično je slala molbu u grču užasnoga straha. Smrtno bljedilo Milosavinoga lica otkinulo se sa slike i zalijepilo u Lucijinu dušu. Što sam učinila, pitala je samu sebe, nemoćna zakoračiti u realnost. Zbunjena i uplašena ušla je u tvorničku halu. Zašto nije uspjela reći da joj je ona najbolja prijateljica? Poput sestre. Mučila se, iako nije mogla pronaći utjehu u glasu što se protivio tome da ne može ništa učiniti. Vrag je ušao u ljude i preuzeo sudbinu. Sa stroja nasuprot njezinom zurila je Mirzeta, dok se crni oblak počeo lijepiti za njezino lice. Hladnoća je prodirala u prostor. Koga se bojati, na što se osloniti? Zašto prijateljstvo postaje izdajica, a ne može ništa učiniti za zaštitu?

Poslije nekoliko dana naoružani ljudi odveli su nasilu kod čaršije jednu skupinu. Lucija je tonula pogledom u događaje, pružajući ruku prema Mirzeti.

Vidjele su se nakratko.

Mirzeta, dušo! I tebe ću izgubiti.

Tko me je izdao?

Zbunjena i preplašena, Lucija nije mogla srediti misli. Ispričala mi je što joj se dogodilo sljedećega dana:

Kad su pokucali na vrata stana, očekivala sam Stanojkov povratak s djecom, da podijelimo brigu što nas je pritisla. A ušli su bradati

ljudi i unijeli smrtnu prijetnju. Čula sam da me je moj suprug, lojalan prema njihovom djelu, pokazao kao strankinju i pobjegao s djecom u Beograd.

Nisam se obranila. Takvoj snazi zla! Taj što je navalio na mene već mi je prvim zahvatom poderao traperice. Prodro je u mene oštrim bodežom kroz dušu. Nebo se otvaralo i zatvaralo. Tonula sam i izranjala iz tamnoga crnila svijesti. Kad su me zatvorili u logor prepoznao me je jedan školski kolega. Odvukao me je iza barake prijeteci mi da će me silovati zbog osвете što sam bila razdragana gizdavica. Ostali su se pijano cerekali. Nisam se imala snage suprotstaviti, niti ih moliti. Viči, reče tiho kad me oborio na zemlju. Viči, pevaj, urliči... Ako predosjete da improviziram strijeljat će nas oboje. Ništa se ne može protiv ludila. Zlo je zapaljen brod što plovi nemirnim morem među ajkulama. Pokazao mi je put. Iz cipela sam izvadila tisuću maraka koje sam predala svom drugaru da me otkupi i oslobodi.

Ali sudbina mi nije bila sklona. Iz jedne rupetine pala sam u drugu. U muslimanski logor. Jesam li mogla izdržati još muka? Sušila sam se, topila, gasnula. Nisam bila privid života nego privid smrti kad sam se dovukla do ograde a da nisu pucali. Smrt sam spomenula jer sam samo nju susrela. Barem ću umrijeti po svojoj želji. Bijelu planinu, okovanu snijegom ne bih prošla ni da sam bila sita i punašna, a ne gladna i mršava. Ali grabila sam kroz snijeg samo da pobjegnem što dalje od nasilne smrti koja mi slijedi trag, osjećajući ju pristojnijom.

Promrzla, a živa, ležala sam u krevetu. UNPROFOR-ov helikopter uočio je crnu mrlju na bijelom snijegu. Provela sam dvije godine u logoru u Španjolskoj. Stanojko me je tražio po kontinentima. Kad sam stigla u Australiju, krenuo je na put da mi dovede djecu.

Milosava mi je ispričala o košmarnom snu koji potiskuje pred javom.

Uveli su nas s ostalim otetim u ograđen prostor. Čuvari su bili pijani, i još su lokali. Bacili su me u malu prostoriju i strgnuli mi odjeću. Ponašali su se zvjerski. Jedan je htio voditi ljubav. Drugi ga je odgurnuo kočopereći se s nožem. Zažmirila sam da ne vidim zamah, ali sam čula prijetnju: Ako nema zadovoljstva, onda ima ovoga! Uhvatio me je za grudi i zamahnuo. Onesvijestila sam se od oštре boli, potonuvši u tamnu dubinu. Došlo je do nereda,

vike, pucnjave. Sa zadnjom mislećom iskrom shvatila sam da se međusobno ubijaju.

Odnijeli su nas u kamion, i nabacali na gomilu. Kad shvatismo da smo žive, već smo bile na putu. Liječili su me u bolnici UNPROFOR-a. Preko humanitaraca stigla sam u Nizozemsku. Zatim ovamo.

Mirzeta, pak, razvijaše traku što je stalno prolazila pred njom.

Bili smo postrojeni iznad dubokoga rova. Puške uperene u nas. Vidjela sam samo smrt. Osjećala sam kako tonem, gubim se. Padala sam. Dodirivala zemlju kad je počela pucnjava. Otkotrljala se u rov. Kad sam došla k sebi, studen mi je razbistrila svijest. Otkrila sam da ležim na zemlji i da u takvom položaju moram ostati do noći. Uze-la sam svoj život i izišla iz rova. Moje dijete odveli su u Norvešku. Dugo sam dokazivala majčinstvo. Kad su mi predložili Australiju, rekoh sebi, bolje što dalje od uspomena. Ali sam potom otkrila da uspomene nosim u duši.

Ovdje je i Mirzeta, rekla je Milosava Luciji. U izbjegličkom kampu u Paramati. Čeka posao. Mene je pronašao Cvetan iz Skopja, držao je trafiku na uglu Igmanske, kod Vogošća džamije. Otvorio je biznis za čišćenje i ponudio mi posao. Nostalgičan prema našim krajevima. Rekla sam mu da potraži i tebe, znala sam na neki način da idemo istim putevima. Kad sam te ugledala, shvatila sam da te je našao.

Našao me je, pogledom je zahvalila Lucija. Da pozovemo i Mirzetu.

Tri žene sjedile su na zapadnoj strani tvornice. Među razgrana-tim eukaliptusima šumile su vode Lane Cove Rivera, pomiješavši svoj šum s krikom kakadua koji je doletio kao bijeli oblak. Razgova-rale su o dobrim starim uspomenama i o novim planovima. Rat nisu spominjale. To što se ne može izbrisati iz memorije, potisnule su u sebe.

Stanojko će doći ovamo, rekla je Lucija dvjema prijateljicama. Htio bi nas vidjeti zajedno s tobom?

Bit će sretan. S mukom se oporavlja od kaosa što ga je dohva-tio. Ne podsjećam ga na loše uspomene. Njegova misao bila je kako spasiti djecu. Čovjek griješi u životu, ako se boji ljubavi.

Iz pravca Lane Cove Rounda ispred Takvel Parka, pored samo-ga ugla McDonald'sa pojavio se Stanojko. Lucija ga je ugledala i

uzbuđeno pratila kad je zastao pored jednoga debelog guštera, očigledno pokušavajući smiriti neki prezategnuti živac. Zatim je požurio i popeo se do njih. Pozdravio se s Milosavom i Mirzetom, te odsutno dodirnuo Lucijinu kosu. Teško se uključivao u razgovor. Ali teme su bile žive, otvarale su sretne horizonte i ubrzo se i on priključio dosjetcama.

Milosava predloži da se taksijem vrate u izbjeglički kamp, ali se umiješao Stanojko. Odvest ću vas automobilom. Na različitim stranama, reče mu Mirzeta. I da ste na različitim stranama svijeta, odvest ću vas. Odvest ću i Luciju. Ne želi se rastati od vas.

Pa kamp i nije toliko privlačan da ga ne želi napustiti.

Nije, ali ostajem tamo sve dok ne dobijem dokumente. Kad se vratim Stanojku i djeci, pozvat ću vas da živimo u zajedničkoj kući. Neću moći podnijeti da budemo razdvojeni. Moramo se potpuno vratiti životu.

Sljedećega mjeseca uselili su se u kuću u Redfern, pored parka kod Royal Hospitla. U blizini Lucijine terapije. Nokti na nogama urastali su joj zbog ozeblina u meso koje su raskidali uz oštre bolove, pa su joj ih morali operirati.

A za dušu nema operacije.

Operacije nema, ali je lijek prijateljstvo.

Prevod: Borislav Pavlovski

Me tren për Sarajevë

Со воз за Сараево
Деведесет и втора денес

Me tren për Sarajevë

Lindita Komani

Shikimet mes të dyve i ngjanin herë kadifes së butë e herë shigjetës kërcënuese. Nuk kuptojnë nëse ata donin të qëndronin të ulur përballë njëri-tjetrit apo nëse donin të ngriheshin e zhduknin njëri-tjetrin nga sytë duke u sharë. „Në djall!“, do të thoshte Ardiani. „Ti dhe më shumë në djall!“, do të thoshte Vesna.

„Sa më i fortë më duket vetja kur nuk e kam përballë“, i thoshte ai të vëllait, Jetonit, ndërkohë që i kthyer në shtëpi po i tregonte për përballjen më të fundit, me kolegen e shkollës dhe të punës. „Më acaron prania e saj në grupin tonë, por nga ana tjetër sa herë e shoh kur qesh dhe e dëgjoj kur flet, më bëhet vetëm të shijoj.“

„Këto kurvicat serbe janë të lezetshme“, i tha Jetoni. „Të kuptoj pse të krijohet kjo gjendje.“

Ardiani e pa me mëri.

„Ku e di ti që është kurvicë ajo?!“, ia behu aty për aty me një përgjigje.

„Po ashtu janë, nuk ka fije dyshimi. Se të ka mbetur kjo në mendje, s’do të thotë që nuk është.“

Ardiani u ngrit nga vendi dhe nuk deshte ta vazhdonte bisedën e as t’i thoshte natën e mirë.

„Ku shkon, ku shkon?“, i bërtiti Jetoni nga pas. „As darkë nuk po ha?“

Ardiani nuk iu përgjigj. Tërhoqi derën e xhamit nga pas dhe vazhdoi rrugën për në dhomën e vet. Jetoni nga ana tjetër ngriti zërin e televizorit.

„Ohhh ooohhhh, ja, gib’s mir, stärker, stärker!!!“, dëgjoi pak më vonë Ardiani një zë gruaje që vinte nga dhoma e televizorit. I vëllai kishte ndërruar kanalën dhe me siguri që po kënaqej me atë që po shihte.

Nga lart tavanit në banesën e llojit të ndërtuar për masën e popullit, me cilësinë që të bën të mendosh se fqinjin zëre se e ke në dhomë, ndiheshin lëkundje të ngjashme, si ato që Jetoni me siguri kishte para syve. Edhe lart një grua po i thoshte partnerit: „Ohhh ohhh, ja, gib's mir, gib's mir!“

„Ncnncncncnc... kështu vjen puna që burrave pastaj iu mbushet mendja që pak a shumë çdo femër, çfarëdo lloj moshe të ketë, po te pritja e drejtimi i partnerit në aksion e ka mendjen“, tha dhe qeshi me vete.

Të përqendrohej te puna në këto kushte ishte e pamundur. Të fliste me Jetonin e t'i thoshte të ulte zërin nuk donte. Për më tepër që Jetoni duke ulur zërin do të bëhej edhe më keq se do të dëgjonte ata përtej tavanit. Ai partneri një kat më lart të paktën e kishte një femër nën a mbi vete me të cilën po shfryhej.

Hapi kompjuterin. Donte të lexonte emailet që i kishin ardhur nga pasditja deri në atë orë të darkës e të dëgjonte ndonjë gjë për të qenë me kufje në vesh.

„Ardi, shihe pak këtë“, i shkruante Lizi dhe ndante më poshtë një lidhje interneti, thirrjen për konkursin më të ri të dramës.

„Lizi, Lizi“, tha ai me vete. „Nuk heq që nuk heq dorë. Të duhem për çfarë? Për seks? Për mendtë që të jap? Për të ardhmen që mendon që do të kemi bashkë? Për paratë që ti mendon se unë do të bëj?“

„Për të gjitha, Ardi“, imitoi zërin e saj. „Nuk e kupton që kur të shoh ty, shoh atë me të cilin dua të jem?“

„Kurse unë shoh shenjën e vizës së qëndrimit në pasaportën time. Në fakt edhe ty dhe kënaqësinë që më jep, por këto më duket se janë në rang të dytë“, iu përgjigj ai vetes imituese.

Hyri në faqen e konkursit. Kushtet për pjesëmarrje në të i plotësonte. Shkrime kishte pasur për ta stërvitur dorën mirë. Emrat e fituesve të mëparshëm pjesërisht i njilhte. Përgatitja e tyre ishte e ngjashme me të tijën. Edhe për nga mosha nuk ishin larg me të. Ndoshta ia vlente ta mendonte.

„Ti sikur e ke edhe diçka të nisur... oder?“, e nxiste Lizi edhe më tej në e-mail.

Ajo kishte bërë shumë përpjekje që të mësonte shqip dhe ia kishte dalë mbanë. Mund të komunikonte edhe me prindërit e tij. Ardi e kishte marrë me vete disa herë për pushime me ski dhe më në fund edhe e kishte mundur të prindërit të takoheshin me

të. Ata e kishin pëlqyer dhe e kishin ftuar që pushimet e dimrit t'i kalonte me ta si pjesë e familjes. Atë ditë Lizi dukej në fytyrë që ftesën që e mori po e shijonte si arritje. Pamja triumfuese e kishte shoqëruar sidomos në daljen e pasdites me motrën e Ardit, Vesën dhe Ardin vetë. Vesa sapo kishte përfunduar shkollën e mesme dhe po bënte përpjekje në atë kohë që i ati ta linte të studionte pranë vëllezërve.

„Një austriake është më shumë e pranuar se një serbe për babë sado pa babë të jetë kjo e fundit“, i bëhej se dëgjonte Jetonin.

„Ardi, unë nënën e kam boshnjake, boshnjake e kupton?“, i dukej sikur i përgjërohej Vesna.

„Të paktën a u shfryve mirë me serben?“, i bëhej se dëgjonte disa nga kushërinjtë.

„Boshnjakët janë myslimanë, babë. Mos e harro këtë. Pastaj Vesna gjyshen e ka shqiptare Sarajeve“, i drejtohej të atit.

„Shuj, shuj po t'thom“, ia kthente i ati. „Serbe në këtë shtëpi nuk futet. Ka edhe të tjerë si ti që ia ka tret mendjen dashuria. Ajo si vjen edhe shkon. E pastaj ç'ka mbetet? Stërgjyshin e ke të vrarë nga serbët, gjyshin të burgosur nga serbët. Se t'kam djalë e t'du fort po t'thom që për ty ma mir asht mos me u kthi ktu nëse...“

„Po unë nuk thashë që e dua e aq më pak që kam ndërmend ta sjell këtu nuse“, mbrohej Ardi më tej.

„Mendo Vesën t'i mbetet mendja te ndonjë serb! Dhe ju më lodhni kokën që ta lejoj të vijë te ju...“

„Vesa? Ç'lidhje ka... ç'hyn Vesa këtu, babë?“

„Ardi, ti më do?“, e pyeste Vesna me sy.

„Vesna, pse nuk je shqiptare, Vesna, pse nuk je shqiptare, Vesna, pse nuk je... ose austriake Vesna, austriake Vesna, austriake Vesna, pse nuk je?“, e gjente veten sikur mezi merrte frymë dhe i kujtohej kur një ditë e kishte pyetur:

„Po ti çfarë ndjen se je më shumë?“

„Unë? Austriake besoj. Ka ndonjë rëndësi?“, i ishte përgjigjur ajo dhe duke vënë re përhumbjen e tij në mendime, kishte shtuar: „Kuptoj, patjetër që ka rëndësi, ti je shqiptar.“

E ai me këtë kujtim, kuptim e mundim të brendshëm, nuk dinte a qetësohej për fare apo veç stepej për pak.

„Mamit i rridhte gjak nga të dy anët e buzëve“, i kishte thënë Vesna kur ishin njohur pak më shumë me njëri-tjetrin. Daja i ishte

vrarë nga serbët në kohën e luftës në Bosnjë. E ëma me Vesnën 10 vjeçe dhe Milanin 7 vjeç kishin ikur për të mos u kthyer, si refugjatë në Grac. „Kush na donte më ne? Nga ana e babit donin të na zhduknin nga faqja e dheut. Nga ana e mamit donin të mos na shihnin e mos t'i dëgjonin më emrat tanë. Mjaftonin ata për t'ua kujtuar të gjithëve që ne ishim me babë serb e rrjedhimisht serbë nga ata që po vrisnin e përdhunonin.“

„Kur ke qenë për herë të fundit në Sarajevë?“, e kishte pyetur Ardi.

„Nuk kam qenë më“, i kishte thënë Vesna me zë të thyer e sy që shprehnin dhimbje e mall.

„Do që të shkojmë bashkë?“, kishte shtuar ai aty për aty duke e ndjerë veten si shpëtimtar. „Mendoje! Unë shqiptar e me dhimbje po ashtu të shkaktoar nga serbët në familje, me ty duke udhëtuar me tren për Sarajevë“, dhe kishte buzëqeshur për ta ç'tensionuar pak gjendjen e krijuar.

„Do ta mendoj“, i kishte thënë Vesna. „Po ty pse nuk të vjen turp si shqiptar që je me mua?“

„Unë nuk jam me ty“, kishte marrë ai menjëherë qëndrim si për t'u distancuar.

Ishte distancuar edhe ajo.

„E nëse ty deri tani nuk të është ofruar njeri tjetër për ta bërë këtë... Das versteht sich doch von selbst... për kaq miq sa jemi, kjo është më e pakta që mund të bëj unë“, kishte vazhduar Ardi me qetësinë e kujt kupton që e ka në dorë situatën.

Njiheshin që nga viti i parë në universitet. Të huajt dalloheshin shpejt nga gjuha e çalë. Vesna ishte rritur pothuajse aty dhe gjuhën e kishte si vendase. Por ajo u afrua me të gjithë që kuptoi se ishin të huaj. Ende pa e kuptuar se ajo e kishte babanë serb, Ardi e pranoi me kënaqësi afrinë dhe nisi madje të fantazonte për të. Vesna ishte në lidhje me një djalë austriak. Vëllai, Milani, ishte në lidhje me një vajzë austriake. E ëma, Amra, kishte vite që ishte në lidhje me partnerin e vet austriak Stefanin, me të cilin dukej se po shkonin drejt martesës.

„Me këtë martesë të dytë pritet të vuloset shkëputja përfundimtare nga familja“, i kishte thënë Vesna. Ajo vazhdimisht ia del të shkëputet. Pastaj e prish shkëputjen, pastaj e rivendos prapë, nuk di...“

„Se mos vetëm ajo...“, ia kishte kthyer Ardi me të qeshur.

„Po mami megjithë këto shkëputje është përpjekur ta ndihmojë familjen e vet nga këtu. Kemi pasur për vizitë të afërm të saj kur kanë pasur për të bërë vizita mjekësore dhe ndërhyrje kirurgjike. Ndoshta vjen edhe njëri nga nipërit e saj për të bërë shkollë këtu. Por prapëseprapë...“

Stefani punonte në një organizatë nga ato që ndihmonin në pritjen e refugjatëve të luftës. I kishte pritur të tre kur kishin mbërritur me shenja në trup dhe dalëngadalë duke iu afruar edhe më, kishte arritur t’u falte atë gjë që kishin besuar se e kishin humbur përgjithmonë. E kishte ndihmuar Amrën të gjente punë. Fëmijët ishin sistemuar në shkollë. E kështu jeta kishte rifilluar në njëfarë mënyre.

„Me pak fjalë jemi integruar“, i kishte thënë Vesna me shaka grupit të studentëve në kafenenë e universitetit. Dukej që e donte jetën e re që kishte në Austri. Me të shkuarën e lidhte fytyra e përgjakur e së ëmës dhe dashuria për dajën e vrarë i cili sa ishin të vegjël ajo me të vëllanë, ai bënte çmos që të kalonte kohën me ta. I merrte me vete për shëtitje e xhiro me makinë, i çonte në kinema, luante me ta çfarëdo lloj loje që ishte në modë mes fëmijëve.

Një shkundje tjetër e fort e fantazisë së Ardit për Vesnën kishte ndodhur kur kishte marrë vesh jo vetëm për babën e saj serb, por dhe mbiemrin e saj. Që ajo donte apo nuk donte të lindte nga një babë Andriq, pak kishte rëndësi në atë çast. Ardin e kishte pushtuar tërbimi. Me mbiemrin Andriq ai përmbledhte gjithë të keqen e mbledhur në një plan për shpërnguljen me dhunë të shqiptarëve. Shkrimtari i vlerësuar në rangjet më të larta të letërsisë botërore kishte qenë aq jo njeri sa ta bënte këtë.

„Apo ti e quan që ka qenë njeri?“, i ishte hedhur ai Vesnës gjithë urrejtje në gojë.

Vesna as nuk ishte përpjekur të mbrohej.

„Nuk di gjë për sa thua“, i kishte thënë ajo me fytyrë e zë të qetë. „Pastaj ç’të them unë... unë e kam gjëmën brenda familjes... asgjë nuk më habit më.“

„Ku ndodhet ai tani?“, e kishte pyetur Ardi për babanë.

„Mendo se sa shumë jemi në dijeni... Na kanë thënë që është dëmtuar rëndë fizikisht gjatë luftës dhe është larguar nga Bosnja për t’u fshehur se kishte shumë hasmëri dhe e dinte që do ta vrisnin

kur të qetësoheshin ujërat. Na kanë thënë edhe që ka vdekur. Për ne ai është i vdekur.“

Ajo ndoshta nuk kishte faj, por kjo ishte e para e habive të rastësive që do e përmdiqnin me Andriqin.

Me Jetonin me të cilin kishte kohë që ndante banesën me shpresën që dikur do i përfundonin ato drejt studimesh e do të lëviznin prej aty për në Gjermani ose Zvicër, jetonte fare pranë Fakultetit të Gjuhëve të Huaja. Fakulteti në hyrjen kryesore mbante jo më pak se një statujë të Andriqit. Sa herë që e mendonte, habitej se si nuk kishin gjetur ende kurajo bashkë me të vëllanë e shqiptarë të tjerë që ta denonconin Andriqin pas vdekjes te drejtuesit e fakultetit, bashkia e qytetit e më tej. Kërkesa: Largimi i statujës. Arsyeja: Fyerje publike për gjithë shqiptarët banorë të qytetit. Në rast se nuk do të merreshin masa, ata t'i punonin ndonjë rrëng asaj statuje.

„Mund ta zhbënim me ndonjë grafit gjë që për më tepër do të na ndihmonte edhe për t'u justifikuar nëse na kapnin“, thoshte Ardi në rreth miqsh.

„Quhet street art, do t'u themi policëve“, vazhdonte.

„Po çfarë keni shkruar?“, do të na pyesin ata.

„Nuk e njihni fjalën art ju?“, do të shtojmë ne.

„Por nuk e kryem dot, Jeton. Fshihemi pas togfjalëshit 'qytetarë paqësorë'. Nuk do të bëhemi dot ndonjëherë luftëtarë. Edhe të krisë ndonjë luftë, ne do të ndërrojmë shtet e do të marrim familjet me vete“, i kishte thënë ai si përfundim të vëllait në një bisedë të fundit për këtë temë. Kishin kujtuar me atë rast udhëtimin e tyre dhe të qindra mijëra njerëzve të tjerë nga Kosova kudo ku i pranuan në botë. Donin të shpëtonin jetën nga lufta dhe vrasjet që do t'i zinin edhe ata nën vete.

„Sa lehtë është të gjykosh nga jashtë“, i kishte thënë Jetoni.

„Po mendo të kesh grua që do ta ruash nga përdhunimi, fëmijë që do t'i ruash e do të rriten me nënë e babë, nënë e babë që nuk do t'i bësh të shohin fëmijën, nusen e nipërit të vdekur...“

Kjo bisedë ishte zhvilluar pas kthimit të tij nga një udhëtim pushimesh në Kroaci me Lizin. Dielli aty i kishte prirë mbarë. Kishte qenë gjithmonë lart në qiell sa herë ata kishin dashur të rreziteshin, sa herë kishin dashur të drekonin ose të pinin kafe përballë detit, sa herë kishin dashur të bënin fotografi e t'i ndanin në Facebook.

Në kokën e krevatit të dhomës ku kishin qëndruar, kishte gjetur romanin e Andriqit „Ura mbi Drin“. Brenda ai mbante shënimet e disa njerëzve. Kush kishte dashur të linte shenjë e vet se kishte qenë në atë banesë pushimesh dhe e kishte shfletuar atë libër, e kishte lënë.

D. B., 17. 08. 1999.

A. J., 15. 08. 2001.

L. M., 10. 08. 2002.

J. S., 12. 08. 2004.

N. D., 29. 08. 2005.

O. K., 26. 08. 2006.

„Kjo shtëpi duket jepet me pushime vetëm në gusht“, kishte qenë reagimi i Lizit kur e kishte marrë librin në dorë, ndërkohë që Ardi, ngrysur në fytyrë, kishte nisur me turfullimin. Lizi duke e parë me butësi, kishte liruar robdishambrin dhe nga brenda tij ishte zgjuar dëshira shprehur me vijën mes gjinjve të ngrohtë, kërthizën perfekte dhe breçkat e sapoveshura pas banjës së gjatë në vaskë. Lizi dinte si t’ia merrte kalanë nga brenda. Gjysmë ore më pas në dhomë dëgjohej: „Po, po, jaaaa, gib’s mir...“ sikurse në orën e vonë të natës nga dhoma përtej tavanit lart e nga televizori përtej murit të dhomës së Ardrit.

U kujtua të shihte orën në qoshen e ekranit të kompjuterit.

„2 e pak e mëngjesit. Koha më e mirë për shkrimtarin të shfryhet në letër elektronike. Material kam“, tha me vete, „por prapëseprapë i mungon filli edhe lidhës edhe bindës. Ora 2 dreqi e mori. Nuk e marr dot në telefon.“

U shtri me Vesnën në mendje. Ajo kishte një periudhë qetësie me partnerin e vet austriak. Edhe Ardi kishte një periudhë qetësie me partneren e vet austriake. Këto periudha karakterizoheshin nga pushime të bëra më vete, shoqërim me njerëz të tjerë, thyerje të largesës me ndonjë telefonatë a ndonjë takim.

„Ndoshta është koha për ta thyer këtë qetësi me pak çudi ballkanike“, vazhdoi me vete.

Epsht në dhomën mbi tavan e në dhomën matanë ishin qetësuar.

„Të shohim, nëse kur të zgjohem, do t’ia dal t’i them të nisemi me tren për Sarajevë.“

Со воз за Сараево

Линдита Комани

Меѓусебните погледи на двајцата наликуваа час на мека свила, час на заканувачка стрела. Не можеше да се разбере дали сакаа да седат еден наспроти друг или сакаа да станат и да се изгубат од пред очите на другиот, навредувајќи се меѓусебно. „По ѓаволите!“ ќе рече Ардиан. „Ти, стопати по ѓаволите!“, ќе рече Весна.

„Колку посилен се чувствувам кога не ми е пред очи“, му велеше тој на брат му Јетон, и вратен дома во меѓувреме, му раскажуваше за последното соочување со колешката од училиште и од работа. „Ме вознемирува нејзиното присуство во нашата група, но, од друга страна, кога и да ја видам како се смее и ја слушам како зборува, едноставно уживам.“

„Овие српскиве курви се слатки“, му рече Јетон. „Те разбираам зошто ти се случува ова.“ Ардиан луто го погледна.

„Од кај знаеш ти дека таа е курва?!“, веднаш му возврати.

„Да, такви се, несомнено. Тоа што тебе ти го зела умот, не значи дека не е.“

Ардиан стана и не сакаше да го продолжи разговорот, ниту да му рече добра ноќ.

„Кај одиш, кај одиш?“, му викаше Јетон од позади. „Нема ниту да вечераш?“

Ардиан не му одговори. Ја повлече стаклената врата зад себе и го продолжи патот кон својата соба. Јетон, од друга страна, го крена гласот на телевизорот.

“Ohhh ooohhhh, ja, gib's mir, stärker, stärker!!!“, слушна малку подоцна Ардиан женски глас, кој доаѓаше од собата со телевизорот. Брат му го имаше сменето каналот и веројатно уживаше во тоа што го гледа.

Од над таванот од станот во зградата изградена за широка народна маса, со квалитет кој те тера да мислиш дека соседот

ти е речиси во соба, се слушаа слични движења како тие што веројатно се случуваа пред очите на Јетон. И горе една жена му велеше на партнерот: “Ohhh ohhh, ja, gib’s mir, gib’s mir!”

„Нцнцнцнц... вака мажите потоа се убедуваат дека горе-долу секоја девојка, на која било возраст, кај партнерот и акцијата со него ѝ е умот“, рече и се насмеа во себе.

Да се сконцентрира на работата во овие услови беше невозможно. Да разговара со Јетон и да му каже да го намали гласот не сакаше. Згора на тоа, Јетон ако го намалеше гласот, ќе станеше уште полош бидејќи ќе ги слушнеше тие од над таванот. Човекот еден спрат погоре барем има девојка под или над себе, со која се издувува.

Го вклучи компјутерот. Сакаше да ги прочита мејловите кои му пристигнале од попладне до ноќта и да слуша нешто за да биде со слушалки на ушите.

„Арди, види го ова малку“, му пишала Лизи и подолу споделила линк со повик за најновиот конкурс за драма.

„Лизи, Лизи“, рече тој во себе. „Никако да се откаже. За што ти требам? За секс? За памет да ти давам? За иднината што мислиш дека ќе ја имаме заедно? За парите што мислиш ти дека јас ќе ги направам?

„За сите, Арди“, го имитираше нејзиниот глас. „Не разбираш дека кога те гледам тебе, го гледам тој со кого сакам да бидам?“

„А јас ја гледам визата за престој во мојот пасош. Всушност и тебе и уживањето што ми го приуштуваш, но овие мислам дека се на второ место“, си одговори себеси. Ја отвори страницата со конкурсот. Условите за учество ги исполнуваше. Текстови имал толку многу што убаво ја навежбал раката. Имињата на претходните победници делумно ги знаеше. Нивното образование беше слично со неговото. И со возраста не се далеку. Можеби вреди да размисли.

„Ти како да имаш нешто почнато... oder“, го охрабруваше Лизи на мејл.

Таа со многу напор го учела албанскиот и успеала. Можеше да комуницира и со неговите родители. Арди ја понел неколку пати на скијање и на крај ѝ овозможил да се сретне со нејзините родители. Ним им се допаднала и ја поканиле да го мине зимскиот одмор со нив, како дел од семејството. Тој ден на Лизи на лицето ѝ се гледаше дека поканата што ја доби, ја доживува

како успех. Триумфалниот изглед ја следеше особено на излегувањето попладне со сестра му на Арди, Веса, и со самиот Арди. Веса штотуку имаше завршено средно училиште и се залагаше татко ѝ да ѝ дозволи да студира заедно со браќата.

„Една Австријка е поприфатлива од една Србинка по татко, иако вторава не живее веќе со него“, како да го слушаше Јетон.

„Арди, мајка ми е Босанка, Босанка, разбираш?“, како да го преколнуваше Весна.

„Босанците се муслимани, татко. Не го заборавај тоа. Потоа, на Весна баба ѝ е Албанка од Сараево“, му велеше на татко му.

„Молчи, молчи ти велам“, му возвраќаше татко му. „Србинка во оваа куќа не влегува. Има и други како тебе на кои љубовта им го замати умот. Таа како дошла, така и заминувала. Потоа, што останува? Прадедо ти го убија Србите, дедо ти го затворија Србите. Затоа што си ми син и многу те сакам, ти велам дека за тебе е подобро да не се враќаш тука ако...“

„Ама јас не реков дека ја сакам, а уште помалку дека имам намера да ја донесам тука како снаа“, се бранеше Арди.

„Замисли на Веса да ѝ отиде умот по некој Србин! И вие ми мрчите да му дозволам да дојде кај вас...“

„Веса? Каква врска има... што бара Веса во ова, татко?“

„Арди, ти ме сакаш?“ го прашуваше Весна со поглед.

„Весна, зошто не си Албанка, Весна, зошто не си Албанка, Весна, зошто не си...? Или Австријка, Весна Австријка, Весна Австријка, Весна, зошто не си?“, ќе се фатеше себеси како тешко дише и ќе се сетеше кога еден ден ја прашал:

„А ти, како што најмногу се чувствуваш?“

„Јас, Австријка верувам. Ти значи нешто тоа?“, му одговори таа и забележувајќи ја неговата изгубеност во мислите, додаде: „Разбирам, секако дека ти значи, ти си Албанец“.

А тој, со овој спомен, со ова разбирање и внатрешна мака, не знаеше дали се смирува засекогаш или само се повлекува накратко.

„На мама ѝ течеше крв од двете страни на усните“, му кажала Весна кога се запознале малку подобро. Вујко ѝ бил убиен од страна на Србите во војната во Босна. Мајка ѝ, Весна и нејзиниот седумгодишен брат Милан избегале во Грац за да не се вратат повеќе. „Кој нè сакаше веќе нас? Од страната на татко

ми сакаа да не збришат од овој свет. Од страната на мајка ми не сакаа веќе да не гледаат и да ги слушаат нашите имиња. Тие беа доволни за да не потсетат дека сме од татко Србин, следствено на тоа дека сме Срби, значи од тие кои убиваат и силуваат.“

„Кога последен пат си била во Сараево?“ ја прашал Арди.

„Не сум била повеќе“, му одговорила Весна, со скршен глас и очи кои изразуваат болка и копнеж.

„Сакаш да одиме заедно?“, рекол тој не чекајќи, чувствувајќи се како спасител.

„Замисли! Јас Албанец и со болки во семејството, исто така, причинети од Срби, патувајќи со тебе со воз за Сараево“, ѝ се насмеал за да ја намали напнатоста.

„Ќе размислам“, му рекла Весна. „А тебе, зошто не ти е срам што како Албанец си со мене?“

„Јас не сум со тебе“, веднаш зазел став за да се дистанцира. Се дистанцирала и таа.

„Штом никој досега не ти се понудил да го направи тоа... Das versteht sich doch von selbst... како што сме пријатели, ова е најмалку што можам јас да го направам“, продолжил Арди, со смиреност која подразбира дека ја има ситуацијата под контрола.

Се познаваа уште од прва година на студии. Странците брзо се воочуваат поради искривениот јазик. Весна беше израснала таму и јазикот ѝ беше како да е оттаму. Но таа се зближи со сите за кои разбра дека се странци. Пред да дознае дека татко ѝ е Србин, Арди ја прифати со задоволство блискоска, дури почна и да има фантазии за неа. Весна беше во врска со едно момче Австриец. Брат ѝ, Милан, беше во врска со девојка Австријка. Мајка ѝ, Амра, години наназад беше во врска со нејзиниот партнер Австриец, Стефан, со кој веројатно ќе стапат во брак.

„Со овој втор брак се очекува конечно да се одвои од нејзините“, му рекла Весна. „Таа постојано се двои. Потоа се враќа, па повторно ја нема, не знам...“

„Да е само таа...“, ѝ возвратил Арди смеејќи се.

„Но мама покрај сите тие одвојувања се залагала оттука да го помогне своето семејство. Ни доаѓале на гости нејзини блиски кога требало да одат на лекување или за хируршки зафати. Можеби ќе дојде еден нејзин внук да учи тука. Но сепак...“

Стефан работеше во организација која помагаше при пречекот на бегалците од војната. Ги пречекал тројцата кога пристигнале со рани по телото и постепено станувајќи поблиски, успеал да им го подари тоа кое веруваа дека го имаат загубено засекогаш. Ё помогнал на Амра да најде работа. Децата почнаа да одат на училиште. Така почна нов живот за нив, на некој начин.

„Накратко, се интегриравме“, рекла Весна на шега пред групата студенти во универзитетското бифе. Се гледаше дека го сака новиот живот во Австрија. Со минатото ја врзуваше раскрвавеното лице на мајка ѝ и љубовта кон убиениот вујко, кој додека таа и брат ѝ беа мали, правеше сè за да го минува времето со нив. Ги земаше со себе на прошетка или ги возеше со кола наоколу, ги носеше во кино, ги играше со нив игрите кои беа во мода за децата.

Уште еден силен потрес во мислите на Арди за Весна му се случи кога дозна не само за нејзиниот татко Србин, туку и за нејзиното презиме. Тоа што таа сакала или не сакала да се роди од татко Андриќ, малку значење имаше во тој миг. Арди збеснал. Со презимето Андриќ тој го опфаќаше сето насобрано зло во планот за насилното иселување на Албанците. Писателот, почитуван на највисоко ниво во светската книжевност, бил толку нечовек за да го направи тоа.

„Или ти сметаш дека тој бил човек?“, ѝ се нафрлил на Весна со полна уста гнев.

Весна ниту пробала да се одбрани.

„Не знам што зборуваш“, му рекла таа со мирно лице и тивок глас. „Потоа, што да ти кажам јас... мене во семејството ми се случи несреќа... ништо не ме изненадува веќе.“

„Кај се наоѓа тој сега?“, ја прашал Арди за татко ѝ.

„Замисли колку знаеме ние за него... Ни рекоа дека бил тешко повреден во војната и дека избегал од Босна за да се сокрие, бидејќи имал многу непријателства и дека знаел дека ќе го убијат кога ќе се смири ситуацијата. Ни рекоа и дека умрел. За нас тој е мртов.“

Таа можеби не беше виновна, а ова со Андриќ беше првото за чудење од настаните кои ќе ја прогонуваат.

Со Јетон, со кој долго време го делеше станот со надеж дека некогаш ќе завршат со тие проклети студии и ќе заминат оттаму за во Германија или Швајцарија, живееше многу блиску до факултетот за странски јазици. На влезот на факултетот ни помалку ни повеќе беше поставена статуа на Андриќ. Кога и да мислеше за тоа, се чудеше како не нашле време и храброст заедно со брат му и со други Албанци да му предочат за Андриќ посмртно на раководството на факултетот, на градските власти и на други. Барање: Отстранување на статуата. Образложение: Јавна навреда кон сите Албанци, жители на градот. Доколку не се преземат мерки, тие ќе смислат нешто околу оваа статуа.

„Можеме да го покриеме со некој графит, нешто што ќе ни помогне при одбрана, доколку нè фатат“, им велеше Арди на пријателите.

„Се вика стрит-арт, ќе им речеме на полицајците“, велеше.

„Што сте напишале?“, ќе прашаат тие.

„Вие не го знаете зборот арт?“, ќе им речеме.

„Но, ништо не направивме, Јетон. Се криеме зад фразата „мировни граѓани“. Нема никогаш да станеме борци. И да пукне некоја војна, ние ќе отидеме во друга земја и ќе ги земеме семејствата со себе“, му рекол тој како заклучок на брат му на последниот разговор на оваа тема. Во таа прилика се присетија на нивното патување и патувањето на стотици илјади луѓе од Косово каде и да ги прифаќаа низ светот. Сакаа да си го спасат животот од војната и убиствата кои ќе им се случат и ним.

„Колку е лесно да судиш однадвор“, му рекол Јетон. „Замисли да имаш жена која треба да ја одбраниш од силување, деца кои треба да ги одбраниш за да пораснат со мајка и татко, мајка и татко кои не сакаат да ги видат умрени децата, снаата, внуците...“

Овој разговор се развил по неговото враќање од одмор со Лизи во Хрватска. Сонцето таму убаво им се погодило. Прекрасно се чувствувал кога и да посакале да се сончаат, кога и да сакале да ручаат или да пијат кафе покрај море, кога и да посакале да се сликаат и да споделат на Фејсбук. До креветот во собата во која престојувале го нашол романот на Андриќ „Мостот на Дрина“. Внатре имало забелешки од некои луѓе. Тој што сакал да остави трага дека бил во тој стан и дека ја прелистал книгата, оставал забелешка.

Д.Б., 17.8.1999

А.Ј., 15.8.2001

Л.М., 10.8.2002

Ј.С., 12.8.2004

Н.Д., 29.8.2005

О.К., 26.8.2006

„Овој стан се чини се издава само во август“, била реакцијата на Лизи кога ја зела книгата в рака, додека Арди, со намуртено лице, почнал да мрмори. Лизи, со мек поглед, ја имаше олабавено наметката и од нејзината внатрешна страна се беше разбудила желбата изразена преку линијата помеѓу топлите гради, совршениот папок и штотуку облечените гаќи по долгото капење во када. Лизи знаеше како да му ја освои тврдината однатре. Половина час подоцна се слушаше: „Да, да, јаааа, gib's mir...“, како во доцните часови од собата над таванот и од телевизорот од другата страна на собата на Арди.

Се сети да го погледне часовникот на аголот на екранот на компјутерот.

„Два и кусур наутро. Најдоброто време за писателот да се издава на електронска хартија. Материјал имам“, рече во себе, „но сепак, му недостига ткивото, и сврзувачкото и убедувачкото. Два часот е, по ѓаволите. Не ѝ се јавувам на телефон.“

Легна со Весна во мислите. Таа беше во период на разделба со нејзиниот австриски партнер. И Арди беше во период на разделба со неговата австриска партнерка. Овие периоди се карактеристични по одморите сам со себе, дружење со други луѓе, кршење на далечината со по некој телефонски повик или средба.

„Можеби е време за да се скрши оваа тишина со малку балканско чудо“, продолжи во себе.

Страстите во собата над таванот и собата од другата страна се беа смириле.

„Да видиме, кога ќе се разбудам, ќе успеам ли да ѝ кажам да појдеме со воз за Сараево.“

Превод: Крешник Ајдини

Voz za Sarajevo

Lindita Komani

Pogledi koje su razmenjivali podsećali su katkad na mekani pliš, a katkad na preteće strele. Nije bilo jasno da li su hteli da sede jedno nasuprot drugog ili su hteli da ustanu, psujući, i da se više ne vide. „Dodavola!“, rekao bi Ardijan. „Dodavola i s tobom!“, rekla bi Vesna.

„Osećam se mnogo snažnije kada nema nje preda mnom“, govorio je svome bratu Jetonu, dok mu je, po povratku kući, pripovedao o najnovijem konfliktu sa svojom koleginicom iz škole i sa posla. „Smeta mi njeno prisustvo u našoj grupi, ali s druge strane, kada je vidim kako se smeje i kad je slušam kako priča, dođe mi samo da uživam.“

„Slatke su te srpske kurve“, reče mu Jeton. „Razumem zašto se tako osećaš.“

Ardijan ga ljutito pogleda.

„Otkud ti znaš da je ona kurva?!“, odgovori mu kô iz topa.

„Pa sve su one takve, nema tu ni zrcra sumnje. To što je tebi ona u glavi, ne znači da nije takva.“

Ardijan ustade s mesta. Nije želeo da nastavi razgovor, niti da kaže bratu laku noć.

„Gde ćeš, gde ćeš?“, dozivao je Jeton za njim. „Ni večeru nećeš da završiš?“

Ardijan mu nije odgovorio. Zatvorio je za sobom staklena vrata i pošao u svoju sobu.

Jeton je, s druge strane, pojačao zvuk na televizoru.

„Ohhh, ooohhhh, ja, gib's mir, starker, starker!!!!“, Ardijan je ubrzo začuo ženski glas, koji je dolazio iz sobe u kojoj se nalazio televizor. Njegov brat promenio je kanal i sigurno je uživao u onome što je gledao.

Odozgo, kroz plafon, u zgradi koja je bila izgrađena za veliki broj ljudi, ali s kvalitetom koji te tera da pomisliš da ti je komšija maltene u sobi, osetili su se pokreti vrlo slični onima koje je i Jeton verovatno imao pred očima. I gore je jedna žena govorila svom partneru: „Ohhh ohhh, ja, gib's mir, gib's mir!“

„C-c-c-c... zbog tih stvari muškarci i pomisle da, manje-više, svaka žena, koje god dobi, samo misli na to gde će naći partnera u akciji“, reče i nasmeja se u sebi.

U ovim uslovima bilo je nemoguće da se koncentriše na posao. Da priča sa Jetonom i da mu kaže da smanji ton – nije želeo. Štaviše, ako bi Jeton utišao ton, bilo bi još i gore, jer bi se čuli oni s druge strane plafona. Partner na spratu iznad imao je najmanje jednu ženu ispod ili iznad sebe.

Uključio je računar. Hteo je da, sa slušalicama na ušima, pročita imejlove koji su stigli od popodneva do večeri.

„Ardi, pogledaj ovo“, pisala mu je Lizi i slala link, poziv na najnoviji konkurs za dramu.

„Lizi, Lizi“, reče u sebi. „Ne odustaješ. Za šta sam ti potreban? Za seks? Da ti pomutim um? Za budućnost koju misliš da ćemo imati zajedno? Za novac koji misliš da zarađujem?“

„Za sve, Ardi“, imitirao je njen glas. „Zar ne shvataš da, kada te vidim, vidim onog s kojim želim da budem?“

„Dok ja vidim pečat boravišne vize u mom pasošu. Zapravo, i tebe i zadovoljstvo koje mi pružaš, ali to mi se čini sekundarnim“, odgovorio joj je rugajući se.

Ušao je na stranicu konkursa. Ispunjavao je propozicije za učešće. Imao je neke radove kojima je vežbao pisanje. Imena prethodnih dobitnika delimično su mu bila poznata. Njihov rad bio je sličan njegovom. Ni po godinama nisu bili daleko. Možda bi i vredelo da razmisli.

„Ti kao da imaš još nešto da mi pošalješ... oder?“, prozivao je još malo Lizi imejlom.

Ona je uložila znatan trud da nauči albanski i uspelo joj je. Mogla je da razgovara i sa njegovim roditeljima. Ardi ju je vodio nekoliko puta na skijanje i na kraju ju je i upoznao sa roditeljima. Dopala im se i zvali su je da i naredne zimske odmоре provede s njima, kao deo porodice. Toga dana Lizi se videlo na licu da joj je poziv koji je dobila prijao poput postignuća. Trijumfalni prizor naročito ju je pratio u popodnevnom izlasku sa Ardijevom sestrom Vesom i Ardijem.

Vesa tek što je bila završila srednju školu i pokušavala je tada da ubedi oca da joj dozvoli da studira kod braće.

„Austrijanka je za oca mnogo prihvatljivija nego Srпкиnja, čak i da je ta Srпкиnja bez oca“, činilo mu se da čuje Jetona.

„Ardi, meni je majka Bošnjakinja. Bošnjakinja, razumeš?“, odgovorila bi mu Vesna.

„Jesi li barem dobro izgustirao Srпкиnju?“, činilo mu se da čuje rođake.

„Bošnjaci su muslimani, tata. Ne zaboravi to. A onda, Vesnina baba je Albanka iz Sarajeva“, obraćao se ocu.

„Ćut', ćut' kad ti kažem“, odgovarao mu je otac. „Srпкиnja u ovu kuću neće kročiti. Ima i drugih poput tebe kojima je ljubav pomutila razum. A ona kako dođe, tako i ode. I šta onda ostaje? Pradedu su ti ubili Srbi, dedu su ti hapsili. Ti si mi sin i ja te puno volim, zato ti i kažem da bi ti bilo najbolje da se ne vraćaš ovde ako slučajno...“

„Ali ja nisam ni rekao da je volim, a još manje da imam nameru da je dovodim ovde kao mladu“, branio se Ardi, ne odustajući.

„Zamisli da se Vesi pomuti razum za nekim Srbinom! Puno me sekirate vas dvojica i ne znam što je puštam da dolazi kod vas...“

„Vesa? Kakve veze ima... otkud Vesa u toj priči, tata?“

„Ardi, voliš li me ti?“, pitala ga je Vesna pogledom.

„Vesna, zašto nisi Albanka, Vesna, zašto nisi Albanka, Vesna, zašto nisi... ili Austrijanka, Vesna, Austrijanka Vesna, Austrijanka Vesna, zašto nisi?“, jedva je disao, prisećajući se kada ju je jednom pitao:

„A šta ti osećaš da si najviše?“

„Ja? Mislim – Austrijanka. Zar je važno?“, bio je njen odgovor. Primitivši da se izgubio u mislima, dodala je: „Jasno, naravno da je važno, ti si Albanac.“

A on, s tim prisećanjem, razumevanjem i bolom, nije znao da li ga nešto muči ili se samo zbog nečega uzdržava.

„Mama je krvarila s obe strane usana“, rekla mu je Vesna kada su se malo bolje upoznali. Ujaka su joj ubili Srbi za vreme rata u Bosni. Njena majka je, sa desetogodišnjom Vesnom i sedmogodišnjim Milanom, izbegla je u Grac, s namerom da se ne vraćaju. „Ko nas više tamo hoće? Sa tatine strane hteli su da nas istrebe sa lica zemlje. Sa mamine strane nisu hteli da nas vide niti da čuju za nas.“

Svima je bilo dovoljno to što nam je otac bio Srbin, pa smo i mi onda Srbi, i to od onih koji su ubijali i zlostavljali ljude.“

„Kada si bila poslednji put u Sarajevu?“, pitao ju je Ardi.

„Nisam više bila“, rekla mu je Vesna tiho, s pogledom u kome se videla bol i nostalgija.

„Hoćeš da idemo zajedno?“, dodao je odmah, osećajući se kao spasilac.

„Zamisli! Ja, Albanac, čijoj su porodici Srbi takođe naneli bol, putujem sa tobom vozom u Sarajevo“, reče i nasmeši se kako bi ublažio nastalu situaciju.

„Razmisliću“, rekla je Vesna. „A ti, nije te sramota što si Albanac, a sa mnom si?“

„Ja nisam sa tobom“, odmah je zauzeo stav kako bi se distancirao.

I ona je bila distancirana.

„A ako ti se do sada nije ponudio neko drugi da to uradite... *Das versteht sich doch von selbst...* koliko dugo smo prijatelji, to je najmanje što mogu da učinim“, nastavio je Ardi mirom onoga ko zna da drži stvari u svojim rukama.

Znali su se još od prve godine fakulteta. Stranci su se brzo prepoznavali po lošem izgovoru. Vesna je skoro odrasla ovde i govorila je jezik kao ostali meštani. Ali zbližila se sa drugima, jer je znala da su stranci. Ne znajući da joj je otac Srbin, Ardi ju je sa zadovoljstvom prihvatio i počeo čak i da fantazira o njoj. Vesna je bila u vezi s nekim dečkom Austrijancem. Njen brat Milan takođe je bio u vezi sa Austrijankom. Njihova majka Amra već godinama je imala partnera Austrijanca Štefana i izgleda da su razmišljali o braku.

„Sa tim drugim brakom, očekujemo da se konačno naša porodica skraši na ovom mestu“, rekla mu je Vesna. Oni su se stalno razdvajali. „Onda smo opet zajedno, onda se opet odvojimo, ne znam...“

„I ne samo to...“, odgovorio joj je Ardi, smejući se.

„A mama se i pored toga trudi da odavde pomogne porodici. Dolazili su nam u posetu njeni rođaci kada su išli kod lekara i na operacije. Možda će doći i jedan od njenih sestrića ovde u školu. Ali o tom potom...“

Štefan je radio u jednoj od onih organizacija koje pomažu pri

prihvatu izbeglica iz rata. Kada su njih troje stigli, sa ožiljcima i modricama na telu, dočekaio ih je Štefan i uspeo, polako im prilazeći, da im podari ono za šta su verovali da su zauvek izgubili. Pomogao je Amri da nađe posao. Deca su krenula u školu. I tako je život za njih, na izvestan način, ponovo počeo.

„Jednom rečju, integrisali smo se“, rekla je Vesna, kroz šalu, grupi studenata u univerzitetskoj menzi. Činilo se da je želela taj novi život koji je imala u Austriji. S prošlošću ju je povezivalo majčino krvavo lice i ljubav prema ubijenom ujaku koji je, od njenog i bratovog najranijeg detinjstva, provodio s njima svako slobodno vreme. Vodio ih je u šetnju i vožnju automobilom, išao sa njima u bioskop, igrao se s njima svakakvih igara koje su bile u modi među decom.

Drugi snažan potres Ardijeve fantazije prema Vesni dogodio se kada je saznao ne samo za njenog oca Srbina, već i za njeno prezime. Da li je ona želela ili nije želela da se rodi kao ćerka jednog Andrića, nije imalo mnogo veze u tom trenutku. Ardija je obuzela panika. Sa Andrićem je on povezivao sve zlo sadržano u planu o nasilnom raseljenju Albanaca. Pisac, koji je cenjen u rangju najvećih autora svetske književnosti, poneo se utoliko neljudski što je sa- stavio takav spis.

„Ili ti možda misliš da je to ljudski?“, tim rečima je prebacio Vesni svu svoju mržnju.

Vesna nije ni pokušavala da se odbrani.

„Ne znam ništa o tome“, rekla mu je mirnog lica i smirenim glasom. „Šta više da ti kažem... ja imam tragediju unutar porodice... ništa me više ne čudi.“

„Gde se on sada nalazi?“, pitao ju je Ardi za oca.

„Mislim da, koliko mi znamo... Rekli su nam da je teško fizički povređen tokom rata i da se odselio iz Bosne, da se sakrije, jer je stekao mnogo neprijatelja i znao je da će ga ubiti kad se stvari malo smire. Rekli su nam čak i da je umro. Za nas on jeste mrtav.“

Možda ona nije bila kriva, ali ovo je bilo prvo iznenađenje zbog slučajnosti koje ga proganjaju u vezi sa Andrićem.

Sa Jetonom, sa kojim je već neko vreme delio stan, u nadi da će jednom završiti te vražje studije i da će otići u Nemačku ili Švajcarsku, živeo je baš pored Fakulteta za strane jezike. Fakultet

je na glavnom ulazu držao ništa manje nego Andrićevu bistu. Kad god bi pomislio na nju, začudio bi se kako on i njegov brat, zajedno sa drugim Albancima, još uvek nisu smogli hrabrosti da Andrića i posthumno prokažu kod uprave fakulteta, gradske uprave i šire. Zahtev: Uklanjanje biste. Razlog: Javna uvreda za sve stanovnike grada albanske nacionalnosti. U slučaju da se mere ne preduzmu, oni će nekako vandalizovati tu bistu.

„Mogli bismo da je išaramo nekim grafitom, što će nam čak i pomoći da se opravdamo ako bi nas uhvatili“, rekao je Ardi u krugu prijatelja.

„To se zove *street art*, reći ćemo policajcima“, nastavio je.

„A šta ste napisali?“, pitali bi nas oni.

„Zar vi ne znate šta znači reč *art*?“, dodali bismo mi.

„Ali ne radimo ništa, Jetone. Krijemo se iza sintagme *mirni građani*. Nećemo nikada mi biti nekakvi ratnici. Čak i da izbije nekakav rat, mi ćemo pobeći iz zemlje sa našim porodicama“, dao je neku vrstu zaključka bratu u jednom od poslednjih razgovora na tu temu. Prisećali su se, tom prilikom, svog puta, i puta stotina hiljada drugih ljudi sa Kosova, gde god da su ih primali u svetlu. Hteli su da spasu živote od rata i ubistava koji bi gutali i one pod sobom.

„Lako je suditi sa strane“, rekao mu je Jeton. „Ali, pomisli da imaš ženu koju treba da zaštitish od nasilja, decu koju treba da čuvaš i koja treba da odrastaju sa majkom i ocem, pomisli na majku i oca koji ne smeju videti ubijenu decu, snahu i unuke...“

Ovaj razgovor vodio se nakon njegovog povratka sa odmora u Hrvatskoj, na proputovanju sa Lizi. Sunce im je tamo išlo na ruku. Bilo je uvek visoko na nebu kad god su hteli da se sunčaju, kad god su hteli da večeraju ili popiju kafu pored mora, kad god su želeli da naprave fotografiju i postave je na Facebook. Kod uzglavlja kreveta u sobi u kojoj su odseli nalazio se Andrićev roman *Na Drini ćuprija*. U njemu su bile beleške različitih ljudi. Ko god je hteo da ostavi svoj znak da je bio u toj kući za odmor i da je listao tu knjigu, ostavio ga je.

D. B. 17. 08. 1999.

A. J. 15. 08. 2001.

L. M. 10. 08. 2002.

J. S. 12. 08. 2004.

N. D. 29. 08. 2005.

O. K. 26. 08. 2006.

„Ova kuća se, izgleda, izdaje za odmore samo u avgustu“, bila je Lizina reakcija kada je uzela knjigu u ruke, dok je Ardi, namrštenog lica, počeo da frkće. Lizi ga je nežno posmatrala i otpustila kućni mantil, ispod koga se budila želja izražena linijom između toplih grudi, savršenog pupka i tek obučenih gaćica nakon dugog tuširanja. Lizi je znala kako da zauzme tvrđavu iznutra. Pola sata kasnije u sobi se čulo: „*Da, da, jaaaa, gib's mir...*“, kao i u kasnim noćnim satima kroz plafon iz sobe odozgo i sa televizora na zidu Ardijeve sobe.

Setio se da pogleda na sat u uglu ekrana na računaru.

„Dva i nešto ujutru. Najbolje vreme za pisca da se izduva u elektronskom pismu. Materijal imam“, rekao je sam sebi, „ali ipak nedostaje niti i uverljivosti. Nek đavo nosi 2 sata ujutru. Neću je više nikad zvati telefonom.“

Legao je misleći na Vesnu. Ona je bila trenutno u mirnom periodu sa svojim partnerom Austrijancem. I Ardi je bio u mirnom periodu sa svojom partnerkom Austrijankom. Ovi periodi karakterisali su se odmorima na koje su išli sami, druženjima sa drugim ljudima i prekidima udaljenosti ponekim telefonskim pozivom ili susretom.

„Možda je vreme da prekinemo ovu mirnoću jednim malim balkanskim čudom“, nastavio je sam sa sobom.

Uzdasi u sobi iznad i u susednoj sobi su prestali.

„Videćemo, kad se probudim, doći ću i reći ću joj da krećemo na put vozom za Sarajevo.“

Prevod: Đorđe Božović

Игра во јагликите

Loja në aguliçet
Igra u jagorčevini

Игра во јагликите

Верче Карафилоска

„Тато, кажи му да престане!“, ќерка ми Сара вриска додека го брка братот си, кој со исплазен јазик трча околу куќата.

„Дино, дај доста ја нервираш сестра ти“, му довикувам, ама тој продолжува да бега, мавтајќи го венцот од цветови што Сара цел ден се мачеше да го направи. „Дино!“, викам уште еднаш, а тој повторно се преправа дека не ме слуша.

„Остави го, на крај сам ќе ѝ го врати“, ми вели жена ми Ермира и со филџан кафе в рака седнува до мене.

И се насмевнувам и продолжувам да гледам во нашите деца растрчани по прашливиот пат што води кон ливадите.

„Не одете далеку“, низ магла ја слушам Ермира како им вели, додека со мислите веќе сум некаде другаде, некаде во минатото, каде ја слушам мајка ми како, исто така, ми свикува да не одам далеку, додека втрчан кон ливадите со насмев бегам од Мерима.

Мерима со коса во боја на ноќта насвездена со шарени шноли. Мерима со допола израснати запчиња, што сиркаат од непчињата како наснежени розини ливчиња. Мерима со прчесто носе покриено со песокливи пеги што се распостилаат долж плажите на нејзините образи. Мерима со крупни очички, што постојано се кријат во сенките на трепките, густо како борови иглички.

Мерима живееше во старата куќа на крајот на патот, заедно со мајка ѝ и двајцата браќа. Тие беа поголеми од нас и мораа да работат, па единствено друштво на Мерима ѝ бевме јас и насмевнатите главчиња на јагликите во дворот на мајка ми. Не можам да се сетам како ја запознав Мерима. Таа беше една од

оние личности кои човек ги познава откако се познава себеси – едноставно постоеше откако постоеја моите секавања.

Чувствувам како Ермира си ја наслонува главата на моето рамо. Слушам како филџанот со кафе звечка меѓу нејзините прсти. Таа нешто ми зборува, нешто ми раскажува, а јас кимам несвесен за реалноста, заробен некаде во тие дамнешни денови. Мерима однекаде се стрчува и го допира зидот на кој броиме кога играме миженка. Мерима задишано позема здивови додека се качува да ме бара меѓу сеното на горниот кат на шталата до нејзината куќа. Стојам на крајот на патот, веднаш пред куќата на Мерима и ѝ ја гледам сенката што се оцртува на завесата спуштена врз прозорецот на нејзината соба, кога мајка ѝ, со косите скриени зад сивкаста марама, ја прибира за спиење. Сенката на Мерима за момент се скаменува и ми се чини дека и таа ми фрла поглед преку завесата, дека знае дека сум тука. Гледам како Мерима го шири фустанот порабен со груба тантела и во скутината ги прибира мачињата што ги наоѓаме скриени зад шталата, напуштени од нивната мајка.

Со Мерима лежime меѓу јагликите во дворот на мајка ми и, загледани во синевината покриена со облаци распенети како шеќерна волна, си ги споделуваме соништата. Мерима сака за биде звезда. Ме прашува јас што сакам да бидам.

„Пилот“, вела.

„Пилот?“, вели Мерима.

„Да“, одговарам, а таа ме прашува зошто. Ги кревам рамениците и ја вртом главата настрана за таа да не ми ги види зацрвените образи. Не ѝ кажувам дека ќе бидам што било, само да сум блиску до неа. Ја чувствувам нејзината дланка веднаш до мојата, ѝ го чувствувам малото прсте што ѝ се помрднува. Си го слушам срцето како ми бие во градите додека се мислам дали да го дофатам. Не се секавам дали тогаш ѝ ја поклопив дланката на Мерима, ама знам дека често потоа се шетаваме со рацете замрежени во детски ветувања. А скриен некаде во подоцнежните спомени е и првиот нејзин бакнеж, што несмасно ми го спушти на десниот образ, пред некаде да избега, криејќи си го срамот меѓу растрчаните чекори. Образот ме пече долго потоа, се секавам, додека ги пикаме рацете во теглата за колачиња со скршено капаче и ги топиме во подгреано млеко, додека со нозете испружени меѓу заклатените треви седиме

во ливадите и го слушаме свиркањето на штурците, и додека ни се сретнуваат погледите некаде меѓу игрите, некаде меѓу тревите, некаде меѓу јагликите.

Во сеќавањата ми се множат исечоци спомени, кои никако да создадат една завршена слика. И колку и да се обидувам, никогаш нема да е возможно да создадат завршена слика. Зашто сите наши средби, нашите разговори, срамежливи погледи, бакнежи скриени зад дебелиите стебла на шумите над ливадите, раката на Мерима во мојата, нејзината коса разбранувана над моите гради, нејзината половина во моите прегратки, нашето детство, нашето пријателство, нашата љубов, мечтите за иднината што нè чекаше, неродените деца што требаше да ги имаат нејзините љупобитни очи и мојата накадрена коса, сета таа наша одмината среќа, сета таа наша идна среќа беше пресретната од гласниот екот на војнички чизми и метални куршуми. Преку ноќ меѓу нас се растече крвава река – јас останав на едната страна на брегот, како војник за „нашите“, Мерима на другата, заедно со „нивните“. Шеќерната волна што се чичкаше на небото се растопи и на нејзино место се распослаа зачадени грутки што ни ги усмртија сите насмевки.

Она што следуваше, она од кое некогаш се прашувам дали сум среќник или клетник што излегов жив, сакам да мислам дека припаѓа на нечие туѓо минато, на некој друг човек. Ама, колку и да се обидувам да заборавам, колку и да се обидувам да ги изгонам сликите од војната од мислите, и после сето ова минато време, тие го испуштаат својот крик во моите соништа и како расипан филм се вртат во нив ноќ по ноќ. Честопати се будам со челото оросено од болка, честопати се клатам расплакан во прегратките на жена ми, сакајќи со солзите да ги истурам од себе и сите сеќавања на мирисот на барут, симфонијата истрели, исекотините и раните наполнети чад и прашина. Ермира постојано ми повторува дека не се моја вина сите тие предвреме завршени животи, ама јас ги чувствувам душите на тие што заминаа натежнати врз моите плеќи. Ермира секоја таква ноќ ме бакнува и ме умирува, а јас со болка во градите премолчувам дека меѓу сите тие сеништа што ги носам со мене се и браќата на Мерима, што слушнав дека биле собрани од моите соборци и убиени заедно со уште илјадници

други, со преостанатата надеж на Мерима, со нашиот последен поглед и со последното зрно од нашата можност за среќа.

Додека траеше војната постојано се молев да ме најде нечиј куршум или некој да ми го распара stomакот и да ме ослободи од сите гревови. Додека траеше мракот посакував да ме снема за да не морам да ги погледнам во очи сите оние луѓе со кои заедно го градевме светот, да не морам да ја исцрнам трпезата на моите родители, да не морам да истурам горчина во теглата за колачиња со скршено капаче на тетка Фатима, ниту да го дофатам погледот на Мерима.

Кога испука последниот истрел и светлината изби на небото, од мојот живот и од моето семејство дотогаш беа останати само рушевини. Се вратив во семејната куќа со излупени сидови и најдов само празнина. Се симнав, се сеќавам, надолу по прашливиот пат и застанав недалеку од куќата на Мерима. Ќерамидите на кровот беа распапани, сидовите беа разронети, џамовите на прозорците беа скршени и слепи. Сакав да тропнам на вратата со целата сила што ми остана, да клекнам на колена и да молам некој да ми отвори. Дури и да ме плукне, дури и да ме колне, само сакав некој да ми отвори. Ама место тоа, се свртив на другата страна и со несносна тежина во градите тргнав назад, нагоре по патот, сè до мојата куќа. Долго потоа одев до крајот на селскиот пат и ја барав сенката на Мерима, исцртана на завесите од нејзината соба. Ама таа никогаш повторно не се појави.

Времето помина и од болката останаа само спомени. Кога првпат ја видов Ермира, нешто ме привлече во нејзините очи сјајни како џамлии. Подоцна, една летна вечерина кога седевме на тремот на нашата куќа, Ермира ми го разотвори срцето и во него ми покажа рани од војната, рани на сега празните места во кои некогаш живееле нејзините татко и браќа. Тогаш ме погледна со истиот тој поглед со кој ме погледна првиот пат – поглед проткаен со прошка, а јас ја ставив дланката на нејзиниот пораснат stomак и ѝ ветив подобри времиња за нашите деца. Таа се насмевна и ја стави својата рака врз мојата.

Уште тогаш знаев дека љубовта на таа жена ќе ми помогне повторно да заживеам.

Сара дотрчува до мене и радосно ми го подава венецот од цветови. По неа доаѓа син ми, со чело збрчкано од пораз.

„Ајде на ручек“, вели Ермира и ги турка децата пред нас.

Влегуваат во куќата, а јас застанувам на прагот со венчето на ќерка ми, стиснато в рака. Се вртам назад и гледам во дрвјата што се извишуваат над ливадите. Мерима, потпрена на стеблото на нашето дрво, она на кое си ги врежавме имињата за љубовта да ни расте со него, ми дозволува да ѝ ја симнам марамата. Ги плеткам прстите во нејзините црни коси и ги китам со венец од јаглики. Мерима почнува да плаче, а јас, криејќи ги сопствените солзи, ја повлекувам во последна прегратка.

Ги слушам Сара и Дино како се прскаат додека си ги мијат рацете.

Уште еднаш погледнувам назад. Воздивнувам и ја оставам вратата да се затвори, пуштајќи ги спомените за Мерима и за расплканите војници, што никогаш нема да им се вратат на своите семејства, да се стркалаат по ливадите, да заиграат меѓу јагликите, да се скријат во шумите и некаде, каде и да е, да најдат мир.

Loja në aguliçet

Verçe Karafiloska

„Babi, i thuaj të ndalojë!“, bija ime Sara bërtet derisa vrapon pas vëllait të vet, i cili me gjuhën e nxjerr jashtë, vrapon përreth shtëpisë.

„Dino, mjaft e nevríkose motrën“, i bërtas, por ai vazhdon të ikën, duke tundur kurorën me lule, të cilën Sara tërë ditën u mundua ta bënte. „Dino!“, bërtas edhe një herë, e ai përsëri shtyhet sikur nuk më dëgjon.

„Lëre, në fund vetë do t’ia kthejë“, më thotë gruaja ime Ermira dhe me filxhanin me kafe në dorë ulet pranë meje.

I buzëqesh dhe vazhdoj t’i shikoj fëmijët tanë se si vrapojnë në udhën me pluhur që çon drejt livadheve.

„Mos shkoni larg“, nëpër mjegull e dëgjoj Ermirën se si u thotë, përderisa tanimë jam diku tjetër, diku në të kaluarën, ku e dëgjoj nënën time se si, njëjtë kështu, më bërtet të mos shkoj larg, ndërsa unë duke vrapuar drejt livadheve i buzëqeshur iki prej Merimës.

Merima me flokë me ngjyrë të natës me yje, me kapëza të larme. Merima me dhëmbë të rritur përgjysmë, të cilët dalin nga mishrat si gjethe trëndafili me borë. Merima me hundë të ngritur të mbuluar me pika të cilat përhapen përgjatë plazheve të faqeve të saj. Merima me sytë e mëdhenj, të cilat gjithmonë fshihen nën hijen e qerpikëve, të dendura si fjetet e pishave.

Merima jetonte në shtëpinë e vjetër në fund të rrugës, së bashku me nënën dhe dy vëllezërit. Ata ishin më të vjetër se ne dhe duhej të punonin, kështu që shoqëria e vetme për Merimën isha unë dhe kokët e qeshura të aguliçeve në oborrin e nënës. Nuk më kujtohet se si e njoha Merimën. Ajo ishte njëra nga ata persona të cilët njeriu i njeh që kur e njeh vetveten – thjesht ekzistonte që kur ekzistojnë kujtimet e mia.

E ndjej se si Ermira e mbështet kokën në supin tim. E dëgjoj se si filxhani me kafe cingëllon mes gishtave të saj. Ajo më flet diçka, më rrëfen diçka, e unë e luaj kokën pa vetëdije për realitetin, i robëruar diku në ato ditë të largëta. Merima vjen me vrap dhe e prek murin në të cilin numërojmë kur luajmë kukufshehti. Merima me gulçim merr frymë derisa ngjitet duke më kërkuar mes kashtës së katit të sipërm të stallës deri te shtëpia e saj. Qëndroj në fund të rrugës përpara shtëpisë së Merimës dhe e shikoj hijen e cila pasqyrohet në perden tej dritares së dhomës së saj, kur e ëma, me flokët e fshehura prapa shamisë gri, e përgatit për të fjetur. Hija e Merimës për një çast nguroset dhe më duket se edhe ajo më hedh shikim nëpër perde, se e di se jam këtu.

E shikoj se si Merima e hap fustanin me dantellë në skaje dhe në përparësen i mbledh macet të cilat i gjetëm të fshehura prapa stallës, të braktisura nga nëna e tyre.

Me Merimën jemi shtrirë mes aguliçeve në oborrin e nënës sime, duke shikuar në qiellin e mbuluar me re, të shumëzuara si pambuk sheqeri, i rrëfejmë ëndrrat. Merima dëshiron të jetë yll. Më pyet çfarë dua unë të bëhem.

„Pilot“, them.

„Pilot?“, thotë Merima.

„Po“, përgjigjem e ajo më pyet pse. I ngre supet dhe e kthej kokën anash që ajo të mos mi sheh faqet e skuqura. Nuk i them se do të bëhesha gjithçka, vetëm të jem pranë saj. E ndjej pëllëmbën e dorës së saj pranë simes, e ndjej gishtin e vogël të saj se si lëviz. E dëgjoj se si më rreh zemra në kraharor, derisa mendohej a ta prek. Nuk më kujtohet a ia mbulova pëllëmbën Merimës, por e di se pas kësaj shpeshherë shëtisnim me duart e lidhura në premtimet fëmijërore. E fshehur diku në kujtimet e mëvonshme është edhe puthja e saj e parë, që në mënyrë jo të ngathët ma lëshoi në faqen e djathtë, para se të ikën diku, duke e fshehur turpin mes hapave të hedhura në vrap. Faqja më digjej një kohë të gjatë pas kësaj, më kujtohet, derisa i fusnim duart në kavanozin me biskota me kapak të thyer dhe i ngjyenim në qumështin e nxehtë, ndërsa me këmbët e shtrira në barin e dallgëzuar jemi ulur në livadhet dhe e dëgjonim tingullin e bulkthave dhe kur na takoheshin shikimet diku mes lojërave, diku mes fijeve të barit, diku mes aguliçeve.

Në mendime më shumëzohen pjesë kujtimesh, të cilat assesi të krijonin një pamje të përfunduar. Dhe, sado që të përpiqem,

kurrë s'do të jetë e mundur të krijojnë një pamje të përfunduar. Sepse të gjitha takimet tona, bisedat tona, shikimet me turp, puthjet e fshehura prapa trungjeve të trashë në pyjet mbi livadhet, dora e Merimës në dorën time, flokët e saj të dallgëzuara sipër kraharorit tim, beli i saj në përqaftimin tim, fëmijëria jonë, miqësia jonë, dashuria jonë, ëndrrat për të ardhmen që na pret, fëmijët e palindur të cilët duhej t'i kenë sytë e saj kureshtarë dhe flokët e mia kaçurrela, e tërë ajo lumturi e kaluar, e tërë ajo lumturi e jona u ndërpre nga jehona e madhe e çizmeve ushtarake dhe plumbave të metalta. Për një çast mes nesh filloi të rrjedhë një lumë me gjak – unë mbeta në njërën anë të bregut, si ushtar i „tanëve“, Merima në anën tjetër, së bashku me të „tyreve“. Pambuku i sheqertë që krijohej në qiell u shkri dhe në vend të tij u përhapën rrathë të tymosur, të cilat na i vranë të gjitha buzëqeshjet.

Ajo që pasonte, ajo nga e cila ndonjëherë e pyes veten se a jam i lumtur apo i mallkuar që dola gjallë, dua të mendoj se i takon një të kaluarë të dikujt tjetër, të një njeriu tjetër. Por, sado që përpiqem të harroj, sado që përpiqem t'i largoj pamjet e luftës nga mendja, edhe pas tërë kësaj kohe të kaluar, ata e lëshojnë britmën e vet në ëndrrat e mia dhe si një film i prishur rrotullohen në to natë pas nate. Shpeshherë zgjohem me ballin e skuqur nga dhembja, shpeshherë lëkundem duke qarë në përqaftimin e gruas sime, duke dashur që me lotët t'i derdh nga vetja edhe të gjitha kujtimet e erës së barotit, simfonisë së të shtënave, të prerat dhe plagët e mbushura me tym dhe pluhur. Ermira vazhdimisht ma përsërit se nuk nuk morën fund para kohe të gjitha ato jetë për shkak të fajit tim, por unë i ndjej shpirtrat e atyre që shkuan të rënduar mbi supet e mia. Ermira në çdo natë të tillë më puth dhe më qetëson, e unë me dhembje në kraharor heshti se mes të gjitha ato fantazmave që i bart me vete janë edhe vëllezërit e Merimës, për të cilët dëgjova se i kanë marrë bashkëluftëtarët e mi dhe i kanë vranë me mijëra të tjerë, me shpresën e mbetur të Merimës, me shikimin tonë të fundit dhe me kokrrën e fundit të mundësisë sonë për lumturi.

Gjatë luftës vazhdimisht lutesha të më gjejë ndonjë plumb apo dikush të ma çajë barkun dhe të më lirojë nga të gjitha mëkatet. Derisa zgjaste errësira dëshiroja të zhdokem që të mos e kem patjetër t'i shikoj në sy të gjithë ata njerëz me të cilët së bashku e ndërtonim qytetin, të mos e nxij sofrën e prindërve të mi, të mos e

mbush me mllëf kavanozin për biskota me kapakun e thyer të tetës Fatime, as ta zë shikimin e Merimës.

Kur u gjuajt plumbi i fundit dhe drita doli në qiell, nga jeta ime dhe nga familja ime deri atëherë kishin mbetur vetëm gërmadha. U ktheva në shtëpinë familjare me mure të qëruar dhe gjeta vetëm zbrazëti. Zbrita, më kujtohet, poshtë nëpër udhën me pluhur dhe u ndala jo larg shtëpisë së Merimës. Qeramidhet në kulm ishin thërrmuar, muret ishin ronitur, xhamat e dritareve të thyer dhe të verbër. Desha të trokas në derë me tërë fuqinë që më kishte mbetur, të ulem në gjunjë dhe të lus që dikush të ma hapte derën. Edhe sikur të më pështynte, të më mallkonte, vetëm desha dikush të ma hapte derën. Por, në vend të kësaj, u ktheva në anën tjetër dhe me një dhimbje të padurueshme në kraharor u nisa prapa, tatëpjetë, deri te shtëpia ime. Një kohë të gjatë pas kësaj shkoja deri në fund të rrugës së fshatit dhe e kërkoja hijen e Merimës, të pasqyruar në perdet e dhomës së saj. Por, ajo kurrë më nuk u duk.

Koha kaloi dhe nga dhembja mbetën vetëm kujtimet. Kur për herë të parë e pashë Ermirën, diçka më tërhoqi në sytë e saj të shkëlqyer si gogla qelqi. Më vonë, një natë vere, kur rinim në tremen e shtëpisë sonë, Ermira ma hapi zemrën dhe në të më tregoi plagë të luftës, plagë në vendet tani të zbrazëta në të cilat dikur jetonin babai dhe vëllezërit e saj. Atëherë më shikoi me të njëjtin shikim me të cilin më shikoi herën e parë – shikim i gërshtuar me ndjesë, ndërsa unë e vendosa dorën në barkun e saj të rritur dhe i premtova kohëra më të mira për fëmijët tanë. Ajo buzëqeshi dhe e vendosi dorën mbi dorën time.

Që atëherë e dija se dashuria e kësaj gruaje do të më ndihmojë të ringjallem.

Sara vrapoi te unë dhe e tëra në gëzim ma dha kurorën me lule. Pas saj erdhi im bir, me ballin e rrudhur nga humbja.

„Eja të hamë drekë“, tha Ermira dhe i shtyu fëmijët përpara nesh.

Hynë në shtëpi, kurse unë u ndala në prag me kurorën e të bijës sime, të shtrënguar në dorë. Kthehem prapa dhe i shikoj pemët që ngrihen mbi livadhe. Merima, e mbështetur në drurin tonë, në atë në të cilën i gdhendëm emrat që dashuria të rritet me të, më lejoi t'ia heq shaminë. I fus gishtat në flokët e saj të zinj dhe i zbukuroj me një kurorë me agulice. Merima fillon të qajë dhe unë, duke i fshehur lotët e mi, e tërheq në përqaftimin e fundit.

I dëgjoj Sarën dhe Dinon se si stërpiken duke i larë duart.

Edhe një herë shikoj prapa. Marr frymë thellë dhe e lë derën të mbyllet, duke i lënë kujtimet për Merimën dhe për ushtarët duke qarë, të cilët kurrë s'do t'u kthehen familjeve të veta, të rrokullisen nëpër livadhet, të luajnë mes aguliceve, të fshihen nëpër pyjet dhe diku, kudo qoftë, ta gjejnë paqen.

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Igra u jagorčevini

Verče Karafiloska

„Tata, reci mu da prestane!“ vriskala je moja kći Sara dok je natjeravala svoga brata, koji je trčao oko kuće s isplaženim jezikom.

„Dino, daj prestani, nerviraš svoju sestru“, dovikujem mu, ali on nastavlja trčati, mašući s cvjetnim vijencem koji je Sara s mukom izrađivala cijeli dan. „Dino!“ dovikujem još jednom, ali se on ponovno pravi da me ne čuje.

„Pusti ga, vratit će joj ga sâm na kraju“, kaže mi moja žena Ermira i s fildžanom kave u ruci sjeda do mene.

Osmijehujem joj se i nastavljam gledati našu rastrčanu djecu po prašnjavom putu što vodi prema livadama.

„Ne idite daleko“, čujem kroz maglu Ermiru kako im kaže, dok sam mislim već negdje drugdje, negdje u prošlosti, gdje čujem svoju majku kako me doziva, da ne idem daleko, dok, zatrčan prema livadama, s osmijehom bježim od Merime.

Merima s kosom boje noći ozvijezdane šarenim šnalama. Merima s napola izraslim zubima, što proviruju iz nepca kao zasnježeni ružičasti listići. Merima s prčastim nosom prekrivenim pješčanim pjegama što se protežu uzduž plaže njezinih obraza. Merima s krupnim očima što su se neprekidno skrivale u sjenama trepavica gustih poput borovih iglica.

Merima živješe u staroj kući na kraju puta, zajedno s majkom i dvojicom braće. Oni su bili veći od nas i morali su raditi, pa smo jedino Merimino društvo bili ja i nasmiješene glavice jagorčevine u dvorištu moje majke. Ne mogu se sjetiti kako sam upoznao Merimu. Ona je bila jedna od onih osoba koje čovjek poznaje otkada poznaje samoga sebe - jednostavno je postojala otkada su postojala moja sjećanja.

Osjećam kako Ermira oslanja svoju glavu na moje rame. Čujem

kako fildžan s kavom zvecka među njezinim prstima. Nešto mi govori, nešto mi pripovijeda, dok ja klimam glavom nesvjestan realnosti, zarobljen negdje u tim davnašnjim danima.

Merima se zatrčava od nekamo i dodiruje zid na kojem brojimo igrajući se skrivača. Zadihana Merima hvata dah dok se penje da bi me potražila u sijenu na gornjem katu štale pored njezine kuće. Stojim na kraju puta, odmah ispred Merimine kuće, i vidim joj sjenu što se ocrtava na spuštеноj zavjesi prozora njezine sobe, dok je majka, kosa skupljenih pod sivom maramom, sprema na spavanje. Merimina se sjena na trenutak okamenjuje, pa se čini da mi i upućuje pogled preko zavjese, znajući da sam ovdje. Vidim kako Merima širi haljinu obrubljenu grubom čipkom i skuplja u skut mačiče koje pronalazimo skrivene iza štale, jer ih je napustila njihova majka. Ležimo Merima i ja među jagorčevinom u dvorištu moje majke i, zagledani u plavetnilo pokriveno oblacima zapjenjenima poput šećerne vune, razmjenjujemo snove. Merima želi biti zvijezda. Pita me što ja želim biti. „Pilot“, kažem. „Pilot?“ kaže Merima. „Da“, odgovaram, a ona me pita zašto. Sliježem ramenima i okrećem glavu ustranu da ne vidi moje pocrvenjele obraze. Ne govorim joj da ću biti bilo što, samo da sam u njezinoj blizini. Osjećam njezin dlan odmah do svoga, osjećam njezin mali prst što joj se miče. Čujem svoje srce kako mi lupa u grudima, dok razmišljam da ga uhvatim. Ne sjećam se jesam li poklopio Merimin dlan, ali znam da smo se često potom šetali s rukama prepletenim u dječja obećanja. A i prvi njezin poljubac sakriven je negdje u kasnijim uspomenama, onaj što mi je spustila na desni obraz, prije nego li je nekamo pobjegla, skrivajući svoj stid u rastrčane korake. Obraz me je pekao još dugo iza toga, sjećam se: dok smo gurali ruke u teglu s kolačima koja je imala otkrhnuti poklopac te ih otapali u podgrijanom mlijeku, sjedeći s ispruženim nogama među lelujavim travama na livadama i slušali cvrčanje cvrčaka, i dok su nam se susretali pogledi u igrama, u travama, u jagorčevini.

U mojim se sjećanjima umnažaju isječki uspomena, koji nikako da stvore jednu dovršenu sliku. I, koliko god pokušavao, nikada neće biti moguće stvoriti dovršenu sliku. Jer su sve naše susrete, naše razgovore, stidljive poglede, poljupce skrivene iza debelih stabala šuma iznad livada, Meriminu ruku u mojoj, njezinu zavijorenu kosu nad mojim grudima, snove o budućnosti što nas čeka, nerođenu djecu koja su morala imati njezine znatiželjne oči i moju

kovrčavu kosu, svu tu našu prohujalu sreću, svu tu našu buduću sreću, presreli glasni odjeci vojničkih čizama i metalnih metaka. Preko noći potekla je između nas krvava rijeka - ja sam ostao na jednoj obali, kao vojnik za „naše“, Merima na drugoj, zajedno s „njihovima“. Rastopila se šećerna vuna što se načičkala na nebu, i na njezinom mjestu rasprostrle se zadimljene grude što su nam usmrtille sve osmijehe.

O onom narednom, onom zbog kojeg se pitam jesam li sretnik ili prokletnik koji je preživio, želim misliti da pripada u nečiju tuđu prošlost, nekom drugom čovjeku. Ali, koliko god se trudio zaboraviti, koliko god pokušavao prognati ratne slike iz misli, i poslije svega toga prošlog vremena, te slike ispuštaju svoj krik u mojim snovima i, kao u oštećenom filmu, vrte se i dalje svaku noć jedna za drugim. Budim se često orošena čela od bola, često se tresem sav u suzama u naručju svoje žene, želeći tim suzama izbaciti iz sebe i sva sjećanja na miris baruta, simfoniju pucnjeva, posjekotina i rana ispunjenih dimom i prašinom. Ermira stalno ponavlja da nisam kriv zbog svih tih prijevremeno završenih života, ali ja osjećam duše tih koji su otišli onako otežali na mojim plećima. Svake takve noći Ermira me ljubi i umiruje, a ja s bolom u grudima prešućujem da su među svim tim utvarama koje nosim sa sobom i Merimina braća, o kojima sam čuo da su ih pokupili moji suborci, te su bili ubijeni zajedno s još tisućama drugih, s preostalom Meriminom nadom, s našim posljednjim pogledom, i s posljednjim zrnom naše mogućnosti za srećom.

Dok je trajao rat stalno sam se molio da me pronađe nečiji metak ili da mi netko raspara trbuh i oslobodi me svih grijeha. Dok trajaše mrak, znao bih poželjeti da me nema, da ne bih morao pogledati u oči sve one ljude s kojima sam zajedno gradió svijet, da ne moram pocrniti trpezu svojih roditelja, da ne moram izbaciti gorčinu u teglu za kolače s okrhnutim poklopcem tete Fatime, ni uhvatiti Merimin pogled.

Kad je ispaljen posljednji pucanj i svjetlost se pojavila na nebu, od moga života i od moje obitelji dotad bijahu ostale samo ruševine. Vratio sam se u obiteljsku kuću s oljuštenim zidovima i našao samo prazninu. Spustio sam se dolje, sjećam se, prašnjavim putem, i zastao nedaleko Merimine kuće. Krovni crijepovi bili su trošni, zidovi oljušteni, stakla na prozorima porazbijana i slijepa. Želio sam pokucati na vrata svom svojom snagom što mi je preostala,

kleknuti na koljena i moliti da mi netko otvori. Čak i da pljune na mene, čak i da me opsuje, želio sam samo da mi netko otvori. Ali, umjesto toga, okrenuo sam se na drugu stranu i, s nesnosnom težinom u grudima, krenuo nazad, putem prema gore, sve do svoje kuće. Dugo potom odlazio sam do kraja seoskoga puta i tražio Meriminu sjenu iscrtanu na zavjesama njezine sobe. Ali, nije se više nikada pojavila.

Prošlo je neko vrijeme i od bola su ostale samo uspomene. Kad sam prvi put ugledao Ermiru, privuklo me nešto u njezinim očima sjajnim poput klikera. Kasnije, jedne ljetne večeri kad smo sjedili na trijemu naše kuće, Ermira mi je otvorila srce i u njemu pokazala ratne rane, rane na sada praznim mjestima u kojima su nekada živjeli njezini otac i braća. Tada me je pogledala istim onim pogledom kojim me je pogledala prvi put - pogledom protkanim molbom, dok sam ja položio dlan na njezin porastao trbuh, i obećao joj bolja vremena za našu djecu. Nasmijala se i stavila svoju ruku na moju.

Znao sam još tada da će mi ljubav te žene pomoći da ponovno oživim.

Sara dotrčava do mene i radosno mi pruža cvjetni vijenac. Za njom stiže moj sin, namršetna čela zbog poraza.

„Hajde na ručak“, kaže Ermira, i gurka djecu ispred nas.

Ulaze u kuću, a ja zastajem na pragu s kćerinim vijencem koji stežem u ruci. Okrećem se nazad i gledam u stabla što se uzvisuju nad livadom. Merima, oslonjena o deblo našega stabla, onoga na kojem smo urezali imena da bi nam ljubav rasla s njim, dozvoljava mi da joj skinem rubac. Uplicim prste u njene crne kose i kitim ih vijencem od jagorčevine. Merima počinje plakati, a ja, skrivajući vlastite suze, privlačim ju u posljednji zagrljaj.

Čujem Saru i Dinu kako se prskaju dok si peru ruke.

Još jednom pogledavam unazad. Uzdišem i puštam vrata da se zatvore, a ostavljam i uspomene o Merimi i o rasplakanim vojnicima koji se neće nikada vratiti svojim obiteljima, skotrljati livadama, zaplesati među jagorčevinom, sakrivati po šumama, i negdje, bilo gdje, pronaći mir.

Prevod: Borislav Pavlovski

Nevidljivi

Të padukshmit

Невидливи

Nevidljivi

Jasna Radulović

Stoga želimo da pozovemo autorke i autore da na nov i kreativan način razmišljaju o pomirenju i da nas inspirišu pričama koje prevazilaze postojeće predrasude i ušančena neprijateljstva, pričama koje pomjeraju granice. I da time možda daju potreban poticaj našim društvima.

Tema je pomirenje nakon ratova u postjugoslavenskim kontekstima.

„Jesi vidio mail koji sam ti poslala?“

„Čitam ga.“

„Zašto ne pošalješ onu priču o nevidljivima, sjećaš se, onu iz žute teke...“

Nevjerojatno! Kakav promašaj!! Tri minute do kraja! Ibro, pa što je ovo?? Igrači s klupe su na nogama, dovikuju mu, no prekasno je, ljudi, prekasno, shvatite, ne, ne, nema više, takva se prilika neće ponoviti... Evo i trenera žutoplavih...

„Nikola, jesi me čuo? Zašto ne pošalješ... Utišaj to, čovječe, ne čujem te!“

„Neću. Ni utišati niti ju ikome poslati. Znaš to.“

„Utišaj, čovječe!!! Ne čujem te. Priče su dobre. Ona o nevidljivima je...“

Još jedna prilika! Hajde, Zlatane, sunce majčino! Desno, desno ti je, zar ga ne vidiš, to, to... gooooooooool, gooooooooool, 2:1 za Šveđane u zadnjoj minuti prije kraja! Ibro, Ibro, sunce majčino, to možeš samo ti! Koji karate gol a la Zlatan, koji refleksi!! Švedi medvjedi, plavožuti kraljevi!! Kako je samo prešao Ronalda kad mu je...

„Nikola, UTIŠAJ! Daj mi taj daljinski!“

„Ne dam i neću! Neću skupljati slavu na ranama mrtvih i tuzi živih. Točka!!!“

„O ludoga čoeaka! Dara imaš, para nemaš. 800 eura bi nam dobro došlo. Zima će, trebamo drva za grijanje, nove tenisice za Matiju, ja nosim kaput već šestu zimu...”

„Prije ću se ubiti nego ijednu objaviti! Reko sam ti!”

„Nemoj tako. Tvoja ju šutnja neće vratiti, znaš to. Ti misliš da je meni lako moliti te, ha? Da mene ne boli i naša rana i tvoja priča? Boli, čovječe, ne znaš koliko! Ali majka sam! Moram misliti na dijete koje imamo!”

„Ja sam svoje reko!”

„E pa ja nisam! Gladni smo, Nikola, trgni se! Držiš taj svoj dar u ladici i svaku noć ih prepravljáš, a mi danju gladujemo! Da nije mene, već bismo umrli!!!”

„Jelena, shvati: neću i gotovo! Od 1995. me piliš: objavi! Reko sam ti: NEĆU! Objesit ću se ako treba gore na tavanu, ali ne-ću!! Ni-je-dnu! Umrite svi, briga me! Ona je ionako mrtva, možete i vi! Nikada, čuješ li me, ni-ka-da!”

„Imaš li ti srca? Sin ti je bez tenisica! Ona je mrtva, ne možemo ju vratiti!! Spasi nas žive! Smiluj se, o kamenu neljudski! U što sam gledala kad sam za te pošla!!!”

„UTIŠAJ TO!”

„NEĆU!”

Tako su završavali razgovor. On bi prijetio da će se objesiti, ona bi vikala da će umrijeti ako se on ne trgne. Zalupio bi vrata i pojačao TV. Ona bi otišla u kuhinju i upalila radio. Ribala pločice i psovala. Pod i plakala. Prozore i gundala. Peglala ispeglašano i pjevušila. Onda bi sjela za stol, izvadila blok i olovku i krenula zbrajati račune, ručno, da se smiri. Taj njen Nikola, da je pravi čoeak, muž i otac, mogao je o njima napisati priču. I zaraditi pare na tom natječaju za novi kaput, tenisice, kupus, krumpir, grah i drva. Tako misli Jelena koja u zoru, dok on spava, krišom, u spavaćici i prsluku, vadi njegove teke iz ladice u hodniku, odlazi u kuhinju i čita. A onda, negdje oko sedam, ljubi korice uplakana, vraća ih u ladicu i kuha mu kavu.

Ali neće Nikola.

Zareko se čovjek. Otkad ju je skinuo s užeta, tamo na tavanu, 1992., plavu i trudnu, zareko se. Nikad više. A priča je bila o njoj. Mojoj majci. Osamnaestogodišnjoj Srpkini zaljubljenoj u sedamnaestogodišnjeg Hrvata.

Nikad nisam znao što bih trebao napisati na satu hrvatskog na temu MOJA MAJKA. Druga su djeca imala majke i mogla su ih

opisati. Ja svoju nisam. Ni imao ni znao opisati. Nikola i Jelena, nakon sprovoda u ljeto 1992. sakrili su sve *njene* slike, on pogotovo više nije mogao podnijeti *njen* pogled, osmijeh, bilo što njeno nakon što ju je one večeri nakon *Dnevnika*, a prije Sporta, našao na tavanu. Objesila se u kutu, klečeći, toliko je silno htjela umrijeti kad je doznala da je moj otac poginuo. Čulo se samo *tup*. Nikola se popeo i kriknuo. Jelena je dotrčala za njim, pala preko njega i ljubila njeno, još toplo, mrtvo tijelo. Sirena je tulila. Oboje su ju grlili i molili da im oprosti. Oprosti što?? Pa nisu oni ubili mog tatu, srednjoškolsku, životnu ljubav moje majke. Nisu ga prihvaćali jer je bio rat. Oni su hrvatski Srbi, a on maloljetni hrvatski dragovoljac, ali nisu ga *oni* ubili. Drugi Srbi su ga ubili, bio je rat, bila je mržnja. Ja ne znam kako je to kad ti umre dijete, samo znam kako je to kad ti umre mama, ali pretpostavljam da je to isto pa ih razumijem. Razumijem zašto on piše o *njoj* i ne objavljuje priče, razumijem nju zašto inzistira da ih on napokon objavi. Kad bi to učinio, pustili bi svoju ranu u svijet kao bezglavog zmaja i oboje bi se mogli u miru objesiti i svi bismo napokon bili sretna obitelj: moja mama, moj tata, ja, Jelena i Nikola.

A Matija?

Matija nije moja obitelj. On je rođen nakon mene. Rodio se gluh, autističan je otkad su ga cijepili. Super je što je gluh. Ne zna kad se svađaju. Grozno je što je autist, do njega nitko ne može, čak ni ja. U svom je svijetu i ne zanimaju ga tuđe priče. Pokušao sam s njim razgovarati, ali me ne doživljava. Za njega sam nevidljiv.

To je smiješno jer je za svijet i ljude on nevidljiv. Matija voli gledati nogomet i smeta mu kad nagluhi Nikola pojača ton do kraja. Smije se kad ovi trče za loptom. Dok se smije, Matija ne čuje koliko je glasniji od televizora, a Nikola ga ne može utišati. Ne postoji daljinski za Matiju. Nikola plače kad vidi nasmijanog Matiju. On se tada smije još glasnije jer mu je užasno smiješno kad stari plače. Gledam ih obojicu. Znam taj osjećaj: dva vlaka stoje na stanicima. Prozori su zaključani. Iza jednog je Matija. Iza drugog je Nikola. Kiša pada. Ne čuju se, ne razumiju, ne mogu komunicirati. Samo se mogu gledati dok jedan od vlakova ne krene. A kad krene, krene u suprotnom smjeru, i u prvi mah, a to najviše boli Nikolu, ne osjećaš čiji se vlak, čiji se život pokrenuo. Samo znaš da je smjer krivi i da tvoj vlak ide u kontra smjeru od Matijinog.

Dali su mu ime Matija u spomen na mamu. Moja mama je voljela svog dečka Matiju, mog tatu. Kako su oni ostali bez trudne nje

koja je pak ostala bez ubijenoga njega, kad im se nakon rata zalomio sin, nazvali su ga Matija. Iako su joj svi govorili da pobaci jer je prestara, Jelena i Nikola nisu mogli podnijeti sprovod još jednog svog djeteta. Nisu znali da nakon rata, straha i mamine smrti više nisu sposobni podnijeti ni život još jednog svog djeteta. Taj strah da bi ga opet mogli izgubiti i pokopati, ili skinuti ga još toplog s nekog užeta i tavana zbog novog rata i stare mržnje, izluđivala ih je. Pa kad su ga cijepili i kad je taj gluhi i znatiželjni mališan odjednom uvenuo i zaključao se u svoj *kišni vlak*, iako su ih svi sažalijevali, oni su, na neki bolesni način, bili neopisivo sretni. Ja ih razumijem. Znam taj osjećaj kad si sretan jer ti svijet ne može oduzeti ono što ti je najsvetije. A na autističnog i gluhog Matiju ni svijet ni rat nisu mogli računati. Zar to nije razlog za neopisivu sreću? Ta spoznaja da nema tog užeta, te mržnje, tog rata koji bi ti mogli oduzeti dijete! Koja je to vraška sreća!

Jedino kad si nevidljiv, onda si siguran. Na primjer ja. Nikad nisam vidio mamu, nikada ju nisam dodirnuo. Umro sam zajedno s njom, one večeri, na tavanu, kad nas je objesila. Jelena i Nikola nikad nisu doznali da sam postojao, za njih sam otpočetak i zauvijek – ostao nevidljiv. Ja sam uspio preživjeti rat jer sam nevidljiv. Danas u svijetu samo su nevidljiva djeca sigurna. Moj tata je znao da postojim. Zato je, lud od sreće i straha, slučajno i stao na onu minu u polju kamo su ga natjerali. Dobri tata, on i mama su mi se jedini veselili! Glupi tata, nije znao da mu njegovi i njezini ne bi dali budemo zajedno.

Tek otkako smo svi troje nevidljivi, mi smo sretna obitelj. Sad nam nitko ništa ne može.

Za zadaću moram napisati priču o pomirenju. Glupa tema. Stojim pred zrcalom i gledam u staklo. Ništa ne vidim. Moram se pomiriti s tim da sam nevidljiv za sva zrcala ovog svijeta: ljudske oči, uokvirena stakla ili prozore vlaka. Sjedim nad svojom žutom tekom, mašem nogom i grizem olovku. Da me bar Nikola može vidjeti i pomoći mi sa zadaćom. On dobro piše. Ja ne. Učiteljica je rekla da razmislimo koga bismo najradije pomirili ili s kim bismo se najprije pomirili. Ali tko sam ja? Ja nemam ni ime. Krenuo sam se roditi da pomirim mamine i tatine. Nisam uspio. Gledam Matiju. Glasniji je od televizora. On je sretni, gluhi, autistični šašavac. Došao je pomiriti Jelenu i Nikolu. Uspio je. Sve dok se svađaju zbog njega, preživjet će svoje tužne živote.

Mislim da ne možeš pomiriti one koji se odbijaju pomiriti sa sobom, svojom savjesti i ulogom koju su imali u ratu. Jer svi smo imali uloge. Njima je važnije ostati u pravu nego ići u miru sa sobom.

S takvima se nikada ne možeš pomiriti.

Moram se pomiriti sa sobom: ja sam nevidljivi dječak i moja priča ne zanima ljude koji si mogu vidjeti oči u zrcalu. Reći ću sutra učiteljici: neke se zadaće jednostavno ne mogu napisati prije vremena.

I ona je nevidljiva, shvatit će.

Të padukshmit

Jasna Radulović

Prandaj dëshirojmë të ftojmë autore dhe autorë që në një mënyrë të re e krijuese të mendojnë lidhur me pajtimin dhe të na frymëzojnë me tregime të cilat i tejkalojnë paragjykimet ekzistuese dhe armiqësitë e ngulitura, me tregime të cilat i lëvizin kufijtë. Dhe me këtë t'u ofrojmë mbështetje të nevojshme shoqërive tona.

Tema është pajtimi pas luftërave në kontekstet postjugosllave.

„E ke parë atë e-mail që ta dërgova?“

„Po e lexoj.“

„Pse nuk e dërgon atë tregim për të padukshmit, të kujtohet, atë nga fletorja e verdhë...“

E pabesueshme! Çfarë huqje!! Tre minuta deri në përfundim! Ibro, ç'është kjo punë?? Lojtarët nga banka të gjithë në këmbë, i brohorasin, por tani është vonë, njerëz, shumë vonë, kuptojeni, jo, jo, s'ka më, një rast i tillë nuk do të përsëritet më... Ja edhe trajneri i verdhëkaltërve...

„Nikollë, më dëgjove? Pse nuk e dërgon... Ulja ore zërin, s'po të dëgjoj!“

„Jo. As s'e uli as s'ia dërgoj askujt. Këtë e di ti.“

„Ulja zërin ore!!! Nuk të dëgjoj. Tregimet janë të mira. Ai për të padukshmit është...“

Edhe një rast! Hajde, Zlatan, drita e nënës! Djathtas, djathtas e ke, a nuk e sheh, po, po... goooooool, goooooool, 2:1 për suedezët në minutën e fundit para përfundimit! Ibro, Ibro, drita e nënës, këtë veç ti e bën! Çfarë karate goli a la Zlatan, çfarë refleksesh!! Suedezë kokëllartët, mbretër verdhëkaltër!! Oh si e kaloi Ronaldon kur ia...

„Nikollë, ULE! Ma jep atë telekomandë!“

„Nuk ta jap dhe nuk dua! Nuk dua të fitoj famë mbi kurrizin e të vdekurve dhe mbi dhembjen e të gjallëve. Pikë!!“

„Oh, sa i marrë! Dhunti ke, para s'ke. 800 euro do të na vinin shumë mirë. Dimri po afrohet, duhet të blejmë dru për ngrohje, atlete të reja për Matijën, unë me këtë pallto po e kaloj dimrin e jashtë...”

„Më përpara e vras veten se ta botoj ndonjërin! Të kam thënë!”

„Mos bëj ashtu. Heshtja jote nuk do ta kthejë, këtë e di. Ti mendon se unë e kam lehtë të të lus, a? Se mua nuk më dhemb plaga jonë dhe tregimi yt? Më dhemb, dhe s'e di sa shumë! Por jam nënë! Më duhet të mendoj për djalin të cilin e kemi!”

„Unë timen e kam thënë!”

„E po unë s'e kam thënë timen! Duhet të hajmë, Nikollë, mbli dhe veten! Po e ruan atë dhunti tënden në dollap dhe çdo natë po i rregullon, e ne gjatë ditës po vuajmë nga uria! Po të mos isha unë, tashmë do të kishim vdekur!”

„Jellena, kuptoje: nuk dua dhe u krye! Që prej vitit 1995 s'ndalesh: botoje! Të kam thënë: NUK DUA! Nëse ka nevojë, e var veten lart në tavan, por nuk dua!! As-një-rin! Vdisni të gjithë, s'mërzitem! Ajo edhe ashtu ka vdekur, edhe ju mund të vdisni! Asnjëherë, më dëgjon, as-një-herë!”

„Po ti, a ke zemër? Djalin e ke pa atlete! Ajo ka vdekur, nuk mund ta kthejmë!! Na shpëto neve të gjallëve! Mëshirohu, o gur jonjerëzor! Çka paskam parë te ti që u bëra e jotja!”

„NDALE ATË!”

„NUK DUA!”

Ashtu e përfundonin bisedën. Ai e kërcënonte se do të varej, ajo ulërinte se do të vdiste nëse ai nuk e merr veten. E përplaste derën dhe ia ngriste zërin televizorit. Ajo shkonte në kuzhinë dhe e lëshonte radion. Fshinte pllakat dhe shante. Dyshe në qante. Dritaret dhe murmuriste. Hekuroste rrobat e hekurosura dhe këndonte. Pastaj ulej në tavolinë, e nxirrte fletoren dhe lapsin dhe fillonte të llogariste faturat, me dorë, që të qetësohej. Ai Nikolla i saj, po të ishte burrë i vërtetë, bashkëshort dhe baba, do të mund të shkruante një tregim për ta. Dhe të fitonte para në atë konkurs për pallton e re, atletet, lakrat, patatet, fasulen, dhe dru. Kështu mendon Jellena e cila në agim, derisa ai fle, fshehurazi në këmishë nate dhe jelek, nxjerr fletoret e tij nga dollapi në korridor, shkon në kuzhinë dhe i lexon. Dhe pastaj, diku rreth orës shtatë, i puth kopertinat e përletur, i kthen në dollap dhe ia bën gati kafënë.

Por nuk do Nikolla.

U betua. Qëkur e hoqi nga litari, atje në tavan, në vitin 1992, mavi dhe shtatzënë, u betua. Kurrë më. E tregimi ishte për të. Nënë time. Serben tetëmbëdhjetëvjeçare të dashuruar në kroatin shtatëmbëdhjetëvjeçar.

Kurrë s'kam ditur se çka do të duhej të shkruaja në orë të kroatishtes në temën NËNA IME. Fëmijët tjerë kishin nëna dhe mund t'i përshkruanin. Unë timen nuk kam mundur. As s'e kam pasur as s'kam ditur ta përshkruaj. Nikolla dhe Jellena, pas varrimit në verë të vitit 1992, i fshehën të gjitha fotografitë e saj, ai posaçërisht nuk i bënte më ballë shikimit të saj, buzëqeshjes, gjithçkaje të saj pasi që e gjeti në tavan atë mbrëmje pas *Lajmeve*, e para Sportit. U var në skutë, e strukur, aq shumë deshi të vdiste kur e mori vesh që babai im kishte vdekur. U dëgjua vetëm një *tup*. Nikolla hipi dhe bërtiti. Jellena vrapoi pas tij, ra përgjatë tij për ta puthur trupin e saj, ende të ngrohtë, të vdekur. Sirena vajtonte. Të dytë e përqaфонin dhe e lusnin që t'i falte. T'i falte çfarë?? Po ata nuk e kishin vlarë babanë tim, dashurinë shkollore, jetësore të nënës sime. Nuk e pranoin se ishte luftë. Ata ishin serbë kroatë, ndërsa ai vullnetar kroat i mitur, por *ata* nuk e kishin vlarë. Serbët tjerë e kishin vlarë, ishte luftë, kishte urrejtje. Unë nuk di si është kur të vdes fëmija, vetëm e di si është kur të vdes nëna, por ma merr mendja se është e njëjta gjë dhe prandaj i kuptoj. E kuptoj se pse shkruan për të dhe nuk i boton tregimet, e kuptoj pse ajo insiston që *ai* më në fund t'i botojë. Po ta bënte këtë, do ta lëshonin varrën e tyre në botë si kulçedrën pa krye dhe të dytë do të mund ta varnin veten në paqe dhe të gjithë në fund do të ishim një familje e lumtur: nëna ime, babai im, unë, Jellena dhe Nikolla.

E Matija?

Matija nuk është familja ime. Ai ka lindur pas meje. Ka lindur shurdh, është autist qëkur e vaksinuan. Shumë mirë që është i shurdhër. Nuk e merr vesh kur grinden. Tmerr që është autist, askush s'e arrin dot, madje as unë. Është në botën e vet dhe nuk mërzitet për punët e huaja. Kam provuar të bisedoj me të, por nuk më përjeton. Për të jam i padukshëm.

Kjo është qesharake sepse për botën dhe për njerëzit ai është i padukshëm. Matijës i pëlqen të shikojë futboll dhe i pengon kur Nikolla i shurdhër e ngrit zërin deri në fund. Qesh kur këta vrapojnë pas topit. Derisa qesh, Matija nuk dëgjon se është më i zëshëm se televizori, ndërsa Nikolla nuk mund ta qetësojë. Nuk

ka telekomandë për Matijën. Nikolla qan kur e sheh Matijën të buzëqeshur. Atëherë ai qesh edhe më zëshëm sepse i duket tmerrësisht qesharake kur plaku qan. I shikoj të dytë. E di atë ndjenjë: dy trena në stacion. Dritaret janë të mbyllura. Prapa njërit qëndron Matija. Prapa tjetrit është Nikolla. Bie shi. Nuk dëgjohen, nuk kuptojnë, nuk mund të komunikojnë. Vetëm mund të shikohen para se njëri nga trenat të niset. E kur niset, niset në drejtim të kundërt, dhe atë papritur, e kjo i dhemb Nikollës më së shumti, nuk ndjen se i kujt është treni, jeta e kujt po lëviz. Vetëm e di se drejtimi është i kundërt dhe se treni yt shkon në drejtim të kundërt nga ai i Matijës.

E kanë quajtur Matija në kujtim të nënës. Nëna ime e donte të dashurin e saj Matijën, babanë tim. Kur mbetën pa shtatzënë e cila mbeti pa të vëllain, kur pas lufte u lindi djali, e quajtën Matija. Megjithatë të gjithë e këshillonin të abortonte sepse ishte shumë e moshuar, Jellena dhe Nikolla nuk mund t'i bënin ballë edhe një varrimi të fëmijës së vet. Nuk ua mori mendja se pas luftës, frikës dhe vdekjes së nënës poashtu nuk do të ishin në gjendje ta përballonin as jetën e fëmijës së vet. Ajo frikë se do të mund ta humbnin e ta varrosnin përsëri, apo ta zbrisnin ende të ngrohtë nga ndonjë litar dhe tavan për shkak të ndonjë lufte të re apo urrejtjeje të vjetër, i çmendte. Dhe kur e vaksinuan dhe kur ai vogëlush i shurdhër e kureshtar përnjëherë u venit dhe u mbyll në trenin e tij me shi, edhe pse të gjithë ndjenin dhembshuri për ta, ata, në njëfarë mënyre të sëmure, ishin papërshtueshëm të lumtur. Unë i kuptoj. E di atë ndjenjë kur je i lumtur sepse bota nuk mund të ta rrëmbejë atë gjënë më të shenjtë. Sa për Matijën autist dhe të shurdhër, as bota as lufta s'mund të llogarisnin në të. A nuk është kjo arsye për lumturi të papërshtueshme? Bindja se nuk ka litar, urrejtje, luftë e cila do të mund të ta rrëmbente fëmijën! Ç'lumturi e mallkuar është kjo!

Veç kur je i padukshëm, je i sigurt. Ta zëmë unë. Kurrë nuk e kam parë nënën, kurrë nuk e kam prekur. Kam vdekur bashkë me të, atë mbrëmje, në tavan, kur na vari. Jellena dhe Nikolla kurrë nuk e morën vesh se ekzistoj, për ta unë që nga fillimi dhe përgjithmonë – mbeta i padukshëm. Unë ia dola t'i mbijetoja luftës sepse jam i padukshëm. Sot në botë vetëm fëmijët e padukshëm janë të sigurt. Babai im e dinte se ekzistoj. Prandaj, mendjehumbur nga lumturia dhe frika, edhe shkeli mbi atë minë në fushën në të cilën e

çuan. Babai im i mirë, vetëm ai dhe nëna ime ishin gëzuar për mua! Babai im i marrë, nuk e dinte se të tijët dhe të sajët nuk do të lejonin të ishim bashkë.

Dhe qëkur ne të tre jemi të padukshëm, ne jemi familje e lumtur. Tash askush s'mund t'na bëjë asgjë.

Për detyrë më duhet të shkruaj një tregim për pajtimin. Temë e kotë. Qëndroj përpara pasqyres dhe e shikoj xhamin. Asgjë nuk shoh. Më duhet të pajtohem me faktin se jam i padukshëm për të gjitha pasqyrat e kësaj bote: për sy njerëzish, pasqyra me korniza, apo për dritare trenash. Qëndroj mbi fletoren time të verdhë, lëvizi këmbën dhe kafshoj lapsin. Sikur të paktën Nikolla të mund të më shihte dhe të më ndihmonte me këtë detyrë. Ai shkruan mirë. Unë jo. Mësuesja tha të mendonim se kë do ta kishim pajtuar me më së shumti dëshirë, apo me kë do të pajtoheshin më përpara. E kush jam unë? Unë nuk kam as emër. U nisa të lindja dhe t'i pajtoja ata të nënës dhe ata të babait. Nuk ia dola. E shikoj Matijën. Më i zhurmshtë se televizori. Ai është çamarrok i lumtur, i shurdhër, autist. Erdhi ta pajtojë Jellenën dhe Nikollën. Ia doli. Për sa kohë që grinden për të, do t'u mbijetojnë jetëve të tyre të trishta.

Ma merr mendja se nuk mund t'i pajtosh ata që refuzojnë të pajtohen me veten, me ndërgjegjen e vet dhe me rolin të cilin e kishin pasur në luftë. Se të gjithë kemi pasur role. Për ta, më me rëndësi është të kenë të drejtë sesa të jenë në paqe me veten.

Me të tillët kurrë nuk mund të pajtohesh.

Më duhet të pajtohem me veten: unë jam djalosh i padukshëm dhe tregimi im nuk u intereson njerëzve të cilët mund t'i shohin sytë e vet në pasqyrë. Do t'i them nesër mësueses: disa detyra thjesht nuk mund të shkruhen para kohe.

Edhe ajo është e padukshme, do ta kuptojë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Невидливи

Јасна Радуловиќ

Затоа сакаме да ги повикаме авторките и авторите на нов и креативен начин да размислуваат за помирувањето и да нè инспирираат со раскази кои ги надминуваат постоечките предрасуди и вкоренетите непријателства, со приказни кои ги поместуваат границите. И на тој начин можеби да им го дадат потребниот поттик на нашите општества.

Темата е помирувањето по војните во постјугословенски контекст.

„Го виде ли мејлот што ти го пратив?“

„Го читам.“

„Зошто не го испратиш оној расказ за невидливите, се секаваш, оној од жолтата тетратка?...“

Неверојатно! Какво промашување!! Три минути до крајот! Ибро, па што е ова?? Играчите од клупата се на нозе, му довикуваат, но предоцна е, луѓе, предоцна, сфатете. Не, не, нема веќе, таква шанса нема да се повтори... Еве го и тренерот на жолтосините...

„Никола, ме слушна ли? Зошто не испратиш?... Намали го тоа, човеку, не те слушам!“

„Нема. Нема ни да намалам ни да го пратам некому. Го знаеш тоа.“

„Намали, човеку!!! Не те слушам. Раскажете се добри. Онаа за невидливите е...“

Уште една шанса! Ајде Златане, сонце мајкино! Десно, десно ти е, зар не го гледаш? Тоа, тоа... гооооооол, гоооооол, 2:1 за Швеѓаните во последната минута пред крајот! Ибро, Ибро, сонце мајкино, тоа го можеш само ти! Каков карате гол а ла

*Златан, какви рефлексии!! Шведци-медци, синожолти кралеви!!
Како само го помина Роналдо кога му...*

„Никола, намали! Дај ми го далечинското!“

„Не ти го давам и нема! Нема да собирам слава од раните на мртвите и тагата на живите. Точка!!“

„О луд човек! Имаш дарба, немаш пари. 800 евра би ни дошле добро. Доаѓа зима, ни требаат дрва за огрев, нови патики за Матија, јас го носам капутов веќе шеста зима...“

„Попрво ќе се убијам отколку да објавам некој. Ти реков!“

„Немој така. Твоето молчење нема да ја врати, го знаеш тоа. Ти мислиш дека мене ми е лесно да те молам, а? Дека мене не ме боли нашата рана и твојата приказна? Боли, човеку, не знаеш колку! Ама мајка сум! Морам да мислам на детето што го имаме!“

„Јас го кажав своето!“

„Е па јас не го кажав! Гладни сме, Никола, свести се! Ја чуваш таа твоја дарба во фиока и секоја ноќ ги преправаш, а ние дење гладуваме! Да ме нема мене, веќе би умреле!!“

„Јелена, сфати - нема и готово! Од 1995 ме гњавиш објави! Ти реков - нема! Ако треба ќе се обесам горе на таванот, ама - не-ма!! Ни-ед-на! Умрете сите, гајле ми е! Таа и онака е мртва, можете и вие! Никогаш, ме слушаш ли? Ни-ко-гаш!“

„Имаш ли ти срце? Син ти е без патики! Таа е мртва, не можеме да ја вратиме!! Спаси нè нас живите! Смилувај се, о камену нечовечен! Што ли гледав кога тргнав со тебе?!“

„Намали го тоа!“

„Нема!“

Така го завршуваа разговорот. Тој се закануваше дека ќе се обеси, таа викаше дека ќе умре ако тој не се свести. Ќе ја треснеше вратата и ќе го пуштеше телевизорот погласно. Таа ќе отидеше во кујната и ќе го вклучеше радиото. Ги триеше плочките и пцуеше. Подот и плачеше. Прозорците и мрчеше. Го пеглаше испегланото и потпевнуваше. Потоа ќе седнеше на масата, вадеше блок и пенкало и почнуваше да ги собира сметките, рачно да се смири. Тој нејзин Никола, да е вистински човек, маж и татко, можеше да напише расказ за нив. И да заработи пари на тој конкурс за нов капут, патики, зелка, компир, грав и дрва. Така мисли Елена која во зори, додека тој спие, кришум, во ношница и градник, ги вади неговите тетратки

од фиоката во ходникот, оди во кујната и чита. А потоа, некаде околу седум, ги бакнува кориците уплакана, ги враќа во фиоката и му вари кафе. Ама Никола не сака.

Човекот се зарече. Откако ја симна од јажето, таму на таванот, 1992, русокоса и бремена, се зарече. Никогаш повеќе. А приказната беше за неа. За мајка ми. Осумнаесетгодишна Србинка заљубена во седумнаесетгодишен Хрват.

Никогаш не знаев што би требало да се напише на часот по хрватски на тема „Мојата мајка“. Другите деца имаа мајки и можеа да ги опишат. Јас својата не. Ја немав и не знаев да ја опишам. Никола и Јелена по погребот во летото 1992 ги сокрија сите нејзини слики, особено тој повеќе не можеше да го поднесе нејзиниот поглед, насмевка, што и да е нејзино откако онаа вечер по *Дневникот*, а пред Спортот, ја најде на таванот. Се обеси во аголот, клечејќи, толку силно сакаше да умре кога дозна дека татко ми загинал. Се слушна само *туп*. Никола се качи и крикна. Јелена дотрча по него, падна преку него и го бакнуваше нејзиното, сè уште топло, мртво тело. Сирената пиштеше. Обајцата ја прегрнуваа и ја молеа да им прости. Што да им прости?? Па не го убија тие татко ми, средношколската, животна љубов на мајка ми. Не го прифатија зашто имаше војна. Тие се хрватски Срби, а тој малолетен хрватски доброволец, но не го убија *тие*. Други Срби го убија, имаше војна, имаше омраза. Не знам како е тоа кога ќе ти умре детето, само знам како е кога ќе ти умре мајката, но претпоставувам дека тоа е исто, па ги разбираам. Го разбираам зошто пишува за неа и не ги објавува расказите, ја разбираам зошто инсистира тој конечно да ги објави. Кога би го направил тоа, би ја пуштиле својата рана во светот како безглав змеј и обајцата би можеле во мир да се обесат и најпосле сите би биле среќно семејство: мајка ми, татко ми, јас, Јелена и Никола.

А Матија?

Матија не ми е роднина. Тој е роден после мене. Се роди глуп, аутистичен е откако го вакцинираа. Супер е што е глуп. Не знае кога се караат. Грозно е што е аутист, никој не може да допре до него, дури ни јас. Во свој свет е и не го интересираат туѓите приказни. Се обидов да разговарам со него, но не ме доживува. За него сум невидлив. Тоа е смешно зашто за светот и луѓето тој е невидлив.

Матија сака да гледа фудбал и му пречи кога наглувиот Никола ќе го засили тонот до крај. Се смее кога овие трчаат по топката. Додека се смее, Матија не слуша колку е погласен од телевизорот, а Никола не може да го намали. Не постои далечински управувач за Матија. Никола плаче кога ќе го види Матија насмеан. Тој тогаш се смее уште погласно зашто му е уште посмешно кога стариот плаче. Ги гледам двајцата. Го знам тоа чувство: два воза стојат на станица. Прозорците се затворени. Зад едниот е Матија. Зад другиот е Никола. Врне дожд. Не се слушаат, не се разбираат, не можат да комуницираат. Само можат да се гледаат додека едниот од возовите не тргне. А кога ќе тргне, тргнува во спротивна насока, и во првиот миг, а тоа најмногу го боли Никола, не чувствувааш чиј воз, чиј живот се помрднал. Само знаеш дека насоката е погрешна и дека твојот воз оди во спротивна насока од оној на Матија.

Му го дадоа името Матија во спомен на мама. Мајка ми го сакаше своето момче Матија, татко ми. Бидејќи тие останаа без бремената неа, која пак остана без убиениот него кога по војната им се случи син, го нарекоа Матија. Иако сите ѝ велеа да абортира зашто е престара, Јелена и Никола не можеа да поднесат погреб на уште едно свое дете. Не знаеја дека по војната, стравот и смртта на мама повеќе не се способни да го поднесат ни животот на уште едно свое дете. Стравот дека повторно би можеле да го изгубат и закопаат, или да го симнат уште топло од некое јаже и од таванот поради нова војна или стара омраза, ги излудуваше. Па кога го вакцинираа и кога тоа глуво и љубопитно малечко одеднаш овена и се заклучи во својот дождлив воз, иако сите ги сожалуваа, тие, на некој болен начин, беа неописливо среќни. Јас ги разбираам. Го знам тоа чувство кога си среќен зашто светот не може да ти го одземе она што ти е најсвето. А на аутистичниот и глув Матија ни светот ни војната не можеа да му сметаат. Зарем тоа не е причина за неопислива среќа? Сознанието дека нема такво јаже, таква омраза, таква војна кои би можеле да ти го одземат детето! Каква ѓаволска среќа е тоа!

Единствено кога си невидлив, тогаш си сигурен. На пример, јас. Никогаш не сум ја видел мајка ми, никогаш не сум ја допрел. Умрев заедно со неа, онаа вечер на таванот кога нè обеси. Јелена и Никола никогаш не дознаа дека постојам, за нив

отпочеток и засекогаш останав невидлив. Денес во светот само невидливите деца се сигурни. Татко ми знаел дека постојам. Затоа, луд од среќа и страв, случајно застанал на онаа мина во полето каде го избркале. Добар тато, единствено тој и мама ми се радуваа! Глупав тато, не знаеше дека неговите и нејзините не би дозволиле да бидеме заедно.

Дури откако сите тројца сме невидливи, ние сме среќно семејство. Сега никој не ни може ништо.

За задача морам да напишам писмо за помирувањето. Глупава тема. Стојам пред огледалото и гледам во стаклото. Не гледам ништо. Морам да се помирам со тоа дека сум невидлив за сите огледала на овој свет: човечките очи, врамените стакла или прозорците од возовите. Седам над својата жолта тетратка, мавтам со ногата и го гризам моливот. Барем да може Никола да ме види и да ми помогне со задачата. Тој пишува добро. Јас не. Учителката рече да размислиме кого најрадо би го помириле или со кого најпрво би се смириле. Но кој сум јас? Јас немам ни име. Тргнав да се родам за да ги помирам оние на мама и на тато. Не успеав. Го гледам Матија. Погласен е од телевизорот. Тој е среќен, глуп, аутистична будалетинка. Дојде да ги помири Јелена и Никола. Успеа. Сè додека се караат поради него, ќе ги проживеат своите тажни животи.

Мислам дека не можеш да ги помириш оние кои одбиваат да се помират со себе, со својата совест и улогата која ја имале во војната. Зашто сите имавме улоги. Ним им е поважно да останат во право, отколку да одат во мир со себе.

Со таквите никогаш не можеш да се помириш.

Морам да се помирам со себе - јас сум невидливо момче и мојата приказна не ги интересира луѓето кои можат да си ги видат очите во огледало. Ќе ѝ кажам утре на учителката - некои задачи едноставно не можат да се напишат предвреме.

И таа е невидлива, ќе сфати.

Превод: Иван Шопов

Semeja i druge ptice

Semeja dhe zogjtë tjerë

Семеја и други птици

Semeja i druge ptice

Dragan Bunović

Voz je milio gotovo nečujno, kao da hoda na prstima. Pored pruge – napuštena kuća, izrešetana i spaljena. Umesto prozora zjape dve velike rupe, kao raširene oči u strahu od umiranja. Na ugljenisanom drvetu načičkane vrane poput crnih trulih plodova rata. Vrane se utapaju u garež, tako da i ne liče na ptice, već na nagorele crepove. Na zvižduk lokomotive jato vrana je poletelo, a zatim se ponovo spustilo na isto beživotno drvo. Bile su to crne vrane iz roda *Corvus*, a u tu familiju spadaju i sive vrane i gavran, gačak i čavka.

Još kao mali, učio sam od majke sve o pticama. Ona je bila velika zaljubljenica u ptice, i gde god smo putovali, vodila me je u višesatna posmatranja ptica. Držeći mi dvogled ispred očiju, stalno je ponavljala: da li vidiš tu boju, taj kljun, ta krila, tu građu, taj let...? Sa nama je uvek išla i njena najbolja prijateljica, posestrima Semeja, takođe strasna zaljubljenica u ptice. Majka je bila ponosna, a pomalo i ljubomorna, na njeno ime, koje je značilo – ptica pevačica. Fotografisale su ptice, a otac je morao da ih crta, najčešće u akvarelu. Predavao je likovno u školi i bio je vešt u tome.

Majka je za vrane govorila da su najinteligentnije ptice, da one brže progovore od papagaja, a izuzetne su imitatorke svih zvukova, da znaju da se koriste alatima i da su retka živa bića koja imaju samosvest o svom postojanju. Od nje sam naučio da i one pripadaju pticama pevačicama, a nikako zloslutnicama, kako se nepravедno misli u narodu, kao u onim pesmama o poletanju dva vrana gavrana, mada se i tu priznaje njihova inteligencija, jer prenose glasove sa bojnih polja.

Ptice kao da su osećale majčinu ljubav, tako da nam je dvorište uvek bilo pod njihovom opsadom. Na visokom bagremu svrake su

imale svoju kuću od grančica, pruća, trnja i ilovače, jedine ptice koje nisu želele da uđu u Nojevu barku, jer su se gnezdile u visokim krošnjama, ne nižim od petnaest metara, a opet su preživele potop. Drveće je bilo načičkano kućicama za ptice. Tu su česti gosti bili i golubovi, kumrije, vrapci, detlići, sjenice, a s proleća i laste. U kući smo imali i nekoliko kanarinaca...

Sada nije bila sa nama, u kupeu voza, da nam ponovo ispriča svoju pevajuću priču o vranama. Ostala je u gradu u kojem smo živeli, i to na gradskom groblju.

Kada smo, pred polazak, otišli da se pozdravimo i upalimo sveću, oko njenog groba veselo je skakutao par mladih čavki (*Corvus monedula*). Znao sam da su mlade jer su im oči još uvek bile plave, a tek u proleće, druge godine njihovog života, boja očiju im se menja u braonkastu, a potom u svetlosivu. Kada se upare, a to biva u toku prve godine, veza ovih malih vrana traje do kraja života. U njihovom jatu vlada stroga hijerarhija i često se dešava da unutar jata dođe do milosrdnih ubistava bolesnih ili povređenih ptica. U ovoj ptičjoj vrsti nema mržnje, postoji samo vernost i ljubav.

Nisam to govorio naglas, pred ocem, jer bi se možda rasplakao i utonuo u mrak crnih misli.

Nedugo posle majčine smrti njemu su amputirali levu nogu. Sada više nije mogao da bude mobilisan za vojsku, jer – kako je u šali govorio – kakav je to vojnik koji ne može da maršira strojevim korakom, već stoji na jednoj nozi kao roda ili čaplja. Na neki način osetio sam da je gubljenje noge doživeo kao neizbežnu sudbinsku ravnotežu zbog majčinog odlaska, a potajno je bio i zadovoljan, jer ni sa dve noge nije želeo da bude saučesnik rata. Kada je iz bolnice stigao kući na jednoj nozi rekao je: „Eto, sad sam iskakutao iz te njihove jastrebačke sumanutosti.“

Da je majka sa nama u kupeu, verovatno bi prokomentarisala i plastične kese u kojima smo poneli nešto stvari. Ona nije podnosila plastiku ni u kom obliku.

Kod nas u kući nismo imali ništa od plastike: ni čaše, ni kutije, ni igračke... i štipaljke za veš bile su drvene. U šali smo joj govorili da je foboplast. Otac je to prihvatao. Kada je trebalo da dobije veštačku nogu, govorio je – samo da ne bude plastična, da bude drvena, pa makar i škripotala i bila crvotočava.

Sada je u vozu skinuo veštačku nogu, jer ga je još uvek žuljala,

i gurnuo je ispod sedišta. Baba, njegova majka, koja je živela sa nama, rekla je: „Što se izuvaš kad znaš da ti noge smrde?“ On se samo nasmejao, kao i sestra i ja.

Putovali smo sa mislima crnim kao vrane, tamo, u Ravnicu, u babino selo i njenu kuću gde je i otac odrastao.

Što u kupe, što u furgon, bilo je na brzinu natovareno i nešto naših sećanja. Nije se moglo poneti mnogo, ni uspomena ni stvari.

Otac je poneo svoj bicikl sa jednom pedalom, sestra nekoliko raščupanih drvenih lutaka, a ja gitaru bez žica.

„Ništa ne brini“, govorila mi je baba, „mi na selu imamo žica koliko hoćeš, i za snopove i za ogradu, a i za tvoju tamburu.“

Jedno jutro, posle neprospavane noći, otac mi je rekao: „Eto, ustao sam na desnu nogu, jer su mi odsekli levu, kad razmislim, ipak ja sam još stabilniji levičar, doduše na desnoj nozi, jer je danas i leвица, kao i moja noga, veštačka.“

Kroz prozor voza smo ugledali ravnice. I ovde je, iz dubokih crnih brazda, poletelo jato vrana, majka ih je zvala njivarke. Crni oblak se nakratko podigao, a onda se ponovo spustio u oranice. Pomislio sam da bi se ti oblaci, poput kumulusa i stratusa, mogli nazvati *Corvusi*. Majka bi to sigurno prihvatila.

Od željezničke stanice do nove adrese gurali smo na biciklu sa jednom pedalom to malo stvari i sećanja. Baba nas je povelja prečicom, a usput je, ozarena lica, pevušila neku pesmu o ravnici. Hoda la je brzo i žustro kao da je mlađa od nas, ili se to meni činilo zbog njenog radosnog puta u prošlost.

U dvorištu babine, a sada i naše, kuće, veselo su skakutale dve mlade čavke, kao da su doputovale istim vozom, ili su doletele pre nas.

Ostali smo tu nekoliko godina. Otac je našao posao kod jednog kamenoresca, oslikavao je spomenike. „Eto, šta je sudbina“, govorio je, „pobegao sam od ratnog užasa, a sad se družim sa pokojnicima, sa njihovim fotografijama.“ Dok je skicirao portrete, često je spominjao da više od sedam milijardi ljudi danas naseljeva planetu, a da je prva milijarda bila tek početkom dvadesetog veka. „Prema nekim pretpostavkama“, govorio je, „od pojave homosapijensa živelo je i umrlo ukupno osamdeset milijardi ljudi. Ko zna koliko je pobijeno u raznim ratovima, koliko je ljudi lišeno života, da bi živeli nečiji sumanutu snovi? Da je svako od nas, tokom sopstvenom života, nacrtao i ostavio samo po jedan crtež, nijedan život ne bi bio

zaboravljen i izbrisan, svako bi bio u sećanjima budućih naraštaja. Ljudi su oduvek znali da crtaju, pre nego što su naučili da pišu, o čemu svedoče i crteži iz praistorije, a i prva pisma su bili slikovna.“

Kada smo se, konačno, vraćali u našu varošicu, putovali smo istim vozom. Kuće pored pruge bile su obnovljene i okrečene, prozori zastakljeni, sa radosnim odsajajem, gotovo osmehom. Na krovovima su se belili golubovi kao simboli Svetog duha. Setio sam se i maminih priča o tome da su ptice najčešći simboli u svim religijama i kod svih naroda, od orla, goluba, sokola, pauna, sove, papagaja, rode, labuda, ždrala, lastavice... i mnogih drugih. „Ako se pažljivo pogleda fizionomija svakog od nas“, govorila je, „svi pomalo ličimo na neku pticu.“

Prvo smo svratili na groblje da se pozdravimo sa majkom. Na grobu je procvetao šeboj. A nekoliko ptica cvrkutalo je sa susednog drveta. Krenuli smo, sa zebnjom, prema našoj, pomalo zaboravljenoj, ulici. Kuća je bila sveže obojena. Trava u dvorištu pokošena... a sve one ptice koje smo ostavili opet su bile tu. Čak su i laste na istom mestu izgradile svoje gnezdo od blata. Sa bagrema je zakreštalo nekoliko svraka kao hor dobrodošlice. Na ulazu nas je čekala Semeja sa krletkom majčinih kanarinaca. Otac ju je zagrlio suznih očiju, rekavši: „Da su svi oni čitali Bodlera, znali bi da se pravi napredak može ostvariti isključivo u pojedincu i od strane samog pojedinca.“ Dodavši da čovečanstvo neće nikad pronaći lek protiv smrti prijatelja.

Uskoro je dvorište procvetalo od komšija. Jedan je doneo pečeno jagnje, govoreći: „Evo jagnjeta božjeg koje je na sebe preuzelo sve grehe ovog sveta!“

Sa ograde se oglasila kumrija, pevajući u dva glasa. Imala je tamni prsten od perja oko vrata, *golubičiju ogrlicu* koja simbolizuje većnu zaručenost za Voljenog.

Semeja ju je pomilovala, jer je bila pripitomljena, i ponovila svoje i majčino uverenje da duše žive u pticama dok ne nauče da lete; da je putovanje duše ka njenoj iskonskoj domovini – Jedinstvu – kao let ptica, jer duša razvija svoja krila od čiste svetlosti.

Te večeri je otac Semeji, i svim komšijama, poklonio crtež golubice koja je umesto krila imala cvet sa srebrnim laticama.

Semeja dhe zogjtë tjerë

Dragan Bunoviq

Treni lëvizte gati pa zë, si të ecte në maje të gishtave. Buzë hekurudhës – shtëpia e braktisur, e shoshitur dhe e djegur. Në vend të dritareve zgurdullohen dy gropa të mëdha, si sytë e hapur që i frikësohen vdekjes. Mbi pemën e djegur sorrat e rradhitura si fruta të zinj të kalbur lufte. Sorrat shkrihen me blozë, dhe më shumë u ngjajnë tjegullave të djegura sesa zogjve. Me fishkëllimën e lokomotivës tufa e sorrave fluturoi për t'u lëshuar përsëri mbi atë dru të pajetë. Ato ishin sorra të zeza të gjinisë *Corvus*, e në atë familje bëjnë pjesë edhe sorrat e përhime dhe korbi, stërqoka dhe gala.

Qëkur isha i vogël nëna më mësonte gjithçka që kishte të bënte me zogj. Ajo ishte adhuresë e madhe e zogjve, dhe kudo që udhëtonim, më çonte në vrojtime shumëorëshe të zogjve. Duke ma mbajtur dylbinë para syve, gjithmonë ma përsëriste: e sheh atë ngjyrë, atë sqep, ata krahë, atë konstrukt, atë fluturim...? Me ne gjithmonë vinte edhe shoqja e saj më e ngushtë, Semeja e motërzuar, gjithashtu adhuresë e flaktë e zogjve. Nëna ishte krenare, dhe pak xheloze, me emrin e saj, i cili do të thoshte – zog këngëtar. Ato i fotografonin zogjtë, ndërsa babait i takonte t'i vizatonte, shpesh me ngjyra të ujit. Ishte mësues i artit figurativ dhe kjo i shkonte për dore.

Nëna thoshte për sorrat se janë zogjtë më inteligjentë, se mësojnë të flasin më shpejt se papagalli, e se janë imituese të hatashme të të gjithë tingujve, se dinë të përdorin mjete pune dhe se janë prej gjallesave të rralla që janë të vetëdijshme për ekzistencën e vet. Nga ajo kam mësuar se edhe ato bëjnë pjesë në grupin e zogjve këngëtarë, e jo kobzi, siç mendon pa të drejtë populli, si në

ato këngë për fluturimin e dy korbave futë, megjithëse edhe aty pranohet intelijenca e tyre, sepse sjellin lajme nga fushëbetejat.

Zogjtë thuajse e ndjenin dashurinë e nënës, dhe kështu kopshtin e kishim gjithmonë të kapluar nga ata. Në akacien shtathedhur laraskat e kishin ndërtuar shtëpinë e tyre prej degëzave, lastarëve, gjembave dhe argjilës, zogjtë e vetëm të cilët nuk pranuan të futen në barkën e Nuhut, sepse bënë folenë në lartësi të mëdha, jo më të ulëta se pesëmbëdhjetë metra, dhe prapëseprapë i mbijetuan përmbytjes. Drunjtë ishin plot me shtëpiza për zogj. Aty mysafirë të shpeshtë ishin edhe pëllumbat, kumriat, harabelët, çukapikët, trishtilët, e në pranverë edhe dallëndyshet. Në shtëpi kishim edhe disa kanarina...

Ajo tani nuk ishte me ne, në kupenë e trenit, që të na e rrëfejë përsëri tregimin e saj të kënduar për korbët. Mbeti mbrapa në qytetin në të cilin jetuam, dhe atë në varrezat e qytetit.

Kur, para se të niseshim, shkuam të përshëndetemi dhe ta ndezim një qiri, rreth varrit të saj kërcenin plot gëzim dy gala të vogla (*Corvus monedula*). E dija se ishin të reja sepse sytë i kishin ende të kaltër, dhe vetëm në pranverë, në vitin e dytë të jetës së tyre, ngjyra e syve u bëhet bojëkafe, dhe pastaj e përhimë shndritëse. Kur shumohen, e kjo ndodh gjatë vitit të parë, lidhja e këtyre korbëve të vegjël zgjat gjithë jetën. Në tufën e tyre sundon hijerarkia e rreptë dhe shpesh ndodh që brenda tufës zogjtë e sëmure apo të lënduar të vriten nga dhembshuria. Te ky lloj i zogjve nuk ka urretje, ekziston vetëm besnikëria dhe dashuria.

Këtë nuk e thashë me zë, para babait, sepse mund t'ia kriste vajit dhe të fundosej në terrin e mendimeve të errëta.

Jo shumë kohë pas vdekjes së nënës, atij ia amputuan këmbën. Tanimë nuk mund të mobilizohej për ushtri, sepse – siç bënte shaka – ç'ushtar është ai i cili nuk mund ta bëjë marshin ushtarak, por qëndron mbi një këmbë si të ishte lejlek apo gatë. Në njëfarë mënyre e ndjeva që humbjen e këmbës e kishte përjetuar si një baraspeshë të pashmangshme fati, për shkak të ikjes së nënës, por në fshehtësi ishte edhe i kënaqur, sepse as me dy këmbë nuk dëshironte të ishte pjesëmarrës në luftë. Kur erdhi nga spitali në shtëpi me një këmbë, tha: „Eh, tash ia mbatha nga ajo marrëzi e tyre prej gjeraqinash.“

Po të ishte nëna me ne në kupe sigurisht se do t'i kishte

komentuar edhe qeset e plastikës brenda të cilave kishim marrë me veti disa gjëra. Ajo s’e duronte plastikën në asnjë formë.

Në shtëpinë tonë nuk mbanim asgjë prej plastike: as gota, as kutia, as lodra... edhe kapëset për rroba ishin të drunjta. Me shaka i thonim se ishte plastofobe. Babai e pranonte këtë. Para se të bëhej me këmbë artificiale, thoshte – veç të mos jetë e plastikës, të jetë e drunjtë, e le të kërcasë e të mbushet krimba.

Tani në tren e hoqi këmbën artificiale, sepse gjithmonë e vrante, dhe e shtyu nën ulëse. Gjyshja, nëna e tij, e cila jetonte me ne, tha: „Pse zbathesh kur e di se të kutërbojnë këmbët?“ Ai vetëm qeshi, dhe ashtu bëme edhe unë dhe motra ime.

Udhëtonim me mendime të errëta si korbë, atje, në Ravnicë, në fshatin e gjyshes ku u rrit edhe babai.

Diçka në kupe, e diçka në furgon, shpejt e shpejt i ngarkuam ato pak kujtimet tona. Nuk mund të merrnim me vete shumë, as kujtime e as gjëra.

Babai e mori biçikletën e tij me një pedale, motra disa kukulla të shprishura druri, ndërsa unë kitarën pa tela.

„Hiç mos u mërzit“, më thoshte gjyshja, „ne në fshat kemi tela sa të duash, edhe për kapë edhe për gardh, edhe për mandolinën tënde.“

Një mëngjes, pas një nate pa gjumë, babai më tha: „Ja, u zgjova me këmbë të djathtë, sepse të majtën ma kanë prerë, e kur mendoj, prapëseprapë unë jam një i majtë edhe më stabil, dorën në zemër në këmbë të djathtë, sepse sot edhe të majtët, si këmba ime, janë artificiale.“

Nga dritarja e trenit e pamë rrafshninën. Edhe këtu, nga brazdat e thella të errëta, fluturoi një tufë korbësh, nëna i quante fushëtarë. Reja e zezë u ngrit shkurtimisht, dhe pastaj përsëri u lëshua mbi arë. Më shkoi mendja se ato re, si kumulusi e stratusi, do të mund të quheshin Corvus. Nëna ime sigurisht do të ishte pajtuar me këtë.

Nga stacioni hekurudhor deri te adresa e re e shtymë biçikletën me një pedale të ngarkuar me ato pak gjëra dhe kujtesa. Gjyshja na çoi nëpër një rrugë të shkurtër, ndërsa gjatë kësaj kohe, me fytyrë rrezatuese, këndonte një këngë për rrafshinën. Ecte shpejt dhe ashpër, sikur të ishte më e re se ne, apo mua më dukej kështu për shkak të udhëtimit të saj të hareshëm në të kaluarën.

Në oborrin e shtëpisë së gjyshes, e cila tani ishte edhe e jonë, dy

gala kërcenin plot gëzim, sikur të kishin ardhur po me atë tren, apo sikur të kishin fluturuar aty para nesh.

Qëndruam aty për disa vite. Babai gjeti punë te një gurgdhendës, ku gdhendte përmendore. „Eh, kështu e ka fati“, thoshte, „ika nga tmerri i luftës, e tani shoqërohem me të ndjerët, me fotografitë e tyre.“ Derisa skiconte portrete, shpesh thoshte se sot në tokë jetojnë mbi shtatë miliardë njerëz, dhe se miliardëshi i parë u bë jo më vonë se në fillim të shekullit të njëzet. „Sipas disa supozimeve“, thoshte, „që nga paraqitja e homosapiensëve jetuan dhe vdiqën gjithsej tetëdhjetë miliardë njerëz. Kushedi sa u vranë në luftëra të ndryshme, sa jetë shkuan poshtë, për t’u jetësuar ëndrrat e marra të dikujt? Sikur secili prej nesh, gjatë jetës së vet, të kishte vizatuar dhe të kishte lënë vetëm nga një vizatim, asnjë jetë nuk do të ishte harruar apo fshirë, secili do të jetonte në kujtimet e gjeneratave të ardhshme. Njerëzit gjithmonë kanë ditur të vizatonin, para se të mësonin të shkruanin, këtë e dëshmojnë edhe vizatimet nga parahistoria, ndërsa edhe shkronjat e para ishin figurative.“

Kur u kthyem përfundimisht në qytezën tonë, udhëtua me trenin e njëjtë. Shtëpitë buzë hekurudhës ishin të meremetuara dhe të lyera, dritaret me xhama, me shkëlqim të hareshëm, gati buzagaz. Çatitë zbardheshin me pëllumba si simbole të Shpirtit të Shenjtë. M’u kujtuan edhe rrëfimet e nënës sime se zogjtë janë simbolet më të shpeshta në të gjitha religjionet dhe tek të gjithë popujt, si shqiponja, pëllumbi, pallua, bufi, papagalli, lejleku, mjellma, zhytri... dhe shumë të tjerë. „Nëse me kujdes e shikojmë fizionominë e secilit prej nesh“, thoshte ajo, „të gjithë ngapak i ngajmë ndonjë zogu.“

Së pari u ndalëm te varrezat që të përshëndeteshim me nënën. Mbi varr kishte lulëzuar pllatka. Ndërsa disa zogj cicëronin nga druri fqinj. U nisëm, plot ankth, drejt rrugës sonë, pak të harruar. Shtëpia ishte e sapolyer. Bari në oborr i kositur... e të gjithë ata zogj që i kishim lënë përsëri i gjetëm aty. Madje edhe dallëndyshet në vendin e njëjtë e kishin bërë folenë nga balta. Nga akacia krakëllyen disa laraska në shenjë mirëseardhjeje. Në hyrje na priti Semeja me kafazin e kanarinave të nënës. Babai e përqafoi me lotë në sy, duke i thënë: „Sikur ta kishin lexuar të gjithë Bodlerin, do ta kishin kuptuar se përparimi i vërtetë mund të arrihet vetëm te vetja dhe vetëm duke u nisur nga vetja.“ Kësaj i shtoi se njerëzimi kurrë nuk do të gjejë ilaçin kundër vdekjes së mikut.

Nuk kaloi shumë dhe oborri lulëzoi me fqinj. Njëri solli qengj të pjekur, duke thënë: „Ja edhe qengjin e perëndisë i cili mbi vete mori të gjitha mëkatet nga kjo botë!“

Nga gardhi u dëgjua kumria, duke kënduar me dy zëra. Rreth qafës kishte unazën e errët nga puplat, *qaforen e pëllumbave*, e cila simbolizon besnikërinë e përjetshme ndaj Të Dashurit.

Semeja e ledhatoi, se ishte e zbutur, dhe e përsëriti bindjen e saj dhe të nënës se shpirtrat jetojnë brenda zogjve derisa të mësojnë të fluturojnë; se udhëtimi i shpirtit drejt mëmëdheut të tij burimor – Njeshmërisë – është si fluturimi i zogjve, sepse shpirti i zhvillon krahët nga drita e çiltër.

Atë mbrëmje babai ia dhuroi Semejës dhe fqinjëve një vizatim të një pëllumbeshe e cila në vend të krahëve kishte lule me petale të argjendta.

Përkthim: Qerim Ondozi

Семеја и други птици

Драган Буновиќ

Возот се лизгаше речиси нечујно, како да оди на прсти. Крај пругата – напуштена куќа, изрешетана и спалена. Наместо прозорец - зјапнати две големи дупки, како раширени очи исплашени од умирање. На јагленосаното дрво начичкани врани како црни гнили плодови на војната. Враните се стопуваат во сагите, така што и не личат на птици, туку на подгорени ќерамиди. На писокот на локомотивата, јатото врани полета, а потем повторно се спушти на истото безживотно дрво. Беа тоа црни врани од родот *Corvus*, а во таа фамилија спаѓаат и сивите врани, гавранот, полската врана и чавката.

Уште како мал од мајка ми учев сè за птиците. Таа беше голема вљубеница во птици и каде и да патувавме ме водеше на повеќечасовни набљудувања на птици. Држејќи ми го догледот пред очи, постојано повторуваше: „Дали ја гледаш таа боја, тој клун, тие крилја, таа градба, тој лет...?“ Со нас секогаш доаѓаше и нејзината најдобра пријателка, посестрима ѝ Семеја, исто така, страсна вљубеница во птици. Мајка ми беше горда, а по малку и љубоморна на нејзиното име, кое значеше птица што пее. Ги фотографираа птиците, а татко ми мораше да ги црта, најчесто во акварел. Предаваше ликовно во училиште и беше вешт во тоа.

Мајка ми за враните велеше дека се најинтелигентните птици, дека тие побрзо прозборуваат од папагалите, а се и исклучителни имитатори на сите звуци, дека знаат да користат алатки и дека се ретки живи битија што имаат самосвест за своето постоење. Од неа научив дека и тие им припаѓаат на птиците што пеат, а никако на злокобните, како што неправедно се мисли во народот, како во оние песни за полетувањето

на два врани гаврани, макар што и тука се признава нивната интелигенција, зашто ги пренесуваат гласовите од бојните полиња.

Птиците како да ја чувствуваа мајчината љубов, така што дворот секогаш ни беше под нивна опсада. На високиот багрем страчките имаа своја кука од гранчиња, прачки, трње и иловица, единствените птици што не сакале да влезат во Ноевата барка, затоа што се гнездеа во високи крошни, не пониски од петнаесет метри, а пак го преживеале потопот. Дрвјата беа начичкани со куќички за птици. Тука чести гости беа и гулабите, гугутките, врапците, клукајдрвците, сениците, а напролет и ластовиците. Дома имавме и неколку канаринци...

Сега не беше со нас, во купето од возот за повторно да ни ја раскаже својата пејачка приказна за враните. Остана во градот во кој живеевме, и тоа на градските гробишта.

Кога пред поаѓање отидовме да се поздравиме и да запалиме свеќа, околу нејзиниот гроб весело потскокнуваа неколку млади чавки (*Corvus monedula*). Знаев дека се млади затоа што очите сè уште им беа сини, а дури напролет, во втората година од нивниот живот, бојата на очите им се менува во кафеникава, а потоа во светлосива. Кога ќе се спарат, а тоа се случува во текот на првата година, врската на овие мали врани трае до крајот на животот. Во нивното јато владее строга хиерархија и често се случува внатре во јатото да дојде до милосрдни убиства на болните и повредени птици. Во овој птичји вид нема омраза, постои само верност и љубов.

Не го зборував тоа на глас пред татко ми, зашто можеби ќе се расплачеше и ќе потонеше во мракот на црните мисли.

Недолго по мајчината смрт нему му ја ампутираа левата нога. Сега веќе не можеше да биде мобилизиран за војска, зашто – како што на шега велеше: „Каков војник е тоа ако не може да маршира со строен чекор, туку стои на една нога како штрк или чапја?“ На некој начин почувствував дека губењето на ногата го доживеа како неизбежна судбинска рамнотежа поради мајчиното заминување, а потајно беше и задоволен, зашто ни со две нозе не сакаше да биде соучесник во војната.

Кога од болница стигна дома на една нога, рече: „Ете, сега отскокнав од тоа нивно јастрепско лудило“.

Да беше мајка ми со нас во купето, веројатно ќе ги прокоментираше и пластичните кеси во кои понесовме некои работи. Таа не поднесуваше пластика во ниту еден облик. Кај нас дома немавме ништо пластично: ни чаши, ни кутии, ни играчки... и штипките за алишта беа дрвени. На шега ѝ велевме дека е фобопласт. Татко ми го прифаќаше тоа. Кога требаше да добие вештачка нога, велеше: „Само да не биде пластична, да биде дрвена, па макар и да чкрипи и да биде црвлива“.

Сега во возот ја тргна вештачката нога, зашто сè уште го јадеше, и ја турна под седиштето. Баба ми, неговата мајка која живееше со нас, рече: „Што се собуваш кога знаеш дека ти смрдат нозете?“ Тој само се насмеа, како и сестра ми и јас.

Патувавме со мислите црни како врани, таму, во Равница, во селото на баба и во нејзината куќа каде што пораснал татко ми.

Што во купето, што во фургонот, набрзина беше натоварено и нешто од нашите сеќавања. Не можеше да се понесе многу, ни спомени ни нешта. Татко ми го понесе својот велосипед со една педала, сестра ми неколку искубани дрвени кукли, а јас гитарата без жици. „Ич да не се секираш“, велеше баба ми, „ние на село имаме жици колку сакаш, и за снопови и за ограда, а и за твојата тамбура.“

Едно утро, по непроспиената ноќ, татко ми ми рече: „Ете, станав на десна нога, зашто ми ја отсекоа левата. Кога ќе размислам, сепак јас сум уште постабилен левичар, додуша на десната нога, зашто денес и левицата е, како и мојата нога, вештачка“.

Низ прозорецот на возот ја здогледавме рамницата. И овде, од длабоките црни бразди полета јато врани, мајка ми ги викаше ниварки. Црниот облак накратко се поткрена, а потоа повторно се спушти во ораницата. Помислив дека тие облаци, како кумулусите и стратусите, би можеле да се наречат *Corvus*. Мајка ми тоа сигурно би го прифатила.

Од железничката станица до новата адреса ги туркавме на велосипедот со една педала малкуте работи и сеќавања. Баба нè поведе прекутрупа, а попат, со озарено лице, потпевнуваше некоја песна за рамницата. Одеше брзо и жестоко како да е помлада од нас, или мене така ми се чинеше поради нејзиното радосно патување во минатото.

Во дворот на бабината, а сега и наша, куќа, весело

потскокнуваа две млади чавки, како да допатуваа со истиот воз, или како да долетаа пред нас.

Останавме тука неколку години. Татко ми најде работа кај еден каменорезец, сликаше споменици. „Ете, што ти е судбина“, велеше, „побегнав од ужасот на војната, а сега се дружам со покојниците и со нивните фотографии.“ Додека скицираше портрети, често спомнуваше дека повеќе од седум милијарди луѓе денес ја населуваат планетата, а дека првата милијарда била дури на почетокот на дваесеттиот век. „Според некои претпоставки“, велеше, „од појавата на хомосапиенсот живееле и умреле вкупно осумдесет милијарди луѓе. Којзнае колку се испоубиени во разни војни, колку луѓе се лишени од животот за да живеат нечии луди сништа? Секој од нас, во текот на својот живот, да нацрташе и оставеше само по еден цртеж, ниеден живот не би бил заборавен и избришан, секој би бил во сеќавањата на идните поколенија. Луѓето отсекогаш знаеле да цртаат пред да научат да пишуваат, за што сведочат и цртежите од праисторијата, а и првите писма биле сликовни.“

Кога конечно се враќавме во нашето гратче, патувавме со истиот воз. Куќите покрај пругата беа обновени и варосани, прозорците застаклени, со радосен отсјај, речиси со насмевка. На покривите се белееја гулаби како симболи на Светиот Дух. Се сетив и на приказните на мајка ми за тоа дека птиците се најчести симболи во религиите кај сите народи, од орлите, гулабите, соколите, пауните, утките, папагалите, штрковите, лебедите, жеравите, ластовиците... и многу други. „Ако се погледне внимателно физиономијата на секого од нас“, велеше, „сите по малку личиме на некоја птица.“

Прво свративме на гробишта за да се поздравиме со мајка ми. На гробот процветал шебој. А неколку птици чрчореа од соседното дрво. Тргнавме со страв кон нашата, по малку заборавена, улица. Куќата беше свежо обоена. Тревата во дворот искосена... а сите оние птици што ги оставивме, пак беа тука. Дури и ластовиците на истото место изградиле свое гнездо од кал. Од багремот загракаа неколку страчки како хор за добредојде. На влезот нè чекаше Семеја со кафезот со канаринците на мајка ми. Татко ми ја прегрна со насолзени очи, велејќи: „Да го читаа сите тие Бодлер, ќе знаеја дека вистинскиот напредок може да се оствари исклучиво во поединецот и од

страна на самиот поединец“. Додавајќи дека човештвото нема никогаш да пронајде лек против смртта на пријателот.

Наскоро дворот процвета од комшии. Еден донесе печено јагне, велејќи: „Еве го јагнето Божје што на себе ги презеде сите гревови на овој свет!“

Од оградата се огласи гугутка, пеејќи во два гласа. Имаше темен прстен од перја околу вратот, *гугуткино ѓерданче*, кое ја симболизира вечната верност за Љубениот.

Семеја ја погали, зашто беше припитомена, и го повтори своето и мајчиното уверување дека душите живеат во птиците додека не научат да летаат; дека патувањето на душата кон нејзината исконска татковина – Единството – е како лет на птици, зашто душата развива свои крилја од чиста светлост.

Таа вечер татко ми на Семеја и на сите комшии им подари цртеж од гулабица, што наместо крилја имаше цвет со сребрени латици.

Превод: Ѓоко Здравески

Pionir

Pionieri

Пионер

Pionir

Nada Jelinčić

Majka uzme bocu mlijeka s kućnog praga, prelije ga u posudu i stavi kuhati. Okrene se prema meni dok se umivam nad kamenim sudoperom.

„Požuri, sine, nestat će kruva. I kupit ćeš u Kaže dvaest deka mermelade“, reče, dobacivši mi na stol kratke hlače i majicu. Obučem se, uzmem novac i torbu, pa pojurim dvorištem.

Volim miris svježeg kruha što se širi ulicom ranim jutrom. Kruvara je već puna ljudi. Vrele štruce iz konistre Toma užurbano dodaje ispruženim rukama. Uvučem se u gužvu poput svrdla, polako napredujem prema banku. Dočekuje me prignječena Ana Glišina i pozdravlja sramežljivim osmijehom. Jutro mi dobro počinje, uzimam i kantun koliko štrucama nedostaje do dva kilograma. Izlazim prije Ane, kratko se vrtim ispred ulaza čekajući ju. Postaje mi neugodno, pa odlazim.

Na ulici je već gužva. Pazarni dan, prije praznika. Zorom su u grad ušli seljani sa stokom, žitom, povrćem, suknom, svime čim se moglo trgovati. Sredina ulice zakrčena je zaprežnim kolima s konjem. Parip podigne rep i istrese smrdljivu grud uoči po betonu. Brkati muškarac na mjestu vozača požuruje konja vičući iz sveg glasa. Zrakom fujkne škurija natjeravši ga na brži hod. Pred njim opanci trkom bježe u stranu.

U NON-STOPU me dočeka ugodna svježina. Pod šlapama krcka šećer prosut po crno-bijelom granulatu. Jedva vireći iza banka, tražim miješanu marmeladu. Debela Olga podigne limenku od pet kilograma i zagrabi velikom drvenom žlicom. Otrese crvenu želatinu na masni papir položen na vagu. Pogled prikujem na staklenku s bombonima. Ciljam prsne karamele, čiji okus gotovo osjećam pod nepcem. Za slatki užitak nemam dinara. Zaputim se u Litrin obor.

Ulazim u šjor Vladin portun. Starac rijetko izlazi, pa sam tu najsigurniji. Sjednem ispod stepenica. Iz mrežaste torbe uzmem okrajak kruha, pohlepno zagrizem. Razmotam papir s marmeladom, zamoćim kruh pazeći da ne ostavljam tragove. Imam privatnu gozbu svaki put kad je štruca kruha laganija od kilograma.

Hodam krajem ulice po kamenim pločama poslaganim iznad kanalizacije. Pred Glišinim vratima ploča zaklapa pod nogama. Brzo skoćim s nje, sjetivši se njegove Mare kako ju podiže jednu večer. Na trenutak je nestala u kući, pa se vratila noseći vrćinu. Ispraznila je u kanalizaciju i vratila kamen na mjesto. Znalo se da Gliša nema zahod, ali ne i gdje se snalaze. Doselili su iz Bosne prije par godina. Ne traže poznanstva sa susjedima, žive povučeno. Stariji govore kako je Gliša pjevao ustaške pjesme poslije rata i proveo neko vrijeme u zatvoru. Grdosija od ćovjeka, s dubokim, raspuklim glasom preplaši nas kad zavikne. Njegova kći Ana krišom prati igru u dvorištu, ali nam ne prilazi. Meni se sviđa onedavno, otkad je prestala nositi pletenice i raspustila kosu po ramenima. Sramim se povjeriti prijateljima, jer Glišu smatraju budalom. I jućer smo mu se rugali sakriveni u kanalu iza šimšira:

MARKO GLIŠA
U TUTU PIŠA

Bacali smo mu kamenćiće na prozor što gleda prema dvorištu. Kad je staklo prsnulo, razbježali smo se kao miši.

Doćekuje me miris Divke, koju majka redovito miješa s mlijekom. Mlađa braća za stolom ćekaju doručak. Otac iz tabakere izvadi papirić i malo duvana među prstima. Pažljivo zamota smotuljak i jezikom obliže rub da ga slijepi. Otkine višak duvana, pa jedan kraj cigarete uvuće u drveni cigaršpic. Zamiriše benzin kad kresne upaljaćem.

„Neman više kartina. Kupit ćeš mi jedan pak u Mile. I patronu benzine“, reće ispuštajući kolut dima prema stropu.

„Sinoć mi je Gliša reka da ste opet bacali kamenja na njegov prozor i razbili ga. Jesi li ti normalan? Sram te bilo! Da se više nikad nisi usudio takvo šta napraviti, jer ćeš ćuti boga svog. Zašto se ne igrate s njegovom Anom? Kaže da mala stalno plaće radi toga“, otac ljutito trese cigaršpicom po pepeljari.

„Nisam ja, ćaća, baca kamenja. Ja san im reka da će razbit caklo. A Ana nas nikad nije pitala moće li se s nama igrati. Samo nas ćiri“, pogнем glavu, stidim se. Isto mi srce zaigra zbog Ane.

Otrčim u Milin dućan na dnu gradskog trga. Pri povratku me zaustavlja Turko ispred svoje slastičarne.

„Srećko, ponesi materi ovu boju za kolače. Pitala me je malo“, pruža mi bočicu od tableta do pola napunjenu crvenom tekućinom. Zahvalim i okrenem se lupnuvši glavom o nečiji trbuh. Podignem glavu i iznad čupavog brka ugledam Glišine oči. Uхвати me rukom za rame.

„Čekaj, mali. Razbili ste mi prozor jučer. Reko sam te čači. Ajde, obećaj barba Marku da nećete više to radit.“ Tresem se od straha i bez onog njegovog glasa iz bačve. Sad mu mogu obećati bilo što.

„Daj malom onu jednu lulu“, okrene se prema vitrini gdje Turko drži pašte i crveno-bijele lulice od šećera. Čim se prsti zatvore oko ljepljivog prutića, odmaglim ispraćen Glišinim smijehom.

U portunu iz paketića, po običaju, pažljivo izvučem dvije kartine. Otac nikad nije posumnjao da ga potkradam. Još mi je trebalo s ormara uzet malo duvana, i krenut na zabavu u golubarnik. Tavan šjor Pavlove kuće nastanili su gradski golubovi. Prostor ima samo jedan prozor, pa je unutra prilično mračno. Nagurano pokušstvo pokriveno je debelim slojem prašine i ptičjeg izmeta. Uvijek je avantura prijeći put od vrata do kostura rasušenog kreveta na kojem sjedimo i dimimo. U stanu ispod nitko ne živi, pa se ne bojimo da će nas otkriti. Potkrovlje dijelimo s pticama i već smo navikli jedni na druge.

* *

Danas je Prvi maj. Poslije ručka majka stavlja ceradu na stari željezni stol u vrtu ispod trešnje. Susjedi nose kolače i vino, sjedaju oko stola i opuštaju se. Odjednom se na ulazu u vrt stvori Gliša. Razgovor utihne. Pionirsku kapu nabio je do klempavih ušiju, a crvenu maramu vezao oko vrata u čvrsti grop. Ove smo godine Ana i ja postali pioniri. Nosi bokal vina u lijevoj i bukaru u desnoj ruci. Mi djeca sleđeni čekamo optužbe za razbijeni prozor. Glišu nesigurnog hoda prate Mara i Ana.

„Oćemo li nazdravit?“ zapara tišinu promuklim glasom. Otac skoči sa stolice, uhvati ju za naslonjač i okrene prema Gliši.

„Naravno. Ajde sidi“, reče, a Glišin osmijeh otkrije dva reda krupnih zubi.

Prozor ne spominje, pa odahnemo. Priča o svom nesretnom izletu u pijano društvo, koje se ustaškom pjesmom otrgnulo

kontroli. Kratko je kažnjen zatvorskom kaznom, zbog čega je odse-
lio iz Bosne. Nije ustaša, nikad nije ni bio. Traži miran život svojoj
obitelji. Ana cijelo vrijeme drži naslonjač očeve stolice, okreće gla-
vu za nama djecom.

„Ajde, sine, igrat se s djecom. Vidiš da te čekaju“, reče, pa je
lagano lupne po stražnjici.

Dočekujem ju s osmijehom, iako ju ostali sumnjičavo gledaju. U
igri nepovjerenje nestane. Sretan sam što je među nama.

Sutradan pitam majku dva dinara. Toliko košta lulica u Turke.
Kupim ju i zamotam u komadić škartoca. Čekam Anu sakriven
iza dvorišnog zidića. Čim izađe iz kuće, prilazim i šutke joj pružim
smotuljak iz džepa. Riječi se ionako ne bi čule od buke mog srca.
Odmota papir, pogledavši me ispod oka. Prelomi lulicu napola i
pruži mi jedan dio.

„Oćeš li danas ići pušiti s nama?“ pitam ju jedva dočekavši njeno
kimanje glavom.

Pionieri

Nada Jelinçiq

Nëna e merr shishen me qumësht nga pragu i shtëpisë, e derdh në tenxhere dhe e vë të vlojë. Më drejtohet teksa e laj fytyrën mbi lavamanin e gurtë.

„Më shpejt bir, do të shitet buka. Dhe te Kazha do të blesh dymbëdhjetë dekagramë marmelatë“, tha duke m’i lënë mbi tavolinë pantollonat e shkurtra dhe një bluzë. Vishem, i marr paratë dhe çantën, dhe nxitoj në oborr.

E dua erën e bukës taze e cila shpërndahet në rrugë mëngjeseve të hershme. Bukëtorja tashmë është plot me njerëz. Bukën e nxehtë nga lopata Toma me nxitim e kalon tutje me shuplaka të shtrira. Futem në mes të turmës si turjelë, dalëngadalë përparoj drejt banakut. Më pret e ndrydhur Ana e Glishës dhe më përshëndet me buzëqeshje të ndrojtur. Mëngjesi më shkon mirë, e marr edhe një pjesë buke sa të bëhen dy kilogramë. Dal para Anës, sillem rreth hyrjes shkutimisht duke e pritur. Më kap sikleti, dhe largohem.

Në rrugë tashmë është bërë tollovi. Ditë tregu, para festës. Që në agim në qytet kanë hyrë katundarët me bagëti, grurë, perime, mbulesa të ndryshme, me gjithçka që mund të shitet. Mesi i rrugës është i bllokuar me qerre kali. Kali e çon bishtin dhe e shkund një top kundërmues mbi beton. Burri mustakoç në vendin e drejtuesit e ngut kalin duke ulëritur me gjithë zë. Kamxhiku fishkëllen në ajër dhe e detyron ta shpejtojë hapin. Përpara tij opingat fluturimthi ikin anës rrugës.

Në NON-STOP më mirëpret freskia e këndshme. Nën sandale kërcet sheqeri i derdhur mbi dyshtemenë bardhë e zi. Mezi arrij të shikoj përtej banakut në kërkim të marmelatës së përzier. Ollga bullafiqe e ngrit kanaçen pesëkilogramëshe dhe ia fut lugën e drunjtë. E shkund xhelatinën e kuqe mbi letërën e lëmuar

të vendosur mbi peshore. Shikimin ia nguli vitrinës me sheqerka. Kërkoj karamеле, shijen e të cilave gati e ndjej nën qiellëz. Për kënaqësinë e ëmbël nuk kam dinarë. Nisem për në oborrin e Litres.

Futem në derën e xha Vlladës. Plaku rrallë del, prandaj aty jam më i sigurt. Ulëm nën shkallë. Nga çanta me rrjetë e marr fundin e bukës, e kafshoj me lakmi. E çmbështjelli letrën me marmelatë, ngjy bukën duke u kujdesur të mos lë gjurmë. Saherë që një bukë peshon më pak se një kilogram unë organizoj gosti private.

Eci buzë rrugës mbi pllaka të gurta të vendosura mbi kanalizim. Përpara derës së Glishës pllaka lëviz poshtë këmbëve. Shpejt largohem nga ajo, dhe më bie ndërmend Mara e tij se si po e çonte atë pllakë një mbrëmje. Për një çast u zhduk në shtëpi, dhe u kthye duke sjellë një bokall të madh. E derdhi në kanalizim dhe e ktheu gurin në vend. Dihej se Glisha nuk kishte nevojto, por askush nuk e dinte se si ia bënin. Kishin ardhur nga Bosnja para dy vjetësh. Nuk kërkojnë të njihen me fqinj, jetojnë të tërhequr. Pleqtë flasin se Glisha kishte kënduar këngë ustashësh pas lufte dhe i kaloi disa vjet në burg. Njeri i tmerrshëm, me zë të thellë, të çmendur, që na frikëson kur bërtet. Vajza e tij Ana e përcjell tinëz lojën në fushë, por nuk na afrohet. Së fundi filloi të më pëlqej, që kur hoqi dorë nga ato gërsheta dhe i lëshoi flokët mbi supë. Më vjen turp t'u tregoj shokëve, sepse Glishën e marrin për budalla. Dje e kishim përqeshur të fshehur në kanal mbrapa shemshit:

MARKO GLISHA

N'BOKALL I BËHET QISHA

Gjuanim me guralecë në dritare e cila është e kthyer nga oborri. Kur u thye xhami, u shpërndamë si minjtë.

Më pret aroma e *Divkës*, të cilën nëna rregullisht e përzien me qumësht. Vëllezërit më të vegjël e presin mëngjesin në tavolinë. Babai nga kutia nxjerr letrën dhe pak duhan ndërmjet gishtave. E mbështjell një cigare me kujdes dhe e lëpin cepin me gjuhë që të ngjitet. E heq tepricën e duhanit, dhe një cep të tij e fut në llullë. Kur e shkrep zjarrin shpërndahet era e benzinës.

„Nuk kam më letra. Do t'ma blesh një pako te Milla. Dhe një shishe benzinë“, tha duke e lëshuar një tym drejt tavanit.

„Mbrëmë Glisha më tha se prapë e keni gjuajtuar me gurë dhe ia keni thyer dritaren. Po ti, a je normal? Turp të kesh! Vetëm përsërite edhe njëherë, dhe ke për të parë. Pse nuk luani me Anën e tij? Thotë se ajo gjithmonë qan për shkak të kësaj“, babai me

hidhërim e shkund cigaren në shpuzore.

„Unë, babi, nuk gjuajta me gurë. Unë u kam thënë se do të thyhet xhami. E Ana kurrë nuk na ka pyetur nëse mund të luajë me ne. Vetëm na shikon“, e uli kokën, më vjen turp. Gjithashtu zemra më luan për Anën.

Vrapoj te dyqani i Millës në fund të sheshit të qytetit. Teksa kthehem, më ndal Turko përpara ëmbëltores së tij.

„Zemër, çoja nënës këtë ngjyrë për ëmbëlsira. Më kishte kërkuar pak“, ma ofron shishen e barnave gjysmë të mbushur me lëng të kuq. I falënderohem dhe kthehem duke e përplasur kokën për barkun e dikujt. Shikoj lart dhe mbi mustaqet e shprishura i shoh sytë e Glisë. Më rrëmben për krahu.

„Prit, vogëlush. Dje ma thyet xhamin. I tregova babait tënd. Hajde, premtaji xha Markut se nuk do ta bëni më këtë.“ Dridhem nga frika edhe pa atë zërin e tij si nga fuçia. Tani mund t'i premtaj gjithçka.

„Jepja vogëlushit një llullë të vogël“, kthehet nga vitrina ku Turko mban ëmbëlsira dhe llulla kuqebardhë nga sheqeri. Në çastin kur gishtat ngjiten për llullë, iki fluturimthi i përcjellë nga buzëqeshja e Glisë.

Në oborr, nga paketi, siç është zakoni, me kujdes nxjerr dy letra. Babai asnjëherë nuk dyshoi se po e vidhja. M'u desh të merrja edhe duhan nga dollapi, për të qenë gati për gosti në qymez. Tavanin e shtëpisë së xha Pavles e kanë populluar pëllumbat. Ai është i hapur vetëm me një dritare, prandaj brenda është mjaft errët. Orenditë e bëra grumbull janë të mbuluara me shtresë të trashë pluhuri dhe jashtëqitje zogjsh. Gjithmonë është sfidë të kalohet nga dera deri te skeleti i krevetit të tharë mbi të cilin ulemi dhe pimë duhan. Në shtëpinë poshtë nuk jeton askush, prandaj nuk frikësohemi se do të na zbulojnë. Nënkulmin e ndajmë me zogj dhe tashmë jemi mësuar me njëri-tjetrin.

* *

Sot është 1 Maji. Pas drekës nëna e vë ceradën mbi tavolinën e hekurt në kopsht nën qershi. Fqinjët sjellin ëmbëlsira dhe verë, ulen rreth tavolinës dhe relaksohen. Përnjëherë në hyrje të kopshtit shfaqet Glisha. Biseda bëhet më e qetë. Kapelën e pionierit e kishte vënë deri te veshët si dy kllapa, ndërsa shaminë e kuqe e kishte lidhur rreth qafe me një nyje të fortë. Sivjet unë dhe Ana

jemi bërë pinoierë. Vjen me një bokall me verë në dorën e majtë dhe një pjatë në dorën e djathtë. Ne fëmijët të shtangur i presim akuzat për dritaren e thyer. Gllishën me hap të ngathët e përcjell Mara dhe Ana.

„Po e ngremë dollinë?“ e mbyl heshtjen me zë të thellë. Babai kërcen nga karriga, e kap për mbështetëse dhe kthehet në drejtim të Glishës.

„Patjetër. Hajde ulu“, i thotë, ndërsa buzëqeshja e Glishës zbulon dy radhë dhëmbësh të mëdhenj.

Dritaren nuk e përmend, dhe prandaj marrin frymë me lehtësi. Flet për aventurën e tij fatkeqe në një shoqëri të dehurish, e cila kishte dalë jashtë kontrollit me këngë ustashësh. U dënua me burg për një periudhë të shkurtër, për çka u shpërngul nga Bosnja. Nuk është ustash, dhe kurrë s’ka qenë një i tillë. Kërkon jetë të qetë për familjen e vet. Ana gjithë kohën mban mbështetësen e karriges së babait, e kthen kokën dhe shikon drejt nesh.

„Eja, shpirt, luaj me fëmijët. E sheh se si të presin“, thotë, dhe e përcjell me një goditje të lehtë përkëdhelëse prapa.

E pres me buzëqeshje, megjithëse të tjerët e shikojnë me dyshim. Në lojë dyshimi zhduket. Jam i lumtur që është në mesin tonë.

Të nesërmen nënës i kërkoj dy dinarë. Aq kushton llulla te Turkoja. E blej dhe e mbështjell në një copë kartoni. E pres Anën i fshehur prapa murit të oborrit. Në çastin kur del nga shtëpia, i afrohem dhe pa i thënë asnjë fjalë ia ofroj mbështjelljen nga xhepi. Ashtu-kështu, fjalët nuk do të ishin dëgjuar nga rrahjet e zemrës sime. E çmbështjell letrën, duke më shikuar poshtë syrit. E thyen llullën dhe ma jep një pjesë.

„Do të vish të pish sot me ne?“, e pyes dhe mezi pres pohimin e saj me kokë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Пионер

Нада Јелинчиќ

Мајка ми го зема шишето млеко од куќниот праг, го префрла во сад и го става да се вари. Се врти кон мене додека се мијам над камениот мијалник. „Побрзај, сине, ќе снема леб. И ќе купиш кај Кажа дваес дека мармалад“, вели, фрлајќи ми на масата кратки гајички и маица. Се облекувам, ги земам парите и торбата, па потрчувам низ дворот.

Го сакам мирисот на свеж леб што се шири по улицата рано наутро. Фурната е веќе полна луѓе. Тома забрзано со подадени раце ги додава врелите векни од корпата. Се провлекувам во гужвата како сврдел, полека напредувам кон пултот. Ме дочекува згмечената Ана Глишина и ме поздравува со срамежлива насмевка. Утрото добро ми почнува, го земам и краишникот, колку што на векните им недостига до два килограми. Излегувам пред Ана, кратко се вртam пред влезот чекајќи ја. Ми станува непријатно, па заминувам.

На улицата веќе е гужва. Пазарен ден, пред празник. В зори во градот влегле селаните со стока, жито, зеленчук, шајак, со сè со што можеше да се тргува. Средината на улицата е заглавена од запрежни коли со коњи. Парипот ја поткрева опашката и истресува смрдлива грутка на бетонот. Мустаклијата на местото возач го тера коњот викајќи на сет глас. Низ воздухот фучи камшик терајќи го на побрз чекор. Пред него опинци бегаат настрана.

Во „Нонстоп“ ме дочека пријатна свежина. Под влечките крцка шеќер истурен по црно-белиот гранулат. Едвај сиркајќи зад пултот барам мешан мармалад. Дебелата Олга ја подигнува конзервата од пет килограми и заграбува со голема дрвена

лажица. Го истресува црвениот желатин на мрсна хартија ставена на вагата. Погледот го заковувам на стакленикот со бонбони. Ги мерачам пресните карамели, чиј вкус речиси го чувствувам под непцето. За слаткото задоволство немам динари. Се упатувам кон трлото на Литра.

Влегувам во влезот на господин Влада. Старецот ретко излегува, па тука сум најсигурен. Седнувам под скалите. Од мрежестата торба земам крајче од лебот, лакомо загризувам. Ја одвиткувам хартијата со мармаладот, макнувам со лебот внимавајќи да не оставам траги. Имам приватна гозба секојпат кога е векната леб полесна од килограм.

Одам по работ на улицата по камените плочи наредени над канализацијата. Пред вратата на Глиша плочата тропка под нозете. Брзо скокнувам од неа, потсеќајќи се на неговата Мара како ја поткрева една вечер. За миг исчезна во куќата, па се врати носејќи нокшир. Го испразни во канализацијата, па го врати каменот на место. Се знаеше дека Глиша нема нужник, ама не и каде се снаоѓаат. Се доселија од Босна пред неколку години. Не бараат познанства со соседите, живеат повлечено. Старите зборуваат како Глиша пеел усташки песни и по војната и поминал некое време во затвор. Човечиште, со длабокиот распукнат глас нè преплашува кога ќе се провикне. Неговата ќерка Ана кришум ја следи играта во дворот, ама не ни приоѓа. Мене ми се допаѓа од неодамна, откако престана да носи плетенки и ја пушти косата по рамената. Се срамам да им се доверам на пријателите, зашто Глиша го сметаат за будала. И вчера го исмевавме скриени во каналот зад шимширот:

„МАРКО ГЛИША
ВО НОКШИР МОЧА“

Му фрлавме камчиња на прозорецот што гледа кон дворот. Кога пукна стаклото, се разбегавме како глумци.

Ме дочекува мирис на „дивка“, која мајка ми редовно ја меша со млеко. Помладите браќа на масата чекаат појадок. Татко ми од табакерата вади хартивче и малку тутун меѓу прстите. Внимателно замотува цигарче и со јазикот го лизнува работ за да го залепи. Го кине вишокот тутун, па едниот крај

1 Во оригиналниот текст постои римата MARKO GLIŠA U TUTU PIŠA, која не може да се долови во преводот (заб. на прев)

од cigarата го вовлекува во дрвениот чибук. Замирисува бензинот кога ќе го чкрапне чакмакот.

„Немам веќе папири. Ќе ми купиш кај Миле едно пакло. И патрон бензин“, рече испуштајќи крукчиња чад кон таванот.

„Синоќа Глиша ми рече дека па сте фрлале камења на неговиот прозор и сте го скршиле. Дали си ти нормален? Срам те било! Да не си се осмелил веќе никогаш такво нешто да направиш, зашто ќе си го видиш Господ. Зошто не си играте со Ана негова? Вика дека малата стално плаче ради тоа“, татко ми луто тресе со чибукот по пепелникот.

„Не фрлав ја, тато, камења. Ја им реков дека ќе го скршат стаклото. А Ана нас никад не нема прашано дали може да си игра со нас. Само нè демне“, ја наведнувам главата, се срамам. Срцето ми заигрува поради Ана.

Отрчувам во дуќанот на Миле на дното од градскиот плоштад. На враќање ме застанува Турко пред својата слаткарница.

„Среќко, однеси ѝ ја на мајка ти бојава за колачи. Ме прашуваше малку“, ми го подава шишенцето од таблети до пола наполнето со црвена течност. Се заблагодарувам и се вртam удирајќи ја главата во нечиј стомак. Ја кревам главата и над бушавиот мустаќ ги здогледувам очите на Глиша. Ме фаќа со раката за рамото.

„Чекај, мали. Ми го скршивте прозорот вчера. Му кажав на татко ти. Ајде обекај му на чичко Марко дека нема више да го правите тоа.“ Се тресам од страв и без оној негов глас од буре. Сега можам да му ветам што било.

„Дај му на малиот едно луле“, се врти кон витрината каде што Турко ги држи слатките и црвено-белите луленца од шеќер. Штом прстите се затворија околу лепливото стапче, му ја здимив испратен од смеата на Глиша.

Во отворот од пакетчето, по обичај, внимателно извлекувам две ливчиња. Татко ми никогаш не се посомнева дека го поткрадувам. Ми требаше уште од креденецот да земам малку тутун и да тргнам на забава во гулабарникот. На таванот на куќата на господин Павел се имаа населено гулаби. Просторот има само еден прозорец, внатре е доста мрачно. Натисканата покуќнина покриена е со дебел слој прашина и птичји измет. Секогаш е авантура да се помине патот од вратата до костурот

на исушениот кревет на кој седиме и чадиме. Во станот одоздола никој не живее, па не се плашиме дека ќе нè откријат. Масандрата ја делиме со птиците и веќе сме навикнати едни на други.

Денес е Први Мај. По ручекот мајка ми става мушама на старата железна маса во градината под црештата. Соседите носат колачи и вино, испоседнуваат околу масата и се опуштаат. Одеднаш на влезот во градината се створи Глиша. Разговорот тивнува. Пионерската капа ја набил до клемпавите уши, а црвената марама ја врзал околу врат во цврст јазол.

Оваа година Ана и јас станавме пионери. Носи бокал вино во левата и голема чаша во десната рака. Ние, децата, заледени го чекаме обвинението за скршениот прозорец. Глиша со несигурен чекор го следат Мара и Ана.

„Ќе наздравиме ли?“, ја распарува тишината со зарипнатиот глас. Татко ми скока од столчето, го фаќа за потпирачот и се врти кон Глиша.

„Секако. Ајде, седи“, рече, а насмевката на Глиша открива два реда крупни заби.

Прозорецот не го спомнува, па здивнуваме. Зборува за својот несреќен излет во пијано друштво, кое излегло од контрола пеејќи усташка песна. Кратко е казнет со затворска казна, поради што се отселил од Босна. Не е усташ, никогаш не ни бил. Бара мирен живот за своето семејство. Ана цело време го држи потпирачот на татковото столче, ја врти главата по нас децата.

„Ајде, сине, да си играш со децата. Гледаш дека те чекаат“, рече, па лесно ја удира по задникот.

Ја дочекувам со насмевка, иако останатите сомничаво ја гледаат. Во играта недовербата исчезнува. Среќен сум што е меѓу нас.

Утредента барам од мајка ми два динари. Толкучини луленце кај Турко. Ѓ купувам и го завиткувам во парченце хартија. Ја чекам Ана скриен зад ситчето во дворот. Штом излегува од куќата, ѝ приоѓам и молчеливо ѝ го подавам завитканото луленце од џебот. Зборовите секако не би се чуле од вревата

на моето срце. Ја одвиткува хартијата, гледајќи ме под око. Го крши луленцето напола и ми подава еден дел.

„Ќе доеш денес да пушиш со нас?“, ја прашувам едвај дочекувајќи го нејзиното кимање со главата.

Превод: Ѓоко Здравески

Антонела Марушиќ (Нора Верде) е родена во 1974 година во Дубровник, Хрватска. Со статус на слободна новинарка во моментот соработува со низа хрватски непрофитни медиуми и портали. Пишува и објавува книжевни трудови под книжевното име Нора Верде. Авторка е на прозната книга „Позајми ми смајл“ (Меандар, 2010) и романот „До истекот на резервите“ (Сандорф, 2013). Во моментот работи на збирката кратки раскази под работен наслов „Полигон за невозачи“. Живее и работи во Загреб. Член е на Хрватското друштво на писатели. Линк до нејзината фејсбук-страница: www.facebook.com/NoraVerde123.

Арсим Јонузи е роден на 20 јули 1989 година во Куманово, Македонија. Основно и средно образование завршил во родниот град, а додипломските студии во Скопје, област филологија. Сега е на постдипломски студии, област – применета јазичност. Се бави со проза, поезија, изреки, проекти и преводи. До сега објавил две авторски и неколку други преведени дела. Блогот на кој го објавува сето свое авторско и преведувачко творештво е www.ajoni.net.

Благица Ѓорѓиевска е родена на 14. 2. 1960. г., во Прилеп. Дипломирана економистка - комерцијалистка на Економскиот факултет во Прилеп. Тековно работи како сметководителка во сметководствено биро во Прилеп. Воедно е сопруга и мајка. Пишува поезија, кратки раскази, а во тек подготвува и роман. Досега нема издадено самостојна книга, но има објавено поезија во „Стремеж“, списание за култура од Прилеп. Како редовна учесничка на „Поетско Маркукуле“ во Прилеп нејзините песни се објавени во зборникот од манифестацијата. Два пати има добиено прво место на конкурс објавен од страна на МРТ Скопје на ниво на Македонија. Контакт: bgjorgievska@yahoo.com.

Божидар Кнежевиќ (bkartartart@gmail.com) живее во Нови Сад. Се занимава со литература и со медиуми.

Вера Калин (Верче Карафилооска, 1994) е македонска раскажувачка и писателка на романи. Добитничка е на две национални награди за кратките раскази „Мукавени звезди“ (Нова Македонија, 2013) и „Коси од розова волница“ („Живко Чинго“, 2014). Досега нејзините раскази се преведени на албански и англиски јазик и се застапени во национални збирки и книжевни списанија. Во 2015 година од печат излезе нејзиниот прв роман „Бездомникот со златен часовник“, кој наскоро го очекува и превод на бугарски јазик. Контакт: verakalinn@gmail.com.

Владимир Табашевиќ (1986) е роден во Мостар под полното име Бошњак-Табашевиќ Владимир, од татко Хрват и мајка Србинка. Спроти граѓанската војна на просторите на поранешна Југославија со мајка му се преселува во Белград. Учителката во првите одделенија од основното училиште самоиницијативно од името му го брише татковото презиме Бошњак. Автор е на книгите поезија: „Коагулум“ (2010), „Трагус“ (2011), „Кундак“ (2012) и „Хрватски кундак“ (2014) и романот „Тивко тече Мисисипи“ (2015). Основач е и еден од уредниците на Интернет-списанието „Презупч“ (Prezupc.com). Живее на периферијата на Белград. Можете да го најдете и на www.facebook.com/ljubica.milinic.

Далип Џ. Гаши е роден во Крушец, Скендерај. Факултетот за општа и компаративна книжевност го заврши на Универзитетот во Приштина. Моментално е на постдипломски студии. Тој е основач и раководител на Издавачката куќа „неоКУЛТУРА“. Пишува проза, а овој расказ е прв кој му се објавува.

Дамјан Крстановиќ е роден во 1984 година во Осиек, каде што под влијание на околностите завршил преддипломски студии на Економскиот факултет. Бидејќи од економијата не бил задоволен, на 30 години почнал активно да пишува. Ги објавил следните раскази: „Море“ („РЕ“, риечко списание за уметност и култура), „Прикази“ (награда „Вранац“ за најдобар расказ 2015), „2184“ (финалист на натпреварувањето Sea of Words, Барселона 2015), „Песната на мртвото момче“ и „Прикази“ („Књижевна ревија“, органок на Матица хрватска - Осиек). Во моментов живурка како стручна помош во Центарот за мир, а во слободно време пробува да го заврши својот прв роман.

Диелза Хаџимехмети е родена во 1997 година во Митровица. Студира на Државниот универзитет во Митровица, оддел за инженерство, како и менаџмент на еден колеџ во Приштина. Има неколку објави во списанија и на конкурси.

Драган Буновиќ, новинар. Роден е во 1945 г. во Рума. Живее во Нови Сад. Дипломирал на Факултетот за политички науки во Загреб, новинарска насока. Работел во „Радио Нови Сад“. Пишува сатира и раскази. Објавувал и објавува под своето име или под псевдоним, во повеќе печатени и електронски медиуми. Најчесто во сатиричното списание „Јез“. Автор е на збирките сатирични раскази „Магарешка кашлица“ и „Мачкина кашлица“. Автор е на радио-драмите „Машка мајка“ и „Кутија што свири“. Застапен е во триесетина книги и антологии за сатира и раскази. Има добиено и понекоја награда. Можете да контактирате со него преку dbunović@yahoo.com.

Жељка Хорват Чеч е родена во 1986 година во Чаковац. Ја објавила збирката раскази „Каубоец во црвен голф“ и збирките песни „И ѕвездите ѝ се смеат на кривокоста“ и „Мораме да станеме конкретни“ (финалист за наградата „Камов“ (*Kamov*); *Booksin*, избор на 6 најдобри книги објавени во 2015 година). Објавена е во антологијата на млади поети од регионот, „Меко ткиво“ во 2013 година е добитничка на наградата „Влезница“ (*Ulaznica*). Песните ѝ се преведени на англиски, германски, француски и шведски. Живее во Риека, ги организира книжевните трибини „Писателот и граѓанинот“, а за 2016 г. ја подготвува книгата проза со работен наслов „Цртички од село, без свињи“. Објавува во книжевните списанија и настапува на разни фестивали. Можете да ја најдете на www.zhecec.com и www.facebook.com/zhecec.

Јасна Радуловиќ, непоправлива вљубеничка во Индија, кучињаскитници, љубеници и пишување. Храбар оптимист и кога е до грло во гомна. Подивува од бес и тага кога се соочува со омраза, неправда, медиумска лага и манипулација, кога ќе се соочи со она, па знаете веќе, вртење на главата настрана, со спуштањето на ролетните 1941, 1991, 2016 само за да не се види вистината. А вистината се гледа, колку и да ја криете, таа пробива надвор, како упорна дамка. Така и Јасна, не се дава таа, знае што сака и го остварува тоа.

Корана Сердаревиќ (Задар, 1982) дипломирала хрватски јазик и книжевност со компаративна книжевност. Работела како

новинарка за култура во „Вечерњи лист“ и во „Форум“, била и соработничка во бројни списанија и портали, а и на Третата програма на Хрватското радио. Во 2013 година освоила две први награди за расказ („Ранко Маринковиќ“ и „Златко Томичиќ“), а во 2014 г. била во најтесниот избор за наградата „Вранац“. Во 2015 година во издание на „Фрактура“ објавена ѝ е збирката раскази „Нема што да се направи“. Живее во Загреб, каде што работи како професорка во гимназија и преведувачка од англиски, а можете да ѝ се јавите на korana.serdarevic@gmail.com или на www.facebook.com/korana.neverin.

Линдита Кадриу е авторка на збирката поезија „Постимпресија“ (2012) и на збирката раскази „На јазикот на будуњето“ (2015). Од 2003 година објавени ѝ се текстови на албански јазик во: „Поетекa“, „Mehr Licht“, „Милосао“, „Фјала“, „Арс“. Учествоуваше лично на фестивали во Австрија (2010) и во Хрватска (2015), како и на фестивалите „Регионале Х“ (Австрија, 2010), „Поетекa“ (Тирана, 2013), „Врисак“ (Риека, 2014), а е дел и од антологијата „Ревиија на мали книжевности на Албанија“ (Загреб, 2014). E-mail: lindita.komani@gmail.com

Маја Славник третина од животот има поминато во Врдник, Белград и Нови Сад. Поранешна новинарка. Последните десет години ги истражува тајните на ПР-от. Многу чита, малку пишува. Контакт: may.slavnic@gmail.com.

Маранглен Чано е роден на 31 август 1948 година во близина на Саранда, Албанија. Служел во Воената авијација на Албанија речиси триесет години, во одржување на воената техника. Сега е пензионер во емиграција. Контакт: marenglen@hotmail.it.

Мехмед Ѓедовиќ е роден 1971 година во околината на Тузла, Босна и Херцеговина. Пишува проза, поезија, книги за деца, книжевна критика, есеистика и новинарски текстови. Тој е еден од писателите од Босна и Херцеговина што успешно пишуваат за деца и за возрасни. Објавил петнаесетина книги: „Чај од нане“ и „Кога Булбул се врати“ (збирки раскази); „Сенката на волкот“, „На водата е да тече“ и „Легионер“ (романи); книгата за деца „Трева полна мравки“; „Светло од ламбата“ и „Нешто чудно се случува“ (поезија). Тој е наградуван писател, а неговите дела се преведени на неколку јазици. Член е на Друштвото на писатели на Босна и Херцеговина.

Нада Јелинчиќ, дипл. правник, вработена во Бирото на државната управа во Сињ. Сопруга и мајка на две возрасни деца. Задоволство ѝ е да пишува раскази. Контакт: nada.jelincic@gmail.com.

Надија Герас е родена во Франција, во 1963 година. Дипломирала актерска игра на Факултетот за драмски уметности во Белград, филмска и ТВ-режија на Академијата за драмски уметности во Загреб. Двапати станала мајка. Четирипати останала без својот јазик. И покрај тоа и понатаму пишува. Контакт: nadiageras@gmail.com.

Слаѓана Љубичиќ (1979) живее во Нови Сад. Студирала психологија на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Нови Сад. Се занимавала со новинарство и психолошко советување на воените ветерани и нивните семејства. Активистка и авантуристка. Мајка на едно момче со крупни очи. Можете да ја читате на www.pismasinu.wordpress.com и да ѝ пишете на sladjanao21@gmail.com.

Петар Бабиќ (Копривница, 1974) основно и средно училиште завршил во Крижевци, а кроатистика дипломирал во Загреб. Го објавил романот „Абецедариум“ и романот-весник „Бабилендон“ (*Babylondon*). Објавен е во антологијата на хрватската проза од деведесеттите, „22 во сенка“. Коавтор е на збирката проза „Пет автори бараат наслов“. Повеќекратно е наградуван на натпреварите за расказ - „Причигин“ (*Pričigin*), „Галовиќева есен“ (*Galovičeve jeseni*) – Копривница, Награда „Славко Колар“, Награда „Златко Томичиќ“, Награда „Стјепан Крањчиќ“. Член е на Подравско-билогорскиот огранок на ДХК и МХ. Живее и работи во Крижевци, каде што ги модерира книжевните средби „Полувреме на поезијата“ (*Poluvrijeme poezije*).

Петре Димовски е роден во 1946 година во Македонија. Завршил Филолошки факултет во Скопје. Работел како новинар и професор, а четири години престојувал во Австралија. Сега е главен и одговорен уредник на книжевната ревија „Стожер“ на Друштвото на писателите на Македонија. Дебитуира со збирката раскази „Преломи“ 1973 година, со која беше номиниран за белградската награда „Младост“. До сега објавил 14 романи, 11 збирки раскази и 6 монодрами за кои добил преку 40 награди и признанија. Контакт: petdim@yahoo.com

Сандра Цвитковиќ (1992) во моментот живее во Мостар. Завршила преддипломски студии по хрватски и англиски јазик и книжевност на Филозофскиот факултет во Мостар, а оваа година ги завршува дипломските студии. Пишува поезија и патописи, а бегството од рутината и стеснетите видовици ги лечи со патувања.

Симона Локвенец (1993) е дипломирана професорка по англиски јазик и книжевност на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Нејзини раскази и песни се објавени во домашни и меѓународни списанија и збирки. Добитничка е на Втора награда „Блаже Конески“ за есеј (2014), откупна награда на конкурсот за расказ на *Нова Македонија* (2013), како и награда за најдобар есеј од Транспарентност-Нулта корупција (2010). Има остварено кратки студиски престои во Шпанија, Австрија и Британија каде се дообразовала од областа на јазикот, книжевноста и културата. Контакт: www.facebook.com/simona.lokvenec

Сузана Ѓорѓиевска (Прилеп, 1961) е авторка на стихозбирките „Сенки“ (1997) и „Срна“ (2005), на романот за деца „Сонувачот, купувачот и уште нешто“ (2008) како и на монодрамата „Мегдан“ (2003). Основно и средно образование завршила во родниот град, каде денес, со недоодени патеки на новинарство, работи како медицинска сестра. Сузана Ѓорѓиевска е добитничка на поголем број награди меѓу кои: Прва награда за расказ на Здружението на просветни работници-литературни творци на Р Македонија („Под старата јаболкница“, 2008), Прва награда за есеј на списанието „Корени“, Куманово („Мегдан“, 2008), наградата „Живко Чинго“ за расказот „Влегување во песната“ (2011), наградата „Живко Чинго“ за расказот „Богу верен, в брани силен“ (2012) и други. Контакт: suzanadostum@gmail.com

Тимот на Бибер. Ние сме книжевно-активистички тим формиран околу идејата дека уметноста може да ја инспирира општествената промена. Го покренуваме Бибер бидејќи веруваме дека книжевноста која е свесна во контекстот во кој настанува има и потенцијал да интервенира во тој контекст – да влијае и да менува, на сите нам да ни даде малку надеж, а со тоа и шанса.

Shënime biografike

Antonella Marushiq (Nora Verde) u lind më 1974 në Dubrovnik, Kroaci. Si gazetare bashkëpunon me disa media dhe portale jofitimprurëse kroate. Shkruan dhe boton me emrin letrar Nora Verde. Është autore e librit me prozë *Posudi mi smajl* (Meandar 2010) dhe e romanit *Do isteka zaliha* (Sandorf 2013). Momentalisht është duke punuar në një përmbledhje të tregimeve të shkurtra me titull pune *Poligon za nevozače*. Jeton dhe punon në Zagreb. Është anëtare e Shoqatës së Shkrimtarëve të Kroacisë. FB page link: www.facebook.com/NoraVerde123.

Arsim Jonuzi u lind në më 20 korrik, 1989 në Kumanovë, Maqedoni. Shkollimin fillor dhe të mesëm e kreu në vendlindje, kurse studimet deridiplomike në Shkup në fushën e filologjisë. Aktualisht vijon studimet pasdiplomike në fushën e gjuhësisë së zbatueshme. Merret me prozë, poezi, thënie, projekte e përkthime. Deri më tani ka botuar dy vepra autoriale dhe disa të tjera të përkthyer. Blogu ku e boton gjithë veprimtarinë e vet autoriale e përkthimore është www.ajoni.net.

Bllagica Gjorgjievska (Prilep, 1960) është ekonomiste-komercialiste e diplomuar në Fakultetin Ekonomik në Prilep. Punon si kontabiliste në një zyrë për kontabilitet në Prilep. Është bashkëshorte dhe nënë. Shkruan poezi dhe tregime të shkurtra dhe është duke shkruar një roman. Deri më tani nuk ka botuar libër, por ka botuar poezi në Stremezh, revistë për kulturë e Prilepit. Si pjesëmarrëse e rregullt në Markukule Poetike në Prilep poezitë e saj janë botuar në botimin e këtij manifestimi. Dy herë ka fituar vendin e parë në konkursin e RTM Shkupit, në nivel të Maqedonisë. Kontakt: bgjorgjievska@yahoo.com.

Bozhidar Knezheviq (bkartartart@gmail.com) jeton në Novi Sad. Merret me letërsi dhe media.

Dalip Xh. Gashi u lind në Kryshec të Skenderajt. Fakultetin e Letërsisë së Përgjithshme dhe Krahasimtare e përfundoi në Universitetin e Prishtinës. Vazhdon studimet postdiplomike. Është themelues dhe udhëheqës i Shtëpisë Botuese neoKULTURA. Shkruan prozë dhe ky tregim është botimi i tij i parë.

Damjan Kërstanović u lind më 1984 në Osijek, ku si pasojë e rrethanave mbaroi studimet universitare në Fakultetin e Ekonomisë. Pasi nuk është shumë i dhënë pas ekonomisë, në moshën 30 vjeçare fillon të shkruajë në mënyrë aktive. Ka botuar tregimet e shkurtra “More” (revista për art dhe kulturë RE nga Rijeka), “Prikaze” (çmimi Vranac për tregimin e shkurtër më të mirë në vitin 2015), “2184” (finalisti i konkursit Sea of Words në Barcelonë më 2015), “Pjesma mrtvog dečaka” dhe “Prikaze” (Revista Letrare, Dega e Amëzës Kroate në Osijek). Aktualisht punon si ekspert ndihmës në Qendrën për Paqe, derisa në kohën e lirë përpiqet ta përfundojë romanin e tij të parë.

Diellza Haxhimehmeti u lind më 1997 në Mitrovicë. Studion në Universitetin shtetëror të Mitrovicës, departamenti inxhinierik, si dhe menaxhmet në një kolegji në Prishtinë. Ka botuar shkrime në disa revista dhe konkurse.

Dragan Bunović. Gazetar. U lind më 1945 në Rumë. Jeton në Novi Sad. Diplomoi në Fakultetin e Shkencave Politike, drejtimi gazetari, në Zagreb. Ka punuar në Radio Novi Sad. Shkruan satirë dhe tregime të shkurtra. Ka botuar dhe boton, nën emrin e tij apo me pseudonim, në shumë media të shkruara dhe elektronike, zakonisht në revistën satirike *Jezh*. Është autor i koleksioneve të tregimeve satirike *Magareći kašalj* dhe *Mačiji kašalj*, autor i radio dramave *Muška mama* dhe *Kutija koja svira*. U përfshi në rreth tridhjetë libra dhe antologji të satirës e të tregimeve të shkurtra. Mori edhe disa çmime. Mund ta kontaktoni nëpërmjet dbunović@yahoo.com.

Jasna Radulović. Adhuruere e madhe e Indisë, qenve endacak, shalqirit dhe shkrimit. Optimiste e guximshme edhe kur është thellë në mut. E egër nga tërbimi dhe pikëllimi kur ballafaqohet me urrejtjen, padrejtësinë, gënjeshtat dhe manipulimet e mediave, kur ballafaqohet me atë, e kenë parasysh, kthim koke në anën tjetër, mbyllje dritarësh më 1941, më 1991, më 2016, vetëm që të mos shihet e vërteta. Por e vërteta shihet, pa e marrë parasysh se si e fshehin, ajo shpërthen, si njolla e fortë këmbëngulës. Ashtu dhe Jasna, nuk heq dorë, ajo e di se çfarë dëshiron dhe atë e realizon.

Korana Serdareviq (Zara, 1982) diplomoi në degën e gjuhës dhe letërsisë kroate dhe letërsisë krahasuese. Punoi si gazetarë për kulturë të Večernji list dhe Forum, dhe ishte bashkëpunëtore e një numri të madh revistash dhe portalesh, si dhe e Programit të Tretë të Radios së Kroacisë. Më 2013 mori dy çmime të para për tregimet e shkurtra (Ranko Marinković dhe Zlatko Tomić), dhe më 2014 ishte në listën e shkurtër për çmimin Vranac. Më 2015 në botimin e Frakturës u botua koleksioni i tregimeve të saj *Nema se što učiniti*. Jeton në Zagreb, ku punon si mësuese në gjimnaz dhe përkthyes nga anglishtja. Mund ta kontaktoni në korana.serdarevic@gmail.com ose www.facebook.com/korana.neverin.

Lindita Komani është autore e vëllimit me poezi Postimpresion (2012) dhe vëllimit me tregime Në gjuhën e zgjimit (2015). Që prej vitit 2003 tekstet e saj në shqip janë publikuar në: Poeteka, Mehr Licht, Milosao, Fjala, ars. Mori pjesë me rezidencë në Austri (2010) dhe Kroaci (2015) si dhe në festivale si Regionale X (Austri, 2010), Poeteka (Tiranë, 2013), vRIsak (Rijekë, 2014), dhe u përfshi në antologjinë: Revija malih književnosti Albanija (Zagreb, 2014). E-mail: lindita.komani@gmail.com

Maja Slavniq një të tretën e jetës e kaloi në Vërdnik, pjesën tjetër në Beograd dhe të tretën në Novi Sad. Ish-gazetarë. Për dhjetë vjet me radhë hulumton sekretet e PR-së. Lexon shumë, shkruan pak. E-mail: maya.slavnic@gmail.com.

Marenglen Çano u lind më 31 Gusht 1948 në rrethin e Sarandës në Shqipëri. Ka shërbyer në Aviacionin Ushtarak të Shqipërisë për gati tridhjetë vjet në mirëmbajtjen e teknikës luftarake. Aktualisht është pensionist në emigracion. Kontakt: marenglen@hotmail.it

Mehmed Gjedomiq u lind më 1971 në rrethin e Tuzllës, BeH. Shkruan prozë, poezi, libra për fëmijë, kritikë letrare, eseistikë dhe artikuj gazetash. Është njëri prej shkrimtarëve nga BeH që shkruan me sukses për fëmijë si dhe për të rritur. Ka botuar rreth pesëmbëdhjetë libra: *Çaj od nane* dhe *Kad se Bulbul vratio* (koleksionet e tregimeve); *Sjena kurjaka*, *Vodi je da teče* dhe *Legionar* (romane); librin për fëmijët *Trava puna mrava*; *Svjetlo lampe* dhe *Nešto se čudno događa* (poezi). Si shkrimtar mori disa çmime, dhe veprat e tij janë përkthyer në disa gjuhë. Është anëtar i Shoqatës së Shkrimtarëve të BeH.

Nada Jelinçiq, juriste e diplomuar, e punësuar në Zyrën e Administratës Shtetërore në Sinj. E martuar dhe nëna e dy fëmijëve

të rritur. Kënaqet duke shkruar tregime të shkurtra. E-mail: nada.jelincic@gmail.com.

Nadia Geras u lind më 1963 në Francë. Diplomoi në Fakultetin e Arteve Dramatike të Beogradit, në degën e aktrimit, si dhe në degën e regjisë së filmit dhe televizionit në Akademinë e Arteve Dramatike të Zagrebit. Dy herë u bë nënë. Katër herë u la pa gjuhën e vet. Megjithatë, ende është duke shkruar. E-mail: nadiageras@gmail.com.

Petar Babiq (Koprivnica, 1974) shkollën fillore dhe të mesme e mbaroi në Krizhevc, dhe diplomoi në Zagreb, në degën e kroatishtes. Ka botuar romanin Abecedarij dhe roman-gazetën BabyLondon. Është përfshirë në antologjinë e prozës kroate të viteve të nëntëdhjeta 22 u hladu. Është bashkëautor i përmbledhjes me prozë Pet autora traži naslov. Mori shumë çmime në konkurset për tregimin e shkurtër (*Priçigin*, *Vjeshtat e Galloviqit* – Koprivnica, Çmimi Sllavko Kollar, Çmimi Zlatko Tomičiq, Çmimi Stjepan Kranjčić). Është anëtar i Degës së SHSHK dhe të AK së Podravinës dhe të Billogorës. Jeton dhe punon në Krizhevc, ku është moderator i takimeve letrare Poluvrijeme poezije.

Petre Dimovski (1946) ka kryer fakultetin filologjik në Shkup. Ka punuar si gazetar dhe profesor dhe katër vjet ka qëndruar në Australi. Tani është kryeredaktor i revistës letrare Stozher i Shoqatës së Shkrimtarëve të Maqedonisë. Debuton me përmbledhjen me tregime „Преломи” (Thyerje) në vitin 1973, me të cilin u nominua për çmimin *Mladost* të Beogradit. Deri më tani ka botuar 14 romane, 11 përmbledhje me tregime dhe 6 monodrama, për të cilat ka fituar mbi 40 çmime dhe mirënjohje. Kontakt: petdimov@yahoo.com

Sandra Cvitković (1992) aktualisht jeton në Mostar. Përfundoi studimet universitare të gjuhës dhe të letërsisë kroate dhe angleze në Fakultetin Filozofik të Mostarit, derisa këtë vit është duke mbaruar studimet diplomike. Shkruan poezi dhe udhëpërshkrime, dhe shëron rutinën dhe hapësirën e ngushtuar me udhëtime

Simona Lokvenec (1992) është profesoreshë e diplomuar e gjuhës dhe letërsisë angleze në Universitetin Sh. Cirili dhe Metodije në Shkup. Tregimet dhe poezitë e saj janë botuar në revista dhe përmbledhje vendore dhe ndërkombëtare. Është fituese e Çmimit të Dytë Bllazhe Koneski për ese (2014), Çmimi për Ese Më të Mirë nga Transparenca – Zero Korrupsion (2010). Ka realizuar qëndrime të shkurtra studiuese në Spanjë, Austri dhe Britani, ku e mbindëroi arsimin nga fusha e gjuhës, letërsisë dhe kulturës. Kontakt: www.facebook.com/simona.lokvenec

Sllagjana Lubiçiq (1979) jeton në Novi Sad. Ka studiuar psikologjinë në Fakultetin Filozofik të Universitetit të Novi Sadit. U mor me gazetari dhe me këshillim psikologjik të veteranëve të luftës dhe të familjeve të tyre. Është aktiviste dhe aventuriere. Nëna e një djali me sy të mëdhenj. Shkrimet e saj mund t'i lexoni në www.pismasinu.wordpress.com, ndërsa mund t'i shkruani asaj nëpërmjet sladjana021@gmail.com.

Suzana Gjorgjievska (Prilep, 1961), është autore e përmbledhjes me poezi „Сенки” (Hije) 1997 dhe „Срна” (Drenusha) 2005, romanit për fëmijë „Мегдан” (Mejdani) 2003. Arsimin fillor dhe të mesëm e kreu në qytetin e lindjes, ku sot punon si infermiere. Suzana Gjorgjievska është fituese e një numri çmimesh, siç janë: Çmimi i Parë për Tregim i Shoqatës së Punëtorëve të Arsimit – Krijuesve Letrarë të R. së Maqedonisë me tregimin „Под старата јабољкница” (Nën mollën e vjetër) 2008, Çmimi i Parë për Ese i revistës Корени Kumanovë me romanin „Мегдан” (Mejdani) 2008, Çmimi Zhivko Çingo për tregimin „Влегување во песната” (Hyrja në këngë) 2011, Çmimi Zhivko Çingo për tregimin „Бору верен, в брани силен” (Besnik Zotit, në mbrojtje i fuqishëm) dhe të tjerë. Kontakt: suzanadostum@gmail.com

Vera Kalinn (Verçe Karafiloska, 1994) është tregimtare dhe romanciere maqedonase. Është fituese e dy çmimeve kombëtare për tregime të shkurtra „Мукавени звезди” (Yjet e kartonit), Nova Makedonija 2013, dhe „Коси од розова волница” (Flokë nga leshi rozë) Zhivko Çingo, 2014. Tregimet e saj deri më tani janë përkthyer në shqip dhe anglisht dhe janë përfshirë në përmbledhje kombëtare dhe revista letrare. Në vitin 2015 doli nga shtypi romani i saj i parë „Бездомникот со златен часовник” (I pastrehu me orën e artë), i cili së shpejti do të përkthehet edhe në bullgarisht. Kontakt: verakalinn@gmail.com

Vladimir Tabasheviq (1986) u lind në Mostar me emrin e plotë Bošnjak-Tabasheviq Vladimir, nga babai kroat dhe nëna serbe. Në prag të luftës civile në territorin e ish-Jugosllavisë, me nënën u zhvendos në Beograd. Arsimitarja në klasat e hershme të shkollës fillore me vetëiniciativë ia fshin atij mbiemrin e babait boshnjak. Është autor i librave me poezi Koagulum (2010), Tragus (2011), Kundak (2012) dhe Hrvatski kundak (2014), si dhe i romanit Tiho teçe Misisipi (2015). Është themelues dhe njëri prej redaktorëve të internet revistës Prezupç (prezupc.com). Jeton në periferinë e Beogradit. Mund ta gjeni edhe në www.facebook.com/ljubica.milinic.

Zhelka Horvat Çeç u lind më 1986 në Çakovec. Ka botuar përmbledhjen e tregimeve *Kauboju crvenom golfu* si dhe përmbledhjet e poezive *I zvijezde se smiju krhkosti* dhe *Moramo postati konkretni* (finaliste e çmimit Kamov; përzgjedhja e Booksa-s e 6 librave më të mirë të botuar në vitin 2015). Është përfshirë në antologjinë e poetëve të rinj rajonalë *Meko tkivo* dhe është fituese e çmimit *Ulaznica* më 2013. Poezitë e saj janë përkthyer në gjuhën angleze, gjermane, frënge dhe suedeze. Jeton në Rijekë, organizon forume letrare *Pisac i građanin*, dhe për vitin 2016 është duke përgatitur librin me prozë me titull *pune Crtice sa sela, bez svinje*. Publikon në revista letrare dhe merr pjesë në festivale të ndryshme. Mund ta gjeni në www.zhecec.com dhe www.facebook.com/zhcec.

Ekipi i Biberit. Ne jemi një grup letrar-aktivist të bashkuar rreth idesë se arti mund të frymëzojë ndryshime shoqërore. E kemi nisur Biberin sepse besojmë se letërsia e cila është e vetëdijshme për kontekstin në të cilin krijohet ka potencial të ndërvejojë në atë kontekst - të ndikojë e të ndryshojë, të na ofrojë të gjithëve pakëz shpresë e mundësi.

Antonela Marušić (Nora Verde) rođena je 1974. godine u Dubrovniku, Hrvatska. U statusu slobodne novinarkе trenutno surađuje s nizom hrvatskih neprofitnih medija i portala. Književne radove piše i objavljuje pod literarnim imenom Nora Verde. Autorica je prozne knjige *Posudi mi smajl* (Meandar 2010) i romana *Do isteka zaliha* (Sandorf 2013). Trenutno radi na zbirci kratkih priča pod radnim naslovom *Poligon za nevozače*. Živi i radi u Zagrebu. Članica je Hrvatskog društva pisaca. FB page link: www.facebook.com/NoraVerde123.

Arsim Jonuzi rođen je 20. jula 1989. u Kumanovu, Makedoniji. Osnovno i srednje obrazovanje završio je u rodnom mestu, dok je dodiplomske studije u oblasti filologije završio u Skoplju. Trenutno pohađa postdiplomske studije u oblasti primenjenog novinarstva. Bavi se prozom, poezijom, idiomima, projektima i prevodima. Do sada je objavio dva autorska dela i nekoliko prevoda. Blog na kome objavljuje sve svoje autorske i prevodilačke radove nalazi se na adresi www.ajoni.net.

Blagica Đorđievska rođena je 14. 2. 1960. godine u Prilepu. Diplomirana je ekonomistkinja – komercijalistkinja (Ekonomski fakultet u Prilepu). Trenutno radi kao računovođa u birou u Prilepu. Ujedno je i supruga i majka. Piše poeziju, kratke priče, a upravo priprema i roman. Nema samostalno izdanje, dosad je poeziju objavljivala u časopisu za kulturu *Српемеж* (Težnja) iz Prilepa. Redovna je učesnica prilepske manifestacije *Поетско Маркукуле* (Poetsko Markukule), te je poeziju objavljivala i u njihovim zbornicima. Dva puta je osvojila prvo mesto na konkursima koje organizuje MPT Скопје (Makedonski radio i TV, Skoplje). Kontakt: bgjorgievska@yahoo.com.

Božidar Knežević (bkartartart@gmail.com) živi u Novom Sadu. Bavi se literaturom i medijima.

Dalip Dž Gaši rođen je u Kruševcu kod Srbije. Studije opšte i komparativne književnosti završio je na Univerzitetu u Prištini. Pohađa postdiplomske studije. Osnivač je i rukovodilac Izdavačke kuće neoKULTURA. Piše prozu, a ova priča je njegov prvi objavljeni tekst.

Damjan Krstanović rođen je 1984. u Osijeku, gdje je silom prilika završio preddiplomski studij na Ekonomskom fakultetu. Kako s ekonomijom nije oduševljen, s 30 godina počinje aktivno pisati. Objavio je sljedeće kratke priče: „More“ (riječki časopis za umjetnos i kulturu RE), „Prikaze“ (nagrada Vranac za najbolju kratku priču 2015), „2184 (finalist Sea of Words natječaja u Barceloni 2015), „Pjesma mrtvog dječaka“ i „Prikaze“ (Književna revija, ogranak Matice Hrvatske Osijek). Trenutno životari kao stručna pomoć u Centru za mir, a u slobodno vrijeme pokušava završiti svoj prvi roman.

Dielza Hadžimehmeti rođena je 1997. godine u Mitrovici. Studira na Državnom univerzitetu u Mitrovici, na odseku za inženjerstvo, kao i menadžment na koledžu u Prištini. Objavljivala je u više časopisa i učestvovala na nekoliko konkursa.

Dragan Bunović. Novinar. Rođen 1945. u Rumi. Živi u Novom Sadu. Diplomirao na Fakultetu političkih nauka, novinarski smer, u Zagrebu. Radio u Radiju Novi Sad. Piše satiru i kratke priče. Objavljivao i objavljuje, pod svojim imenom ili pseudonimom, u više štampanih i elektronskih medijima. Najčešće u satiričnom listu *Jež*. Autor zbirki satiričnih priča *Magareći kašalj* i *Mačiji kašalj*. Autor radio-drama *Muška mama* i *Kutija koja svira*. Zastupljen u tridesetak knjiga i antologija satire i kratke priče. Dobio i poneku nagradu. Možete kontaktirati sa njim preko dbunovic@yahoo.com.

Jasna Radulović. Nepopravljiva zaljubljenica u Indiju, pse lutalice, lubenice i pisanje. Hrabri optimist i kad je u govornima do grla. Podivlja od bijesa i tuge kad se suoči s mržnjom, nepravdom, medijskom laži i manipulacijom, kad se suoči s onim, ma znate već, okretanjem glave u stranu, spuštanjem roleta 1941., 1991., 2016. samo da se istina ne vidi. A istina se vidi, ma kako je skrivali, ona probija van, ko uporna mrlja. Tako i Jasna, ne da se ona, zna što želi i ostvaruje to.

Korana Serdarević (Zadar, 1982) diplomirala je hrvatski jezik i književnost te komparativnu književnost. Radila je kao novinarka kulture *Večernjeg lista* i *Foruma*, a bila je i suradnica brojnih časopisa i portala, te Trećeg programa Hrvatskog radija. Godine 2013. osvojila

je dvije prve nagrade za kratke priče (*Ranko Marinković i Zlatko Tomićić*), a 2014. bila je u užem izboru za nagradu *Vranac*. Godine 2015. u izdanju *Frakture* objavljena joj je zbirka priča *Nema se što učiniti*. Živi u Zagrebu, gdje radi kao gimnazijska profesorica i prevoditeljica sa engleskog, a javiti joj se možete na korana.serdarevic@gmail.com ili www.facebook.com/korana.neverin.

Lindita Komani je autorka zbirke poezije *Postimpresion* (2012) i zbirke priča *Në gjuhën e zgjimit* (2015). Od 2013. tekstove na albanskom objavljuje u *Poeteci*, *Mehr Licht*, *Milosao*, *Fjala*, *ars*. Boravila je na rezidencijama u Austriji (2010) i Hrvatskoj (2015), kao i na festivalima *Regionale X* (Austrija, 2010), *Poeteka* (Tirana, 2013), *vRIsak* (Rijeka, 2014). Zastupljena je u antologiji *Revija malih književnosti – Albanija* (Zagreb, 2014). E-mail: lindita.komani@gmail.com

Maja Slavnić je po trećinu života provela u Vrdniku, Beogradu i Novom Sadu. Bivša novinarka. Posljednjih deset godina istražuje tajne PR-a. Puno čita, malo piše. E-mail: maya.slavnic@gmail.com.

Marenglen Čano rođen je 31. avgusta 1948. u okolini Sarande u Albaniji. Služio je u Vazдушnim snagama Albanije skoro trideset godina na održavanju borbene tehnike. Trenutno je penzioner u emigraciji. Kontakt: marenglen@hotmail.it

Mehmed Đedović rođen je 1971. godine u okolini Tuzle, BiH. Piše prozu, poeziju, knjige za djecu, književnu kritiku, esejistiku i novinske tekstove. Jedan je od bh pisaca koji uspješno piše za djecu i odrasle. Objavio je petnaestak knjiga: *Čaj od nane* i *Kad se Bulbul vratio* (zbirke priča); *Sjena kurjaka*, *Vodi je da teče* i *Legionar* (romani); knjigu za djecu *Trava puna mrava*; *Svjetlo lampe* i *Nešto se čudno događa* (poezija). Nagrađivan je pisac, a njegova su djela prevedena na nekoliko jezika. Član je Društva pisaca BiH.

Nada Jelinčić, dipl. iur., zaposlena u Uredu državne uprave u Sinju. Supruga i majka dvoje odrasle djece. Zadovoljstvo joj je pisati kratke priče. E-mail: nada.jelincic@gmail.com.

Nadia Geras rodila se u Francuskoj 1963. godine. Diplomirala je glumu na Fakultetu dramskih umjetnosti u Beogradu, filmsku i TV režiju na Akademiji dramskih umjetnosti u Zagrebu. Dva puta postala majka. Četiri puta ostala bez svog jezika. Usprkos tome i dalje piše. E-mail: nadiageras@gmail.com.

Petar Babić (Koprivnica, 1974) osnovnu i srednju školu završio je u Križevcima, a kroatistiku diplomirao u Zagrebu. Objavio je roman *Abečedarij* i roman-novine *Babylondon*. Uvršten je u antologiju hrvatske proze devedesetih *22 u hladu*. Suautor je u zbirci proze *Pet autora traži naslov*. Višestruko je nagrađivan na natječajima za kratku priču (Pričigin, Galovićeve jeseni-Koprivnica, Nagrada Slavko Kolar, Nagrada Zlatko Tomičić, Nagrada Stjepan Kranjčić). Član je Podravskobilogorskog ogranka DHK i MH. Živi i radi u Križevcima, gdje moderira književne susrete *Poluvrijeme poezije*.

Petre Dimovski rođen je 1946. godine u Makedoniji. Diplomirao je na Filološkom fakultetu u Skoplju. Radio je kao novinar i profesor, a četiri godine je živio u Australiji. Trenutno je glavni i odgovorni urednik književnog časopisa Udruženja književnika Makedonije – *Сможеп* (Stub). Debitovao je 1973. godine zbirkom priča *Прелому*, koja je bila nominovana za beogradsku nagradu *Mladost*. Objavio je 14 romana, 11 knjiga priča i 6 monodrama, za koje je dobio preko 40 nagrada i priznanja. Kontakt: petdim@yahoo.com.

Sandra Cvitković (1992) trenutno živi u Mostaru. Završila je preddiplomski studij hrvatskog i engleskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Mostaru, a ove godine završava diplomski studij. Piše poeziju i putopise, a bijeg od rutine i suženih vidika liječi putovanjima.

Simona Lokvenec (1993) diplomirana je profesorka engleskog jezika i književnosti na Univerzitetu u Skoplju. Priče i pesme objavljivala je u domaćim i međunarodnim časopisima i zbirkama. Dobitnica je druge nagrade *Блаже Конески* (Blaže Koneski) za esej (2014), nagrade novina *Нова Македонија* (Nova Makedonija) za priču (2013), kao i nagrade organizacije *Транспарентност – Нулта корупција* (Transparentnost – nula korupcije) za najbolji esej (2010). Na kratkim studijskim putovanjima iz oblasti jezika, književnosti i kulture boravila je u Španiji, Austriji i Britaniji. Kontakt: www.facebook.com/simona.lokvenec.

Sladana Ljubičić (1979) živi u Novom Sadu. Studirala je psihologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Bavila se novinarstvom i psihološkim savetovanjem ratnih veterana i njihovih porodica. Aktivistkinja i avanturistkinja. Majka jednog dečaka krupnih očiju. Možete je čitati na www.pismasinu.wordpress.com, a pisati joj na sladjanao21@gmail.com.

Suzana Đordievska (Prilep, 1961) je autorka zbirke priča *Сенки* (Senke), 1997, i *Срна* (Srna), 2005, romana za decu *Сонувачот*, *кунувачот и уште нешто* (Sanjar, kupac i još nešto), 2008, kao i monodrame *Мегдан* (Megdan), 2003. Osnovnu i srednju školu završila je u rodnom gradu, gde danas, odustavši od novinarstva, radi kao medicinska sestra. Dobitnica je brojnih nagrada – prve nagrade Udruženja prosvetnih radnika i literarnih autora Makedonije za kratku priču „Под старата јаболкница“ (Pod starom jabukom) 2008; prve nagrade časopisa *Корени* (Koreni), Kumanovo, za esej „Мегдан“ (Megdan) 2008; nagrade *Живко Чинго* (Živko Čingo) za priče „Влегување во песната“ (Ulazak u pesmu) 2011. godine i za „Богу верен, в брани силен“ (Bogu veran jak je da brani) 2012. godine. Контакт: suzanadostum@gmail.com.

Vera Kalinn (Verče Karafiloska, 1994) je makedonska pripovedačica i autorka romana. Dobitnica je dve nacionalne nagrade za kratke priče „Мукавени звезди“ (Kartonske zvezde), *Нова Македонија*, 2013, i „Коси од розова волница“ (Kosa od roze vunice), *Живко Чинго* (Živko Čingo), 2014. godine. Priče su joj prevedene na albanski i engleski jezik i zastupljene u nacionalnim zbirkama i književnim časopisima. Njen prvi roman, *Бездомникот со златен часовник* (Beskućnik sa zlatnim satom), objavljen je 2015. godine, a uskoro izlazi i prevod na bugarski jezik. Контакт: verakalinn@gmail.com.

Vladimir Tabašević (1986) rođen je u Mostaru pod punim imenom Bošnjak-Tabašević Vladimir, od oca Hrvata i majke Srkinje. Uoči građanskog rata na prostorima bivše Jugoslavije, sa majkom prelazi u Beograd. Učiteljica mu u prvim razredima osnovne škole samoinicijativno iz imena briše očevo prezime Bošnjak. Autor je knjiga poezije *Koagulum* (2010), *Tragus* (2011), *Kundak* (2012) i *Hrvatski kundak* (2014) i romana *Tiho teče Misisipi* (2015). Osnivač je i jedan od urednika internet časopisa *Prezupč* (prezupc.com). Živi na periferiji Beograda. Možete ga naći i na www.facebook.com/Ijubica.milinic.

Željka Horvat Čeč rođena je 1986. u Čakovcu. Objavila zbirku priča *Kauboj u crvenom golfu*, zbirke pjesama *I zvijezde se smiju krhkosti* i *Moramo postati konkretni* (finalista nagrade Kamov; Booksin izbor 6 najboljih knjiga objavljenih u 2015. godini). Uvrštena u antologiju mladih pjesnika regiona *Meko tkivo* i dobitnica je nagrade *Ulaznica* 2013. godine. Pjesme su joj prevedene na engleski, njemački, francuski i švedski. Živi u Rijeci, organizira književne tribine *Pisac i građanin*, a za 2016. priprema knjigu proze radnog naslova *Crtice sa sela, bez svinje*.

Objavljuje u književnim časopisima i nastupa na raznim festivalima. Možete je naći na www.zhecec.com i www.facebook.com/zhecec.

Biber tim. Mi smo književno-aktivistička ekipa okupljena oko ideje da umetnost može inspirisati društvenu promenu. Pokrenule smo Biber jer verujemo da književnost koja je svesna konteksta u kojem nastaje ima potencijal da interveniše u tom kontekstu – da utiče i da menja, da nam svima da malo nade, a time i šansu.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821(497)-32(082.2)

BIBER 01 : конкурс за краток расказ = konkurs
për tregim të shkurtër konkurs za kratku pričū :
помирување = pajtim = pomirenje /
[уредиле, redaktuan, uredile Ivana Franović, Jasna
Dimitrijević ;
превод, përkthimi, prevod Borislav Pavlovski... [и
др.]]. - Београд ; Сарајево : Centar za nenasilnu
akciju, 2016 (Београд : Standard 2). - 410 стр. ; 20 cm

Радови на више језика. - Тираж 1.000. - Стр. 6-7:
Предговор / Александра Богдановска ... [и др.]. -
Биографски белешки: стр. 393-398. - Напомене уз
текст.

ISBN 978-86-89845-04-4

COBISS.SR-ID 222382348

